

**OSMANLI MİMARLIĞINDA KLASİK DÖNEM SONUNA KADAR
CEPHELERDE SİLMELER**

Suzan ESİRGEN

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2022

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Suzan ESİRGEN

22/07/2022

OSMANLI MİMARLIĞINDA KLASİK DÖNEM SONUNA KADAR CEPHELERDE SİLMELER

(Doktora Tezi).

Suzan ESİRGEN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2022

ÖZET

Tez çalışması yapı çeperlerindeki elemanlardan biri olan silmelere odaklanarak klasikleşme sürecinde Osmanlı mimarlığının yazılmamış ilkelerinin silmelerdeki yansımalarına ulaşmayı hedeflemiştir. Bu amaçla Osmanlı mimarlığının özgün uygulamalar gerçekleştirmeye başladığı kuruluş döneminden klasik dönem sonuna dek dönemin estetik değerlerini barındırma potansiyeli taşıyan 15 yapı çalışma kapsamında ele alınmıştır. Hanedan tarafından İznik, Bursa, Edirne İstanbul gibi başkentlerde yaptırılmış mimarlık tarihi için önemli eşiklerde yer alan 15 yapı ve üslup geçişlerinin en rahat okunabileceği platformlar olarak cami çeperlerine odaklanılmış, çeperlerde yer alan silmeler analitik yöntemlerle incelenmiştir. Silmelerin klasik dönemde ve özellikle Sinan yapılarında önemli ifade aracına dönüşümü, çeperlerde edindiği güçlü rolü hazırlayan süreç, erken dönem örneklerinden itibaren izlenmiştir. Örnekler üzerinde yapılan çalışmalar, silmelerin işlevleri, ilişkileri ve davranış biçimlerine dair çıkarımların oluşmasını sağlamış, silme biçimlenmelerinin rastlantısallıktan uzak bir dizi ilişkiler ağına, işlev verilerine ve ilkeler silsilesine dayandığını göstermiştir.

Bilim Kodu : 81109
Anahtar Kelimeler : Osmanlı mimarlığı, cephe kurgusu, cephe elemanları, silmeler, tasarım ilkeleri
Sayfa Adedi : 264
Danışman : Doç. Dr. Önder AYDIN

MOLDINGS ON THE FACADES FROM THE EARLY PERIOD TO THE END OF THE
CLASSICAL PERIOD IN OTTOMAN ARCHITECTURE

(Ph. D. Thesis).

Suzan ESİRGİN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

July 2022

ABSTRACT

The current thesis study focuses on the moldings, which is one of the elements in the building surfaces, and aims to reach the reflections of the unwritten principles of the Ottoman architecture in the process of its classicization. For this purpose, 15 buildings are discussed within the scope of the study, which have the potential to contain the aesthetic values of their respective erection times spanning from the foundational period to the classical period as the Ottoman architecture started to craft its originality and authenticity. These 15 structures constitute focused examples from the surfaces of the mosques as the platforms where the stylistic transitions can be read most easily. They were built by the Ottoman dynasty in capitals such as Iznik, Bursa, Edirne and Istanbul signifying important threshold points. Furthermore, the moldings on the mosque walls were analyzed with analytical methods. The transformation of moldings into an important means of expression in the classical period and especially in Sinan's buildings, and the process that prepared the powerful role it acquired on the periphery have been pursued from the early period examples. Studies on the sample group have provided inferences about the functions, relationships and behavior patterns of the moldings, and have shown that molding configurations are based on a series of relationships, functional data and principles rather than a number of mere coincidences.

Science Code : 81109

Key Words : Ottoman architecture, facade setup, facade elements, moldings,
design principles

Page Number : 264

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Önder AYDIN

TEŞEKKÜR

Bu zengin konuya beni yönlendiren ilk danışmanım Leyla Baydar Hocama, yıllar sonra tezi tamamlama konusunda beni yüreklendiren Prof. Dr. Sare Sahil Hocama, beni kabul eden ve sürecin sağlıklı ilerlemesini sağlayan danışmanım Doç. Dr. Önder Aydın Hocama, tezin gelişimini izleyip yönlendiren Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil Hocama, tüm zor anlarda yanımda olan ve sabırla desteğini esirgemeyen Baran Esirgen'e, bana kütüphanesini açan Aynur Göktaş'a, daima yardıma hazır olan Armağan Daloğlu'na, fotoğraflamaya katkı koyan oğlum Ahmet Sina Baran'a, konuyu dinleyen ve tartışan aileme, arkadaşlarıma sevgi ve saygılarımla.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM	5
2.1. Tez Çalışması Bölüm ve İçerikleri.....	5
2.2. Tez Çalışmasında Örnek Seçimi	6
2.2.1. Örnek seçimlerinde zaman faktörü	6
2.2.2. Örnek seçimlerinde program faktörü	6
2.2.3. Örnek seçimlerinde bölge faktörü	7
2.2.4. Örnek seçimlerinde yaptırın faktörü.....	7
2.2.5. Çalışma kapsamında yer alan örnek yapılar.....	8
2.3. Tez Çalışmasında Analiz Başlıkları.....	8
2.4. Tez Çalışmasında Sınırlılıklar.....	9
3. ANALİZ	11
3.1. İznik Hacı Özbek Cami.....	11
3.1.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	12
3.1.2. Silme analizi	13
3.2. Bursa Orhan Bey Cami.....	15
3.2.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	16
3.2.2. Silme analizi	17

	Sayfa
3.3. İznik Yeşil Cami	24
3.3.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	25
3.3.2. Silme analizi	26
3.4. Murad Hüdavendigâr Cami.....	33
3.4.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	34
3.4.2. Silme analizi	35
3.5. Bursa Ulu Cami.....	43
3.5.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	44
3.5.2. Silme analizi	45
3.6. Edirne Eski Cami	54
3.6.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	55
3.6.2. Silme analizi	56
3.7. Bursa Yeşil Cami	62
3.7.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	63
3.7.2. Silme analizi	64
3.8. Edirne Üç Şerefeli Cami	71
3.8.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	72
3.8.2. Silme analizi	72
3.9. İstanbul Bayezîd Cami	84
3.9.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	87
3.9.2. Silme analizi	87
3.10. Mihrimah Sultan Cami.....	100
3.10.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	102
3.10.2. Silme analizi	103
3.11. Şehzade Cami.....	108
3.11.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	109

	Sayfa
3.11.2. Silme analizi	110
3.12. Süleymaniye Cami	127
3.12.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	128
3.12.2. Silme analizi	128
3.13. Selimiye Cami.....	155
3.13.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	162
3.13.2. Silme analizi	163
3.14. Sultan Ahmet Cami.....	185
3.14.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	188
3.14.2. Silme analizi	189
3.15. Yeni Cami	206
3.15.1. Silmelerin kullanıldığı yerler	208
3.15.2. Silme analizi	209
4. BULGULAR	227
4.1. Süreç İçinde Yapı Yüzünde Yer Alan Silmeler	227
4.2. Elemanlar ve Alt Bileşenlerine Ait Silmeler.....	229
4.3. Grup Silmeleri.....	230
4.4. Silme Biçimlenmeleri	230
4.5. Silme Malzemeleri	232
4.6. Silmelerin Evrimi.....	233
4.6.1. Eleman silmelerinin dönüşüm eşikleri	233
4.6.2. Grup silmelerinin dönüşüm eşikleri	241
4.6.3. Yüzey silmelerinin dönüşüm eşikleri	242
5. KAVRAMSAL TARTIŞMA	245
5.1. Silmelerin İşlevleri.....	245
5.1.1. Tanımlama	245

	Sayfa
5.1.2. Gruplama	246
5.1.3. Başlatıp sonlandırma	246
5.1.4. Ayırma	246
5.1.5. Vurgulama	247
5.1.6. Yanılsama oluşturma	247
5.1.7. Hiyerarşiyi ifade etme	248
5.1.8. Disipline etme.....	248
5.1.9. Bezeme unsuru olarak görev alma.....	248
5.1.10. Teknik işlevler üstlenme.....	249
5.1.11. Mekân tanımlama	249
5.2. Silmelerin İlişkileri	250
5.3. Silmelerin Davranış Biçimleri	251
5.3.1. Çerçeveleme	252
5.3.2. İç çekilme/ kademelenme	253
5.3.3. Daralma	253
5.3.4. Süreklilik	253
6. SONUÇ	255
KAYNAKLAR	259
ÖZGEÇMİŞ	263

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Hacı Özbek Camisinde yer alan silmeler.....	12
Çizelge 3.2. Orhan Bey Camisinde yer alan silmeler	16
Çizelge 3.3. İznik Yeşil Camide yer alan silmeler.....	25
Çizelge 3.4. Bursa Murad Hüdavendigâr Camisinde yer alan silmeler	34
Çizelge 3.5. Bursa Ulu Camide yer alan silmeler	44
Çizelge 3.6. Edirne eski Camide yer alan silmeler	55
Çizelge 3.7. Bursa Yeşil Camide yer alan silmeler	63
Çizelge 3.8. Edirne Üç Şerefeli Camide yer alan silmeler	72
Çizelge 3.9. Bayezid Camisinde yer alan silmeler	87
Çizelge 3.10. Mihrimah Sultan Camisinde yer alan silmeler	102
Çizelge 3.11. Şehzade Camisinde yer alan silmeler	109
Çizelge 3.12. Süleymaniye Camisinde yer alan silmeler.....	128
Çizelge 3.13. Selimiye Camisinde yer alan silmeler	162
Çizelge 3.14. Sultan Ahmet Camisinde yer alan silmeler	188
Çizelge 3.15. Yeni Camide yer alan silmeler	208
Çizelge 4.1. Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan silmeler ..	227
Çizelge 4.2. Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan elemanlar ve alt bileşenlerine ait silmeler	229
Çizelge 4.3. Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan silme biçimlenmeleri.....	231
Çizelge 4.4. Erken dönemden klasik döneme dek çeperlerde yer alan silme malzemeleri	232

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Hacı Özbek Cami.....	11
Resim 3.2. (a) Hacı Özbek Cami (<i>Hacı Özbek Camii (Çarşı Mescidi)</i> , t.y.). (b) kasnak pencereleri.....	12
Resim 3.3. Hacı Özbek Cami giriş revakları yol çalışması öncesi	14
Resim 3.4. Orhan Bey Cami	15
Resim 3.5. Orhan Bey Cami giriş bölümü.....	17
Resim 3.6. Orhan Cami pencere silmeleri	18
Resim 3.7. Orhan Bey Cami çörten	19
Resim 3.8. (a) Orhan Bey Cami kemer silmeleri (b) çeşitlemeler (c) kemer yastığı.....	20
Resim 3.9. (a) Orhan Bey Cami kemer silmeleri (b) kemer silmeleri	20
Resim 3.10. Orhan Bey Camisi bezeme elemanı silmeleri.....	21
Resim 3.11. Orhan Bey Camisi batı cephede kemer (b) silmelerle oluşturulmuş pano .	22
Resim 3.12. (a) Orhan Bey Camisi doğu cephesi rozet silmesi (b) batı cephesi rozet silmesi	22
Resim 3.13. (a) Orhan Bey Cami saçak silmeleri (b) zemin silmeleri	23
Resim 3.14. İznik Yeşil Cami	24
Resim 3.15. (a) İznik Yeşil Cami harim girişi (b) revak giriş silmeleri	26
Resim 3.16. (a) İznik Yeşil Cami harim kapısı (b) revak girişi silme detayları	27
Resim 3.17. İznik Yeşil Cami pencere silmeleri.....	29
Resim 3.18. İznik Yeşil Cami korkuluk silmeleri.....	30
Resim 3.19. (a) İznik Yeşil Cami minare bölümü silme motifi (b) revak içinde motif tekrarı	31
Resim 3.20. (a), (b), (c) İznik Yeşil Cami saçak silmeleri.....	32
Resim 3.21. Bursa Murad Hüdavendigâr Cami	33
Resim 3.22. (a) Murad Hüdavendigâr Cami kapı silmeleri (b) detay (c) zemin silmeleri.....	35

Resim	Sayfa
Resim 3.23. Murad Hüdavendigâr Cami batı cephesi	36
Resim 3.24. (a) Murad Hüdavendigâr Cami pencere silmeleri (b) silmelerle oluşturulan pano	37
Resim 3.25. (a) Murad Hüdavendigâr Cami korkuluk silmeleri (b) çeşme silmeleri.....	38
Resim 3.26. Murad Hüdavendigâr Cami saçak silmeleri	39
Resim 3.27. (a), (b) Murad Hüdavendigâr Cami kemer silmeleri	40
Resim 3.28. (a) Murad Hüdavendigâr Cami kat silmeleri (b) saçak silmeleri	41
Resim 3.29. Bursa Ulu Cami (Kültür Portalı, t.y.-a).	43
Resim 3.30. (a) Bursa Ulu Cami kuzey girişi kapı silmeleri (b) doğu girişi (c) batı girişi.....	45
Resim 3.31. (a) Ulu Cami kuzey kapı silmeleri (b) doğu kapı silmeleri	47
Resim 3.32. (a) ulu Cami giriş cephesi pencere silmeleri (b) batı cephesi pencere silmeleri.....	49
Resim 3.33. (a), (b) ulu Cami kible cephesi pencere silmeleri	49
Resim 3.34. (a) Ulu Cami giriş cephesinde silmelerle oluşturulan pano (b) pencere silmeleri.....	50
Resim 3.35. (a) Ulu Cami batı cephesi pencere silmeleri (b) doğu cephesi pencere silmeleri.....	50
Resim 3.36. (a)Ulu Cami batı minara kaidesi silmeleri (b) doğu minare (c) çeşme yüzeyi	52
Resim 3.37. Ulu Cami saçak ve zemin silmeleri	53
Resim 3.38. Edirne Eski Cami	54
Resim 3.39. (a) Edirne Eski Cami cümle kapısı silmeleri (b) batı harım kapısı silmeleri (c) doğu harım kapısı silmeleri	56
Resim 3.40. Eski Cami revak altı cephesi pencere silmeleri	57
Resim 3.41. Eski Cami harım pencere silmeleri.....	58
Resim 3.42. (a) Eski Cami minara kaidesi silmeleri (Yeni Şafak, t.y.). (b) Eski Cami minara kaidesi silmeleri	60
Resim 3.43. Eski Cami zemin silmeler	61
Resim 3.44. Bursa Yeşil Cami (Kültür Portalı, t.y.-c).....	62

Resim	Sayfa
Resim 3.45. (a) Yeşil Cami kapı silmeleri (b) detay.....	64
Resim 3.46. Yeşil Cami pencere silmeleri.....	66
Resim 3.47. Yeşil Cami pencere silmeleri detaylar	67
Resim 3.48. (a) Yeşil Cami niş silmeleri (b) giriş cephesi	68
Resim 3.49. Yeşil Cami doğu ve giriş cephesi	69
Resim 3.50. Edirne Üç Şerefeli Cami.....	71
Resim 3.51. (a) Üç Şerefeli Cami avlu kuzey giriş kapısı silmeleri (b) batı kapısı silmeleri.....	73
Resim 3.52. (a) Üç Şerefeli Cami doğu avlu kapısı (b) batı harim girişi silmeleri	74
Resim 3.53. (a) Üç şerefeli Cami cümle kapısı silmeleri (b) cümle kapısı silme detay .	75
Resim 3.54. (a) Üç şerefeli Cami revak altı cephesi yan girişler (b) harim batı girişi silmeleri.....	76
Resim 3.55. (a) Üç Şerefeli Cami revak altı cephesi (b) mukarnaslı pencere silmeleri .	77
Resim 3.56. (a) Üç Şerefeli Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) batı cephesi pencere silmeleri	78
Resim 3.57. (a) Üç şerefeli Cami harim pencere silmeleri (b) avlu pencere silmeleri ...	78
Resim 3.58. (a) Üç şerefeli Cami payanda (b) minera kaidesi silmeleri	80
Resim 3.59. (a), Üç şerefeli Cami saçak silmeleri (b) düşey yönde ilerleyen silmeler ..	83
Resim 3.60. Üç şerefeli Cami zemin silmeleri	84
Resim 3.61. İstanbul Bayezid Cami.....	84
Resim 3.62. (a) Bayezid Cami kuzey avlu girişi kapı silmeleri (b) detay	88
Resim 3.63. (a) Bayezid Cami batı kapısı silmeleri (b) detay	89
Resim 3.64. (a) Bayezid Cami doğu avlu kapısı silmeleri (b) harim girişi silmeler.....	90
Resim 3.65. (a) Bayezid Cami cümle kapısı silmeleri (b) detay (c) detay	91
Resim 3.66. Bayezid Cami revak altı cephesi.....	91
Resim 3.67. (a) Bayezid Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) niş silmeleri	92
Resim 3.68 (a) Bayezid Cami mihrap cephesi (b) silmelerle yapılan gruptama	93

Resim	Sayfa
Resim 3.69. (a), (b) Bayezid Cami avlu penceresi silmeleri	94
Resim 3.70. Bayezid Cami revaklı avlu silmeleri.....	95
Resim 3.71. Bayezid Cami payanda silmeleri	96
Resim 3.72. (a) Bayezid Cami minera kaidesi silmeleri (b) doğu minera kaidesi (c) detay	98
Resim 3.73. (a) Bayezid Cami saçak silmeleri (b) revaklı avlu motifli silmeler.....	99
Resim 3.74. Mihrimah Sultan Cami (Kuban, 2016, s.268).....	100
Resim 3.75. (a) Mihrimah Sultan Camisi cümle kapısı silmeleri (b) mukarnas silmeleri.....	103
Resim 3.76. (a) Mihrimah Sultan Camisi pencere silmeleri (b)çizim	104
Resim 3.77. (a), (b) Mihrimah Sultan Camisi pencere silmeleri	105
Resim 3.78. (a), (b), (c) Mihrimah Sultan Camisi revak altı cephesinde yer alan silmeler.....	105
Resim 3.79. (a), (b) Mihrimah Sultan Camisi revak kemerleri	106
Resim 3.80. (a), (b) Mihrimah Sultan Camisi saçak silmeleri.....	107
Resim 3.81. Şehzade Cami	108
Resim 3.82. (a), (b) Şehzade Camisi avlu kuzey giriş kapısı silmeleri	110
Resim 3.83. (a), (b), (c) Şehzade Cami kuzey avlu giriş kapısı silmeleri.....	111
Resim 3.84. Şehzade Cami avlu kapısı silme detayı	111
Resim 3.85. (a) Şehzade Cami avlu giriş kapsı dış (b) kapı içi silmeleri	112
Resim 3.86. (a), (b) Şehzade Cami cümle kapısı silmeleri.....	113
Resim 3.87. (a)Şehzade Cami revak altı cephesi üç sıra görünümlü pencere silmeleri (b) iki sıra görünümlü pencere silmeleri	114
Resim 3.88. (a) Şehzade Cami dış yan sofalar (b) hünkâr girişi.....	115
Resim 3.89. Şehzade Cami avlu pencere silmeleri (b) avlu içi pencere silmeleri	116
Resim 3.90. (a) Şehzade Cami revak altı cephesi niş silmeleri (b) dış yan sofa cephesinde niş motifleri	117
Resim 3.91. Şehzade Cami hünkâr girişi ve dış yan sofa korkuluk silmeleri.....	118

Resim	Sayfa
Resim 3.92. (a) Şehzade Cami dış yan sofa (b) revaklı avlu kemer silmeleri	119
Resim 3.93. Şehzade Cami payanda silmeleri	119
Resim 3.94. (a) Şehzade Cami minera kaidesi silmeleri (b) çift katmanlı silmeler.....	121
Resim 3.95. (a) Şehzade Cami yan cephelerde yer alan pano silmeleri (b) grup silmeleri	122
Resim 3.96. (a) Şehzade Cami kible cephesi pencere gruplamaları (b) saçak silmeleri	123
Resim 3.97. (a), (b) Şehzade Cami saçak silmeleri	124
Resim 3.98. Şehzade Cami doğu ve kible cepheleri.....	125
Resim 3.99. Süleymaniye Cami.....	126
Resim 3.100. (a) Süleymaniye Cami kuzey avlu girişi (b) cümle kapısı silmeleri.....	129
Resim 3.101. (a) Süleymaniye Cami kuzey avlu kapısı silmeleri (b) detay	129
Resim 3.102. Süleymaniye Camisi kuzey avlu kapısı silme detaylar.....	130
Resim 3.103. (a) Süleymaniye Cami batı (b) doğu avlu kapısı silmeleri	131
Resim 3.104. (a) Süleymaniye Cami kuzey avlu girişi (b) cümle kapısı silme detaylar	132
Resim 3.105. Süleymaniye Cami revak altı cephesi.....	133
Resim 3.106. (a), (b) Süleymaniye Cami revak altı cephesi pencere silmeleri	133
Resim 3.107. Süleymaniye Cami revak altı cephesi silmeleri.....	134
Resim 3.108. Süleymaniye Cami revaklı avlu saçak silmeleri.....	134
Resim 3.109. Süleymaniye Cami yan cephe.....	135
Resim 3.110. Süleymaniye Camisi dış yan sofalar.....	136
Resim 3.111. (a) Süleymaniye Cami dış yan sofalarda motifli pencere silmesi (b) hünkar mahfili girişi.....	137
Resim 3.112. (a), (b) Süleymaniye Cami mihrap cephesi ve saçak silmeleri.....	137
Resim 3.113. Süleymaniye Cami avlu penceresi silmeleri.....	139
Resim 3.114. (a), Süleymaniye Cami mukarnas kavsaralı niş silmeleri, (b) silmelerle oluşturulmuş niş motifi	140
Resim 3.115. Süleymaniye Cami revak örtüsü üzerinde içe çekilme ile oluşturulan niş motifleri.....	141

Resim	Sayfa
Resim 3.116. Süleymaniye Cami batı cephesi revak silmeleri.....	142
Resim 3.117. Süleymaniye Cami çeşme silmeleri.....	143
Resim 3.118. Süleymaniye Cami yan cephe çörlenler	144
Resim 3.119. Süleymaniye Cami revaklı avlu kemer silmeleri.....	144
Resim 3.120. (a) Süleymaniye Cami revaklı avlu (b) dış yan sofalarda silmeler.....	145
Resim 3.121. (a) Süleymaniye Cami payanda silmelerinde mukarnaslı açılı bağlantılar (b) açılı yüzey kullanmaksızın düz bağlantı	146
Resim 3.122. Süleymaniye Cami kible ve batı cepheleri	147
Resim 3.123. Süleymaniye Cami minera kaidesi silmeleri	149
Resim 3.124. Süleymaniye Cami revak silmeleri.....	150
Resim 3.125. (a) Süleymaniye Cami saçak silmeleri (b) saçak silmeleri ve kapı silmelerinde süreklilik.....	154
Resim 3.126. Selimiye Cami	155
Resim 3.127. (a) Selimiye Camisi kütesel cephe hareketleri kesit (b) yan cephe	158
Resim 3.128. Selimiye Camisi revak altı cephesi.....	160
Resim 3.129. Selimiye Camisi avlu cephesi silmeleri.....	162
Resim 3.130. (a) Selimiye Cami kuzey avlu girişi (b) cümle kapısı	164
Resim 3.131. (a) Selimiye Cami batı avlu girişi silmeleri (b) revaklı avlu silmeleri	164
Resim 3.132. Selimiye Cami kuzey avlu girişi silmeleri detay	166
Resim 3.133. Selimiye Cami cümle kapısı silmeleri	167
Resim 3.134 Selimiye Camisi revak altı cephesi pencere silmeleri	168
Resim 3.135 Selimiye Cami revak altı cephesi silmeleri	168
Resim 3.136 (a) Selimiye Camisi revak altı cephesi son açıklık (b) çizim	169
Resim 3.137. Selimiye Cami mihrap cephesi silmeleri	169
Resim 3.138. Selimiye Camisi revak altı cephesi silmeleri.....	171
Resim 3.139. Selimiye Camisi revak altı cephesi silmeleri.....	171
Resim 3.140. (a), (b), (, c). Selimiye Cami niş silmeleri	172

Resim	Sayfa
Resim 3.141. Selimiye Cami korkuluk silmeleri	173
Resim 3.142. (a), (b), (c) Selimiye Cami korkuluk silmeleri	173
Resim 3.143. Selimiye Cami çeşme silmeleri	174
Resim 3.144. Selimiye Cami yan cephe çörten silmeleri	175
Resim 3.145. Selimiye Cami mihrap cephesi çörten silmesi	175
Resim 3.146. Selimiye Cami revaklı avlu kemerlerinde yüzey farkı ile gölgelendirme	176
Resim 3.147. Selimiye Cami (a) yan cephe kemer silmeleri, (b) mihrap cephesi kemerleri	176
Resim 3.148. Selimiye Cami yan cephe silmeleri	178
Resim 3.149. Selimiye Cami saçak silmelerinde çift yönlü hareket.....	179
Resim 3.150. (a) Selimiye Cami minara kaidesi silmeleri (b) derin gölgeli konsollar...	180
Resim 3.151. (a) Selimiye Cami grup silmeleri yan cephe (b) avlu cephesi gruplamaları	181
Resim 3.152. Selimiye Cami yan cephe ve kat silmesi	182
Resim 3.153. Selimiye Cami saçak silmeleri ve parmaklıklar	184
Resim 3.154. (a) Selimiye Cami saçak silmeleri minare ilişkisi, (b) silme çift yönlü hareket.....	184
Resim 3.155. (a), (b) Selimiye Cami zemin silmeleri.....	185
Resim 3.156. Sultan Ahmet Cami.....	185
Resim 3.157. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi çizimleri ve son açıklıkta silmelemlerle sağlanan dörtlü gruptama	187
Resim 3.158. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi.....	188
Resim 3.159. (a) Sultan Ahmet Camisi kuzey avlu girişi (b) yan avlu giriş kapısı silmelemleri	190
Resim 3.160. (a), (b) Sultan Ahmet Cami kuzey avlu girişi kapı silmelemleri.....	190
Resim 3.161. (a) Sultan Ahmet Cami avlu yan kapı silmelemleri (b) detay	191
Resim 3.162. Sultan Ahmet Cami cümle kapı silmelemleri.....	192
Resim 3.163. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi silmelemleri.....	192

Resim	Sayfa
Resim 3.164. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi pencere silmeleri	193
Resim 3.165. Sultan Ahmet Cami avlu üst sıra pencere silmeler	194
Resim 3.166. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi niş silmeleri.....	194
Resim 3.167. (a) Sultan Ahmet Cami revaklı avlu (b) iç yüzeyde kapı silmeleri	195
Resim 3.168. Sultan Ahmet Camisi mükebbireleri (b) korkuluk silmeleri	196
Resim 3.169. Sultan Ahmet Cami çeşme silmeleri.....	197
Resim 3.170. Sultan Ahmet Cami revaklı avlu kemer silmeleri.....	198
Resim 3.171. Sultan Ahmet Cami dış yan sofalar	199
Resim 3.172. Sultan Ahmet Cami mihrap cephesi silmeleri	200
Resim 3.173. (a) Sultan Ahmet Cami çift sıra payanda silmeleri, (b) mihrap cephesi payanda silmeleri	200
Resim 3.174. Sultan Ahmet Cami minera kaidesi silmeleri	201
Resim 3.175. Sultan Ahmet Cami grup silmeleri	202
Resim 3.176. (a)Sultan Ahmet Cami saçak silmeleri (b) mukarnaslı bağlantı (c) düz geçiş	203
Resim 3.177. (a) Sultan Ahmet Cami parmaklıklar (b) çift katmanlı saçak silmeleri....	204
Resim 3.178. Sultan Ahmet Cami zemin silmeleri.....	205
Resim 3.179. Yeni Cami (https://islamansiklopedisi.org.tr/yeniCami-kuliyesi).	206
Resim 3.180. Yeni Cami mihrap cephesi.....	208
Resim 3.181. Yeni Cami (a) kuzey avlu girişi (b) doğu avlu girişi	209
Resim 3.182. Yeni Cami eş düzenlenmiş avlu kapıları	211
Resim 3.183. (a) Yeni Cami doğu avlu girişi (b) batı avlu giriş kapıları	212
Resim 3.184. (a) Yeni Cami revaklı avlu içinden avlu giriş kapıları (b) alın detayı	212
Resim 3.185. (a) Yeni Cami hünkar girişi (b) detay	212
Resim 3.186. (a) Yeni Cami cümle kapısı (b)detay	213
Resim 3.187. Yeni Cami avlu pencere silmeleri.....	214

Resim	Sayfa
Resim 3.188. (a) Yeni Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) hünkâr girişi pencere silmeleri	214
Resim 3.189. (a) Yeni Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) revaklı avlu pencere silmeleri detay	215
Resim 3.190. (a) Yeni Cami niş silmeleri (b) çini kaplamalar	216
Resim 3.191. Yeni Cami mükebbire silmeleri	216
Resim 3.192. Yeni Cami korkuluk silmeleri	217
Resim 3.193. (a) Yeni Cami çeşme silmeleri (b) Korkuluk detayı	218
Resim 3.194. (a) Yeni Cami üst kat kemer silmeleri (b) alt kat kemer silmeleri	219
Resim 3.195. (a) Yeni Cami kemer silmeleri (b) Yeni Cami revaklı avlu kemer silmeleri	219
Resim 3.196. (a) Yeni Cami payanda silmeleri saçak altı (b) saçak üstü silmeler	220
Resim 3.197. Yeni Cami minera kaidesi silmeleri	222
Resim 3.198. Yeni Cami saçak silmeleri	223
Resim 3.199. Yeni Cami saçak ve minera kaidesi silmeleri sürekliliği	224
Resim 3.200. Yeni Cami zemin silmeleri	224
Resim 3.201. Yeni Cami zemin silmeleri	225
Resim 5.1. Yeni Camide üç avlu giriş kapısı ve silmeleri yere göre farklılık gösterme ilkelerinden uzaklaşmış tek örneğin çoğaltıldığı özel bir örnek olarak yer almaktadır.	251

1. GİRİŞ

“İslam sanatının doğru bir yorumunun, o sanat kültürünün dışında gelişmiş kavramlarla değerlendirilmesi yapıldığında, sadece var olanların değil, var olmayan olguların da tavırları nasıl değiştirdiğini incelemek zorunludur” (Kuban, 2004).

Tez çalışması, Osmanlı üslubunun oluşum sürecini silmeler üzerinden okumayı hedeflemektedir. Osmanlı mimarlığının özgün uygulamalar gerçekleştirmeye başladığı kuruluş döneminden, duraklama ve batı etkilerinin başladığı klasik dönem sonuna kadar mimarideki değişimler, üslup geçişleri, araştırma konusu olan silmeler üzerinden izlenmiştir. Çeperlerde bir bezeme unsuru gibi görünen silmelerin klasik dönemde ve özellikle Sinan yapılarında önemli ifade aracına dönüşümü, çeperlerde edindiği güçlü rolü hazırlayan süreç erken dönem örneklerinden itibaren araştırılmıştır.

Çalışma, mimarlık tarihi için dönüm noktalarını oluşturan 1333-34 İznik Hacı Özbek Cami ve başlangıcı 1748 yılı olan İstanbul Nuru Osmaniye Camii yapımına kadar geçen 400 yıllık geniş bir zaman dilimini içermektedir. Bu süreç içinde bağlam, program, konstrüksiyon, biçim, malzeme, imge gibi asal tasarım bileşenlerini etkileyen pek çok gelişme olmuştur. Küçük bir yerleşim bölgesi olan Söğüt’te bir beylik olarak kurulmaya başlayan Osmanlı Devleti, hızla gelişmiş, yeni topraklara taşınmış, geniş coğrafyaya yayılmış, yeni kültürlerle buluşmuş, beylikten imparatorluğa dönüşmüş ve yeni yaşam biçimleri ile bu kültüre cevap veren yeni mimari biçimlenmeler oluşturmıştır. Tez çalışması bu yolculuk süresince değişen biçimlenmeler ve bu değişim içinde silmelerdeki değişimin izlerine odaklanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde, Selçuklu ve Beylikler döneminden Söğüt’e, Bursa’ya, İznik’e taşınan hayatlar, beraberlerinde anılarla birlikte, yaşam tarzlarını da getirmişlerdir. Hanlar, hamamlar, medreseler, imaretler gibi hayata, kültüre, yaşama dair programlar; fethedilen toprakların yerel malzemeleri ve yerel yapı ustalarının yapım gelenekleri ile buluşmuş, yeni topraklarda yeni bir yorumla yeniden biçimlenmiştir (Ersen, 1986).

İslam dininin yayılma ve gelişme dönemleri ile koşut giden Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında, yeni topraklara taşınan cami mimarlığı fiziksel niteliğinin çok ötesinde simgesel anlamlar yüklenmiş, tüm yalın görüntüsüne rağmen kübik ve görkemli yapılarıyla diğer yapı

programları içinde en etkili yapı grubunu oluşturmuştur (Kuban, 2016). Tez çalışması, sürecin etkili yapısı olan camilere odaklanmıştır.

Selçuklu döneminin taç kapıyı önceleyen, yatay kütle kurgusu, yeni topraklarda dönüşmeye başlamış, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren kubbe yapı örtüsü olarak cami mimarisinin başat elemanı haline dönüşmüş, kübik gövdesi, eğrisel kubbe örtüsü ve gökyüzüne yükselen minareleri ile düşey etki belirginleşmeye başlamıştır. (Aslanapa, 1986; Baydar, 1999; Kuban 2016). Cami bu yeni sembolik görünümü ile yeni kurulan devletin de mimari simgesi haline gelmiş, her yeni fethedilen toprağa, her yeni kurulan mahalleye inşa edilerek, Osmanlı topraklarını bütünleştiren, sınırları belirleyen görev üstlenmiş, bu simgeleşen görünümü ile İslamlaşan topraklarda hâkimiyetin göstergesi olmuştur (Necipoğlu, 2013).

Osmanlı mimarlığının erken dönem örneklerinden itibaren kullanılan prizmatik gövde ve üzerinde eğrisel hatlı tek kubbeden oluşan cami imgesi, zaman içinde değişmiş, camilerdeki hacimsel büyüme ile birlikte tek kubbeli yalın yapısından, ana kubbeye eklenen kubbelerle piramidal yapıya dönüşmüştür. (Baydar, 1999; Erzen, 1981). Masif duvar yüzeyleri, duvar yüzeylerinin saçak silmeleri ile keskin bitişi, kubbeyi taşıyan kasnak ve tek kubbe ile sonlanan yalın kübik görünüm, zaman içinde ana kubbe ve onu destekleyen kubbe silsilesinin alt kotlara kadar inen piramidal yapısı ile klasik görünümüne ulaşmıştır (Kuban, 2016; Yetkin, 1965).

Zaman içinde mimari, tüm kültürel birikim ve genişleyen coğrafyanın taşıdığı verilerle beslenmiş, büyük boyutlara ulaşan yapılarda strüktürel çözüm arayışları ile birlikte çeperler özgürleşerek bol ışıklı, hafifletilmiş yüzeylere dönüşmüş (Kuban, 2004; 2016), silmeler çeperlerde giderek yaygınlaşan bir kullanım alanı bulmuş ve en güçlü ifade araçlarından birine dönüştürmüştür (Baydar, 1999).

Araştırmanın amacı bu geniş zaman dilimi, gelişen coğrafya, farklı kültürel dönüşümler içinde Osmanlı üslubunun çeperlerde gelişen değişim eşikleri ve silmeler üzerindeki yansımalarını araştırmaktır. Çalışmada, çeperlerde silmelerin yeri nedir, silmelerin kullanıldığı yerler nerelerdir, silmelerin üstlendiği işlevler var mıdır, silmelerin diğer cephe elemanları ve yerle ilişkileri var mıdır, bu ilişkilere bağlı olarak değişim gösterirler mi, silmelerin tekrarlayan davranış biçimleri var mıdır, zaman içinde silmeler ne tür değişimler

göstermişlerdir sorularına cevap aranmıştır. İç mekân kurgusunu, kentsel etkiyi, kütleli etkiyi, sembolik etkiyi önceleyen Osmanlı mimarisinde cephe kurgusu ve cephe bileşenlerinden biri olan silmeler nasıl ele alınmıştır? Osmanlı mimarlığında cephe bir tasarım problemi olarak ele alınmış mıdır? Cephe kendi başına bir tasarım konusu mudur? Silmeler tasarıma nasıl katılmıştır? Pragmatik yaklaşımdan tasarımsal yaklaşıma geçiş süreci cephe bileşenlerine ve silmelere nasıl yansımıştır? Silmeler üzerinde Sinan'ın tasarımsal etkisi ne olmuştur? Sorularının cevapları aranmıştır.

Tez çalışması, Osmanlı mimarlığında üslup geçişlerinin silmeler üzerinden okunabileceği, silmelerin dönem kültürüne, yaklaşım biçimlerine, önceliklerine, ilkelerine dair pek çok veri taşıyabileceği, silmelerin işlevleri, ilişkileri ve davranış biçimlerine dair çıkarımların oluşabileceği, analitik yöntemlerle sorgulanan silme davranışlardan yola çıkarak Osmanlı mimarlığının yazılmamış kurallarına, ilkelerine dair izlere ulaşılabilceği savını taşımaktadır;

Çalışma konusu olan silmelerin yer aldığı çeperler yapı ile kurulan ilk temas, ilk algı katmanıdır. Yapıya dair ilk izlenimi oluşturan katmandır. Toplumun kültürel değişimini, estetik değişimi en dolaysız aktaran, en çok bilgi veren bölümlerden biridir. Dönemin estetik anlayışını kavramada en rahat okunabilecek unsurları içerir. Bu nedenle de Osmanlı mimarlığında cephe araştırmaları ilginç sonuçlara götürme potansiyeli taşımaktadır.

Araştırma alanı Osmanlı başkentlerinde hanedan tarafından yapımı üstlenilen camileri içermektedir. Cami çeperlerinde yer alan silmeler araştırma konusunu oluşturmaktadır. Çalışma bu dönemin saf, özgün, homojen uygulamalarını araştırma alanı içine alarak Osmanlı mimarisinin barındırdığı nitelikleri saptamayı, kendi kültürü içinde gelişen kavramları silmeler üzerinden okumayı ve mimari kimliğimizi açıklama yolundaki çalışmalardan biri olmayı amaçlamaktadır.

Konu ile ilgili araştırmalarda; Jale Erzen (1981). ‘‘Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri ‘‘ adlı çalışmasında Sinan dönemine ait 25 cami cephe bazında analiz edilmiş, cephe elemanları ve cephe düzenlemeleri ile yapı bütünü ilişkileri incelenmiş, cepheyi oluşturan ikincil öğeler ve bezemeler araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Ahmet Ersen (1986). ‘‘Erken Dönem Osmanlı Mimarlığında Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği’’ adlı doktora tezinde erken dönem Osmanlı mimarlığının oluşumunda devralınan

topraklardaki Bizans etkileri ve hafızalardaki geleneksel mimari birikimin cephe üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırmada malzeme kullanımındaki dönüşümler ve cephe düzenlemelerindeki değişiklikler camilerle sınırlı kalmaksızın farklı işlevlerdeki yapıları da kapsayarak ve tarihsel bağlamı ile ilişkilendirilerek incelemiştir. Gülru Necipoğlu (2013), ‘‘Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğunda Mimari Kültür’’ adlı çalışmasında Sinan yapıları ve onların varoluş sürecini hazırlayan toplumsal yapı, coğrafi yapı ve mimari adaba ilişkin tüm altyapı geniş bir spektrum içinde sunulmaktadır. Leyla Baydar (1986). ‘‘Batı Tesirine Kadar Osmanlı Mimarisinde Estetik Kriterler’’ adlı doktora tezinde dönemin estetik değerlerine eğilmiştir. Yıldız Demiriz (1979, 1988). ‘‘Osmanlı Mimarisinde Süsleme’’, ‘‘Sinan Mimarisinde Bezeme’’, Yıldıray Özbek (1999), ‘‘Erken Osmanlı Mimarisinde Taş Süsleme’’ adlı çalışmalarda süsleme konusunda kapsamlı araştırmalara yer verilmiştir. Muhittin Binan (1952). ‘‘Türk Saçak ve Kornişleri’’, Afife Batur (1974). ‘‘Osmanlı Camilerinde Kemer: Strüktür Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1730)’, ‘‘Turgut Cansever ‘‘ Türk Sütun Başlıkları’’, Ayla Ödekan (1988). ‘‘Taç Kapılar, Minareler, Kütle Biçimlenişi ve Cephe Düzenlemesi, Mukarnas Bezeme’’, Semra Ögel (1990), ‘‘Şehzade Mehmet Camii'nin Dış Yan Sofaları’’ gibi çeperlerde yer alan elemanların detaylı olarak incelendiği tez ve makaleler çalışmaya ışık tutmuştur. Ayrıca çoğu kez cephe bütününden bağımsız olarak kendi içlerinde ele alınan cephe bileşenlerine ilişkin çalışmalar ve pek çok yayında yer alan dönem yapıları, çeperler ve bileşenlere ait bilgiler çalışmaya kaynaklık etmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Erken dönemden klasik dönem sonuna dek Osmanlı mimarlığında üslup geçişlerinin silmelere etkilerini konu alan tez çalışmasında, silmeler her biri kendi döneminin estetik değerlerini taşıyan yapı örnekleri üzerinden incelenmiş elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

2.1. Tez Çalışması Bölüm ve İçerikleri

Çalışma altı bölümde gelişmiştir. ‘GİRİŞ’ ve ‘KAVRAMSAL ÇERÇEVE’ ilk iki bölümde ele alınmış, 3. bölüm olan ‘ANALİZ’ bölümünde Osmanlı mimarlığında silmelerin kullanım biçimini, kullanım yoğunluğunu, işlevlerini, ilişkilerini, davranış biçimlerini, kendi içlerinde geçirdiği evrimi sorgulamak üzere 400 yıllık süreç içinde araştırma alanı kapsamındaki 15 örnek yapı cephesinde yer alan silmeler saptanmış, dökümü yapılmış ve örnek yapılarda sorgulanmıştır.

Örnek yapılarda hangi silmelerin yer aldığı yapıya ait tabloda belirtilmiş; var olan silmeler çeper içindeki konumları, bağlı olduğu elemanla ilişkileri, alt bileşenleri ile ilişkileri, diğer elemanlarla ilişkileri, biçimleniş özellikleri, malzeme özellikleri bağlamında analiz edilmiştir.

4. bölüm olan ‘BULGULAR’ bölümünde elde edilen veriler değerlendirilmiş 400 yıllık süreç içinde silme kullanımındaki değişimler izlenmiştir. Tarihsel sıralama içinde listede yer alan silmelerden hangilerinin örnek yapılarda kullanıldığı, hangilerinin kullanılmadığı, yapının konumlandığı tarihsel aşamada hangi silmelerin var olup olmadıkları sorgulanmış, kullanımı başlamış olmasına rağmen kullanımının tercih edilip edilmediği, silme kullanımının zaman içindeki niceliksel değişimi irdelenmiş, hangi elemanlarda silme kullanımının sistematik süreklilik gösterdiği, hangilerinde tekil örnekler olarak kaldığı , hangi elemanlarda silme kullanımının yoğunlaştığı ve zaman içinde kullanımı yaygınlaşan silmeler saptanarak tablolarda paylaşılmıştır. Silmelerin kullanım sıklığındaki değişimler, biçimlenme değişimleri, malzeme tercihlerindeki değişim bu bölümde değerlendirilmiştir. Örnek yapılarda 400 yıllık süreçte görülen değişimlerin yanında her silme türünün kendi içinde geçirdiği dönüşüm silmelerin evrimi başlığı altında incelenmiştir. Her silme türünde farklılaşmayı getiren dönüşüm eşiklerine bu başlık altında yer verilmiştir.

KAVRAMSAL TARTIŞMAYI içeren 5. Bölümde Örnek yapılarda silme analizleri ve 400 yıllık değişim verileri ile silmelerin işlevleri, ilişkileri, ve davranış biçimlerinin dayandığı kavramlar tartışmaya açılmıştır.

‘SONUÇ’ bölümünde Osmanlı mimarlığının sentez sürecinde silmeleri konu alan çalışma sonuçları değerlendirilmiştir.

2.2. Tez Çalışmasında Örnek Seçimi

Rasyonel sonuçlara ulaşabilmek amacı ile örnek yapıların seçiminde eş koşullarda yapımı gerçekleşen seçki elde edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen süre içinde yapımı gerçekleştirilen program, yer ve yaptıran faktörü benzer özellikler taşıyan yapılar araştırma seçkisine dâhil edilmiştir.

2.2.1. Örnek seçimlerinde zaman faktörü

Araştırma Osmanlı mimarlığının özgün uygulamalar gerçekleştirmeye başladığı kuruluş döneminden, duraklama ve batı etkilerinin başladığı klasik dönem sonuna kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu dönem mimarlık tarihi için dönüm noktalarını oluşturan 1333-34 İznik Hacı Özbek Cami ve başlangıcı 1748 yılı olan İstanbul Nur-u Osmaniye Cami yapımına kadar geçen süreyi içermektedir. Örnek yapılar Osmanlı kültürünün 14 ve 18.yüzyıllar arasında Anadolu sanatının en homojen dönemini yarattığı süreç içinden seçilmiştir (Kuban, 1997).

2.2.2. Örnek seçimlerinde program faktörü

Cami ve türbe gibi programlar dışında üretilen han, hamam, medrese gibi dönem yapıları işlevsel gereklilikleri yerine getirmek üzere inşa edilmişlerdir. Biçimlenmelerinde işlevsel etkiler baskındır. Oysa cami ve türbeler işlevsel özelliklerinin yanında simgesel değerler taşırlar ve bu nedenle döneme ait pek çok veri ile donatılmışlardır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında cami programı görkemli yapıları ve devlet temsiliyeti gibi sembolik değerleri ile diğer programlar içinde en etkili yapı grubunu oluşturmuştur. Osmanlı mimarlığında üslup geçişlerini silmeler üzerinden okumayı hedefleyen araştırma cami

programı üzerine odaklanmış, örnek yapılar dönemin estetik değerlerini barındıran camilerden oluşturulmuştur.

2.2.3. Örnek seçimlerinde bölge faktörü

Kuban “ Osmanlı anıtsal mimarisi bir başkentler mimarisidir”der (Kuban, 2016). İznik, Bursa, Edirne, İstanbul ve iki şehzade sancağı olan Amasya ve Manisa dışında, diğer kentlerin bu mimarinin tanımına katkıda bulunan üretimleri olmadığını, belirtir. Osmanlı kültürü 14 ve 18.yüzyıllar arasında Anadolu sanatının en homojen dönemini yaratmakla birlikte bu dönem içinde ulaştığı sınırlar, karşılaştığı kültürler ve döneme ait iletişim olanakları göz önüne alındığında birbirinden çok uzak bölgelerde ne ölçüde ortak bir mimari yarattığı tartışılmaktadır. Bu nedenle Osmanlı mimarlığının özgün ve ortak niteliklerini saptamak amacını taşıyan çalışmada araştırma alanı bu özellikleri barındıran Osmanlı Devleti’nin başkent camilerini kapsamış, İznik, Bursa, Edirne, İstanbul Camileri ile sınırlandırılmıştır

2.2.4. Örnek seçimlerinde yaptıran faktörü

Zaman içinde devlet kadrosundaki hiyerarşik yapı ve mimari adabın giderek keskinleşmesi yaptıran faktörünü de yapıda giderek etkili argümanlardan birine dönüştürmüştür (Necipoğlu, 2013). Araştırmada başkent camileri içinde, eş konumdaki yaptıranlara ait camiler seçilmiştir. Seçkide bu hiyerarşik yapının henüz keskinleşmediği erken döneme ait olan iki İznik Camisi dışındaki örnekler hanedan tarafından yaptırılan başkent camilerini içermektedir.

Bu parametreler doğrultusunda araştırma alanı Osmanlı başkentlerinde yer alan 15 hanedan camisini kapsamaktadır. Her biri, bir tarihsel anı temsil eden, kendi dönemine ait estetik değerleri yansıtan örnek yapılar, silme davranışları, silmelerin işlevleri ve biçimleniş ilkelerine dair ipuçları taşımaktadır. Farklı yapılarda silme davranışlarındaki tekrarlar, ortak dil geliştirme arayışlarına işaret etmektedir. 15 farklı zaman dilimini temsil eden 15 örnek yapının kronolojik olarak sıralanmış analizleri ve silmelerde gözlenen değişim 400 yıllık sürecin estetik geçişlerine dair izler barındırma potansiyeline sahiptir.

2.2.5. Çalışma kapsamında yer alan örnek yapılar

- 1- İznik Hacı Özbek Cami 1333
- 2- Bursa Orhan Bey Cami 1339
- 3- İznik Yeşil Cami 1378
- 4- Bursa Hüdavendigâr Cami 1365
- 5- Bursa Ulu Cami 1396
- 6- Edirne Eski Cami 1403
- 7- Bursa Yeşil Cami 1419
- 8- Edirne Üç Şerefeli Cami 1447
- 9- İstanbul Bayezid Cami 1501
- 10- Üsküdar Mihrimah Sultan Cami 1548
- 11- İstanbul Şehzade Cami 1548
- 12- İstanbul Süleymaniye Cami 1550
- 13- Edirne Selimiye Cami 1569
- 14- İstanbul Sultan Ahmet Cami 1609
- 15- İstanbul Yeni Cami 1597-1663

2.3. Tez Çalışmasında Analiz Başlıkları

Çeperlerde yer alan Silmeler parçadan bütüne doğru gruplanmış ve grup başlıkları altında incelenmiştir.

Eleman silmeleri: Mimari elemanları, taşıyıcı elemanları , bezeme elemanlarını çerçeveleyen silmeler eleman silmeleri başlığı altında incelenmiştir.

Mimari eleman silmeleri: Kapı, pencere, niş, mükebbire, korkuluk, çeşme, çöten silmelerini;

Taşıyıcı eleman silmeleri, Kemer, payanda, minara kaidesi silmelerini;

Bezeme elemanı silmeleri, Levha pano disk silmelerini içermektedir.

Elemanlara ait sütunçe , mukarnas, köşelik gibi alt bileşen silmeleri elemanların kendi başlığı altında incelenmiştir.

Grup silmeleri; bir üst çerçevede birkaç elemanı birleştirerek eleman gruplarını çerçeveleyen silmeleri;

Yüzey silmeleri en dışta yapı çeperlerini sonlandıran saçak silmeleri, zemin silmeleri ve kat ayrımlarında yer alan kat silmeleri yüzey silmeleri başlığı altında incelenmiştir.

Örnek yapılarda, listede yer alan silmeler tarihsel sıralama içinde izlenerek silmelerin nasıl dönüşüme uğradığı, erken dönemden klasik dönem sonuna dek her silme çeşidinin nasıl bir evrim geçirdiği gözlenmiştir.

2.4. Tez Çalışmasında Sınırlılıklar

Araştırma konusu olan silmeler yapının bitiş aşaması ürünüdür. Yapımı uzun yıllara yayılan yapılarda yapının başlangıç ve bitiş dönemi arasında üslup farklılıkları oluşması olasıdır. Bu nedenle bitiş aşaması ürünü olan silmelerin de yapının tamamlanma yıllarına ait dönem özelliklerini taşıması olasıdır. Bu olasılık kronolojik sıralamada yapıların bitiş tarihlerini esas almayı gerekli kılmıştır. Örneğin Yeni Cami gibi yapımı 66 yıl süren bir yapıda bu uzun süreç içinde üslubu etkileyen dinamikler olması olasıdır. Bu nedenle Sultan Ahmet Camisinden önce yapımına başlanmış olsa da Yeni Cami bitiş tarihi nedeni ile kronolojik sıralamada daha sonra yer almaktadır.

Araştırma cami cephelerinde örtü bölümünün altında yer alan silmeleri kapsamaktadır. Cephe ile doğrudan bağlantılı olmayan şadırvan gibi elemanlar ve cepheden ayrılan sütunlar kapsam dışında yer almıştır. Cephede yüzey farkı ile gölge veren bordür gibi unsurlara da araştırma içinde değinilmiştir. Yapılar Cami zaviye ayırımına değinilmeksizin cami başlığı altında ele alınmıştır.

Bu unsurların alt birimleri olan profil kesitleri, levha yazıları, desen analizleri, malzeme içerikleri araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışma sürecinde bu merkezlerde hala ayakta olan, ayrıntıları bozulmamış, onarım veya yenileme ile ilk durumu için ipuçları veremeyecek şekilde özelliklerini yitirmemiş veya ilk durumu belgelerle saptanmış yapılara ait fotoğraflar, rölöveler, şemalar, bibliyografik bilgi ve belgeler derlenerek sınıflandırılmıştır.

3. ANALİZ

3.1. İznik Hacı Özbek Cami

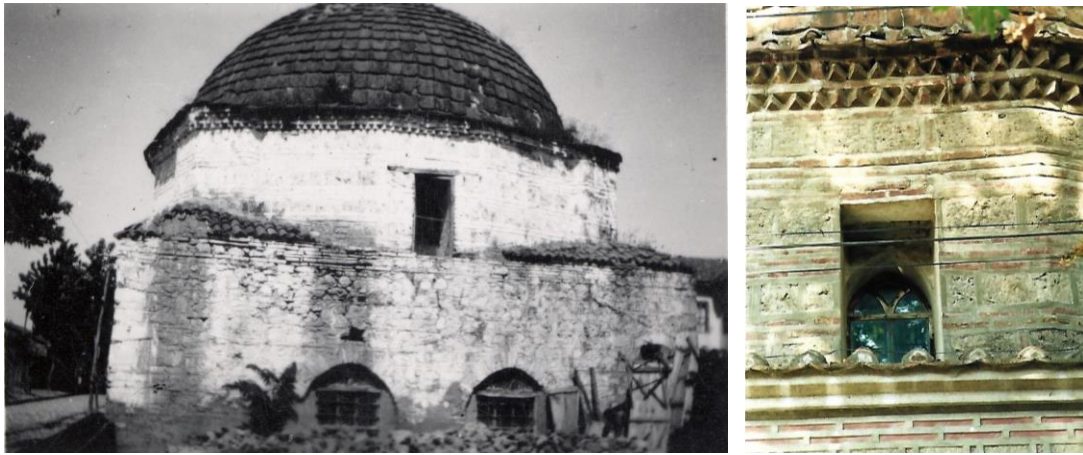
Resim 3.1. Hacı Özbek Cami (Kültür Portalı, t.y.-b).

İznik Hacı Özbek Camisi kitabesi günümüze ulaşan en erken tarihli Osmanlı eseridir. Tek kubbeli ve revaklı yapı 1950’li yıllarda yol genişletme çalışmaları sırasında özgün görünümünü kaybetmiş ve yenileme çalışmalarında özellikle revak bölümünde özgün yapının izleri korunmamıştır (Resim 3.1).

Belgelerde yanları kapalı üç açıklıklı revaktan, kare planlı yapıya merkezi akstan değil yandan girildiği ve mihrabın girişe dik duvar üzerinde yer aldığı bu hali ile Konya’daki Selçuklu medrese geleneğinin batıya taşındığı ve Hacı Özbek Camisinde sürdürüldüğü belirtilmektedir. Bunun yanında kuruluş yıllarında yerel mimari etkileri, son cemaat yeri ve kilise narteks ilişkilerine tipolojik yakınlığı ile ilgili yorumlar da yapılmıştır. Kuban, Bizans mimarisinde tek kubbeli ve revaklı girişi olan bir yapı olmadığını, bu yapıda ancak bir uyarlamadan söz edilebileceğini belirtmiştir (Kuban, 2016, s. 165). Revakta ilk açıklık manastır tonozu ile diğer iki açıklık beşik tonozla örtülmüştür. Kubbeli mekânda altyapıdan

kubbeye Türk üçgenleri kuşağı ile geçilmiştir. Yüksek bir sekizgen kasnak üzerinde yer alan kubbeyi taşıyan duvarlar, tüm erken dönem kubbeli yapılarında görüldüğü gibi strüktürel güvenlik kaygıları ile alçak tutulmuştur. Bizans geleneğinde görüldüğü gibi kubbe kiremitle örtülmüş, duvar konstrüksiyonu almaşık taş-tuğla tekniğini sürdürmüştür. Yapı geçirdiği tüm tahribata rağmen tarihi bilinen ilk Cami olması dolayısıyla Anadolu Selçuklu dönemi yaşam alışkanlıklarını sürdüren plan tipolojileri ve yerel inşaat teknikleriyle yerel malzeme kullanımının birleşimini barındıran yeni biçimlenmenin ilk örneği olarak önem taşımaktadır.

Semavi Eyice Hacı Özbek Camii'nin son cemaat yerine açılan ve yanda olan bir kapısı ile diğer iki cephesinde çifte penceresi olduğunu, eski bir fotoğrafta kasnakta 4 penceresinin olduğunu ancak yakın tarihli bir onarımda biri hariç diğerlerinin kapatıldığını ve izlerinin de yok edildiğini, revak kaldırıldıktan sonra girişin pencereye dönüştürüldüğünü belirtmektedir (Eyice, 1996).

Resim 3.2. (a) Hacı Özbek Cami (Hacı Özbek Camii (Çarşı Mescidi), t.y.). (b) kasnak pencereleri

3.1.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.1. Hacı Özbek Camisinde yer alan silmeler

HACI ÖZBEK CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMEN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	
	Pencere Silmeleri	
	Niş Silmeleri	
	Mükebbire Silmeleri	

Çizelge 3.1. (devam). Hacı Özbek Camisinde yer alan silmeler

	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	
	Minera kaidesi Silmeleri	
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	

3.1.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Pencere silmeleri

Ahmet Ersen yenilemeler sırasında pencerelerin iki merkezli sivri kemer altında dikdörtgen söveli biçim kalıbına göre değiştirildiğini belirtmektedir (Ersen, 1986, s. 30-31). Ali Saim Ülgen arşivinden ulaşılan bir fotoğrafa göre pencerelerin kemer içinde oluşturulan içe çekilmiş yüzeyde düz atkılı kurgulandığı izlenmektedir (Resim 3.2 (a)). Kasnakta yer alan ve günümüze kalan tek pencerenin dışta düz atkılı, içe çekilmiş yüzeyde ise sivri kemerli olduğu görülmektedir (Resim 3.2 (b)).

Çeşme silmeleri

Semavi Eyice Camiye eklemlenmiş çeşmenin özgün halinde Bizans korkuluğundan devşirme aynasının olduğunu, günümüzde ise özgün halinden bir iz bulunmadığını belirtmiştir. (Eyice, 1996).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Hacı Özbek Cami girişinde 1935 yılına dek iki mermer ayağa basan revak kemerlerinin ayakta olduğu belirtilmiştir (Eyice, 1996, s. 492). Kuruluş döneminin bu ilk örneğinde almaşık örgülü sivri kemerler yüzeyden içe çekilmiş kemer sırtı iki sıra tuğla ile çerçevelenmiştir. Üzengiseviyesinde iki sıra tuğladan oluşan silme çerçeve tek sıra tuğla ile içe dönmüş, çerçevenin sürekliliği sağlanmıştır (Resim 3.3). Afife Batur kemerleri konu edindiği doktora tezinde bu detaya değinmiştir (Batur, 1974, s. 47)¹. Kemerlerde son dönem Bizans yapı geleneğinde görülen bir küfeki taşı üç sıra tuğla örgü geleneğinin sürdürülmüş olması, cami gibi bir İslami yapıda dahi yerel Bizans ustalarının çalışmış olduğuna dair görüşleri desteklemektedir.

Resim 3.3. Hacı Özbek Cami giriş revakları yol çalışması öncesi (“Okuma Atlası Sanat”, t.y.).

1 Afife batur “Kemerler tuğladan, gergisiz, iki merkezli basit sivri kemerlerdir. Uzunlamasına konmuş tuğlalardan ayırt edilmiştir. Kemer üzengisinde taşla bitirilmiş ve sırtı kuşatan tuğla içeri döndürülerek kemer bir çerçeve içine alınmıştır. Başlık bundan sonradır. Bu küçük detay ilkel biçimde de olsa kemer için bir ayırma çizgisi olmaktadır.” Afife batur s:47

Yüzey silmeleri

Saçak silmeleri

Ahmet Ersen saçak silmelerinin yer yer parçalar halinde özgün olduğunu belirtmektedir (Ersen, 1986). Kiremitle örtülü kubbenin altında çift sıra yatay tuğla ile örülmüş alın bölümünün altında çift sıra testere dişi motifli saçak silmesi yer almaktadır (Resim 3.2).

3.2. Bursa Orhan Bey Cami

Resim 3.4. Orhan Bey Cami

Orhan Bey tarafından yaptırılan yapı Osmanlı mimarlığının ilk önemli camisi olarak önem taşımaktadır. Çarşı içindeki diğer yapılarla birlikte kale dışında kent merkezini oluşturmuştur. İmaret-zaviye, medrese sıbyan mektebi, hamam bedesten gibi programlardan oluşan yapılar bir şema içinde konumlanmamış olsalar bile külliye organizasyonu içermektedirler. Yapının yenileme olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. Ahmet Ersen, Wilde ve Gabriel' in yapının yenileme olduğu konusunda fikir birliği içinde olduğunu, kendisinin de yaptığı incelemelerde üst yapının tamamıyla yenileme olduğu kanısına

vardığını belirtmektedir. Ersen, yapının 1864’de Leon Parvillee tarafından onarılırken yapılan çalışmalar belgelenmediğinden yeterli bilgiye ulaşamadığını, 1940’daki onarımda kemer aynalarının boşaltılmış, batı kanadının güney cephesinde dar ve yüksek üstlük pencere açılmış olduğunu eklemektedir (Ersen, 1986, s. 30,31). Ayverdi yapının Karamanoğlu tarafından tahrip edilmiş olduğunu ancak duvarlar çakmak taşından olduğu için aslının bozulmadığını ifade etmekte ve 1854 depreminden sonra yapılan onarımlardaki bazı değişikliklerden bahsetmektedir (Ayverdi, 1976, s. 12). Kuban, yapının eski temeller üzerinde yeniden yapıldığı kanısında olduğunu, 1904 tarihli yenilemelerde düz pencerelerin kemerli yapılması gibi değişiklikler olduğunu, doğu cephesinde eski duvar kalıntılarının bulunduğunu, ancak batı duvarlarının yenilendiğini, kirpi saçakların yenilenmiş olduğu kanısında olduğunu belirtmektedir (Kuban, 2016, s. 165). Demiriz, Aslanapa, Çetintaş ve Ayverdi’nin yapıyı onarım olarak nitelediğini, Wilde, Eyice’nin yenileme olarak nitelediğini, Gabriel’in iki farklı makalede iki farklı yönde fikir bildirdiğini, kendisinin de yapının büyük bir onarım görmekle birlikte plan olarak ilk yapıya uygun, süslemelerin de onarımlı fakat aslına benzer şekilde günümüze ulaştığı kanısında olduğunu belirtmektedir (Demiriz, 1979, s. 301).

3.2.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.2. Orhan Bey Camisinde yer alan silmeler

ORHAN BEY CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	X
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	
	Minera kaidesi Silmeleri	
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	X
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X

3.2.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Revak altı cephesinde cümle kapısı, cepheden içe çekilerek oluşturulan ikinci sahanlıkta konumlandırılmıştır. Almaşık örgülü basık kemerde silme kullanılmamıştır. Yer aldığı yüzeyde gölge oluşturacak yüzey hareketlerine yer verilmemiştir. Kapı kemer ölçüleri, oranları, malzeme seçimi, kapı bileşenlerine ait diğer detaylar, diğer dönem yapıları ile farklılar taşımaktadır. (Resim 3.5).

Resim 3.5. Orhan Bey Cami giriş bölümü

Pencere silmeleri

Pencerelerin orijinal durumuna ilişkin farklı yorumlar yer almaktadır. Ayverdi alt sıra pencerelerin yapı ile gelen bir yenilik olduğunu daha sonradan ‘altlık’ olarak adlandırılacak bu pencerelerin Osmanlı mimarisine katılımıyla camilerin daha iyi ışık aldığını, doğanın

caminin içine taşındığını söylemektedir (Ayverdi, 1976, s. 12)² Geçirdiği yenileme ve onarımlardan sonra revak altı cephesi dışındaki cephelerde iki sıra pencere düzeni uygulanmıştır.

Revak altı cephesinin sıvalı yüzeylerinde pencere kemerleri içinde yüzey içe çekilmiş, içe çekilen yüzeyde yer alan pencerelerde silme kullanılmamıştır. Mihrap cephesindeki kuzey batı alt sıra pencerede ise çift sıra tuğla silmeye yer verilmiş ve derinlik etkisi ile gölge elde edilmiştir. Bu pencere dışında diğer cephelerin alt sıra pencerelerinin tuğla taş almaşık örgülü sivri kemer sırtlarında bir sıra tuğla silme yer almaktadır. Üst sıra pencerelerde sivri kemer sırtında çift sıra tuğla arasında testere dişi silmeye yer verilmiştir. Mihrap bölümü üst sıra pencerelerde sivri kemer üzerinde aynı düzende almaşık örgülü ve bir sıra tuğla silmeli kemer yer almaktadır. Derinlik ve gölge etkisi kullanılmamıştır.

Resim 3.6. Orhan Cami pencere silmeleri

² Ayverdi, ‘‘Plan ve kütledeki bu yepyeni buluşlardan başka bu Camide pek mühim bir unsur daha vardır; aslında küçük görünen bu unsur, o güne kadarki Camilerde mevcut olmayan, döşeme seviyesindeki pencerelerdir; bunlara sonradan (altlık). ismi verilmiş ve acılmalarıyla Camiin içi tatlı bir aydınlığa kavuşmuş, tab’at Camiin içine taşınmıştır’’.

Çörten silmeleri

Çörten çevresi rozetlerde olduğu gibi ışınsal tuğla dizisiyle yarım daire çerçeve içine alınmıştır (Resim 3.7).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer Silmeleri

Beş açıklıklı revakta tüm kemerler yüzeyden içeri çekilmiş, gölge etkisinden yararlanılmış ve kemer yüzlerinde farklı biçimlenmeler uygulanmıştır. Merkezde yer alan daha geniş ve daha yüksek kemer yüzünde balıksırtı tuğlalar çift sıra tuğla silmeler içinde yer almaktadır (Resim 3.8 a). En dışta yer alan kaval silmelerle bezeli kemerlerle, ikinci açıklıkta yer alan içe doğru kademelendirilmiş kemerlerde silme yer almamaktadır (Resim 3.8 b).

Resim 3.7. Orhan Bey Cami çörten

Resim 3.8. (a) Orhan Bey Cami kemer silmeleri (b) çeşitlemeler (c) kemer yastığı

Revak yan cephelerinde yer alan kemerlerin içinde ikiz kemer düzenlemesi yapılmıştır (Resim 3.9 a, b). Dış kemerde, kemer yüzü cepheden içe çekilerek gölge elde edilmiş kemer yüzünde kademelenme uygulanarak iç içe gölgeler oluşturulmuştur. İç bükey kademelenmeye geçişte bir sıra dairesel kesitli silme kullanılmıştır. Kemer içinde cepheden içe çekilmiş yüzey elde edilmiş ve iki renk taşın farklı düzenlemeleriyle iki farklı geometrik motif revakların doğu batı yüzünde uygulanmıştır. Bu iç yüzeyde yer alan sivri kemerler, batı cephesinde kemer sırtında çift sıra tuğla kontur içinde testere dişi silme ile çerçevelenmiş, doğu cephesinde kemer sırtında yüzey pahlı içe çekilerek dairesel kesitli silme kullanılmış, kemer yüzünde kademelenme yapılarak gölge elde edilmiş, iç bükey kesitli bölüme geçişte silme kullanılmıştır.

Resim 3.9. (a) Orhan Bey Cami kemer silmeleri (b) kemer silmeleri

Yan cephelerde dönem özellikleri gösteren sağır kemerlere yer verilmiştir (Resim 3.7 a, b). Almaşık örgülü duvar yüzeyinde iki kat yüksekliğinde farklı açıklıklarda üç sağır kemer yer almaktadır. Yanlardaki sağır kemerler kemer içinde gölge veren içe çekilmiş yüzeyler oluşmasını sağlamış merkezde yer alan sağır kemerde ise derinlik etkisi kullanılmamıştır. Sağır kemer sırtlarında bir sıra tuğla silme yüzeyle aynı düzlemde yer almaktadır. Sağır kemerlerin birinin içinde ikinci sıra pencereler seviyesinde duvarla hem yüz sağır kemer yer

almaktadır. Mihrap bölümünde yer alan sağır kemerler benzer ilkelerle uygulanmıştır ve içlerinde ikinci sıra pencereleri ve hafifletme kemerleri yer almaktadır. Batı cephesinde dört sağır kemer yer almaktadır. Kemerler farklı açıklıklarda düzenlenmiştir. Revaktan sonraki birinci, ikinci ve dördüncü kemer içi cepheden içe çekilmiş üçüncü sağır kemerde derinlik verilmemiş cephe ile aynı düzlemde uygulanmıştır. Birinci ve üçüncü kemer içinde ikinci sıra pencereleri dördüncüde çift sıra tuğla kontur içinde balıksırtı silmeli rozet yer almaktadır. Rozet merkezinde yer alan disk dairesel hareketlerle içe doğru çekilen yüzeyde yer almaktadır. Revak yan yüzlerinde yer alan kemer yastıklarında dairesel, iç bükey kesitli silmeler kullanılmıştır (Resim 3.8 (c)).

Bezeme elemanı silmeleri

Giriş cephesi revak alnında iki simetrik rozet dış köşelerde yer almaktadır. Bu iki rozet diğer cephelerdeki rozetlere göre daha çok katmanlıdır ve daha çok yüzey hareketine sahiptir. Çevresi iki sıra tuğla arasında testere dişi silme ile çerçevelenmiştir (Resim 3.10 a, b). İki kemer arasında yer alan daha küçük rozetlerde renk ve farklı geometrik motifler kullanılmıştır (Resim 3.10 (c)).

Resim 3.10. Orhan Bey Camisi bezeme elemanı silmeleri

Batı cephesi dördüncü sağır kemerde çift sıra tuğla kontur içinde balıksırtı silmeli rozet yer almaktadır. Doğu cephesinde iki rozet yer almaktadır. Birinde çift sıra tuğla kontur içinde testere dişi silme uygulanmıştır. Dairesel hareketlerle cephe içe doğru çekilmiş, yüzeyde kademelenme yapılmıştır. Diğer rozette silme kullanılmamış ve yüzey hareketleri yapılmamıştır. Batı cephede kemer içinde yer alan rozet iç düzenlemesi farklı olsa da aynı dairesel silme ile çerçevelenmiş ve yüzeyden içe çekilmiştir (Resim 3.12 (a), (b)).

Resim 3.11. Orhan Bey Camisi batı cephede kemer (b) silmelerle oluşturulmuş pano

Resim 3.12. (a) Orhan Bey Camisi doğu cephesi rozet silmesi (b) batı cephesi rozet silmesi

Batı cephede kemer içinde tuğla ve taşların geometrik dizilimi ile pano oluşturulmuş, panonun üst çerçevesi kemer tarafından tanımlanırken etekleri bir sıra tuğla silme ile çerçeve içine alınmıştır (Resim 3.11 (b)).

Yüzey silmeleri

Saçak silmeleri

Bursa Camilerinde olduğu gibi Orhan Bey Camisinde de revak bölümü harim bölümünden yüksek kurgulanmış, revak alını bir kademe daha yükseltilmiştir. Mihrap bölümü de tabhane bölümlerinden yüksek olan yapıda saçak silmeleri bu kademelenmeleri yatay düzlemde izlemektedir. Farklı saçak seviyeleri arasında düşey bağlantı kurulmamıştır.

Saçak silmeleri cepheden taşan kademeli yapıları ve derin gölgeleri ile cephenin güçlü elemanlarıdır. Kurşun kaplı damlalık ve alın parçasından sonra derin içe çekilme ve çift sıra testere dişi tuğla örgüden oluşan silmeler kademelerin okunmasını sağlayan cephe bitiş elemanlarıdır. Doğu cephesinde sonradan eklendiği kaynaklarda belirtilen minare bölümünde saçak silmeleri kesintiye uğramış ve bir bölümde tek sıra testere dişi tuğla örgüye düşerek silme bant aralığı daraltılmıştır (Resim 3.13). Batı cephesinde, yapısal kütle hareketleri dışında oluşan doğu cephesindeki kısmi kademelenme yoktur.

Zemin silmeleri

Resim 3.13. (a) Orhan Bey Cami saçak silmeleri (b) zemin silmeleri

Revak bölümünde kemer ayaklarından geçen hat özellikle batı cephesinde belirgin olmakla birlikte tüm revak bölümünde izlenmektedir. Bu bölümde silme ve zemin altında kalan kaba yonu taş bölüm cepheden taşkındır. Giriş cephesinde zeminde yüzeyden taşkın bir kademe daha yer almaktadır (Resim 3.13).

3.3. İznik Yeşil Cami

Resim 3.14. İznik Yeşil Cami

İznik Yeşil Cami Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren önemli bir yere sahip olan Candarlı sülalesinden Halil Hayreddin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yapının mimarı Hacı bin Musa'nın adı, kitabede yer almaktadır. Kubbeli mekâna eklenen giriş bölümü ile Konya

mescit şemasını sürdürdüğü gibi, iki sütunlu derin revağı ve ikinci girişi ile yerel özellikler de taşımaktadır. İznik Yeşil Cami, kuruluş döneminin tuğla taş almaşık örgülü Cami cephelerinin ardından özenli mermer işçiliği ve süslemeleri ile özelleşmektedir. Batı cephede, son cemaat yeri ile yapı kütesinin birleştiği köşede, yapının üzerinden yükselen minare, sırlı tuğla ve çini kaplamaları ile yapıya adını vermiştir. Minare adını aldığı çinileri kadar konumu ile de önemlidir. Osmanlı mimarlığında minarelerin yapıdaki yeri süreç içinde pek çok deneme geçirmiştir. Yeşil Cami minare konumu ile klasik dönemin hazırlayıcılarından biridir. Tek kubbeli iç mekân giriş yönünde ek bir bölümle genişletilmiştir. Kubbeye üçgenler kuşağı ile geçilmiştir (Cantay, 1988). Üç bölümlü son cemaat yeri bir sütun eklenerek derinleştirilmiştir. Orta açıklık mukarnas söveli bir kapı olarak düzenlenmiştir. Ahmet Ersen iki sütun arasına konulan dikdörtgen kapı sövesine değinerek yerel mimarinin etkisiyle oluşan biçim düzeninin doğu ağırlıklı bir yapıda bile ortaya çıktığını belirtmektedir (Ersen, 1986, s. 3). Afife batur ise taşın anıtsal mimarinin asıl malzemesi olarak Osmanlılarda İznik Yeşil Camisinde kullanılmaya başladığını belirtmektedir (Batur, 1974, s. 57).

3.3.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.3. İznik Yeşil Camide yer alan silmeler

İZNİK YEŞİL CAMİDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMEN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	X
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*kademelenme ile gölge elde edilmiştir.		

3.3.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Revak altı cephesinin merkezinde yer alan taçkapının sivri kemer bölümü silmelerle çerçeve içine alınmıştır (Resim 3.16 (a)). Silmeler revak kemerleri arasında revak tonozlarına dek yükselmiş, sivri kemer eteklerinden kemer derinliği boyunca içe çekilmiş ve basık kemer üzerinden çerçeveyi tamamlamıştır. Düz ve iç bükey hareketlerle yüzey içe çekilmiş, içe çekilen yüzeyde yer alan sivri kemer kendi silme katmanları ile çerçevelenmiş ve silmeler kemer derinliği boyunca iç kapı yüzeyine yönelmiştir. Silme altında, kemer yastık bölümünde mukarnaslara yer verilmiş, silme ile yüzeyden taşan bölüm mukarnaslarla kademeli geri çekilerek cephe ile buluşmuştur. Mukarnasların altında, iç köşelerde sütunçeler yer almaktadır. Niş içinde yer alan sütunçeler motifli silmelerle çerçevelenmiştir. Sivri kemer içinde, içe çekilmiş yüzeyde kitabe yer almıştır. Kitabe altında Kemer eteklerinden geçen silme iç yüzde devam etmiş, silme altında almaşık örgülü basık kemer yer almıştır. Kapı üzerinde tepelik motifli yer almaktadır. Kapı çerçevesi kemer eteklerine doğru genişlemekte silmeler genişleme hareketini kesintisiz izlemektedir (Resim 3.15 (a)).

Resim 3.15. (a) İznik Yeşil Cami harim girişi (b) revak giriş silmeleri

Resim 3.16. (a) İznik Yeşil Cami harim kapısı (b) revak girişi silme detayları

Üçaçıklıklı son cemaat yerinde, orta açıklık mukarnas söveli bir kapı olarak düzenlenmiştir (Resim 3.15 b). Mukarnas sövenin dış kenarlarında dışbükey silme kapıyı çerçevelemiş eteklerde kapı açıklığına dek ilerleyip içe dönmüştür. Dış çerçeve içinde kademelerle içe çekilen mukarnaslı bölüm ve en içte düz bant yer almaktadır. Sövenin üzerinde kitabe panosu yer almaktadır. Üçlükompozisyon olarak düzenlenen kitabenin merkezde yer alan büyük parçasında silmelerle içe çekilmiş yüzey elde edilmiştir (Resim 3.16 b).

Pencere silmeleri

Revak altı cephesinde merkezde yer alan kapının sağında solunda birer pencere yer almaktadır. Diğer cephelerde olduğu gibi üst sıra pencereler bu cephede yer almamaktadır. Aynı cephede yer alan iki pencere farklı işçilik gösterileri ile bezenmiştir. Soldaki pencere yapının diğer alt sıra pencereleri ile daha çok benzerlikler göstermektedir. Almaşık örgülü sivri kemer içinde yüzey içeri çekilerek derinlik elde edilmiş bu bölgede üzeri motifli bir diske yer verilmiştir. Silmeler pencere sövesinde yoğunlaşmış, ince kesitli pek çok katmandan oluşan silme grubu yüzeyin içe çekilmesini sağlamıştır (Resim 3.17e). Sağda yer alan pencerenin kemer bölümünde geniş bir lentoya yer verilmiş ancak lento üzerinde silmelerle kemer motifi işlenmiştir. Pencere ve kemer motifi bu pencerede birlikte ele alınmış, motifli silme katmanı her ikisini birlikte çerçevelemek üzere pencereyi dört yönden sarmış, pahlı yüzeyi ile pencere bileşenlerini cepheden içe çekmiştir. Motifli silmenin içinde çok katmanlı şerit silmeler sivri kemerle birlikte pencereyi saran ikinci çerçeveyi oluşturmuş ve her silme katmanında içe çekilme sürmüştür. Sivri kemer köşeliklerinin yer aldığı içe çekilen ilk katmanda düz bir bant motiflerle işlenmiş köşelikler

silme ile belirtilerek farklı motiflere yer verilmiştir. Silmelerle içe çekilen sivri kemer motifinin alınlık bölümünde ilk katmanda kemer eğimini takip eden motifler ve altta kitabelik yer almaktadır. Kitabelikte içe çekilme bir kademe daha sürdürülmüştür. Bu pencerede silmeler klasik dönem pencere silmelerinin pencereyi tüm bileşenleri ile çerçeve içine alma ilkesini erken dönemde de gerçekleştirmiş öncü bir örnektir (Resim 3.17 (f)).

Mihrap cephesi ve yan cephelerde iki sıra pencere düzeni kurgulanmış, yan cephelerde üç pencere alt sırada bir pencere üst sırada, mihrap cephesinde iki pencere alt sırada, iki pencere üst sırada yer almaktadır. Batı cephesinin sivri kemerli alt sıra pencerelerinde almaşık kemer örgüsü okutulmuş, kemer iç kenarında oluşturulan silmelerle kemer alını içe çekilmiştir. Silme hareketleri kemer derinliği boyunca sürdürülmüştür. Silmelerle içe çekilme pencere çevresinde genişleyerek sürmüştür. Kemer alınlıklarında farklı motiflerle işlenmiş diskler yer almaktadır. Revaklara yakın ilk pencerelerin kemer bölümünde genel ilkeler benzer olmakla birlikte bir kademede daha kemer yüzeyi eklenmiş, iki kemer arasında içe çekilen yüzey ile derin gölge elde edilmiştir. Mihrap cephesi alt sıra pencerelerde kemer derinliği azaltılmış silmeler pencere çevresinde azalarak tekrarlanmıştır. Doğu cephesi alt sıra pencerelerde sivri kemer kenarlarında silmeler yer almaz kemer içi derinliği azalmıştır. Pencere çevresinde motifli silmelere yer verilmiştir. Düz atkılı üst sıra pencerelerde silmelere yer verilmemiş, pahla açılı olarak yüzey içe çekilmiş ve balpeteği dolgulu yüzeye ulaşılmıştır (Resim 3.17).

Korkuluk silmeleri

Kaynaklar korkuluk şebekelerinin tahribata uğradığını belirtmektedir. Yıldız Demiriz, Gurlitt belgelerine dayanarak bu şebekelerden yalnızca birinin kısmen de olsa orijinal olduğunu ve 1961 sonrası yapılan yenilemelerde asıllarına göre yeniden yapıldıklarını belirtmektedir (Demiriz, 1979, s. 249). Farklı geometrik motiflerle işlenmiş şebekelerin çevresinde motifli bordürler yer almaktadır. Şebekeler, farklı silme kesitlerine sahip çerçevelerle içe çekilen yüzeyde yer almaktadır (Resim 3.18).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer Silmeleri

Revak cephesinde girişin sağında ve solunda yer alan iki revak kemerinde cepheden taşan, kemer hareketini tekrar eden silmeler yer almaktadır. Bu iki uygulama dışında kemerler cephede yüzeyle aynı düzlemde yer almış, cephe yüzeyindeki kemerlerde kademelenme ve gölge unsurlarına yer verilmemiştir. Kemer yastıklarında farklı motiflere sahip mukarnaslar ve motifli bordürler kullanılmıştır (Resim 3.14).

Resim 3.17. İznik Yeşil Cami pencere silmeleri

Resim 3.18. İznik Yeşil Cami korkuluk silmeleri

Minera kaidesi silmeleri

Bu Camide duvarlar dönemin diğer yapılarına göre çok geniş tutulmuş ve minare son cemaat yerinin batısındaki büyük temeller üzerine oturtulmuştur. Minare Anadolu mimarisinde ilk kez Cami ile bütünleşmekte, revak ve harim bölümünün birleşme noktasında yer almakta, bu konumu ile sonraki uygulamalara öncülük etmektedir. Minareye içerden Cami duvarları arasından ulaşılabilir. Selçuklu geleneğine uygun olarak tuğladan yapılan minare; yeşil firuze, sarı ve mor renkli çinilerle bezenmiştir. Minarede mukarnaslı şerefe geçişleri de çini kaplamalıdır. Camiye ismini veren minarenin sırlı bezemesi yenilenmiş olmasına rağmen kaynaklarda 14.yüzyıldan kalan tek Osmanlı sırlı bezeme olduğu belirtilmektedir. Minareyi saran zigzag desenler renkli çiniler renk ve malzeme yönü ile ana kitleden ayrılmaktadır.

Minarenin olduğu bölümde saçak silmeleri kesilmiş, harim bölümünün saçak silmeleri bandı ile aynı yükseklikte dikdörtgen çerçevelerden oluşan bir bordür düzenlenmiştir. Harim bölümünde saçak altında yer alan motifli bordür minare bölümünde de devam etmiştir. Dikdörtgen çerçevelerden oluşan bordürün revak içinde de uygulanmış olduğuna dair izler gözlenmektedir (Resim 3.19).

Resim 3.19. (a) İznik Yeşil Cami minare bölümü silme motifi (b) revak içinde motif tekrarı

Yüzey silmeleri

Kat Silmeleri

Revak içinde, cepheden örtüye geçişte taş malzemeyi sonlandıran silmelere yer verilmiştir. İçbükey ve şeritlerden oluşan silme revak içinde yer alan üç açıklıkta her bir açıklığı plan düzleminde çerçevelemektedir. Ancak iki sıra pencere düzenlemesine sahip diğer cephelerde cephe bütün olarak ele alınmış bitiş elemanı olarak saçak silmeleri kullanılmıştır. Saçak silmesi altında yer alan motifli bordür ve dikdörtgen çerçevelerden oluşan bordür revak altı cephesinde kat silmesinin altında yer almaktadır. Revak altı cephesinde motifler korunmuş, revak içinde diğer yüzeylerde motifli silmelerin sürdüğü ancak tam olarak motiflerinin günümüze ulaşamadığı izlenmektedir (Resim 3.19b).

Saçak silmeleri

Cami harim kısmının saçak silmeleri kurşun kaplı alın parçasından sonra güçlü bir iç bükey kesiti ve onun bağlandığı çift şerit sırası, tam daire kesiti ile oluşturulmuş dış bükey kesitlerden oluşmaktadır. Bu silme grubunun altında konsollar ve bursa kemerleri formunda motiflendirilmiş bordür silmeleri tamamlamaktadır.

Bursa Camileri geleneğinde olduğu gibi İznik Yeşil Camide de revak bölümü harim bölümünden yüksektir ve bu bölümde tamamen farklı kesitlerden oluşan silme düzenlemesi yapılmıştır. Kurşun kaplamalı damlalığın altında alın bölümü daha dar ve eğimlidir, iç bükey kesite geçerken içe çekilmiş, ince şerit katmanından sonra derin iç bükey harekette motifli

bordürle buluşmuştur. Motifli bordür iç bükey hareket boyunca motifleri sürdürmüş saçak silmeleri ile tam bir bütünleşme sağlanmıştır. Böylece saçak silmelerinin bant aralığı genişlemiş derin gölgeli, keskin açığa sahip silmeler duvar yüzüne hareketli geçişle bağlanmıştır (Resim 3.20).

Resim 3.20. (a), (b), (c) İznik Yeşil Cami saçak silmeleri

Minarenin olduğu bölümde saçak silmeleri kesilmiş silme yüksekliğince çerçeveli bordür eklenmiştir (Resim 3.19). Doğu cephesinde revak ve harim bölümü saçak silmeleri arasındaki kot farkı izlenmekte silmeler düşey yönde bağlanmamaktadır. Ancak harim bölümü silmelerinin dairesel kesitli parçaları plan düzleminde duvarla buluşmak üzere dönüş yapmışlardır.

Zemin silmeleri

Belirgin bir zemin silmesi görülmemekte ancak zemin seviyesi bir kademe farkı ile belirtilmektedir.

3.4. Murad Hüdavendigâr Cami

Resim 3.21. Bursa Murad Hüdavendigâr Cami (Şaşmaz, t.y.).

Hüdavendigâr Camisi I. Murad döneminde inşa edilmiş, 1385 yılında vakfıyesi düzenlenmiştir (Gabriel, 1942). Yapılış tarihi hakkında farklı görüşler bulunmakta; Binan 1359-1389 tarihlerini belirtmekte, Kuban, Demiriz ve Aslanapa 1366-1385 tarihleri konusunda birleşmektedir (Binan, 1952; Kuban, 2016, s. 86; Demiriz, 1979). Mimarı bilinmemektedir ancak araştırmacıların tahminleri balkan seferleri sırasında ele geçirilen bir yapı ustası tarafından yapıldığı konusunda yoğunlaşmaktadır. Yapıda bulunan bazı biçimsel öğelerin Osmanlı mimarlık tarihinde ilk kez bu yapıda görülmesi ve bir daha hiç tekrarlanmamış olması mimarı konusunda pek çok yorum, tartışma, farklı görüş oluşturmuştur. Cepheler Venedik saraylarına benzetilmiş, Yunanistan Arte kentindeki 13.yüzyıldan kalma Parigoritissa kilisesinin cephelerini çağrıştırdığı detaylarda Bizans özelliklerinin görüldüğü öne sürülmüş ve hatta yapı ustası olarak Wilde ve Edhem Paşa tarafından Christodoulos ismi öne sürülmüştür. Biçimsel farklılıklarının yanında program ve plan özellikleri ile doğulu geleneği sürdürmüş olması da özellikle vurgulanmıştır (Gabriel, 1942; Ayverdi, 1976). Tüm bu nedenlerle Hüdavendigâr Camisinin geçiş dönemini temsil eden bir yapı olması konusunda ortak görüşler oluşmuştur. Alt katta imaret ve üstünde medrese programı ile kurgulanan iki katlı yapıda program ve plan konusunda banî önerisi

ile geçmişten gelen geleneklerin hâkim olduğu; yapıma ilişkin detaylarda ise yerel yapı ustalarının çeşitlemeler katabildiği gözlenmektedir. Toplum beğenisinin ise sonraki yapılarda tekrarlanma veya bir daha hiç tekrarlanmama yönündeki genel kararları etkilediği görülmektedir. Osmanlı mimarlığı içinde tekrar edilmemiş pek çok detay barındırsa da Hüdavendigâr Camisinin dönem yapıları biçimlenme sürecine ışık tutması açısından önemi açıktır.

1855 depreminde yapının çok hasar gördüğü belirtilmektedir. Öncesinde ve sonrasında onarımlar görmüş olmakla birlikte 2. Abdülhamid döneminde önemli bir onarım geçirmiştir. Mihrap çıkıntısının 1904 rekonstrüksiyonu olduğu yolunda bulgular vardır. Ayrıca 1904 onarımında yan eyvanlara birer kapı açılmış, revağın doğu ve batı uçlarına birer oda yerleştirilmiştir. Kuban, Abdülhamid döneminde zaviyelere minare ekleme geleneği doğrultusunda bu yapıya da minare eklendiğini belirtmekte, kitabede yazıldığı gibi bu yenileme ile yapının ‘‘ihya ‘‘ edildiğini vurgulamaktadır (Kuban, 2016, s. 88).

3.4.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.4. Bursa Murad Hüdavendigâr Camisinde yer alan silmeler

MURAD HÜDAVENDİGAR CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	
	Minera kaidesi Silmeleri	
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*kademelenme uygulanmıştır.		

3.4.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı Silmeleri

Yan cephelere sonradan eklenen kapılar dışında yapının tek kapısı revaklı cephede yer alan cümle kapısıdır (Resim 3.22). Düz atkılı kapı silmelerle çerçevelenmiştir. İçe doğru düz, içbükey, dışbükey kesitli silmeler, kapı eteğindeki kaide üzerinde eteklerde de devam etmiştir. Diğer Cami örneklerinin kapı süsleme programında yer alan kapı derinliğindeki nişler, kitabeler bu kapıda yer almaz. Kapı üzerindeki lento, onarımlarla genişletilmiş pencere lentoları ile benzerlikler taşımaktadır. Kapı üzerindeki geç dönem özellikleri gösteren kitabe yer almaktadır. Kapının içinde yer aldığı kemer kapının bir parçası gibi kurgulanmış olmasa da özelleştirilmiş, kemer yüzünde silmelere yer verilmiş ve renklendirilmiştir. Kemer içi iki kademedede içe çekilmiştir. Kemer yastıklarında kullanılan silmelerle açılı yüzey cephe yüzeyine yaklaşmıştır.

Resim 3.22. (a) Murad Hüdavendigâr Cami kapı silmeleri (b) detay (c) zemin silmeleri

Pencere silmeleri

Revak altı cephesinde pencere yer almaz. Yalnızca iç mekânda merdiven çıkışlarında yer alan iki küçük pencere açıklığı bulunmakta bu iki açıklıkta da silme yer almamaktadır.

Yan cephe ve mihrap cephesinde sonradan eklendiği belgelerde yer alan kapı ve pencereler dışında iki sıra pencere düzeni uygulanmıştır. İç mekânda odaların yer aldığı bölümün cephelerinde her iki katta da her oda için bir pencere düzenlenmiştir. Alt katta eyvan ve yan odalarla birlikte dört oda yer almaktadır. Diğerlerine göre uzun veya zamanla uzatılmış bir oda iki pencereye sahiptir. Üst katta ise her cephede altışar derslik ve öğreticilere ait olduğu düşünölen iki odaya ait sekiz pencere yer almaktadır. Pencereler iç mekânda odaların merkezine göre konumlanmıştır. Cephe düzeni de iç mekân kararının yansıması olarak oluşmuştur. Cephede alt kat ve üst kat pencerelerinin ilişkileri kurulmamış pencere yerlerinin oluşumunda iç mekân düzeni belirleyici olmuştur. Zemin katta girişin sağında solunda yer alan odalara ait pencereler diğer alt kat pencerelerine göre çok dar ve diğerlerinden yüksektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi alt kat pencerelerinin tümünün çok yüksek ve iç mekân aydınlatması ve havalandırma için yetersiz, açılması mümkün olmayan sabit pencereler olduğunu, zaman içinde pencerelerin genişletilmiş olduğunu, sövesiz, yalnızca üstlerinde mermer lentolar olduğu belirtilmiştir (Ayverdi, 1965 6).

Resim 3.23. Murad Hüdavendigâr Cami batı cephesi

Resim 3.24. (a) Murad Hüdavendigâr Camii pencere silmeleri (b) silmelerle oluşturulan pano

Üst kat pencerelerde pencere kemerleri ışınal veya almaşık tuğla örgü ile belirtilmiştir. Göz seviyesine daha yakın olan ve bu nedenle daha özenli işçilik gösterileri sergilenmesi beklenen alt kat pencerelerde ise üst kat pencerelerde olduğu gibi pencere kemerleri görünmez. Bu durum Ayverdi'nin değindiği 'zaman içinde pencerelerdeki değişim' savını güçlendirmektedir.

Yan cephelerin son bölümü olan mihrap revağında yer alan pencerelerle Çetintaş'ın hazırladığı rölöveler arasında uyumsuzluklar gözlenmektedir. Üst katta mihrap eyvanını dolaşan koridor çevresinde olduğu belirtilen üç yüksek mazgal penceresi ise yapı yüzünde korunmuştur. Çetintaş ve Texier rölövelerinde, bugün her iki yan cephede de zemin altında yer alan kapı ve pencereler görünmemektedir. Gabriel rölövelerle uyumsuzluklara değinmekte (Gabriel, 1942), Ayverdi bunların da sonradan eklendiğini belirtmektedir (Ayverdi, 1976).

Korkuluk silmeleri

Texier ve Sedat Çetintaş rölövelerinde giriş cephesi üst kat revak korkulukları görünmemektedir ancak yan cephelerde yer alan şebekelerin orijinal olduğu belirtilmiştir. Korkuluklardaki silmeler yüzeye yakındır, güçlü gölgeler vermezler (Resim 3.25 a).

Resim 3.25. (a) Murad Hüdavendigâr Cami korkuluk silmeleri (b) çeşme silmeleri

Çeşme silmeleri

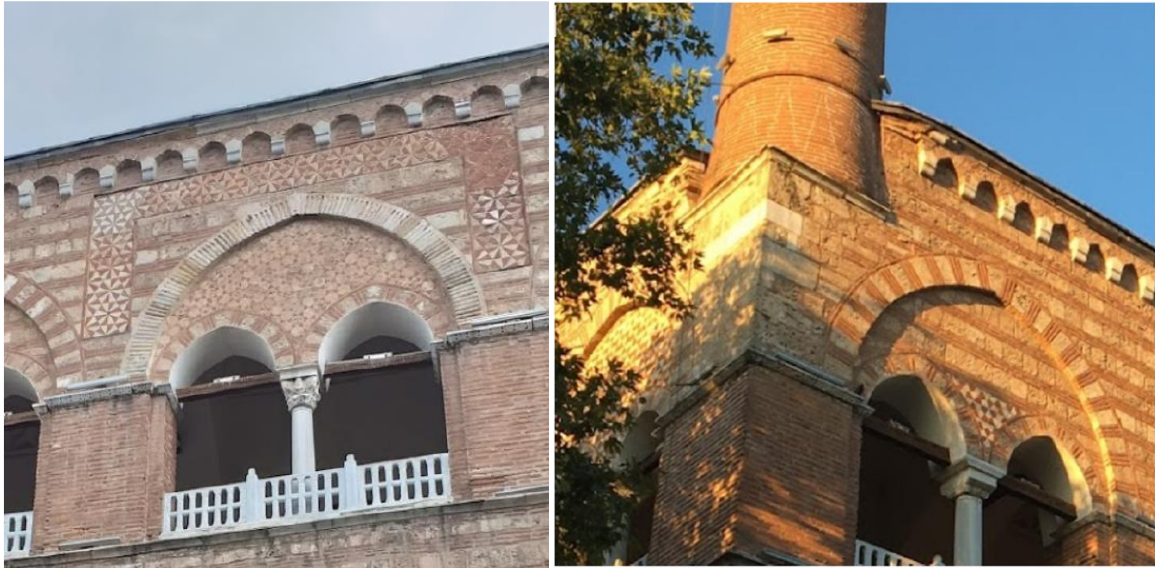
Yapı dış cephesinde çeşme dizilerine yer verilmemiştir. Ancak kuzey batı köşede, külliye programında yer alan çeşme yapıya eklenmiştir (Resim 3.25b). Yapı yüzündeki taş ve tuğla almaşık örgü düzeni çeşme cephesinde de sürdürülmüştür. Musluğun yer aldığı yüzey kemerle taçlandırılmış ve kemer içi cepheden içeri çekilmiştir. Sivri kemerde yapıda yer alan almaşık örgü düzeni ve kemer sırtındaki bir sıra renkli taş silme tekrarlanmıştır. Çeşme kirpi saçak silmeleri ile sonlandırılmıştır.

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Hüdavendigâr Camisi çift katlı revağa sahip cephesi ile dönem yapıları içinde özel bir yer edinmiştir. Revaklar beş açıklıklıdır. Alt sıra revak kemerleri geniş ayaklarla taşınırken üst sırada kemer açıklıkları genişletilmiş, ayaklar inceltilmiş, kemer içlerinde ortası sütunlu ikiz sivri kemer düzenlemesi yapılmıştır. Üst kat giriş ekseninde yer alan kemer çevresi

özelleştirilmiş, çevresinde hafif bir yüzey farkı ile çerçeve oluşturulmuştur (Resim 3.26a). Dikdörtgen kemer çerçevesi iki renk taşın küçük parçalarla birleşiminden oluşan geometrik motiflerle bezenmiştir. Ters u formundaki motifli çerçevenin çevresinde dışa taşkın tek sıra renkli silme çerçeve yer almaktadır. Kemer köşeliklerinde ise cephede yer alan taş tuğla almaşık örgü sürdürülmüştür. Işınsal kaval silmelerle oluşturulan sivri kemer içi yüzeyden içe çekilmiş kemer çerçevesinde olduğu gibi iki renk taşın geometrik düzenlemesi ile bezenmiştir. İkiz kemerler ışınsal üç sıra tuğla bir sıra taş almaşık örülmüş, kemer sırtı tuğla silme ile belirtilmiştir. Üst katta yer alan diğer kemerler üç sıra tuğla bir sıra taş almaşık örgü ile oluşturulmuş, kemer içi cepheden içe çekilmiş, iç yüzeyde cephedeki almaşık örgü sürdürülmüştür.

Resim 3.26. Murad Hüdavendigâr Cami saçak silmeleri

Merkezdeki kemer alnında yer alan özel motif gibi kuzeydoğu köşedeki ilk kemer alnında da bir bölümde benzer motif yer almaktadır (Resim 3.26b). Bu parça ve revakların yan cepheye dönen kemer alınlarında yer alan motifler, diğer kemer alnlarında da motiflerin yer aldığı ancak geçirdiği onarımlarla bu motiflerin kaybedilmiş olduğu izlenimi vermektedir.

Kemer içlerinde yer alan ikiz kemerlerde çeşitleme yapılmamış; kemerler aynı ilkelerle tekrarlanmıştır. Tuğla kemer ayaklarından kemerlere geçişte motifli silme kullanılmıştır.

Zemin katta ise kemerler iki kademedен oluşmaktadır (Resim 3.27). Dışta yer alan tuğla taş almaşık örgülü sivri kemer içinde yüzey içe çekilmiş, kademe oluşturulmuştur. İç kademedede

yer alan kemerlerde tuğla örgü görünmez. Giriş aksında yer alan iç kemerde silmelere yer verilmiş kemer yüzünde hareketler oluşturulmuştur. Dış kemer sırtlarında tuğla silmeler yer almaktadır.

Resim 3.27. (a), (b) Murad Hüdavendigâr Cami kemer silmeleri

Revak yan cephe üst kat sivri kimeri taş tuğla almasıık örgölüdür. Kemer sırtı bir sıra tuğla silme ile vurgulanmıştır. Sivri kimer içinde yüzey içe çekilmiş iki renk taşla geometrik motifler işlenmiştir. Kemer içinde ikiz kimer uygulaması benzer ilkelerle sürdürölmüştür.

Revak yan cephe zeminde yer alan kemerlerde ise ön cephe düzenine göre daha hareketli bir uygulama yapılmıştır. Giriş cephesindeki sivri kimer ve içinde yer alan ikiz kimer düzenine bir büyük kimer daha eklenmiştir. Böylece yüzey bir kademe daha içe çekilmiştir. Revak ön ve yan cephesinde yer alan küçük pencere kemerleri yan cephelere eklenen büyük kimer içinde kalmıştır. Ön cephede tuğla taş almasıık örölmüş küçük kimer sırtında çift sıra renkli tuğladan kontur oluşturulmuş ve arasında tuğla desenlerine yer verilmiştir. Yan cephede bu küçük kemerlere hareket katılmış kimer kenarlarına silmeler eklenmiş, kimer içinde içe çekilmiş yüzey oluşturularak iç yüzeyde bir kimer daha elde edilmiştir.

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

Hüdavendigâr Camisinde kat ayrımları, malzeme ayrımları belirgindir. Kat geçişleri ve malzeme geçişleri silmelerle belirtilmiştir. Zemin silmesi kat silmesi ve kimer ayaklarında

silmelere yer verilmiştir. Zemin katta kemer ayakları zemin silmesinden alt sıra kemer üzengilerine dek kesme taş örülmüş bu seviyede kemer ayakları devşirme malzeme olduğu belirtilen motifli silmelerle sarılmıştır. Kemer silmeleri ile kat silmesi arasında tuğla taş almaşık örgü başlamıştır. Kat silmesinden sonra kemer ayaklarında tuğla, kemer silmesinden saçak silmelerine dek almaşık örgü kullanılmıştır.

Üst kat revak korkulukları ve kemer ayakları eteklerinden geçen kat silmesi, giriş cephesinde tüm kat boyunca ve revak yan yüzlerinde revak korkuluklarının bitimine dek kesintisiz sürmekte yapının çift katlı olduğu belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır. Tuğla malzemenin egemen olduğu cephede malzeme ve renk farkı ile de öne çıkan kat silmesi yüzeyden taşkın, kavisli iç bükey hareketi ile cepheye keskin yatay gölge vermektedir.

Saçak silmeleri

Resim 3.28. (a) Murad Hüdavendigâr Cami kat silmeleri (b) saçak silmeleri

Bursa Camilerinde görülen giriş revağının yükseltilerek beden duvarlarından daha yüksek seviyede düzenlenmesi eğilimi Hüdavendigâr Camisinin çift revaklı düzeninde de sürdürülmüştür. Çift katlı revaklar yan cephelerin en yüksek bölümleridir. Odaların yer aldığı ikinci ve en geniş bölümde saçak seviyesi düşürülmüş, son bölüm olan kible eyvanında ise saçak seviyesi aynı oranda bir kademe daha düşürülmüştür. Mihrap üstünde yer alan küçük hücrede ise tekrar yükseltilmiştir. Yapı çift katlı revağı ve farklı programı ile mimarlık tarihinde sahip olduğu özel yer kadar, bu yapıya özel ve yinelenmeyen saçak

silmeleri ile de özeldir. Saçak silmelerinde farklı büyüklükte ve farklı katmanlarda kemerlerden oluşan düzenlemeler yapılmıştır (Resim 3.28).

Saçak silmelerinde kullanılan küçük silme kemerleri yapıya özgü, öncesi ve sonrası olmayan motiflerdir. Muhittin Binan ‘‘Türk Saçak ve Kornişleri’’ adlı doktora tezinde burada kullanılan silmelerin tarihsel süreç içinde ayrıştığının altını çizmekte daha sonra yalnızca bir kez Edirne Ayşe Kadın Camiinde zayıf bir tekrarının yapıldığını belirtmektedir (Binan, 1952). Saçak kemerleri mihrap ve revak cephesinde sık, yan cephelerde geniş aralıklarla düzenlenmiştir. Silme yükseklikleri de yan cephelerde daha geniş mihrap ve revak cephesinde daha dar tasarlanmıştır. Dar ve geniş saçak birleşimlerinde alt silme hizası esas alınmıştır. Tüm cephe boyunca tek sıra, kubbe kasnağında çift sıra kemer motifi kullanılmıştır. Kemer dizileri ile oluşturulan saçak silmelerinde kemer üzeni seviyelerinde motiflendirilmiş kemer yastıkları eklenmiştir. Kot farkı ile ayrılan revak, harim ve mihrap bölümü saçak silmeleri, kot farklarını yatay düzlemde takip eder, düşeyde birbirine bağlanmaz. Ayrıca giriş cephesine eklenen kalkan duvarla revak bölümü cephesi daha da yükseltilmiştir. 1904 tadilatı ile eklenen minare ile silme düzeni kesilmiş ve simetri bozulmuştur (Resim 3.28).

Saçak silmelerinde yer yer almaşık örgü yer yer yalnızca tuğla örgü gözlenmektedir. Kemerlerin üzerinde kat silmesi olarak kullanılan iç bükey kesitli silme kurşun kaplamalı yüzeyin altında tüm yapıyı sonlandırmaktadır.

Zemin silmeleri

Zeminden yükseltile giriş ve bu seviyenin altında kalan bölüm ayrılmış, zemin seviyesi belirgin bir hatla vurgulanmıştır. Kuzeydoğu köşede revak boyunca zemin hattının yan cephede de sürdürüldüğüne dair izler gözlenebilmektedir. Böylece tüm kat izlerinin çift katlı revağın yer aldığı cephelerde okutulduğu görülmektedir.

3.5. Bursa Ulu Cami

Resim 3.29. Bursa Ulu Cami (Kültür Portalı, t.y.-a).

Niğbolu savaşıdan sonra 1396 yılında yapımına başlanmıştır. Ceviz minberde 1399 yılı ve Yıldırım Bayezid ismi geçmektedir (Demiriz, 1979, s. 320). Karamanoğlu Mehmed Beyin 1413 yılında Bursa'yı istilası sırasında yakılmış daha sonra da büyük yangınlar ve depremler geçirmiştir. Çok kayıp vermesine ve pek çok onarım geçirmesine rağmen özgün yapımdan izler taşımaktadır (Ayverdi, 1976, s. 22; Yavaş, 2009, s. 217-236).

Osmanlı dönemi mimarlık sürecinin dönüm noktalarından birinde yer almaktadır. Bursa Ulu Cami ile birlikte ulu Cami geleneğinde iç mekân kurgusunun dışarıdan okunma süreci başlamaktadır. Anadolu Selçuklu dönemi ulu Camilerinde düz toprak dam altında kalan örtü sistemi görünür kılınmış, beden duvarı örtü sisteminin altına çekilmiştir. Modüler kare küp alt yapının kubbelerle tamamlandığı örtü sistemi bu yapı ile birlikte artık dışa yansıtılmıştır. Saçak silmeleri beden duvarları ile örtü sistemini keskin bir şekilde ayırmaktadır. Örtü sisteminin açığa çıkarılması dışında ulu Cami içe dönük yapı geleneğini sürdürmüş dışarıdan yalın, kübik yapı görünümünü korumuştur.

Ulu Cami mimarlık tarihindeki öneminin yanında manevi olarak da beşinci makam anlamına gelen Mekte, Medine, Kudüs ve Şam'dan sonra beşinci mukaddes yer anlamında Makam-ı Hamis ismini taşımaktadır. Bursa siyasi anlamda ilk Osmanlı başkenti olması dolayısıyla da özel bir öneme sahiptir. Osmanlı başkentinin bu ilk ulu Camisi toplumsal yapıdaki şehirleşme olgusunu temsil etmektedir. Strüktür anlayışı ve yapım tekniği ile özenli ve İstanbul'un fethinden önce yapılan en büyük Osmanlı Camisidir.

Kayıtlara göre yapı 1567 yılına dek önemli bir onarım geçirmemiştir. 1740 yılına dek geçirdiği onarımlar cephe düzenini etkileyecek nitelikte olmayan küçük onarımlardır. Hünkâr mahfili kapısı 1740'da açılmıştır (Ersen, 1986, s. 38). Evliya Çelebi betimlemeleri de hünkâr mahfili kapısının sonradan açıldığı savını doğrulamaktadır. 1855 depremi Bursa'da nerdeyse tüm anıtları etkilemiştir. 1951-59 onarımı sürecinde sıva altında yangın izleri görülmüştür. Kubbe kasnakları yangın sonrası yenilemelere dair izler taşımaktadır. Yapım teknolojileri, pencere tipolojileri ve iç mekânda sıvalı yüzeyler örtü bölümünün yangın sonrası rekonstrüksiyonuna ait olduğu yorumlarına sebep olmuştur.

Cami mimarisinde önemli bir eşikte yer alan Bursa Ulu Cami hakkında pek çok araştırma ve yayın bulunmasına rağmen mimarının kimliği hakkında farklı görüşler öne sürülmektedir. Bu isimler arasında Yeşil Külliye'nin mimarı olan Hacı İvaz bin Ahî Bayezid'in adı geçmekte veya Niğbolu savaşında Yıldırım Bayezid'e esir düşen bir mimar olabileceği öne sürülmektedir. İnşa edildiği XIV. Yüzyıl sonundan günümüze gelinceye dek birçok defa onarım geçiren Ulu Caminin bu zaman içinde geçirdiği değişimleri de arşiv belgelerinde yer almaktadır (Yavaş, 2009).

3.5.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.5. Bursa Ulu Camide yer alan silmeler

BURSA ULU CAMİDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörtten Silmeleri	X

Çizelge 3.5. (devam). Bursa Ulu Camide yer alan silmeler

Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	X
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	X
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X

3.5.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Resim 3.30. (a) Bursa Ulu Cami kuzey girişi kapı silmeleri (b) doğu girişi (c) batı girişi

Giriş cephesinde yer alan taçkapı hem malzeme farkı hem yüzey farkı ile cepheden ayrılmıştır. Tüm cephe yüksekliğince cephe yüzeyinden iki kademede öne taşan mermer kapı bloğunda kapı dış çerçevesi, düz, iç bükey ve açılı kesitlerle içe doğru kademelenmiştir. Düz ve açılı yüzeylerde motifler yer almaktadır. Tüm kapı yüksekliğini saran silmelerden sonra İçte yer alan ikinci grup silme çerçeve, yalnızca kapı kemerini tanımlamaktadır. İki dış bükey içinde iç bükey kesitli, çift şerit görünümü veren ve dışta yer alan silmelere göre daha ince ancak derin gölgeli silmelerden oluşan çerçeve kapı kemerini mukarnasları sararak mukarnas eteklerinden içe dönüp, kapı derinliğini ve iç yüzeyde yer alan basık kemer üst

hizasını geçip hacimsel mukarnas çerçevesini tamamlamaktadır. Sivri kemer içinde yüzey bir kademe daha içe çekilmiş, gölge elde edilmiş ve bu yüzeyde mukarnas yer almıştır. Klasik dönem kapı silme programında yer alan ve mukarnas kesiti boyunca ilerleyen silmeler bu kapıda yer almaz. Onun yerine kemer ve mukarnas arasında yüzey farkı oluşturulmuş, yüzey bir kademe daha içe çekilmiştir. Kemer üzerinde daha incelen silmeler, bir kademe daha içe çekilerek kitabelik levhası oluşturmuştur.

Kapı yanaklarında mukarnaslı niş ve üzerinde yer alan kitabe, motifli bir bordürle birleştirilerek çerçevelenmiştir. Bu dış çerçevenin içinde mukarnaslı nişler ve kitabe kendi çerçeveleri içinde yer almaktadırlar. Nişlerin dış çerçevesi düz ve açılı kesitler ve şeritlerden oluşmaktadır. İçe çekilen yüzeyde mukarnas sivri kemerleri ince dış bükey silmelerle belirtilmiştir. Kemer köşelikleri yüzey farkı ile belirtilmiştir. Kemer içinde yüzey içe çekilmiş ve bu bölümde mukarnasa yer verilmiştir. Kemer çevresinde yer alan silmeler mukarnas eteklerinden içe dönerek çerçeveyi tamamlamaktadır. Nişlerin üzerinde oluşturulan ve kendi çerçeveleri içinde yer alan yazılı levhalar, önce dışa taşan çerçeve sonra silmelerle yüzeyi içe çekmiş, içerde oluşturulan bordürden sonra silmelerle tekrar dışa çıkmıştır. Bu grubun üzerinde yüzeyden çıkıntılı silmelerle çerçevelenmiş, yan bitişleri motifli kitabelikler yer almaktadır.

Kapı bloğu iki yanda alt sıra pencerelerin üst pencere silme hizasına dek mermer kaplanmıştır. Bu yüzeyin bitişi düz ve iç bükey kesitlere sahip silme grubu ile sonlandırılmıştır (Resim 3.30a).

Yapımından 340 yıl sonra 1740 yılında açılan hünkâr kapısında silmelere yer verilmiştir. Silmelerle oluşturulan dış çerçeve yan kapıyı tanımlamaktadır. Silmelerle tanımlanmış bu alan pencerelerde olduğu gibi cephe yüzeyinden kopartılarak içe çekilmiştir. Kapı çerçevesi kapı boşluğuna dek eteklerde de kapıyı çevreleyerek dört yönden sarmaktadır. Silmeler kapı boşluğunda kapı yanaklarından içe dönerek üçüncü boyutta hacimselleşmektedirler.

Kapı kemerleri ise ikinci iç çerçeve ile tanımlanmışlardır. Çerçeve içinde cephe yüzeyi bir kez daha içe çekilmiştir. İç çerçeve kemerleri takip ederek dairesel bir form oluşturmak yerine dış çerçevenin izlerini takip ederek kareye yakın köşeli bir çerçeve çizer. Silmeler kemer eteklerinden kemer derinliği boyunca içeri çekilerek kapı üst hizasından geçerek çerçeveyi tamamlamaktadır (Resim 3.30b).

Batı kapısı silmeleri, doğu kapısı silmeleri ile benzer özellikler göstermekle birlikte farklılıklar da taşımaktadır. Doğu kapı silmelerinde olduğu gibi kapıyı tanımlayan silmeler ikinci sıra pencerelerin alt seviyesine kadar yükselmektedir. Silmeler cephe yüzeyinden taşkın olmakla birlikte silme içinde yüzeyi içe çekmektedir. Birbirini izleyen dış bükey iç bükey kesitlerle derinlik ve gölge oluşumu sağlanmaktadır. Kemerleri tanımlayan içteki ikinci silme grubu ise doğu kapıya göre dış çerçeveye çok daha yakındır. Silmeler kemer eteklerinden içe dönmekte basık kemerin yer aldığı iç yüzey üzerinden çerçeveyi tamamlamaktadır. Ayrıca batı kapı köşelerinde yer alan sütunçeler ile de ayrıcalıklı görünmektedir (Resim 3.30c).

Resim 3.31. (a) Ulu Cami kuzey kapı silmeleri (b) doğu kapı silmeleri

Pencere silmeleri

Yapı genelinde alt sıra pencereler silmelerle kademeli olarak cephe yüzeyinden içeri çekilmiş derin gölgeler oluşturularak belirginleştirilmiştir. Üst sıra pencereler ise cephe yüzeyine yakın düzenlenmiştir. Her kubbe birimi için dörtlü pencere gruplarından oluşan bir düzenleme yapılmış ve bu düzen her birimde tekrarlanmıştır. Ancak yapı ile temasın yoğunlaştığı bölgelere göre bezeme programında yoğunluk ve detaylarda çeşitlemelerin de yoğunlaştığı gözlenmektedir. Göz seviyesine daha yakın olan alt sıra pencerelerde çeşitlemeler yapma eğilimi sürdürülmüştür. Düşey düzlemde katlar arasında görülen bezeme yoğunluk hiyerarşisi yatayda da cephelerin kullanıcı ile temasına göre değişmektedir. Çeşitleme ve bezemelerdeki yoğunluk giriş cephesi batı cephesi, doğu cephesi ve son olarak kible cephesi sıralamasına göre giderek azalmaktadır. Özellikle ana kapının bulunduğu bu nedenle girişler esnasında veya yoğun kullanımlarda Cami dışına taşan kalabalıkların

yapıyla en uzun süre ve en yakın temas mesafesinde olan giriş cephesinde çeşitlendirme ve bezemelerde yoğunlaşma alt sıra pencerelerin tümünde gözlenmektedir. Giriş cephesi alt sıra pencerelerde yüzeyden içe çekilerek oluşan kademelenme artırılmış, her kademede artan gölgelerden yararlanılmıştır. Diğer cephelerde silmelerle çerçevelenerek içe çekilen yüzey, pencere kemerleri ile daha derin içe çekilmiş, kemerin derin gölgesi cephede etkili olmuştur. Ancak giriş cephesinde yer alan alt sıra pencereler iki kademede iki kemere sahiptir. Böylece silme çerçevesi ile içe çekilen yüzey, kemerlerle iki kademe daha içe çekilmiştir.

Cephelerde yer alan büyük kemerler iki kat yüksekliğinde dörtlü pencere gruplarını tanımlarken alt sırada her pencere silmelerle farklı bir şekilde kendi çerçevesi içinde yer almaktadır. Bazı pencerelerde dış çerçeve ile birlikte silmelerle içte bir çerçeve daha oluşturulmuştur.

Kuzey cephe alt sıra pencereler, düz, iç bükey dış bükey kesitli dış silme çerçeveleri eteklerde sütunçe kaidelerinden içe doğru çekilmiş, derinlikli bir çerçeve oluşturmuştur. İç kemer yüzünde silmeler pencereyi ikinci kez çerçevelemektedir (Resim 3.32a). Kuzey batı köşede son iki pencere kemerinde farklılıklar gözlenmektedir. İkinci pencere dış kemer yüzü ve derinliği zigzag silmelerle bezenmiştir (Resim 3.34b). Yenileme döneminde yapılan mermer malzemesi ile de diğerlerinden farklılaşan son pencerede dış çerçeve silmesi diğer örneklerden farklıdır. En dışa bir şerit ve düz bant eklenmiş silme bant aralığı genişletilmiştir. Dış çerçeve minare kaidesi silmeleri ile buluşmuş, pencereyi tek başına tanımlamamıştır. Dış ve iç kemere pah yapılmış silme kullanılmamış, kemer köşeliklerinde renk kullanılmıştır (Resim 3.34a).

Doğu cephesi alt sıra pencereler kendi silme çerçeveleri içinde yer almaktadırlar. İçe çekilen yüzeyde yer alan sivri kemerde silmelerle pah yapılmış ve kemer içinde yüzey içe çekilmiştir. Kemerler kuzey cephede yer alan sütunçeler yerine kemer ayaklarına basmaktadır (Resim 3.33a, Resim 3.35b).

Batı cephe alt sıra pencereleri kendi silme çerçeveleri içinde yer almaktadır ancak silme kesiti farklıdır. Pencere kemerleri silmelerle içe çekilen yüzeyden bir kademe daha içe çekilen yüzeyde yer almaktadır ve kemer yüzünde kaval silmeler kullanılmıştır. Kemer içinde yüzey içeri çekilmiş ve bu yüzeyde mermer söveli pencereler yer almıştır (Resim 3.32b, Resim 3.35a).

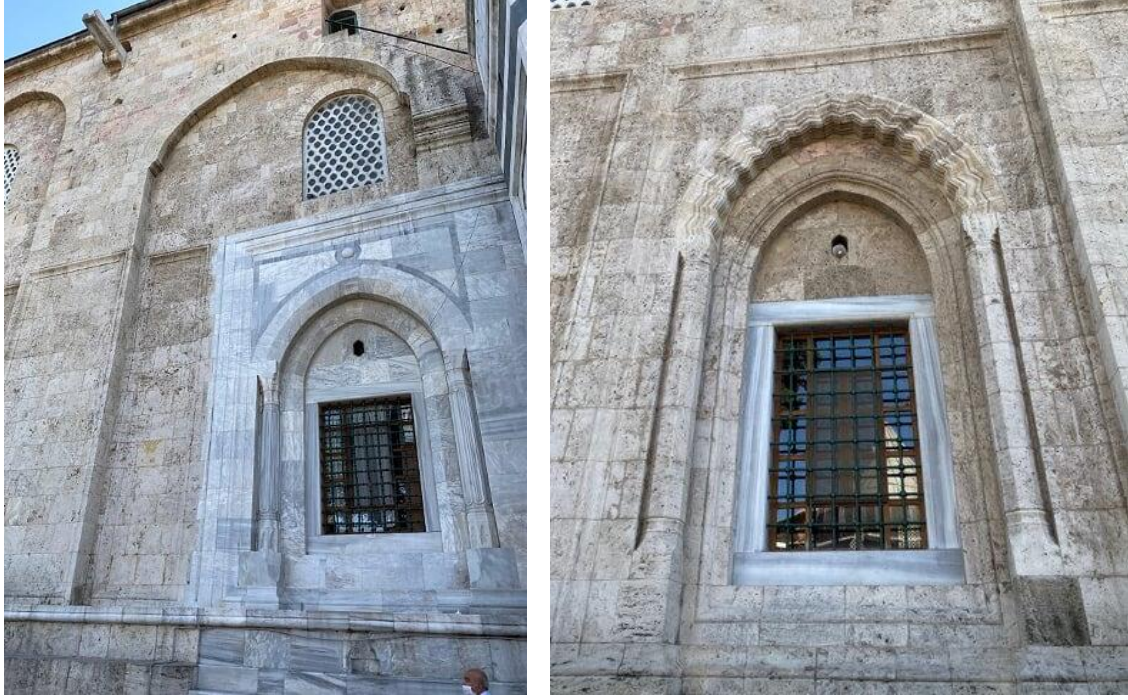
Yola yakın doğu cephesi alt sıra pencereleri kapatılmıştır. Pencere çerçevesi bir kademe ve geniş pahtan ibarettir. Çerçeve içinde yüzey içe çekilmiş, kemer bir kademe daha içerde yer almıştır. Sivri kemer içinde geniş silmelerle yüzey bir kez daha derinleştirilip içe çekilmiştir (Resim 3.33). Üst sıra sivri kemerli pencerelerde silme kullanılmamıştır.

Resim 3.32. (a) ulu Cami giriş cephesi pencere silmeleri (b) batı cephesi pencere silmeleri

Resim 3.33. (a), (b) ulu Cami kible cephesi pencere silmeleri

Resim 3.34. (a) Ulu Cami giriş cephesinde silmelerle oluşturulan pano (b) pencere silmeleri

Resim 3.35. (a) Ulu Cami batı cephesi pencere silmeleri (b) doğu cephesi pencere silmeleri

Çörten silmeleri

Çörten destekleri saçak silmelerinde uygulanan silme kesitleri ile benzer şekilde biçimlendirilmiştir. Dış bükey iç bükey kesitler ve saçak silmeleri ile benzer malzeme kullanılmıştır (Resim 3.37).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Kemerler her kubbe biriminde yer alan dörtlü pencere grubunu her yönden sarıp cepheden içe çekilmiş yüzey oluşturarak silme gibi davranmaktadır (Resim 3.33a, b). Giriş cephesindeki kemerler diğer cephelere göre özelleştirilmiş, üst sıradaki pencereleri tek tek saran bezeme elemanlarına dönüştürülmüştür. Üst sıra pencere seviyesinde çift kemerler merkezde yer alan kemer yastığına basmaktadır. Kemer yastıklarında iç bükey dış bükey ve şerit kesitli silmelerden oluşan kademelerle kemer ayağından cepheye geçiş yapılmıştır (Resim 3.32a).

Minera kaidesi silmeleri

Ulu Cami geleneğinin devamı olarak Bursa Ulu Cami kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde iki kule minareye sahiptir. Doğu minarenin kare kesitli minera kaidesi üçgenlerle daire kesitli minare gövdesine geçiş yapmaktadır. Kare gövde ve üçgenlerin yer aldığı geçiş bölümü, düz iç bükey dış bükey kesitli güçlü gölgelere sahip silmelerle ayrılmıştır aynı şekilde üçgenlerin yer aldığı geçiş bölümü ile silindirik tuğla gövde arasında da güçlü silmeler yer almaktadır.

Doğu minera kaidesi bursa kemerli alçak bir kapı ile gövdeye bağlanmaktadır. Bu dar bölümde seviye farkı ile saçak silmeleri tekrar edilmiş, bu bölümün bir geçiş parçası olduğu vurgulanmıştır (Resim 3.36a).

Kuzeybatı minera kaidesi üst sıra kemer ayaklarına dek uzanmaktadır. Tuğla gövdeli minarenin ayak ve geçiş bölümünde malzeme farklılaşarak mermer kullanılmıştır. Giriş cephesi zemin silmesi güçlü bir şekilde belirtilerek sürdürülmüş, aynı şekilde giriş cephesi alt sıra son penceresindeki silmeler de minera kaidesine taşınmıştır. Bu silmelerin üzerinde

ayak bölümü devam etmiş silmelerden içe çekilen yüzeyde motiflere yer verilmiş ve ayak bölümü ile geçiş bölümü arakesitinde tekrar silmelere yer verilmiştir. Sekizgen gövdenin her yüzünde çeşitli farklılıklarla bezenmiş bursa kemerlerine yer verilmiştir. Giriş cephesine en yakın yüzde yer alan nişte minare kapısı yer almaktadır (Resim 3.36b). Zemin silmesi altında düzenlenen kademelenme minare kapısı için basamak işlevi de görmektedir. Bursa kemeri içinde yüzey içe çekilmiş köşeler pahlanarak mukarnaslı geçiş yapılmış, içe çekilen yüzeyde basık kemere yer verilmiştir. Diğer yüzlerde yer alan bursa kemerli kör nişlerden sonra minarenin batı cephesinde yer alan sivri kemerli niş içinde yüzey içeri çekilmiş bursa kemeri oluşturulmuş, kemer içinde tekrar yüzey içeri çekilmiş motifli kesitlerle bir kez daha içe çekilerek çeşmenin yer aldığı yüzeye geçilmiştir (Resim 3.36c). Nişlerin üzerinde yüzey kademe farkları ile içe çekilmiş, kitabelikler oluşturulmuştur. Kitabeliklerin üzerinde çift sıra bordürde renk kullanılarak minara kaidesi sarılmıştır.

Resim 3.36. (a) Ulu Cami batı minara kaidesi silmeleri (b) doğu minare (c) çeşme yüzeyi

Bezeme elemanı silmeleri

Giriş cephesi alt sırada yer alan her pencere bezeme programı zenginleştirilmiş ve çeşitlendirilmiş silmelerle çerçevelenerek ve yüzeyden içeri çekilerek her çerçevede farklı, çeşitlendirilmiş obje olarak tek tek sunulmuştur. Bu pencereli panolara ilave olarak yüzeyde, silme çerçeveleri içinde panolar oluşturulmuştur. Panolar içinde hiçbir mimari eleman bulunmamakta ve bir yüzey de tanımlamamakta, sadece bezeme elemanı olarak yer almaktadır (Resim 3.34a).

Grup silmeleri

Her kubbe biriminde yer alan dörtlü pencere grubu kemerlerle gruplanmış, kemer içinde yüzey ie çekilmiş, pencereler ie çekilen yüzeyde yer almıştır.

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

Kısmı olarak kat ayrımı giriş cephesinde mermer kaplı bölgelerde gözlenmektedir. Mermer bitişinde silmeler kullanılmıştır (Resim 3.37).

Resim 3.37. Ulu Cami saçak ve zemin silmeleri

Saçak silmeleri

Saçak silmeleri prizmatik beden duvarları ve örtü sistemini keskin bir şekilde ayırmaktadır. Saçak silmelerindeki tek hareket plan düzleminde taç kapı üzerinde kapı ile birlikte dışa doğru iki kademede görülmektedir. Kurşun damlalığının altında yüzeyden taşkın silmeler, dairesel ve iç bükey hareketle cepheye ulaşmaktadır (Resim 3.37).

Zemin silmeleri

Bursa Ulu Camide çeperlerle örtü sistemini keskin bir şekilde ayıran, beden duvarlarının prizmatik yapısını vurgulayan saçak silmeleri gibi zemin silmeleri de keskin bir hat belirtmektedir. Saçak silmeleri ve güçlü kat silmeleri arasında kalan bölge cephe elemanlarının yer aldığı, kurgulandığı bölgeyi tanımlamaktadır. Özellikle giriş cephesinde zemin vurgusu silmelerle birlikte kademelenme ile de desteklenmiştir. Yan cephede zemin silmeleri yerini dörtlü pencere grubunu zeminde de saran ve cephe boyunca aralıklarla tekrarlayan kemerlerin alt kademesine bırakmıştır (Resim 3.34, Resim 3.36, Resim 3.37).

3.6. Edirne Eski Cami

Resim 3.38. Edirne Eski Cami

Yapının başlangıç yılı için Yıldırım Bayezıd, Musa Çelebi, Süleyman Çelebi dönemlerine bağlanan farklı tarihlendirmeler yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu kuruluş sürecinin en çalkantılı dönemleri boyunca yapımı sürmüş ve yıllar sonra Çelebi Sultan Mehmed döneminde tamamlanmıştır. Kitabesinde, yapının mimarı olarak Hacı Alâeddin'in adı geçmektedir. Hacı Alaaddin' in de 'sadr' unvanı ile mimar Hacı İvaz gibi önemli bir devlet adamı olduğu belirtilmektedir (Karamağralı, 2006). Minareler ve revak bölümü ile ilgili farklı yorumlar olmakla birlikte iki şerefeli batı minaresinin II. Murad tarafından yaptırıldığı da yorumlar arasında yer almaktadır. Yıllar içinde eklemeler ve onarımlarla günümüze ulaşmıştır. Döneme ait çok ayaklı ahşap sütunlu kubbesiz cuma Camisi geleneği içinde yapılmıştır. Bursa Ulu Camiye göre, mekân bütünlüğü daha belirgin hissedilmektedir. Yapı özenli kesme taş işçiliği ile önem taşımaktadır.

Uzun ve badireli yapım süreci ve erken dönemin sorunlu yıllarında yapıldığı için duvarların dik açılarla birleşmemesi gibi yapısal sorunlar taşımaktadır. Çok kubbeli ulu Camilerin sönüş döneminde tasarlanmış bir yapıdır ve çok ayaklı ulu Cami geleneğinin hala Selçuk geleneğine bağlı olarak sürdürüldüğü şeklinde yorumlara sahiptir.

3.6.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.6. edirne eski Camide yer alan silmeler

EDİRNE ESKİ CAMİDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	
	Mükebbire / Şahnişin Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X*
	Payanda Silmeleri	
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*kademelenme ile gölge elde edilmiştir.		

3.6.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Cepheden öne çıkan ve malzemesi ile ayrıklaşan kapı, revak altı cephesinde örtü eteklerine dek yükselmektedir. Kapı yüzeyinde silmeler iki temel çerçeve oluşturmaktadır. Üstteki bölüm mukarnas çevresini üç yönden sararken altta ayaklar iç içe iki dikdörtgen pano oluşturmaktadır. Üstteki u çerçevenin dışında silmelerle içe çekilmiş yüzey u çerçeve ile aynı hareketi yaparak ikinci bir çerçeve oluşturmaktadır. İç bükey silme ile dış çerçeveden ayrılan sivri kemer dış bükey silme ile çerçevelenmiştir. Köşeliklerin de çerçeve içine alınmış olması ile sivri kemer çevresinde silme katmanları yoğunlaşmıştır. Kemer içinde içe çekilmiş yüzeyde mukarnas çevresi silmelerle çerçevelenmiştir. Bu yüzey dış çerçevede olduğu gibi iki bölüme ayrılarak çerçevelenmiştir. Ayrım mukarnas içindeki kademe ile eş seviyede kurgulanmıştır. Mukarnas eteği silmelerle belirtilmiş, silme altında yüzey içe çekilmiştir. Köşelerde sütunçeler mukarnas eteği bitim hizasında başlamaktadır. İçe çekilmiş yüzeyde renklendirilmiş çerçevesi içinde kitabe yer almaktadır. Yan yüzlerde silmelerle çerçevelenmiş kitabelikler bulunmaktadır. Kitabeliklerle eş genişlikte silmelerle çerçevelenmiş mukarnaslı nişler yer almaktadır. Kapı üzerinde tepelik motifi yer almaktadır (Resim 3.39a).

Resim 3.39. (a) Edirne Eski Cami cümle kapısı silmeleri (b) batı harim kapısı silmeleri (c) doğu harim kapısı silmeleri (Yeni Şafak, t.y.).

Minare kulesi yanında, basamaklarla ulaşılan batı giriş kapısı bulunmaktadır. Batı cephesinin yoğun bezemelere sahip minera kaidesinden sonra bezemeler batı kapısı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dış çerçevede yer alan düz bant kapıyı tanımlamak üzere cepheden öne çıkmaktadır. İç bükey hareketle içe çekilmiş yüzeyde kırmızı beyaz almasıık örgülü sivri kemer yer almaktadır. Renkli bordür kemer köşeliklerini tanımlamaktadır. Sivri kemer iç kenarında silmelerle kademe oluşturulmuş, kemer alnı kemer yüzünden içe çekilmiş, bu yüzeyde kitabeye yer verilmiştir. Almasıık örgülü basık kemer ise kemer eteklerinde silmelerle içe çekilmiş yüzeyde yer almaktadır. Basık kemer üzerinde kademe yapılmıştır. Bu görünümü ile Üç Şerefeli Cami doğu cephesinde yer alan kemerlerle benzerlik göstermektedir. Köşelerde yer alan sütunçeler kemer eteğinde yer alan silmelerle aynı hizada başlamaktadır. Sütunçeler silmelerle oluşturulan pah içinde yer almaktadır (Resim 3.39b).

Doğu kapısı, almasıık örgülü sivri kemeri ile cepheden ayrılmaktadır. Sivri kemer içinde yüzey içe çekilmiştir. Kemer ayaklarında genellikle sütunçelerle yumuşatılan köşelerde nişlere yer verilerek yüzey içe çekilmiş, köşede oluşabilecek yıpranmalar için sütunçe dışında farklı bir detay uygulanmıştır. Sivri kemer içinde içe çekilen yüzeyde kitabe ve altında almasıık örgülü basık kemer yer almaktadır (Resim 3.39c).

Pencere silmeleri

Resim 3.40. Eski Cami revak altı cephesi pencere silmeleri

Resim 3.41. Eski Cami harim pencere silmeleri

Yapının diğer cephelerinde pencere düzenlemelerinin benzer özellikler göstermesine rağmen revak altı cephesinde farklılıklar, çeşitlemeler gözlenmektedir³. Revak altı cephesinde taçkapının sağında ve solunda ikişer altlık pencere, doğu ve batı köşede birer üstlük pencere yer almaktadır. Pencereleler diğer cephelere göre daha çok bezenmiş, farklı bezeme detayları kullanılmış ve daha özenli işçilik sergilenmiştir (Resim 3.40). Pencereleler ince bir silme ile çerçevelenmiş ve yüzeyden içe çekilmiş bir bordür oluşturulmuştur. Bordür içinde geniş bir bant ikinci çerçeveyi oluşturmaktadır. Bandın içinde ince bir silme ile yüzey bir kademe daha içe çekilmiştir. Bu yüzeyde sivri kemer, köşelikler, motifli pencere sövesi yer almaktadır. Kemer alnı ve köşelikler renkli bordürle tekrar çerçeve içine alınmıştır. Alt sırada yer alan diğer üç pencerede, silme içinde içe çekilen yüzeyde renkli bordür yüzeyden taşkındır ve kemer alnı da renklendirilmiştir. Almasıık sivri kemerli üst sıra pencerelelerde silme kullanılmamıştır.

Yapının mihrap ve yan cephelerinde iki sıra pencere düzeni uygulanmış pencere düzenlemelerinde mihrap bölümünde yer alan iki pencere dışında çeşitleme yapılmamıştır (Resim 3.41). Alt sıra pencereleler silmelerle içe çekilmiş yüzeyde yer almaktadır. Almasıık örgülü sivri kemerle kemer alnı bir kademe daha içe çekilmiş, mermer söveli pencereleler bu yüzeyde yer almıştır. İç bükey dış bükey kesitlerle söve yüzeyinde derin gölgeler elde edilmiştir. İç mekânda mihrap ve minber arasında kalan, genişlemek için yer bulamayan pencere dış cephede de diğerlerine göre dar ve kısa kalmıştır. Simetriğinde yer alan pencere, diğer pencerelelerle benzer ölçülere sahiptir. Bu iki pencerede pencere sövesindeki yüzey farkı ile yetinilmiş, almasıık kemer ve silme çerçevelere yer verilmemiştir. Üst pencerelelerin

³ Gülru Necipoğlu 6 Mart 1568 de Selimiye Caminin planlanma aşamasında Sultan Selim' in Mimar Sinan' la Edirne'de görüşerek Camiye pencereleler eklenmesi için yönlendirdiğini belirtmektedir. (Necipoğlu, 2013, s. 321)

almaşık örgülü sivri kemerlerin çevresinde yüzey içe çekilerek gölge etkisinden yararlanılmıştır.

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Ulu Cami tipolojisi içinde inşa edilen yapıda kemerler cepheye yansıtılmamıştır. Sonraki dönemlerde eklenen ve tuğla, taş almaşık örgüsü ile harim bölümünden ayrılan revaklarda yer alan kemerler yüzeyden içe çekilmiştir. Giriş aksında yer alan yüksek, geniş kemer özelleştirilmiş, derinliği çift kademedede oluşturulmuş, bu bölgede revak alını ve saçak silmesi yükseltilmiştir (Resim 3.43). Revak bölümünde tuğla kemerlerin bastığı kemer yastıklarında dış bükey iç bükey kesitli silme dizileri kullanılmıştır (Resim 3.40b).

Minera kaidesi silmeleri

Yapıya ait iki minare bulunmaktadır batı minaresi dönemin ulu Cami geleneğinin yansıması olarak kule minare geleneğini sürdürmekte yapıdan bağımsız kendi ayakları üzerinde yükselmektedir. Doğu minaresi ise kuzey doğu köşede Cami duvarları üzerinde yükselmektedir. Minarelerin oluşum tarihleri üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. Kare kesitli batı minera kaidesi üst sıra pencerelerin alt kotuna dek yükselmektedir. Bu seviyede yer alan güçlü silmeden sonra geçiş bölümü üçgenlerle daire kesitli minare gövdesine geçmektedir. Minera kaidesi üzerinde köşelerde sütunçeler ve her yüzeyde bezemesel nişler yer almaktadır. Minera kaidesinin güney cephesindeki nişte minare kapısı, batı yüzünde silme çerçevelerle içe çekilmiş yüzeyde mukarnaslar, kuzey cephesinde çeşme yer almaktadır (Resim 3.42).

Güney cephede şerit ve iç bükey silmelerle yüzey içeri çekilmiş iç çekilen yüzeyde uzayan etekleri motiflendirilmiş bursa kemeri yer almaktadır. Kemer içinde yüzey derin gölgeler oluşturacak şekilde içe çekilmiş, kemer derinliğinde, kemer yüzündeki motifli bölüme geçişte silme kullanılmıştır. İç yüzeyde silme grubu minare kapısı ve üzerindeki levhayı kapsamak üzere çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçevenin içinde silme katmanları ile üstü üç dilimli kemerle biten bir pano oluşturulmuş ve yüzey içe çekilmiştir. Panonun altında yer

alan ikinci çerçeve geniş bir bordürle kapıyı sarmaktadır. Bu çerçevenin içinde yüzey içe çekilmiş almasıık örgülü sivri kemer köşelikleri ile birlikte yer almaktadır.

Minera kaidesinin kuzey cephesi de güneyde olduğu gibi ikili kompozisyon içermekte üstte pano altta çeşme yer almaktadır. Üstte yüzey içe çekilerek kademelendirilmiş iç içe kare panolar oluşturulmuştur. Altta ise sivri kemeri ve köşelikleri silmelerle çerçevelenmiş çeşmenin kemer alını içe çekilmiş, iç yüzeyde çeşme yer almıştır. Köşelerde yer alan sütunçeler ve üzerindeki süsleme elemanlarının geometrik geçiş bölgelerinde silmeler yer almıştır. Minare 1953 depreminde hasar görmüş ve 1965 yılında yenilenmiştir (Akçıl, 2012)

Resim 3.42. (a) Eski Cami minera kaidesi silmeleri (Yeni Şafak, t.y.). (b) Eski Cami minera kaidesi silmeleri (İpek, 2017).

Yüzey silmeleri

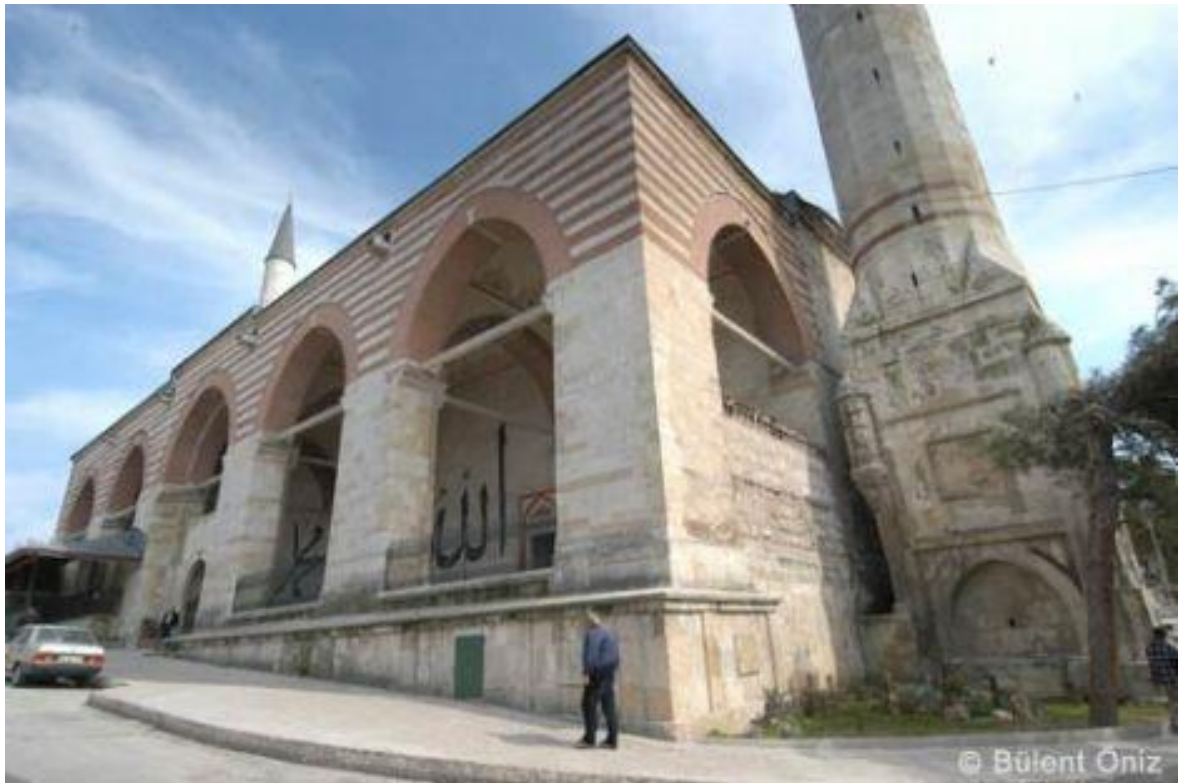
Saçak silmeleri

Revak saçak kotu Bursa Camilerinin aksine harim kısmından düşük kotta düzenlenmiştir. Kübik harim kısmı taş silmeleri, alt yapıyla üst kapıyı keskin bir şekilde ayırmaktadır. İç bükey dış bükey dairesel kesitli silme grupları ile oluşturulan saçak kornişleri yapı yüzündeki en derin gölge veren unsurların başında gelmektedir. Dönemin diğer yapılarına göre bezeme unsurları daha sade ele alındığı için silmeler yalın kübik yapının minera kaidesi ve kapılar dışında en belirgin elemanı olarak öne çıkmaktadır. Pencere düzenlemeleri

dönemin diğer yapılarına göre duvar yüzeyinden daha az içeri çekilmiş ve bağlı olarak daha az gölge oluşturmıştır. Bu nedenle doğu batı ve kible cephelerinde en güçlü gölge veren eleman olarak saçak kornişleri öne çıkmaktadır. Kurşun örtü damlalıklı saçak silmelerinin en üstündeki düz yüzeyle buluşmaktadır. Daha sonra düz, iç bükey, dairesel dış bükey ve yine dikey düz kesitlerle duvar yüzeyi ile buluşmaktadır. Sonradan eklendiği belirtilen revak bölümü saçak silmeleri hem seviye olarak hem de silme detayı ve silme yüksekliği olarak ana yapıdan tamamen ayrılmaktadır. Revak bölümü silmeleri düz bir saçak çıkıntısından ibarettir.

Zemin silmeleri

Zemin silmeleri eğimli kuzey cephede geniş kesitli, derin gölgeli silmelerle belirtilmiş, zemin altında yüzey farklılıkları ile panolar oluşturularak, farklı bir doku elde edilmiştir. Silmeler kuzey cepheden kuzeybatı köşede yer alan minareye doğru yönelerek köşeyi sarmıştır. (Resim 3.43).

Resim 3.43. Eski Cami zemin silmeleri (İhya Sanat, t.y.).

3.7. Bursa Yeşil Cami

Resim 3.44. Bursa Yeşil Cami (Kültür Portalı, t.y.-c).

1413 yılında tahta çıkan Çelebi Mehmed' in 1419 yılında başlattığı Yeşil Caminin yapımı 1420 yılında kısmen tamamlanmış, 1421 yılında Çelebi Mehmed' in vefatından sonra bezemelerin yapımına yaklaşık beş yıl daha devam edilmiş, 1424 yılına dek çalışmalar sürdürülmüştür. Ancak 1424 yılında II. Murad'ın yapıma ara vermesi sonucunda pencerelerin süslemeleri ve son cemaat yeri tasarlanmış olmasına rağmen tamamlanamamıştır (alkan, 2013, s. 14,17).

Yeşil Cami'nin mimarı, dönemin önemli devlet adamlarından biri olan Hacı İvaz Paşa'dır. Balkanlar ve Anadolu'nun birçok yerinde pek çok yapıda adı geçmiştir. Mimar kitabesinde "teknik işleri yürüttüğünü ve planı hazırladığını" ifade etmektedir (Demiriz, 1979, s. 333).

Yeşil Cami Bursa ovasına hâkim bir tepede kurulan külliye'nin bir parçasıdır. Zaviye, medrese türbe, imaret ve hamamdan oluşan külliye Selçuklu döneminden kalan etkinlik merkezi geleneğinin devamı olan programları barındırmaktadır. Kuruluş döneminin çalkantılı yıllarından sonra devlette başlayan yeniden canlanma, mimariye de yansımış,

Yeşil Cami bu toparlanma sürecinin güçlü bir ifadesi olmuştur. Döneme ait tüm bezeme unsurları Yeşil Camide görülmedik bir zenginlikle uygulanmıştır. Yeşil Cami eşsiz yeşil çinilerinden adını almış olsa da taş, ahşap, alçı ve kalem işi bezemeler, çeşitli tekniklerle ve Caminin pek çok yerinde ve özellikle hünkâr mahfilinde üstün teknik, renkler ve motiflerle uygulanmıştır. Doğan Kuban Camiyi ‘‘erken Osmanlı mimarisinin mücevher kalıntılarından biri’’olarak tanımlamakta ve taçkapıdaki taş işçiliği için ‘‘Anadolu Türk çağında mermer üzerine bu hassasiyette yapılmış ve bu mükemmellikte başka bir taş oyma örneği yoktur ‘demektedir (Kuban, 2016, s. 98).

Yeşil Camide 5 kitabe yer almakta, bunlardan biri tüm yapılarda görülen yapım kitabesi, diğerleri ise mimar, nakkaş ve usta bilgilerini içermektedir. Yeşil Cami, mimarının, bezeme ve çini ustalarının isimlerinin yapıda yer alması ile de dönemi içinde özel bir yer almaktadır.

1855 depreminden sonra 1863’de Parvillee tarafından onarımı yapılmıştır (Demiriz, 1979, s. 333).

3.7.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

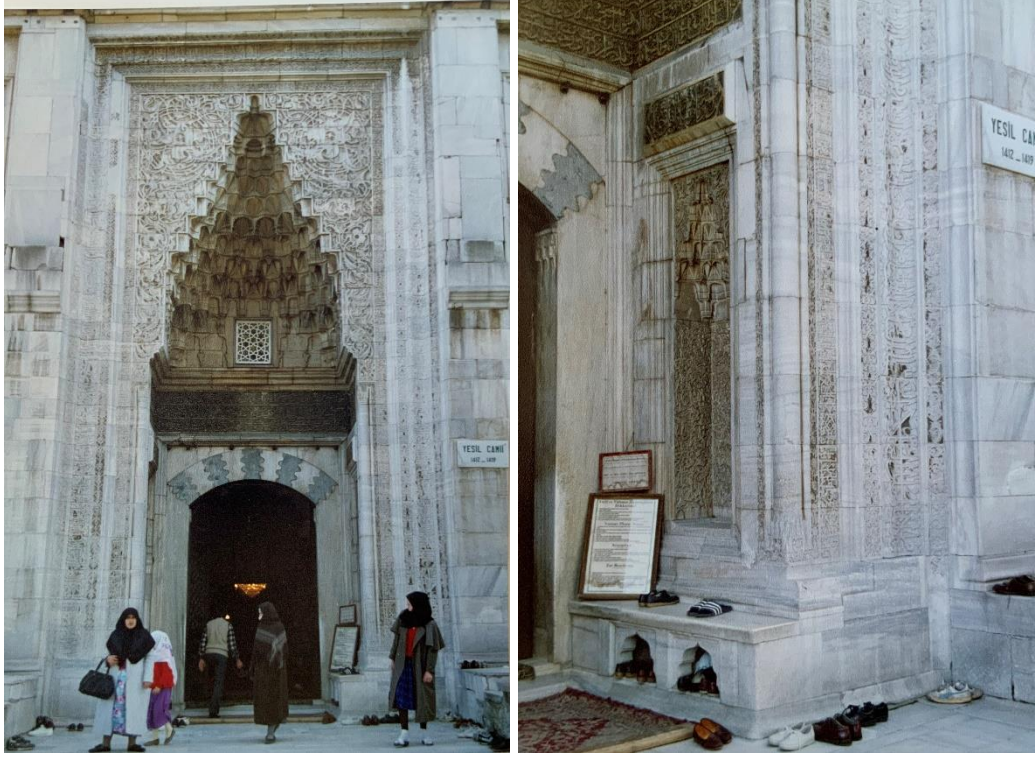
Çizelge 3.7. Bursa Yeşil Camide yer alan silmeler

BURSA YEŞİL CAMİDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMEN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	X
	Mükebbire	
	Korkuluk Silmeleri	X
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X*
	Payanda Silmeleri	
	Minera kaidesi Silmeleri	
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	X
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X**
*Revak kemerleri tasarlanmış olmasına rağmen tamamlanamamış ancak kemer yastıklarında silmeler kullanılmıştır **kademelenme ile gölge elde edilmiştir.		

3.7.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Resim 3.45. (a) Yeşil Cami kapı silmeleri (b) detay

Olağanüstü taş işçiliği ile anılan Yeşil Cami taş kapısında silme katmanları da taş işçiliğinin en yetkin örnekleri ile donatılmıştır (Resim 3.45). En dış çerçeve kapı çevresini dolaştıktan sonra eteklerden iç yüzeye yönelmektedir. İki iç bükey ve bir düz geniş ve taş işlemleri ile bezenmiş silme bandının ardından ince silme katmanları ile kapı yüzeyi içe çekilmiştir. İçe çekilen yüzeyde mukarnas ve niş içinde sütunçe yer almaktadır. Kapı çevresindeki yazılardan ve desenlerden oluşan silme çerçeveleri mukarnas yüzünde geniş bitkisel motiflere dönüşmüştür. Yazılı silmelerle çiçek motifli mukarnas yüzeyi, ince bir şeritle ayrılmıştır. Ancak mukarnas yüzünü tanımlayan çiçek motifleri ve ince silme çerçeve mukarnas eteklerini tanımlayan silmelerle aynı seviyede bitmemiş, motifli yüzey sütunçelerin başlangıç seviyesine dek uzamıştır. Bu uygulama ile klasik dönem silme uygulamalarında mukarnas bölümünün tam olarak çerçevelenip tanımlandığı örneklerden ayrılmaktadır. Mukarnas etekleri üç kademeli derin silmelerle tanımlanmış, bu derin silme

grubunun altında içe çekilen yüzeyde üç yönde süren kitabeye yer verilmiştir. Kitabenin altında basık kemerin bulunduğu bölüm ince silme grubu ile bir kademe daha içe çekilerek üç yönde çerçevelenmiştir. Yanaklarda kitabenin altında silmelerle dışa taşkın çerçevelenmiş küçük kitabeler yer almaktadır. Kitabelerin altında taş işçilikleri ile bezeli, mukarnaslı nişler çok katmanlı silme grubu ile içe çekilerek çerçevelenmiştir. Mukarnasın altında ayakkabılıklar düzenlenmiş, üzeri seki olarak kullanılan ayakkabılıkların yan yüzü kademeli olarak zemin silmesine doğru yükseltilmiş ve silmeler bu yüzeye saplanmıştır.

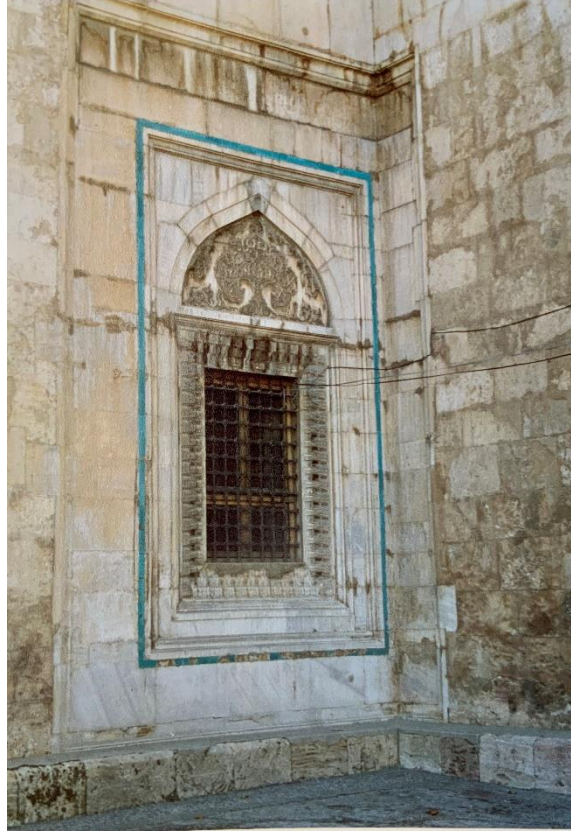
Pencere silmeleri

Giriş cephesinde taçkapı cephe yüzeyinden içeri çekilerek yapıyı simetrik iki bölüme ayırmaktadır. İki kat boyunca yükselen Taçkapının sağında ve solunda yer alan bölümlerde simetrik olarak alt katta pencere-mihrabiye nişi-pencere üçlüsünden oluşan bir düzenleme yapılmıştır. Kapı ve köşelerde yer alan yüzeyden içe çekilmiş, düz ve iç bükey silmelerle hem üçlü kompozisyonun bütünü hem de elemanlar tek tek çerçevelenmiştir. Üst katta yapılması planlanan ancak yapıyı gerçekleştirilemeyen revak açıklıklarına göre her açıklık için bir şahnişin düzenlenmiş, cephe yüzeyinin şahnişin ve taçkapı bölümünde içeri çekilmesi ile ritmik bir derinlik kazandırmış, motifli yarı geçirgen korkuluklar masif kütle etkisini inceltip hafifletmiştir.

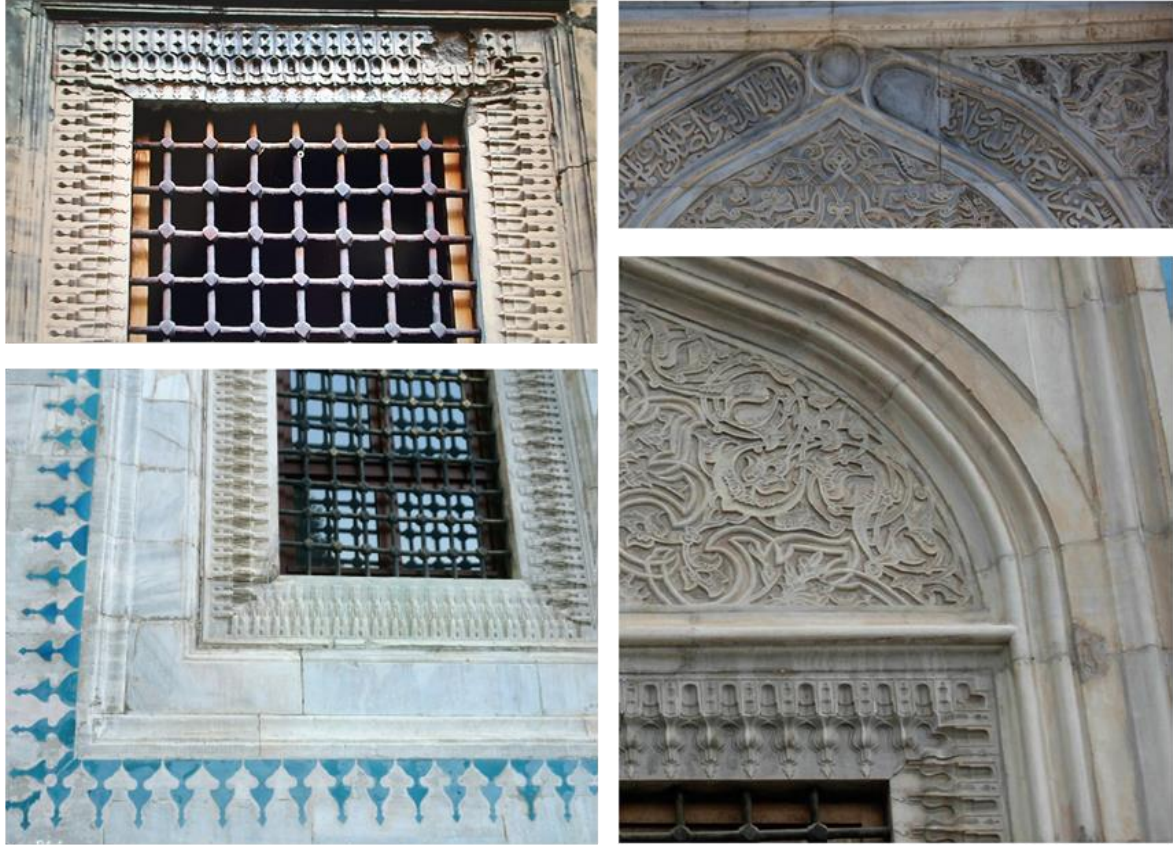
Alt sıra pencerelerde cephe düzenini tanımlayan düz silmelerin içinde şerit ve içbükey, dış bükey, kesitlerden oluşan silme grubu pencereyi çerçevelemektedir. Silmelerle içe çekilen yüzeyde sivri kemer ve pencere çevresi motifli silmelerle çerçeve içine alınmış ve bu çerçevelerin içi motifli taş işçilikleri ile bezenmiştir. Bu çerçevenin içinde silmelerle sivri kemer alını ve pencere bölümü ayrı ayrı çerçevelenmiştir. Kemer içleri her pencerede farklı motiflerle bezenmiş pencere çevresi mukarnas dizileri ile kademeli olarak içe çekilmiştir (Resim 3.44, Resim 3.48).

İki sıra pencere düzeninden oluşan yan cephelerde alt sıra pencereler silmelerle derin çerçeveler içinde cepheden içe çekilmiş yüzeylerde yer almaktadır. Dış çerçeve içinde geniş bir bant pencereyi çevrelemektedir. İkinci silme takımı bu yüzeyden pencereye doğru derinleşen ikinci yüzeyi tanımlamakta ve çevresinde turkuaz çinilerden oluşan bordür yer almaktadır (Resim 3.46 (b)). İç yüzeyin en üst katmanında köşelikler yer almaktadır. Bir kademe içerde sivri kemer ve pencere bandı yer almaktadır. Bu yüzeyde oluşturulan

silmelerle pencere ve kemer bölümü ayrılmış, her iki bölüm silmelerle çerçevelenerek yüzey içe çekilmiştir. Kemer alını motiflerle bezenmiş pencere sövesi çift katmanlı mukarnas motifleri ile içe çekilmiştir. Üstte motifli bitişlerle kitabelik yer almaktadır. Yan cephe alt sıra pencereleri silmelerle genişletilerek üst sıra pencerelerin alt seviyesine yükseltilmişlerdir. Bu boyutları ile ön cephe pencerelerinden daha yüksek bir görünüme sahiptirler. Kemer alınları farklı motiflerle bezenmiş olsa da silme ilkeleri benzer özellikler göstermektedir. Mihrap cephesinde yer alan pencerelerde çini bordür genişletilmiş ve motiflendirilmiştir. Mihrap bölümünün yan cephelerinde yer alan pencerenin silme çerçevesi diğer cephede sürdürülmüştür. Üst sıra pencereler alt sıraya göre çok daha küçük balpeteği dolgulu sivri kemerli pencerelerdir. Pencere dikdörtgen çerçeve içinde cepheden içe çekilmiş, iç yüzeyde renk kullanılmış sivri kemer bu yüzeyin içinde yer almıştır.

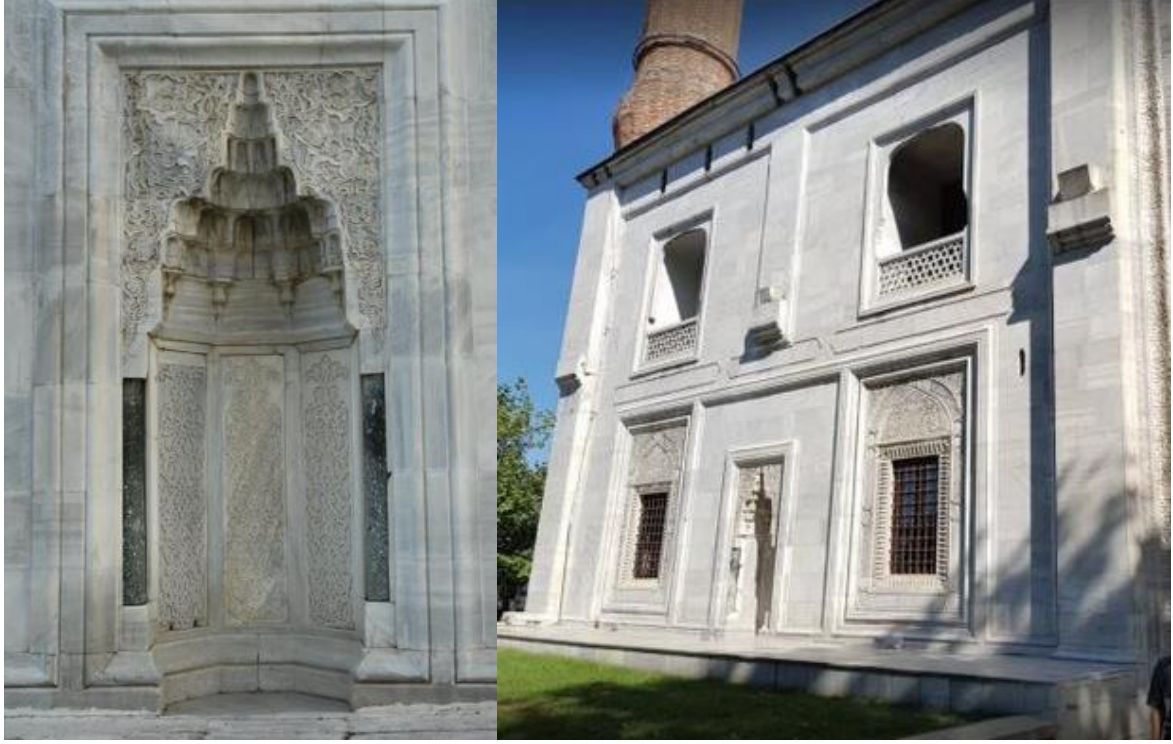
Resim 3.46. Yeşil Cami pencere silmeleri

Resim 3.47. Yeşil Cami pencere silmeleri detaylar

Niş silmeleri

Giriş cephesinde taçkapının sağında solunda simetrik olarak iki mihrabiye nişi yer almaktadır. Niş dıştan cephe düzenini tanımlayan silme tarafından çerçevelenmiştir. Bu dış çerçeve içinde iç bükey silme mukarnas çevresini sarmakta çerçeve yüzeyinden içe çekmektedir. Mukarnas alnı motiflerle bezenmiş, mukarnas eteği silmelerle belirtilmiştir. Tıpkı taçkapı mukarnas alnında olduğu gibi mukarnas bölümünü bezeyen motifler mukarnas eteklerini tanımlayan silmeler hizasında bitmeyip köşelerde yer alan renkli sütunçelere dek uzanmaktadır. Mukarnas içindeki yer alan her yüzey silmelerle çerçevelenmiş motifli bezeme bu çerçevelerin içinde yer almıştır (Resim 3.48).

Resim 3.48. (a) Yeşil Cami niş silmeleri (b) giriş cephesi

Korkuluk silmeleri

Giriş cephesi üst katta yer alan şahnişinler yüzeyden dışa taşan silmelerle çerçevelenmişlerdir. Bu dış çerçeve içinde iç bükey ve şerit silme grupları derin gölgeler oluşturmakta ve yüzeyi içe çekmektedir. Üstte bursa kemerinin yer aldığı iç yüzeyde, altta korkuluklar yer almaktadır. Altı köşeli yıldız ve altıgenlerin oluşturduğu sonsuz desen işlenmiş korkuluğun çevresi silme ile çerçevelenmiş ve yüzey bir kademe daha içe çekilmiştir (Resim 3.48b).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Yapılması planlanan ancak yapımı gerçekleşmeyen revak kemerleri için kademeli olarak yüzeye geçiş sağlayan iç bükey dış bükey kesitli kaval silmelerden oluşan kemer yastığı yer almaktadır. Çevrelerinde cephe düzenini tanımlayan silme yer almaktadır (Resim 3.49).

Yan cephelerin giriş cephesiyle buluştuğu köşelerde uygulanması planlanan revak kemerlerinin ayaklarını tanımlamak üzere geniş bant aralığına sahip silmeler, kemer yastıkları hizasından zemine dek inmiş ve zemin seviyesinde eteklerden dönmüştür (Resim 3.49).

Resim 3.49. Yeşil Cami doğu ve giriş cephesi

Grup silmeleri

Yeşil Cami giriş cephesinde, cephe elemanları silmeler yardımıyla gruplanmıştır. Taçkapının sağında ve solunda tüm elemanlar önce dıştan çerçeve içine alınarak iki grup oluşturulmuş, bu çerçevenin içinde alt sırada yer alan pencere niş pencere üçlüsü gruplanmıştır (Resim 3.48b).

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

İki kat boyunca yükselen taçkapının sağında ve solunda yer alan üçlü levha dizisi kat ayrımını belirtmektedir. Levhalarda motif veya yazı yer almaz. Yüzey içe çekilerek levha sınırları oluşturulmuştur (Resim 3.48b).

Saçak silmeleri

Saçak silmesi iki katmandan oluşturulmuştur. Kurşun kaplamanın oluşturduğu damlalık, alın kısmını örtmekte, iç bükey ve dış bükey dairesel kesitli silmelerle buluşmaktadır. Dış bükey silme, saçağı ikiye bölen bir görünüm ve güçlü bir gölge vererek tüm cepheler boyunca ilerlemektedir. Alt bölümde dik iç bükey kesit ve açılı geniş bir şerit ile son bulmaktadır. Yaklaşık elli santimetrelik çıkıntısıyla tüm yapıyı kuşatan saçak silmeleri minare eklenen kuzey doğu köşede kesilmiş, farklı bir parça ile köşe kapatılmıştır. Giriş cephesinde taç kapı ile içe çekilmenin yansıması olarak saçak hattı da içe çekilmiştir (Resim 3.44).

Zemin silmeleri

Zemin seviyesi kademe farkı ile yan cephelerde belirgindir (Resim 3.49).

3.8. Edirne Üç Şerefeli Cami

Resim 3.50. Edirne Üç Şerefeli Cami (Cambaz, 2009).

II. Murad tarafından yaptırılmıştır. Tanju Cantay ve Nesrin Akçıl mimarının Muslihiddin olduğunu belirtmektedir (Cantay, 1988; Akçıl, 2012) Yapı adını 3 şerefeli yüksek minaresinden almaktadır. Plan şeması, mekân organizasyonu ve strüktür yönünden Osmanlı mimarlığının dönüm noktalarından birinde yer almaktadır. Üç Şerefeli Cami ile birlikte Cami programına avlu eklenmiştir.⁴ Almaşık kemer uygulaması bu Camiden sonra yaygınlaşmıştır. Merkezi kubbe yükselerek belirginleşmiş, tek kubbeli Cami tipolojisine giden yol açılmıştır. Minareler avlu duvarlarında yer almaya başlamıştır. Fethedilen topraklarda kullanılmakta olan ve yerel ustalar aracılığıyla erken dönem yapılarında görülen tuğla taş almaşık örgü yerini kalıcı olarak kesme taş uygulamalarına bırakmıştır.

Üç şerefeli Cami, kübik yapısıyla hem ulu Cami tipolojisinin izlerini sürmekte hem devleşen kubbesi ile piramidal örtü sistemli merkezi mekânlı Cami tipolojisinin öncül izlerini barındırmaktadır. İç mekânda hem çok kubbeli ulu Cami geleneği, hem ters T planlı şemanın

⁴ Önceki avlulu yapılar arasında Manisa ulu Cami 1378 ve Selçuk İsa Bey Cami anılabilir ancak bu yapılarda avlu farklı şekillerde kurgulanmıştır. İsa Bey Camisinde dışarıda yalnızca bir duvar vardır. Revak kurgulanmamıştır.

yan odalarının ana mekâna katılma eğilimi, hem de merkezi tek mekân olma eğilimi birlikte görülmektedir. Üç şerefeli Caminin devleşen kubbesi daha geç tarihli bazı İstanbul Camilerinden bile daha büyüktür.

3.8.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.8. Edirne Üç Şerefeli Camide yer alan silmeler

ÜÇ ŞEREFELİ CAMİDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	X**
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X*
	Payanda Silmeleri	X
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*kademelenme ile gölge elde edilmiştir. **niş içinde yer alan pencere silmeleri		

3.8.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Üç Şerefeli Cami ile Cami programına eklenen avlu bölümü üç avlu kapısına sahiptir. Üç kapı bulundukları yere, yapıya yaklaşıma, görme açısına bağlı olarak farklı şekillerde ele alınmış bu farklılık silme uygulamalarına da yansımıştır.

Kuzey avlu girişi yüksek girişi ile avlu cephesinin merkezinde yer almaktadır. Düz iç bükey dış bükey ve şeritlerden oluşan silmeler kapıyı en dıştan çerçevelemektedir. İç çekilen

yüzeyde iç bükey şerit kapı kemer ve ayaklarını ayırmaktadır. Kemer bölümü silmelerle bir kademe yüzeyden öne çıkmıştır. Ayaklarda iki dış bükey arasında iç bükey kesitten oluşan silmeler ön yüzden içe doğru kapı yanaklarında ilerlemeyi sürdürmektedir. İç yüzeyde almaşık örgülü basık kemer yer almaktadır, kemer köşelikleri yüzeyden taşkındır. Dış yüzey köşelerinde niş içinde yer alan silme çevresinde zaman içinde silikleşmiş silme izleri yer almaktadır (Resim 3.51a).

Resim 3.51. (a) Üç Şerefeli Cami avlu kuzey giriş kapısı silmeleri (b) batı kapısı silmeleri (Cambaz, 2009).

Ana yaklaşım yolu üzerinde olan batı avlu girişinde kapı cephe yüzeyinden öne çekilmiş ve malzeme farkı ile cephe yüzeyinden ayrılmıştır. Kapı çevresindeki düz şeritten sonra iç bükey, dış bükey kesitli silmeler kapıyı çerçevelemiştir. Dış bükey silme kemer ayağından içe dönerek derin iç yüzeyde kemer eteğini çevrelemiş, bütünü kapsayan dış çerçevenin içinde, kapının kemer ve ayağından oluşan iki bölüm olarak okunmasını sağlamıştır. Dış bükey silmenin altında üstünde iç bükey silmeler de ona eşlik ederken kemer yüzeyinde en içte yer alan motif de kemer kanatları ve eteğini çevrelemiştir. Derin iç yüzeyde almaşık örgülü basık kemer yer almaktadır. Basık kemer köşelikleri yüzeyin dışına taşırılmıştır. Kemer içinde motifli taş işçilikleri ve kitabe yer almaktadır. Dış yüzey köşelerinde niş içinde sütunçeler yer almaktadır. Kemer ayaklarını çerçeveleyen silmeler önyüzden içe dönerek süreklilik göstermektedirler (Resim 3.51b).

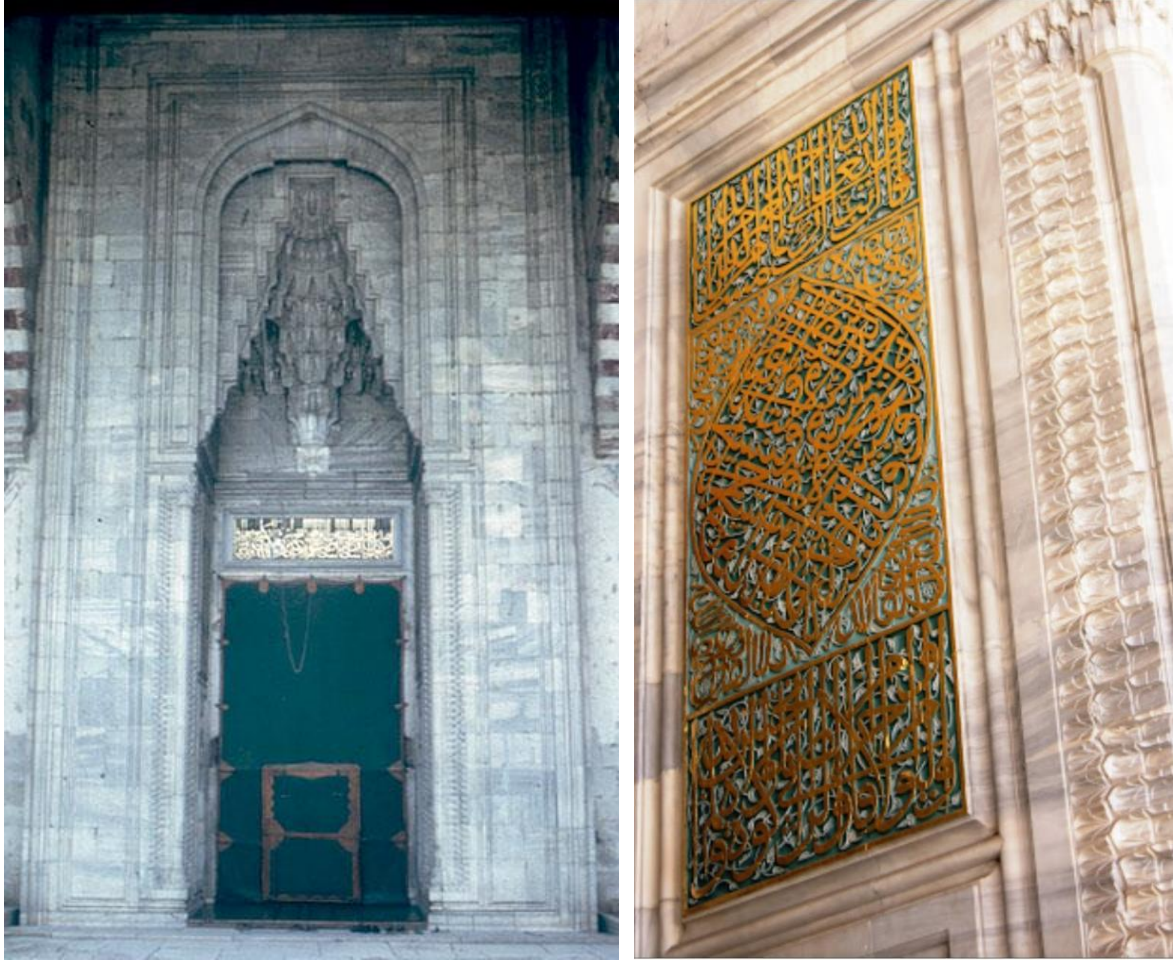
Geniş ana yollara açılan diğer avlu kapılarına göre sirkülasyonun sınırlı olduğu dar bir sokağa açılan doğu avlu kapısında silme kullanılmamış dış yüzeyde yer alan almaşık örgülü sivri kemer üzerinde köşelikler yüzeyden içe çekilerek belirtilmiştir. Almaşık örgülü basık kemer, sivri kemer içinde içe çekilen yüzeyde yer almaktadır (Resim 3.53a). Ancak avlu kapıları arası derinlik sıralamasında kuzey avlu kapısı en derin içe çekilme en güçlü gölgeler, ikinci sırada yol üzerinde yer alan batı giriş kapısı, son sırada ise ara sokağa açılan doğu avlu kapısı yer almaktadır.

Resim 3.52. (a) Üç Şerefeli Cami doğu avlu kapısı (b) batı harim girişi silmeleri (Kuban, 2016, s.147).

Cümle kapısında en dışta dış bükey iç bükey silmeler kapıyı bütünüyle üç yönden sarmaktadır. Bu grubun içinde yer alan silme grubu eteklerden içe dönmektedir. Kapı çevresi bu grubun içinde yer alan düz bant ile üç yönden sarılmaktadır. Bu toplayıcı bandın içinde ise mukarnas ve köşelerde yer alan sütunçeler kendi silmeleri içinde yer almaktadır. Mukarnas bölümü önce sivri kemer çevresini saran silmelerle sonra bir kademe içe çekilen yüzeyde bursa kemerini saran yüzeyle, bir kademe daha içe çekilen üçüncü yüzeyde mukarnas çevresini saran silmelerle çerçevelenmişlerdir. Mukarnas silmeleri kapı yanaklarından içe dönmekte ve mukarnas eteklerini de sararak çerçeveyi tamamlamaktadır. Silmelerle tanımlanan sütunçe nişinde yüzey motifli silmelerle içe çekilmiştir (Resim 3.54).

Revak altı cephesi yan kapılarda malzeme farkı yapılmamış, cephe malzemesi sürdürülmüş, kapı yüzeyi öne çekilerek kademelenme ile farklılaştırılmıştır. Kapı çevresinde önce düz, içte dairesel kesitli silmelerle yüzey içe çekilmiştir. Silmeler kapı eteklerinden içe dönmüş kapı derinliği boyunca sürdürülmüştür. Sivri kemer silmelerle tanımlanmış, kemer içinde yüzey içe çekilerek üç açıklıklı motif elde edilmiş bu yüzeyin de içinde motifli silmelere yer

Resim 3.53. (a) Üç şerefeli Cami cümle kapısı silmeleri (b) cümle kapısı silme detay

Kapı derinliği boyunca sürdürülmüştür. Sivri kemer silmelerle tanımlanmış, kemer içinde yüzey içe çekilerek üç açıklıklı motif elde edilmiş bu yüzeyin de içinde motifli silmelere yer verilmiştir. İç yüzeyde almasıık örgülü basık kemer yer almaktadır. Kemer köşelikleri yüzey farkı ile belirtilmiştir. Kemer altında içe çekilmiş yüzeyde kitabe yer almaktadır (Resim 3.54a).

Harim batı girişi kapısını çerçeveleyen düz bandın içinde iç bükey kesitle yüzey içe çekilmiştir. İçteki şeridi renklendirilmiş motifli bordür takip etmektedir. Düz ve açılı

hareketlerle yüzey içe çekilmeyi sürdürmektedir. Uzatılmış ayaklarıyla bursa kemeri silme çerçevelerinin içinde yer almaktadır. Basık kemer ise iç yüzeyde yer almakta, kemer üzerinde dış yüzeyde yer alan renklendirilmiş motifli bordür ve bir silme yer almaktadır. Ancak derin iç yüzeyde kemer alını tanımlanmamıştır. Kapı üzerinde motifli silme yer almaktadır (Resim 3.52b, Resim 3.54b).

Resim 3.54. (a) Üç şerefeli Cami revak altı cephesi yan girişler (b) harim batı girişi silmeleri

Pencere silmeleri

Resim 3.55. (a) Üç Şerefeli Cami revak altı cephesi (b) mukarnaslı pencere silmeleri

Revak altı cephesinde taçkapiya yakın mukarnaslı pencere en dışta düz şeritle çerçeve içine alınmış ve üç yandan pencereyi sarmıştır. İçte yer alan silmeler ise eteklerden dolaşarak kapılarda olduğu gibi pencere derinliğinden içeri dönmüştür. Kademelerle içe çekilen yüzeyde mukarnas yer almaktadır. Mukarnas yüzeyi sivri kemer gibi ele alınmış, kemer köşelikleri renkli bordürle belirtilmiştir. Mukarnas etekleri de yüzey farkı ile mermer pencere sövesinden ayrılmıştır. İç yüzeyde yer alan pencerede, batı harim kapısında olduğu gibi renkli bordür kullanılmış, pencere sövesi üzerinde silmeler sürdürülmüştür (Resim 3.55 a, b).

Revak altı cephesinde yer alan ikinci ve üçüncü pencere silmelerle çerçevelenmiş ve yüzeyden içe çekilmiştir. Kemer genişliği kadar düz bir bant pencere çevresini sarmakta pencere söveleri üzerinde silmeler devam etmektedir. Kemer içinde yüzey içe çekilerek kemer alını çevresinde derin bordür oluşturulmuştur. Taçkapiya yakın olan sol kanattaki pencerede renk kullanılmış, uzak olan pencerede kullanılmamıştır. Almaşık sivri kemerli revak altı ikinci sıra pencerelerinde silme kullanılmamıştır (Resim 3.56a).

Resim 3.56. (a) Üç Şerefeli Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) batı cephesi pencere silmeleri

Beden duvarları alt sıra pencerelerinde silmelerle içe çekilmiş sivri kemer ve köşelikler bu yüzeyde yer almıştır. Kemer alını çevresinde yüzey içe çekilerek derin bordür oluşturulmuştur. Kemer köşelikleri yüzey farkı ile belirtilmiştir. Pencere çevresinde kemer kalınlığı kadar bordür bırakılmış, bir silme ile bir kademe içerde söveler yer almış, söve üzerinde silmeler sürdürülmüştür. İçe doğru silme bant aralıkları daralmıştır. Alt sıra pencerelerde renk ve motiflerle pencerelerde farklı yoğunlukta ve çeşitlendirmelerle süslemelere yer verilmiş olsa da silmeler aynı ilkelerle tekrarlanmıştır (Resim 3.56b).

Beden duvarları üst sıra pencereler, alt sıraya göre daha dar ve daha kısa düzenlenmiştir. Almaşık örgülü sivri kemerli balpeteği dolgu ikinci sıra pencerelerde silmelerle dikdörtgen çerçeveler içinde yüzey içe çekilmiştir. Avlu cephesinde ise üst sıra pencerelerde silmeler yalnızca sivri kemeri çerçeve içine almaktadır ve yüzey derinliği düşük tutulmuştur (Resim 3.57).

Resim 3.57. (a) Üç şerefeli Cami harim pencere silmeleri (b) avlu pencere silmeleri

Niş silmeleri

Harim giriş cephesinde taç kapının sağında ve solunda yer alan iki pencere mukarnaslarla bezeli niş içinde yer almaktadır. Yan kapıların yüksekliğine yaklaşan dış çerçeve pencere ve mukarnası birlikte çerçevelemektedir. En dışta yer alan çerçeve pencereyi üç yandan çerçevelemekte, onun içindeki silme grupları eteklerden pencere derinliğine doğru dönmektedir. İçte düz bir bant bıraktıktan sonra mukarnas yüzeyi içe çekilmiştir. Mukarnas bölümü silme ile mukarnas eteklerinde de tanımlanmıştır (Resim 3.55b). (Pencerelerde silmeler bölümünde de konuya değinilmiştir).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer Silmeleri

Revak kemerlerinde almalı örgülü kemerler cepheden bir kademe içe çekilmiştir. Doğu cephesi pencere kemerlerinde, kemer yüzeyinde silmeler oluşturulmuş, almalı kemer üç kademede içe çekilmiştir. Bu cephede yer alan kapı basık kemerinde de iki kademeli benzer hareket görülmektedir (Resim 3.55a).

Payanda Silmeleri

Üç şerefeli Cami kible cephesinde payandalar altıgen kasnağı taşıyan ayakları desteklemek üzere yer almaktadırlar. Silindirik gövdeli, konik örtülü payandalar, cephe yüzeyinden taşmaktadır. Araştırma kapsamında yer alan Camiler içinde payandaların duvar yüzeyinden taşıdığı ilk yapıdır. Selçuklu döneminden itibaren ilerleyen süreçte yüzeye çıkan örtü sisteminden sonra ikinci bir aşama olarak payandalar da duvar yüzeyinden taşarak taşıyıcı sistem görünür kılınmıştır. Ardılı örneklerde ve özellikle Sinan döneminde payandalar cephe tasarımını kurgulayan elemanlara dönüşecektir. Silindirik gövdeden konik örtüye geçişte silmeler farklı geometrik birimlerin geçiş bölgesinde yer almaktadır. Payanda silmeleri yapının diğer silmelerinde de görüldüğü gibi payanda gövdesini yatayda sardığı gibi düşey yönde de sararak süreklilik göstermektedir (Resim 3.58a).

Resim 3.58. (a) Üç şerefeli Cami payanda (b) minara kaidesi silmeleri

Minara kaidesi silmeleri

Üç şerefeli Camide minareler ve ayakları özenle öne çıkartılan objelere dönüştürülmüştür. Osmanlı mimarlık tarihinde ilk kez Üç Şerefeli Camide 4 minareli bir Cami uygulaması yapılmıştır. Kuruluş yıllarında fethedilen bölgelere kübik gövde, bir kubbe ve bir minare ile oluşturulan Cami imgesi, bu dönemde genişleyen dini sınırların göstergesi olurken üç şerefeli Camide minareler yükselen devlet gücünü de temsil görevi üstlenmiştir. Pek çok ‘ilk’in uygulandığı üç şerefeli Camide minareler de temsil araçlarından biridir. Çeşitliliği ifade aracı olarak benimseyen Selçuklu geleneğinin uzantısı olarak her bir minare farklı şekilde işlenmiş, minare ayakları, gövdesi, şerefeleri gibi minare bölümleri de kendi içinde farklı biçimlerde kurgulanmıştır. İki minare önceki uygulamalarda görüldüğü üzere harim bölümünün kuzeydoğu kuzeybatı köşelerinde yer almaktadır. Diğer iki minare ise ilk kez uygulanmakta olan avlu köşelerinde yer almaktadır.

Üç şerefeli Camide ilk kez üç şerefeli minare yapılmıştır. Üç şerefesi ve her şerefeye üç ayrı yoldan çıkılması Sinan’a ilham kaynağı olmuştur. Dönemine göre altmış yedi metreyi geçen yüksekliği ile bu görkemli kule ana yaklaşım cephesi olan batı cephesindedir ve avlu ana giriş kapısına en yakın minaredir. Üç Şerefeli Caminin ‘Burmali Cami’ olarak da anılmasını sağlayan ve işçiliği, desenleri ve rengi ile göz dolduran burmalı minare ise ana yaklaşım yönü olan batı cephesi ve avlu taç kapısının bulunduğu kuzey cephe köşesinde yer almaktadır.

Yapıya yaklaşımın en zayıf olduğu doğu minare kısmen beden duvarlarına oturmaktadır. Minarenin yarısı beden duvarları arasında kalsa da cephe kurgusu onun da kule minare olarak algılanmasını sağlamak üzere oluşturulmuştur. Diğer minareler kule minare geleneğini sürdürerek kendi ayakları üzerinde yer almakta ve bu durum minare ayaklarının duvarlardan ve avlu köşelerinden taşan biçimlenişi ile vurgulanmaktadır.

Üç şerefeli minare gövdesinde kırmızı şeritlerle zikzaklar oluşturulmuştur. Çokgen ayağın her yüzeyi bursa kemerleri ile gölgelendirilmiş, sağır nişler oluşturulmuştur. Kemer köşeliklerinde kırmızı taş kullanılmıştır. Dairesel kesitli ve şerit silmeler her yüzeyi dört yönden çerçevelemekte, gölgeler oluşturarak yüzeyi içe çekmektedir. Bursa kemerleri içinde yüzey içe çekilerek ikinci kademede derin gölgeler oluşması sağlanmıştır. Minare kapısının olduğu içe çekilmiş yüzeyde basık kemerli ve kilit taşı renklendirilmiş minare kapısı yer almaktadır. Kemer köşelikleri renkli bordürle belirtilmiştir. Minera kaidesi ve geçiş bölümü sınırında renkli bordür minarenin geometrik olarak farklı bölümlerini tanımlamaktadır. Çokgen ayaktan dairese kesitli minareye geçişte üçgenler kullanılmış ve daha geniş bir şeritle zikzaklı minare gövdesine geçilmiştir (Resim 3.57a).

Avlu kuzeybatı köşesinde yer alan burmalı minera kaidesi minare gövdesi gibi en çok bezemenin yer aldığı minera kaidesidir. Çokgen ayakta her yüzeyde bir sivri kemer ve kemer köşeliklerinde kırmızı renk kullanılmıştır. Kemer ayaklarında sarkıtlar beyaz mermer sütunçeler, kemer ayakları ve kaideleri yer almaktadır. Sütunçeler silmelerle çerçevelenmiş nişler içinde yer almaktadırlar. Çokgenin her yüzünde sivri kemer içi yüzeyden içe çekilmiş, içe çekilen yüzeylerde sütunçeler seviyesinde kırmızı beyaz kemer ve alınlık temsil eden pencere görünümlü plakalar silmelerle yüzeyden taşırılarak yerleştirilmiştir. Kemer grubunun üzerinde minera kaidesini saran, batı giriş kapısında benzeri bulunan kakma tekniği ile yapılmış kırmızı beyaz ters yüz palmet motifli bordür, minarenin ayak ve geçiş bölümü sınırında yer almaktadır. Çokgen minera kaidesi dairese kesitli minare gövdesine kırmızı beyaz burgulara zemin hazırlayan ve derin gölgeler veren üçgen ve konik elemanlarla geçmektedir. Minera kaidesinde zemin seviyesi silmeler ve kademelenme ile belirtilmiştir (Resim 3.57b).

Kuzeydoğu avlu köşesinde yer alan yivli minarede renk kullanılmamıştır. Kemer yerine çokgen yüzeylerini düz kirişler çerçevelemiştir. Çokgen ayağın tüm cephelerinde çerçeve içinde yüzeyler içe çekilmiştir. Köşelerden inen bu çerçevelerin altında mukarnas başlıkları

ile sütunçeler yer almaktadır. Nişler içine alınan sütunçeler sütun başlıklarına benzer motiflerle işlenmiş ayaklar ve kare kesitli kaidelerle zemine ulaşmıştır. Çokgen ayaktan dairesel kesite geçerken minare ayaklarında oluşturulan derin yivler minare gövdesinde yükselmektedir (Resim 3.60).

Doğu minaresi kare kesitli ayağı ile cepheden taşan güçlü bir elemandır. Kare tabanda minare giriş kapısı ve onun iç dış kemerinde yer alan renk kullanımı ve köşeleri yumuşatan pahın küçük silmeleri dışında bezeme yer almaz. Dar minare kapısı sivri kemeri alması k kırmızı beyaz örülmüştür. Daha alçak iç kapıda ise yalnızca kilit taşında renk kullanılmıştır. Kare ayaktan daire kesitli minare gövdesine üçgenlerle geçilmektedir. Düz ve iç bükey kesitli silmeler kare tabanla geçiş bölümünü ayırmaktadır (Resim 3.58b).

Saçak silmeleri ve yapıda yer alan çeşitli silmelerde görüldüğü gibi bu bölümdeki silmeler yalnızca yatayda değil düşeyde de sürekliliği sağlayarak geçiş bölümü boyunca yükselmiş minare gövdesine ulaşır, bu arakesitte geçiş bölümü ve gövdeyi ayırmak üzere minare gövdesini sarmıştır. Kırmızı renkli bordur, silmelerin üzerinde geçişi bir kez daha vurgulamaktadır. Bu minare gövdesinde ise dama taşı desenli kırmızı beyaz karolar yer almaktadır. Minera kaidesi zemin seviyesi kademe farkı ile belirtilmiştir.

Yüzey silmeleri

Saçak silmeleri

Planda harim bölümünün yer aldığı kapalı alan ve avlunun yer aldığı yarı açık alan iki farklı hacim olarak okunsa da saçak hattı revak ve harim bölümünü tek hacim, avlunun giriş revağı dışında kalan diğer bölümlerini farklı kotta, farklı bir bölüm olarak okunmasını sağlamaktadır. Avlu bölümü kütle düzeninde kademelenme yapılmıştır. Harim bölümü örtüleri en üst kademede, revak bölümü örtü sistemi ara kotta, avlu revakları örtü sistemi en alt kotta düzenlenmiştir. Ancak cephe düzenlemesinde örtü sistemindeki farklı kotlar hissedilmez avlu duvarları dışında kalan bölüm kot farklarından arındırılmıştır. Yalın, prizmatik ulu Cami cephesi ve ondan keskin bir kot farkıyla ayrılmış avlu kütlesi okunmaktadır. Cephede yalın yapısıyla geleneksel ulu Cami imgesi sürdürülmüştür. Böylece kible cephesinin yarısı kadar genişliğe sahip olan dar yan cephelerin daha geniş görünmeleri sağlamıştır. Yapıya yaklaşım cephesi olan bu nedenle en çok bezemenin yer aldığı dar batı

cephesi genişletilmiş, yaklaşım yönünde daha heybetli görünüm sağlanmıştır. Caminin kapalı kısmındaki pencere düzeni açık kısımda da aynen sürdürülmüş, yarı açık revak hacminin de kapalı harim kısmı gibi algılanması sağlanmıştır. Kütlede hedeflenen görüntü, açık ve kapalı hacmi tek hatla birleştiren saçak silmeleri yardımıyla elde edilmiştir.

Kütlede hareketlenmek yerine elemanlarda hareketlilik tercih edilmiştir. Yalın kütle çeperini minare, taçkapı, batı kapısı gibi tekil cephe elemanları hareketlendirmiştir.

Saçak silmeleri cephe hattını belirlemek cepheyi sonlandırmak üzere hem yatayda hem düşeyde kesintisiz devam etmektedir. Keskin geometrik formlu yüksek beden duvarlarını tek kotta çevreleyen silmeler, revak bölümünde de aynı seviyede ilerlemektedirler. Revak yanaklarının bitiminden alçalarak avlu duvarları seviyesine inmekte, avlu cephesini dolaşıp cephe konturunu çizdikten sonra minarelerle buluştuğu noktadan alçalarak zemine ulaşmaktadırlar. Baklavali minare cepheyi kesmekte, saçak korniş de bu bölgede kesintiye uğramaktadır. Saçak silmeleri mihrap bölümünde yükselip tekrar inerek tüm cepheyi çerçevelemektedir. Saçak silmeleri, örtü sisteminin bitiminde yapıyı yatay düzlemde çevreleyen bir örtü elemanı olmanın ötesinde, yapı yüzünü sonlandıran, cephe sistemine ait bir elemana dönüşmekte, yatayda olduğu gibi örtü sisteminden bağımsız düşey düzlemde de çerçeve çizen, ışık gölge etkisi ile kontur olma ödevi üstlenen cephe kurgusuna ait bir elemana dönüşmektedir (Resim 3.59).

Resim 3.59. (a), Üç şerefeli Cami saçak silmeleri (b) düşey yönde ilerleyen silmeler

Zemin silmeleri

Zemin seviyesi yüzeyde kademe farkı ile belirtilmiştir (Resim 3.60).

Resim 3.60. Üç şerefeli Cami zemin silmeleri

3.9. İstanbul Bayezid Cami

Resim 3.61. İstanbul Bayezid Cami (Camiler ve Türbeler, t.y.).

II. Bayezid dönemi yapısıdır. İstanbul'un fethi ve Fatih gibi geniş vizyona sahip bir yöneticinin yeniliklerle dolu açılım sürecinin ardından yeni dönem ve yeni imparatorluk başkentinde pek çok şey değişmektedir. Avrupa'yla ilişkiler, Rönesans sanatçılarının eserleri ve geleneğin taşıdığı tüm izlerle birlikte yepyeni bir dönem başlamaktadır. Bayezid Cami erken dönemi sonlandıran klasik dönemi başlatan geçmişle geleceğin dönüm noktasında yer almaktadır. Bir yandan Üç Şerefeli Cami, Fatih Cami plan şemalarını geliştirip bir adım öteye taşımakta, bir yandan Bursa geleneğinin tabhaneli Camilerini programına farklı bir şekilde eklemekte, bir yandan rönesansın simetri, oran kavramlarını hem bütünde hem ayrıntılarda uygulama eğilimi göstermektedir. Pragmatik yaklaşımdan tasarımsal yaklaşıma geçilmekte, o güne dek süren çeşitlemeci üslup yerini tek tipliliğe bırakmakta, çeşitlemeler yapıların sınırlı bölgelerinde tutulmaktadır.

Sanatın anonimleştiği sanatçı isimlerinin genel gelişim içinde eridiği dönemler içinde bile kitabeler veya çeşitli belgeler yoluyla mimar ismine ulaşılabildiği halde Beyazıd Camisinde mimar ismi konusunda uzlaşamamıştır. Olası üç farklı isimden söz edilmektedir. Belgelerde her üçünün de ismi yer almaktadır. Kuban iki isimden söz edip Yakupşah ismini daha olası bulmaktadır (Kuban, 1997, s. 61). Muhittin Binan mimar Hayrettin ismini öncelemektedir (Binan, 1952, s. 98).

Bayezid Cami, eski sarayın olduğu meydanda II. Bayezid adına yapılmış külliyeinin parçasıdır. Bayezid külliyesi, Fatih külliyesinin katı simetri kurallarının dışında, katı biçimci kurallardan uzak, geçmişten gelen daha esnek, yerle diyalektiği koruyarak konumlanmış geleneksel külliye kurgusunu tekrarlamıştır. Cami, sarayın karşısında Beyazıd meydanında yer almaktadır. Doğusunda ve en yakınında imaret ve kervansaray batısında ve görece daha uzakta medrese ve ardında hamam yer almaktadır. Biçimlenmesinde bulunduğu yer, meydanla ve diğer yapılardan yaklaşım etkili olmuş, kurgu bu ilişkiler ağına bağlı olarak oluşmuş, yapı yüzü detayları bu ilişkiler ağına göre belirlenmiştir. Geleneğin algı üzerine kurulu biçimlenme kararları ile henüz iletişim kurulmakta olan rönesansın biçim kuralları harmanlanarak Camiyi şekillendirmiştir. Bayezid Cami Sinan dönemine hazırlık olarak tüm kültür birikiminin derlendiği en güçlü okuma araçlarından biri olmuştur.

Kütle biri yarı açık, diğeri kapalı iki eş prizmanın kuzey güney yönünde birleşiminden oluşmaktadır. Revaklı avlu ve harim bölümü eş taban alanları üzerinde yükselmektedir. Harim bölümünün doğu batı duvarlarına birer tabhane ve minare kulesi simetrik olarak

eklenmiştir. Ayrıca ilk kez doğu batı kapılarına açılan güney bahçeleri simetrik ve modüler olarak eklenmiştir. Bu güney bahçeleri Sinan'ın geniş bahçelere açılan yan revaklarını hazırlamaktadır.

O güne değin oluşturulmuş yapılar içinde modüler sistemin uygulandığı en radikal örneklerinden biridir. Merkezdeki büyük kubbe çapı ve yerden yükseklik oranı da küçük kubbelerde uygulanmıştır. Önceki ve sonraki uygulamalara göre kütle yüksekliklerinde de bir standardizasyona gidildiği görülmektedir. Son cemaat revağı Üç Şerefeli Cami ve bazı Sinan Camilerinde görüldüğü gibi yükseltilmemiş diğer revak kollarıyla eş yükseklikte tutulmuştur. Bu tutum hem kapalı alan ve yarı açık alan ayrımını çok güçlü kılmış, hem alçak revak yüksek revak ayaklarını buluşturan özellikle sütun, sütun başı, kemer birleşimi gibi birleşim detaylarının sorunsuz çözümünü sağlamıştır. Çift katlı pencere düzenleri ile revak avlusu ve iki katlı kurgulanan tabhaneler de eş yükseklikte düzenlenmiştir. Böylece harim bölümü Caminin tüm diğer bölümlerinden ayrılmıştır.

Kütle kurgusunda yapıya yaklaşım göz önünde bulundurulmuştur. Her yönden yaklaşımda yapının eş görüntüler vermesi hedeflenmiştir. Her yönden yaklaşımda eş yükseklikteki revaklı avlu ve tabhane kitleleri bir altlık oluşturarak harim kütesine hazırlık yapmaktadır. Harim bu üç alçak prizmanın tam merkezinde yükselmektedir. Tabhane-avlu-tabhane kitlelerinin oluşturduğu eş yükseklikler, eş malzemeler ve ritmik cephe kurgusu ile dingin yapı grubunun merkezinden farklı yükseklikteki, örtü sisteminde kubbelerin hareketi ile farklılaşmış ana harim kitlesi yükselmektedir. Her iki yönde tabhanelerin uçlarında yükselen minareler ise simetrik kütle kurgusunu tamamlamaktadır.

Kütle kurgusundaki modüler düzenleme cephe kurgusuna da yansımıştır. Tabhane ve avlu duvarlarında iki kat pencere sıralı modüler düzen hâkimdir. Beden duvarları ise güçlü payandaların varlığıyla daha çok boşaltılmış böylece üç sıra pencere düzeni elde edilebilmiştir. Cepheleler daha hafifletilmiş yüzeylere sahip olmuş, üç kat pencere sırası ile erken dönemin dolu boş oranlarına göre büyük farklılık yaratmıştır. Tabhane –avlu-tabhane programından oluşan üç kollu tüm alt kütlede tek malzemenin egemenliği, iki katlı pencere düzeni, yapıların eş yükseklikleri dolayısıyla cephe düzeni de eş algılanmaktadır. Oysa avlu ve tabhane modülasyonunda farklılık yapılmıştır. Tüm yapı kütesi küfeki taşı ile kaplanmış cephe elemanlarında mermer kullanılmıştır. Yer yer renkli mermer ve çeşitli bezemelerde renk kullanılmış olsa da bu tüm yapının tek renk, tek yükseklik, tek pencere düzeni algısını

bozmayacak niteliktedir. Bu çeşitlemeler ancak yakın algı seviyesinde hissedilmektedir. Avlu ve tabhane girişlerinde yer alan taş kapılar bu üçlü kurgunun en güçlü elemanlarıdır.

3.9.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.9. Bayezid Camisinde yer alan silmeler

BAYEZID CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	X
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X*
	Payanda Silmeleri	X*
	Minera kaidesi Silmeleri	
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	X
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*kademelenme ile gölge elde edilmiştir.		

3.9.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Kuzey avlu giriş kapısı cepheden öne taşarak, yükselerek ve malzeme farkı ile cephe yüzeyinden farklılaşp, belirginleştirilmiştir. En dışta yer alan düz ve içerde yer alan dairesel kesitli silmeler kapı çevresini dolaştığı gibi eteklerde de çerçeveyi sürdürür ve basamaklarla buluşmak üzere içe yönelir. En dışta yer alan düz pervaz ve ilk basamak yüksekliği eş tutulmuştur. Dış çerçevenin içinde çift sıra silmelerle kapı u şeklinde çerçeve içine alınmıştır. Mukarnas bölümü silmelerle çerçevelenmiş ve silmeler mukarnas eteklerinde kapı yanaklarından içe çekilerek çerçevelemiştir. Köşelerde sütunçeler niş içinde yer

almakta ve silmelerle çerçevelenmektedir. Yanaklarda yer alan nişler silmelerle çerçeve içine alınmıştır. İç yüzeyde basık kemer köşelikleri silmelerle belirtilmiş ve çerçeve içinde renkli taş kullanılmıştır. Bu çerçevenin üzerinde kitabe silmeleri yer almaktadır. Kitabe çerçevesinin içinde renkli taşla bir kademe daha içe çekilerek kitabe çevresi tekrar çerçeve içine alınmıştır. Kitabe ve köşelikler silmelerle tekrar bir çerçeve ile dıştan çerçevelenmişlerdir (Resim 3.62 (a), (b)).

Resim 3.62. (a) Bayezid Cami kuzey avlu girişi kapı silmeleri (b) detay

Resim 3.63. (a) Bayezid Cami batı kapısı silmeleri (b) detay (Cıda, 2005)

Caminin meydana açılan batı avlu kapısı, kuzeyde yer alan ve saraya açılan kapı gibi özenle işlenmiştir. Kapının bulunduğu yerin önemini vurgulamak üzere burma motifli bordür kapıyı dıştan çevrelemektedir. Bu güçlü bordürün içinde önce düz şerit ve içinde dairesel kesitli silmelerle yüzey içeri çekilmiştir. Mukarnas bölümü silmelerle çerçevelenerek öne çıkmıştır. Silmeler mukarnas eteklerinden kapı derinliği ve iç yüzeyi kitabe üzerinden dolaşarak hacimsel çerçeveyi tamamlamıştır. Basık kemer üzerinde kuzey avlu kapısında olduğu gibi köşelikler silmelerle çerçeve içine alınmış ve silme içinde renkli taş kullanılmış, bu çerçevenin üzerinde kitabe bölümü silmelerle çerçevelenmiş ve en dıştan köşelikler ve kitabe tekrar birlikte silmelerle çerçevelenmişlerdir. Kitabe bölümünde silme içinde renkli taşla bordür yapılmış ve içinde kitabe yer almıştır. Kapı derinliğinde yer alan mukarnaslı nişler silmelerle çerçevelenmiş ve kapı yüzeyinden bir kademe içe çekilmiştir. Köşelerde sütunçe kullanılmamıştır (Resim 3.63 (a), (b)).

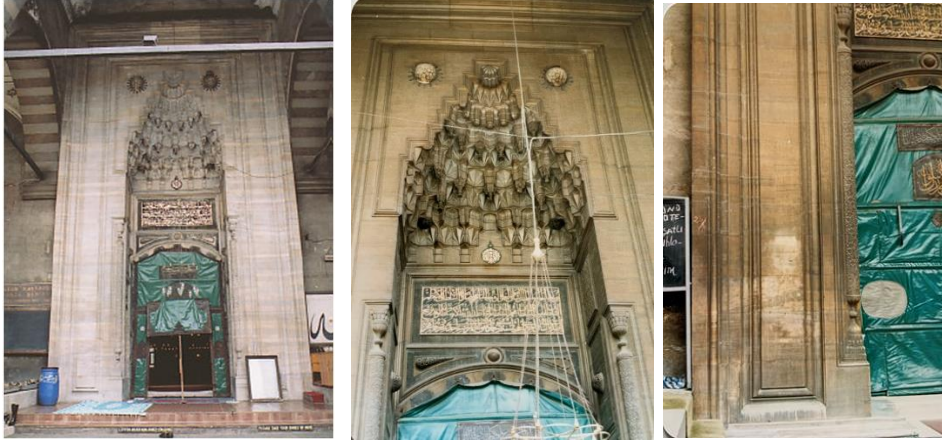
Biri saray diğeri medreslere yönelen kuzey ve batı avlu kapıları iki ayrı meydana açılırken doğu avlu kapısı imaretlere yönelen daha dar bir alana açılmaktadır; diğeri bir deyişle imaretler yönünden gelenleri karşılamaktadır. Doğru kapısı diğeri iki kapıya göre daha yalın kurgulanmıştır. Tepelik ve halatlı bordür gibi bezeme unsurlarından yoksundur. En dışta düz levha ve içerde dairesel kesitli silmeler kapıyı çevreledikten sonra zeminde basamaklarla

buluşan silme detayı tekrarlanmıştır. Mukarnas çevresi silmelerle tanımlanmış ve öne çıkartılmıştır. Basık kemer ve kitabe için silme detayları diğer kapılarda olduğu gibi tekrarlanmıştır. Yan kanatlarda silmelerle çerçevelenmiş mukarnaslı nişler yer almaktadır. Köşelerde sütunçe bulunmamaktadır. Bu kapıda saçak silmeleri kapı derinliği ile birlikte öne çıkmış, kapı ile bütünleşmiştir (Resim 3.67 a).

Revak altı cephesin merkezinde yer alan cümle kapısı tüm cephe boyunca yükselmektedir. En dışta yer alan silme grubunun içinde, çift sıra silmeler içinde u biçiminde bir bordür oluşturmak üzere kapıyı sarmaktadır. İçte mukarnas bölümü silmelerle çerçevelenmiştir. Silmeler kapı yan kanatlarını aşarak kitabe üzerinden mukarnas eteklerini çerçevelemektedir. Kapı yüzünde mukarnas çerçevesi ile aynı hizada motifli taş işçilikli sütunçeler silmelerle çerçeve içine alınmıştır. İç yüzeyde basık kemer köşelikleri silmelerle çerçevelenmiş, içinde renkli taşlar ve motifli işçilikler uygulanmıştır. Köşeliklerin üzerinde kitabe bölümü silmelerle çerçevelenmiş, silmelerin içinde renkli bordür kullanılmış ve içerde kitabe plakası yer almıştır. Köşelikler ve kitabe bölümü birlikte tekrar silmelerle çerçevelenmiştir. Kapı derinliğinde silmelerle mukarnas kavsaralı nişler çerçevelenmiş ve bir kademe yüzeyden içe çekilmiştir. Nişlerin üzerinde yer alan motifli kabara ve kitabeler silmelerle çerçevelenmiştir (Resim 3.68 (a), (b) (c)).

Resim 3.64. (a) Bayezid Cami doğu avlu kapısı silmeleri (b) harim girişi silmeler

Resim 3.65. (a) Bayezid Cami cümle kapısı silmeleri (b) detay (c) detay

Doğu batı harim kapıları cepheye yakın düzenlenmiştir, yüzeyden diğer kapılar gibi taşkın değildir. Malzeme farkı ile cepheden ayrışmaktadırlar. Dış çerçevede yer alan ve kapıyı saran silmeler zeminde kapı derinliğinden içeri dönerek derinlikli bir detay oluşturmaktadır. İç yüzeyde yer alan basık kemer, köşelik, kitabe, kemer alını gibi kapıya ait alt bileşenler silmeler tarafından çerçevelenmiş, tanımlanmışlardır (Resim 3.67 b).

Pencere silmeleri

Resim 3.66. Bayezid Cami revak altı cephesi

Resim 3.67. (a) Bayezid Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) niş silmeleri

Revak altı cephesinde, merkezde taç kapı ve sağlı sollu simetrik pencere-mihrabiye-pencere kombinasyonundan oluşan üçlü cephe düzeni uygulanmıştır. Erken dönem cephelerinde görülen iç mekân- cephe modülasyonlarının uyumsuzluğundan kaynaklanan sorunlar aşılmış, bu Camide de iç dış modülasyon farklı olmasına rağmen ara yüz problemi çözülmüştür. Cephe bir tasarım problemi olarak ele alınmış, cephe elemanlarının dış modülasyonla uyum içinde yer almaları sağlanmıştır. Cephede yer alan pencere-mihrabiye-pencere üçlüsü bir grup oluşturmaksızın her biri tek tek kendi kubbe birimine ait kemer içinde yer almaktadır. Üç eleman eş yükseklikte kendi silme çerçeveleri içinde var olmaktadır.

Revak altı cephesinde yer alan pencerelerde silmeler pencere ve kemeri birlikte çerçevelemektedir. Dairesel kesitli dış bükey iç bükey silmelerle cepheden bir kademe içe çekilen yüzeyde pencere sövesi dış çerçeveden içe çekilmiş, mermer söve üzerinde silmeler ve her kademedeki içe doğru derinleşme sürdürülmüştür. Almaşık örgülü sivri kemer içinde bir kademe daha içe çekilmiş, bu yüzeyde kalem işi çalışmalara yer verilmiştir (Resim 3.67 (a)).

Resim 3.68. (a) Bayezid Cami mihrap cephesi (b) silmelerle yapılan gruplama

Mihrap cephesi ve yan cepheler üç sıra pencere dizisine sahiptir. Mihrap cephesi alt sıra pencerelerde silmeler pencere, kemer ve köşelikleri birlikte çerçevelemektedir. Kemer, kemer alını, köşelikler gibi pencere alt bileşenlerinde farklılıklar olsa da silmeler benzer ilkelerle dış çerçevede ve mermer söve üzerinde sürdürülmüş içe doğru çekilme yinelenmiştir. Sivri kemerli ikinci sıra pencereler alt sıraya göre daha dar kurgulanmıştır. Bu pencerelerin silmeleri de almaşık örgülü sivri kemer ve köşelikleri kapsamak üzere dıştan çerçeve içine almışlardır. Alt sıraya göre daralıp kısalan ikinci sıra pencere silmeleri de alt sıraya göre daha ince kesitli ve dar bant aralığına sahiptir. Köşelikler silmelerle tanımlanmış ve renklendirilmiştir. Üçüncü sırada yer alan dairesel pencereler iki kademedeyden içe çekilmiş, iç yüzeyde silmelere yer verilmiştir (Resim 3.68 (a), (b)).

Payandaların dışında kalan bölümlerde birinci ve ikinci sıra pencereleri silmelerle birleştirilerek çerçevelenmiş ve yüzeyden içe çekilmiştir. Düz atkılı alt sıra pencereler gruplayan dış silmenin içinde ikinci silme grubu ile çerçevelenmişlerdir. Pencere sövesinde silmeler tekrarlanmış ve içe çekilme sürdürülmüştür (Resim 3.68 (b)). İkinci sıra pencerede

almaşık örgülü kemer alnı içe çekilmiş, kemer köşelikleri renk ve silmelerle tanımlanmıştır. Sivri kemerli üçüncü sıra pencerelerde pencere yüzeyi cepheden içe çekilmiş, kemer bu yüzeyden içe çekilmiş, bal peteği dolgu yüzey bir kademe daha içerde yer almıştır.

Avlu cephesinde her kubbe biriminde bir alt sıra bir üst sıra olmak üzere iki pencere yer almaktadır. Alt sıra pencereler tüm yapı alt sıra pencereleri ile benzer şekilde düzenlenmiştir. Silmeler en dışta pencere, kemer, kemer alnı ve köşeliklerden oluşan tüm alt bileşenleri kapsamak üzere çerçeve oluşturmuşlardır. Önce iç bükey ve içerde dış bükey kesitli silmelerle derin gölgeler oluşmasını sağlamış ve cepheden içe çekilmişlerdir. Almaşık örgülü kemer genişliğindeki banttıan sonra başlayan mermer pencere sövesinde silmeler ve kademeli içe çekilme sürdürülmüştür. Kemer köşeliklerinde renkli bordür kullanılmış kemer alnı bir kademe daha içe çekilmiş ve silmelerle çerçevelenmiştir. İkinci sırada yer alan daha dar ve kısa sivri kemerli pencereler yüzeyden içe çekilmiş köşelikler renklendirilerek belirtilmiş, kemer yüzeyi bir kademe daha içe çekilmiş kemer içinde bal peteği dolgu daha iç katmanda yer almıştır (Resim 3.69 (a), (b)). Avlu cephesi pencere düzenleme ilkeleri kanatlarda yer alan tabhane cephelerinde de sürdürülmüştür.

Resim 3.69. (a), (b) Bayezid Cami avlu penceresi silmeleri

Niş silmeleri

Son cemaat mahallinde yer alan mukarnas kavsaralı nişler, pencerelerle aynı yükseklikte dıştan silmelerle çerçeve içine alınmıştır. İçte daha ince kesitli silmeler mukarnas bölümünü ve mukarnas eteklerini çerçevelemiştir (Resim 3.67 (b)).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Revak kemerlerinde kemer yüzeyi cepheden içeri çekilerek güçlü gölge elde edilmiş ve silme şeritleri kullanılmıştır. Silmeler kesintiye uğramaksızın tüm revak çevresini sarmaktadır (Resim 3.70).

Resim 3.70. Bayezid Cami revaklı avlu silmeleri

Payanda silmeleri

Taşıyıcı sistemin cephedeki uzantıları olan payandalar yan cepheler ve mihrap cephesinde prizmatik kesitleri ile açığa çıkmış ve kesit değiştirmeden zeminden saçak kotuna dek yükselmişlerdir. Beden duvarlarının yükünü alarak çeperlerin hafiflemesini sağlayan payandalar Bayezid Camisinde Erken dönemin kapalı cephelerini üç sıra pencere düzeni ile daha boşluklu, iç mekânı daha ısıtılı yapan elemanlara dönüşmüşlerdir. Cephe modülasyonunu belirleyen payandalarda silmeler, payandaların saçak kotunda yer almış ve payandaların plan düzleminde dışa taşan hareketini onlarla birlikte sürdürmüşlerdir (Resim 3.71).

Minera kaidesi silmeleri

Bayezid Camisinde Cami programına tabhanelerin eklenmesiyle iki minare tabhane uçlarına çekilmiş, Caminin simetrik ve ritmik kurgusunu desteklemek üzere uçlarda yükselmiştir. Minareler, alçak tabhane kütlesi, yükselen ana bina, tekrar alçak tabhane kütlesinden oluşan simetrik kurguyu iki yanda çerçeve içine almaktadırlar. Yaklaşık seksen metre aralıkla konumlandırılmışlardır. Minareler arası bu geniş mesafe tekrar kullanılmamıştır.

Resim 3.71. Bayezid Cami payanda silmeleri (Fikriyat Gazetesi, t.y.).

Bayezid Cami minareleri ince narin yapılarıyla klasik dönemin habercileri olsalar da kaide kurgusu ve bezemeleri ile yüzlerce yılın geleneğini taşımaktadırlar. Kuban Osmanlı Mimarlığı adlı eserinde '' Bayezid Camisinin en güzel öğeleri, Edirne geleneğini devam ettiren anıtsal minare kuleleridir. Bunların kaideleri, kesinlikle özgün tasarımlarını korumuş olmakla birlikte gövde ve şerefelerinin, kubbeleri de tahrip eden depremler sırasında ayakta kaldığını söylemek olanaklı değildir. Fakat batıdaki minarenin yüzeyinde renkli taş ile yapılmış satrançlı desen özgün dönemden kalmış olabilir. Caminin minare kaideleri, Edirne geleneğinin gelişmesinin son aşamasıdır. İki renkli taşla geometrik deseni kurgulamış bu cepheler, yüksek boyutları, mukarnaslı köşe sütunları ve kaidenin çok zengin köşe silmeleri altındaki bezemesel kufi 'elhamdülillah' levhasıyla anıtsal ile bezemeseli birleştiren güzel mimari öğelerdir.'' (Kuban, 2016, s. 207) demektedir.

Tabhane saçak seviyesine dek yükselen kare tabanlı minare ayakları, üç kademedan oluşmaktadır. En altta basamaklar, ortada kemerli bölüm, üstte panolar yer almaktadır. Köşelerde sütunçeler silmelerle çerçeve içine alınmış nişlerde yer almaktadırlar. Sütunçe nişlerinden daha geniş ve daha derin silmeler kemerli bölümün dış çerçevesini oluşturmaktadır. Önce iç bükey sonra dış bükey kesitli silmelerle yüzey içeri çekilmiş ve tanımlanmıştır. Almaşık örgülü sivri kemer kilit taşında yer alan rozeti ile birlikte içe çekilmiş yüzeyde yer almaktadır. Sivri kemer köşelikleri dış çerçeveye göre bir kademe daha ince silmelerle tanımlanmışlardır. Köşeliklerin üzerinde renkli bordürü ile kitabelik yer almaktadır. Sivri kemer içinde yüzey tekrar bir kademe daha içe çekilmiştir. Minare kapıları içe çekilen yüzeyde yer almaktadır. Dış kemerin içinde, içe çekilen yüzeyde almaşık geçme örülmüş basık kemerli minare kapısı, silmelerle çevrilmiş köşeliği, renkli taş bordürle çerçevelenmiş levhası ve çerçeve içinde sivri kemer alını yer almaktadır. Minare kapısının olduğu kemer daha çok bezenmiş, köşeliklerde renk kullanılmış, dış kemer rozetle süslenmiştir. Kemerlerin olduğu bölüm ile motifli panoların yer aldığı bölüm arasında yeşil somaki bordürle çerçeve oluşturulmuştur. Renkli çerçevenin içinde iç bükey dış bükey silmelerle panolar çerçevelenmiştir. Bu silme çerçeveler alt sıra silme kesitlerini tekrarlamış ancak oranları küçültülmüştür. Renkli bordürün üzerinde düz bir kuşak ve üzerinde çift sıra mukarnaslı silme minara kaidesini sarmakta ve tabhane ile bulunduğu köşeden düşey yönde ilerleyip zemin hattını tanımlamak üzere tekrar minara kaidesini sarmaktadır. Motifli silmenin üzerinde dış bükey iç bükey dairesel kesitli silmeler yer almaktadır (Resim 3.72 (a)). En üstte motifli tepelik minara kaidesini sonlandırmaktadır. Tüm ayak kütlesi yatayda ve düşeyde motifli silme ile silmenin sürekliliğini sağlayarak çerçevelenmiştir. Ancak

sonradan yapıldığı hakkında görüşler olan doğu minera kaidesi ile tabhane birleşiminde motifli silme düşeyde görülmez (Resim 3.72 (b)).

Resim 3.72. (a) Bayezid Cami minera kaidesi silmeleri (b) doğu minera kaidesi (c) detay

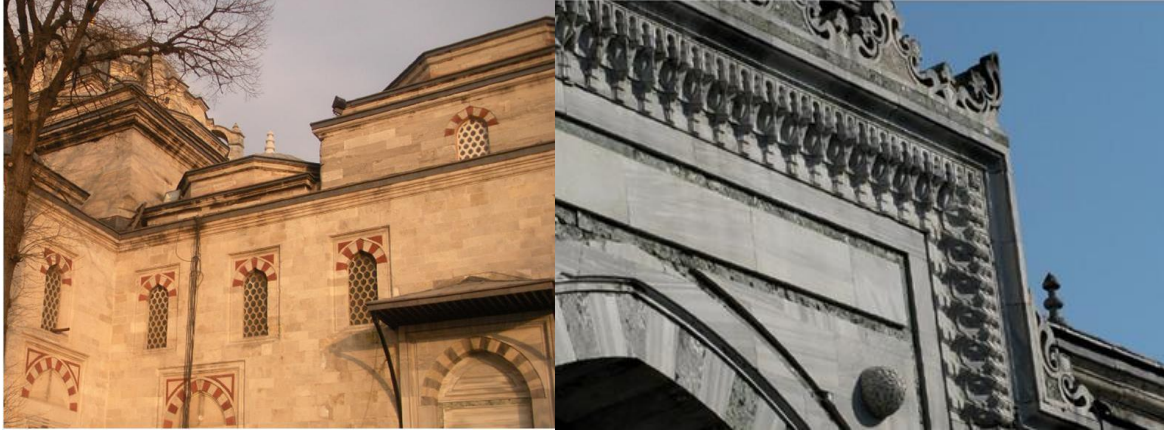
Eleman grubu silmeleri

Yan cephe ve kible cephesinin payandalarla bölünmüş köşelerinde zemin ve birinci sıra pencereleri silmelerle tek çerçeve içinde birleştirilip gruplanmıştır. Dış çerçeveyi oluşturan silmelerin içinde pencereler kendi alt bileşenleri ile birlikte tekrar silmelerle çerçevelenmişlerdir (Resim 3.68 (b)).

Yüzey silmeler

Saçak silmeleri

Tüm dış çeper detay çeşitlemesi yapılmaksızın tek tip saçak silmesi ile çevrelenmiş aynı kesit farklı ölçekte uygulanmıştır. Harim bölümünün yüksek beden duvarları tek seviyede ve revaklı avlu ile tabhane duvarları ikinci seviyede çepeçevre tek silme detayı ile tüm yapıyı sarmıştır. Göz seviyesine yakın bölümlerdeki silmeler yüksek beden duvarlarında genişletilerek kullanılmıştır. Yatay şeritlerden oluşturulmuş silme takımı ışık gölge etkileriyle güçlenerek beden duvarları ile örtü bölümünü ayırmaktadır (Resim 3.71, Resim 3.73 (a)).

Resim 3.73. (a) Bayezid Cami saçak silmeleri (b) revaklı avlu motifli silmeler

Dönem gravürlerinde de tasvir edildiği gibi revaklı avlu ağaçlar ve şadırvan gibi peyzaj elemanları ile zenginleştirilmiş, dış mekândan kapalı mekâna geçerken kısmen iç mekân etkisi yaratılmıştır. İç mekânı dış mekâna göre önceleyen, içe doğru zenginleşen geleneğin devamı olarak dış cephede kullanılan düz hatlı çubuklardan oluşan silmeler yerine; yarı kapalı, geçiş mekânı olan revaklı avlunun saçak kornişlerinde geniş mukarnas dizileriyle bezenmiş silmeler kullanılmıştır. Ayrıca yalnızca avlu giriş cephesinde oyma tekniği ile işlenmiş yeşil küfeki bordür, mukarnas hattının altında bir şerit olarak yer almıştır. Revak cephesinin diğer üç cephesinde bu bordür yer almaz (Resim 3.66, Resim 3.70, (Resim 3.78 (b))).

Saçak kornişleri hem yatay hem düşey yönde kullanılmıştır. Birkaç sıra şeritle oluşturulan silme hatları ışık gölge etkileri ile de güçlenerek çeperlerin sınırını tanımlamaktadırlar. Avlu saray girişinin olduğu taç kapıda ve revaklı avlu harim girişinde ve tepelikle birlikte kornişlerde düşey yönde yükselir ve iner. Revak hattının ardında beden duvarları da tepelikteki yükselişi ikinci bir kademe olarak tekrarlamaktadır. Kuzey avlu girişi kapı çevresinde aynı şekilde duvarlar yükseltilmiş saçak silmeleri bu yükselişi yatay ve düşeyde sürekli olarak takip etmiştir. Batı avlu girişinin ardında duvar yüzeyinde değişiklik yapılmamış, bağlı olarak saçak silmeleri de aynı şekilde devam etmiş ancak doğu avlu kapısında avlu saçak silmeleri kapı ile birlikte öne çıkmış, aynı zamanda kapıya ait silmeler gibi davranmıştır.

Kuzey ve batı avlu kapıları, revaklı avluda giriş revağı, minare ayaklarının bitiminde saçak silmelerinin üzerinde motifli silmeler kullanılmıştır.

Kurşun damlalıklı örtülmüş alın bandı dış bükey iç bükey tekrar dış bükey kesitlerin birleşiminden oluşmuştur. Profil geçişlerinde ince şeritler kullanılmıştır Muhittin Binan Bayezid Cami saçak silmelerini eğim ve bant aralığı olarak klasik dönem saçak silmeleri içinde tipik bir örnek olduğunu belirtmektedir (Binan, 1952).

Zemin silmeleri

Zemin hattı minare ayaklarının kaide bölümünde özellikle motifli silmeler kullanılarak ve kademeli yüzeylerle ifade edilmiştir. Yapının diğer bölümlerinde zemin seviyesi kademe ile belirtilmiştir

3.10. Mihrimah Sultan Cami

Resim 3.74. Mihrimah Sultan Cami (Kuban, 2016, s.268).

Mihrimah Sultan Cami sur içinde olmasa da payitahtta bir hanım sultan tarafından külliyesi ile birlikte yaptırılan ilk anıtsal Camidir.⁵ Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Mihrimah

⁵ Önceki örnek Edirne’de 1. Mehmed’in kızı için 1486 yılında yapılan Ayşe Hatun Camisidir.

Sultan Camisi o güne dek yapılmış bir hanım sultan Camisi olarak çok ihtişamlı olmasına rağmen erkek kardeşine yapılan ve aynı yıl yapımı tamamlanan Şehzade Camisine göre çok mütevazıdır. Kütle kurgusundaki bu mütevazı yaklaşım cephe kararlarında da görülmektedir. Dönemin mimari adabı içinde çift minareli olması sebebiyle sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı sanılmıştır (Necipoğlu, 2013, s. 408).

Mihrimah Sultan Camisinde, Üç Şerefeli Camiden itibaren süregelen gelenekselleşmiş avlu yerine, denize bakan geniş saçakları ile son cemaat mahalli kurgulanmış, yere uygun düzenlenen bu kurguda denizle diyalog sürdürülmüştür. Belgeler ve gravürlerde denizin Camiye çok daha yakın olduğu görülmektedir. Döneminde Anadolu ile ticaret bağlamında en güçlü noktalardan biri olan Üsküdar iskelesi çok yoğun kullanılmaktadır. Bu nedenle yapıya denizden yaklaşım çok önemlidir. Bu yaklaşımda Cami imgesine yapıyı saran iki kademeli revaklarla son cemaat mahalli saçakları hâkimdir. Önünde şadırvanı ve yüksek ağaçları ile o dönem bahçe sarayların yer aldığı bol ağaçlı Üsküdar silüetinde Cami geniş saçakları ile öne çıkmakta beden duvarları geniş saçakların gerisinde kalmaktadır.

Bayezid Camisi ile iki kota indirgenmiş beden duvarları Mihrimah Sultan Camisinde hareketlenmiş, keskin kübik gövde hattı kırılmıştır. Çeperler köşelerde örtü sistemi ile birlikte yere yaklaşmış ve kubbe ekseninde yükselmiştir. Keskin gövde bitiş hattını temsil eden saçak silmeleri çeperlerde cephe hareketleri ile birlikte dalgalanmıştır.

Masif etkili beden duvarları pencerelerle hafifletilmiş, cephe elemanları bu dalgalanma ile uyumlu bir şekilde cephelerde konumlanmıştır. Beş açıklıklı revak altı cephesinde ortadaki açıklıkta taçkapı yer almakta, ilk açıklıkta bir pencere bir mihrabiye, son açıklıkta bir büyük pencere ve küçük pencere görünümünde minare kapısı yer almaktadır. Ancak cephe elemanları her açıklıkta ikili grup olarak yer almış olsalar da kubbe ve kemer merkezine göre konumlanmamışlardır. Kemer ayaklarında yer alan ve revak altı cephesinin beş eşit bölüme ayrıldığını vurgulayan özenli sarkıtların arasına eşit mesafelerle yerleşmemişlerdir. Tüm elemanlar taç kapıya doğru yoğunlaşmaktadır. Taç kapının sağında solunda kalan bölümler cepheden taşan yarım daire formunda sütunlarla sınırlandırılmış, beş açıklık cephenin üç ana bölüm olarak okunmasını sağlamıştır. Cephe kurgusu kemerlerden çok bu çerçeve içinde kurgulanmıştır. Benzer şekilde diğer cephelerde taşıyıcılar cepheye yansıtılmış, cephede büyük çerçeveler oluşturulmuş cephe kurgusu bu çerçeveler içinde düzenlenmiştir. Minera

kaidesi kule görünümünden uzaklaşmış hatta cephe düzenlemesi içinde eritilip görünmez kılınmıştır.

Giriş cephesi ile birlikte doğu batı yönlerine dönerek yapıyı saran saçak beden duvarlarını gölgelemektedir. Derin saçak yalnızca kıble yönünde cepheyi serbest bırakmıştır. Mihrap cephesi bir yenilik olarak beden duvarlarındaki güçlü kademelenmenin ve ona bağlı olarak oluşan cephe kurgusunun net olarak okunabildiği tek cephedir. Bir sıra altlık pencere üzerlerinde dairesel pencereler ve üstte üçüncü sırada mihrap aksında bir pencere yer almaktadır.

Revak saçağı üstünde iç mekân ve dış mekân kurgusuna birlikte cevap verme probleminden bağımsızlaşan kuzey cephe yalnızca iç mekân kurgusuna göre biçimlenmenin özgürlüğünü, kusursuzluğunu sunmaktadır. Büyük kubbe kemeri içinde kemer aksından simetrik kurgulanmış dört alt sıra sivri kemerli pencere üzerinde iki dairesel pencere ve kemer aksında yükselen üçüncü sıra sivri kemerli pencere birlikte oluşturdukları kompozisyonla kemer formunu tekrar etmektedir.

3.10.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.10. Mihrimah Sultan Camisinde yer alan silmeler

MİHRİMAH SULTAN CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMEN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	X
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X*
	Payanda Silmeleri	X*
	Minera kaidesi Silmeleri	
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*kademelenme ile gölge elde edilmiştir.		

3.10.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Son cemaat revaklarında yer alan kapı çevresi silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Dışta düz bandın içinde dairesel kesitli silmelerle kapı yüzeyi dış çerçeveden içe çekilmiştir. İçe çekilen kapı çevresi geniş bir bant olarak çerçevelenmektedir. Mukarnas bölümü ise silmelerle bir kademe dışa çıkarak çerçevelenmiştir. Mukarnas eteklerinde silmeler yanaklardan içe çekilmiş kademelerle düşerek kitabe seviyesine inmiş, kitabe bölümünde tekrar yükselerek kitabe üstünden ilerlemiştir. Yapı bütününe olduğu gibi eleman silmelerinde de keskin bitiş yerine kademelenme gözlenmektedir. Örtü sisteminde olduğu gibi mukarnas etekleri bir seviyede bitirilmemiş köşelerden alt seviyelere inmiş kitabe mukarnasa doğru yükselmiştir. Silmeler de bu geçiş hareketini izlemektedir. Yanaklarda yer alan mukarnaslı nişler ince silmelerle çerçevelenerek içe çekilmiş yüzeyde oluşturulmuştur. Köşelerde yer alan sütunçeler ise bir niş içinde yer almakla birlikte çevresinde silme bulunmamaktadır (Resim 3.81 (a), (b)).

Resim 3.75. (a) Mihrimah Sultan Camisi cümle kapısı silmeleri (b) mukarnas silmeleri

Pencere silmeleri

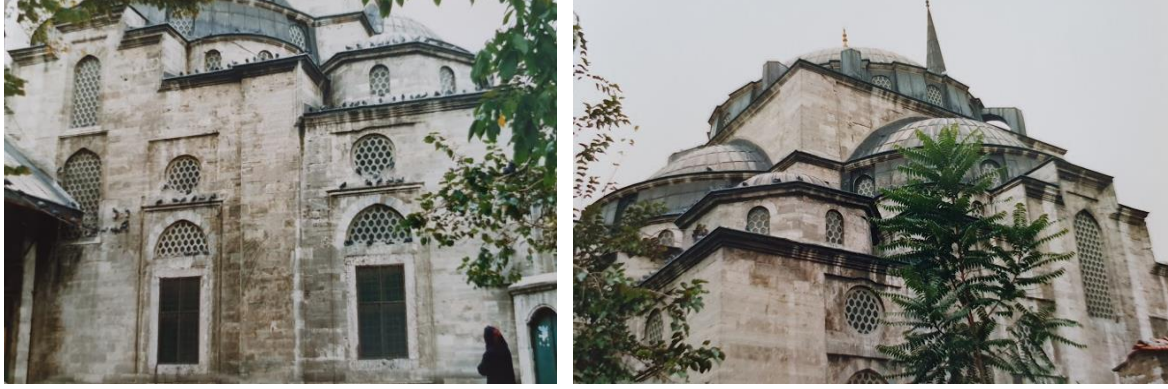

Resim 3.76. (a) Mihrimah Sultan Camisi pencere silmeleri (b) çizim (Erzen, 1981, s. 74)

Revak altı cephesi pencerelerinde silmeler söve çevresinde geniş bir bant bırakarak pencereyi çerçevlendirmiştir. Silmeler mermer pencere sövesinde de sürdürülmüş çift çerçeve etkisi oluşmuştur. Almaşık örgülü pencere kemeri silme çerçevenin dışında tutulmuş olmasına rağmen silme içine geçmiş net bir ayırım sağlanmamıştır. Pencere kemerinde yüzey farkı yapılmamıştır (Resim 3.76a).

Yan cepheler ve mihrap cephesinde beden duvarlarının örtü sistemine doğru yükselişi pencere kurgusuna da yansıtılmış, merkezi kubbe ekseninde üçüncü sıra pencereler eklenmiştir (Resim 3.76 (b)). Alt sıra pencereler pencere boşluğu ve kemeri ile birlikte silmeler tarafından çerçeve içine alınmış, dairesel kesitli silmeler içe doğru tekrarlanmış ve cepheden içe çekilmiş yüzey elde edilmiştir. Düz atkılı söve ve almaşık örgülü kemer içe çekilmiş yüzeyde yer almaktadır. Alt sıra pencerelerde kemer alını boşaltılmakta, bal peteği dolgulu kemer alını, kemerden bir kademe daha içerde yer almaktadır. Pencere sövelerinde silmeler tekrarlanmamıştır. İkinci sırada yer alan dairesel pencereler ise kare çerçeve içinde cepheden içe çekilmiş yüzey içinde yer almaktadır. İkinci sıra pencere çerçeveleri alt sıra pencerelere göre daha dar düzenlenmiştir. Yan cephelerde merkezde yer alan ikinci sıra sivri kemerli bal peteği dolgulu pencere alt sıra pencerelere göre daha ince kesitli ve daha dar bant aralığına sahip silmeler tarafından çerçevelenmiş ve cepheden içe çekilmiş yüzey üzerinde yer almaktadır. Merkez ekseninde Üçüncü sırada yer alan sivri kemerli pencere ise ikinci sıra pencereye göre daha dar ve kısadır. Üçüncü sıra penceresine ait silme çerçeveleri de daha ince kesitli ve dar bant aralığına sahiptir. Mihrap cephesi ve yan cephelerde

pencerelerin ve onlara ait silmelerin zeminden başlayarak kademeli olarak daraldığı ve inceldiği izlenmektedir (Resim 3.77 (a), (b)).

Resim 3.77. (a), (b) Mihrimah Sultan Camisi pencere silmeleri

Niş silmeleri

Resim 3.78. (a), (b), (c) Mihrimah Sultan Camisi revak altı cephesinde yer alan silmeler

Revak altı cephesinde kapının sağında solunda yer alan ilk kubbe biriminde iki niş yer almaktadır. Pencerelere göre daha yüksek düzenlenen mukarnaslı mihrabiye nişleri silmelerle çerçeve içine alınan ve cepheden içeri çekilmiş yüzeyde yer almaktadır. Mukarnas bölümü silmelerle çerçeve içine alınmamıştır (Resim 3.78 (a), (b)).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Resim 3.79. (a), (b) Mihrimah Sultan Camisi revak kemerleri

Almaşık örgülü revak kemerlerinde silme kullanılmamış, kemer cepheden içe çekilerek yüzeyde kademe farkı oluşturularak gölge elde edilmiştir (Resim 3.79 (a), (b)). Revak altı cephesinde kemer ayaklarında mukarnaslı üzengi yer almaktadır. Dairesel ve prizmatik tabanlı olmak üzere çift kademeli düzenlenen ayaklarda geometrik geçiş bölgesinde silmeler kullanılmıştır (Resim 3.78 (b), (c)).

Payanda silmeleri

Örtü seviyesinin altında payandalar cepheden taşırılarak görünür kılınmış, saçak silmeleri bu yüzey hareketlerini takip etmiş cephe bu çerçeveler içinde kurgulanmıştır. Taşıyıcıların dışında kalan bölgeler silmelerle de çerçeve içine alınarak içe çekilmiş yüzey oluşturmuşlardır (Resim 3.77 (a), (b)). Yarım kubbenin yer almadığı tek cephe olan kuzey cephesinde revak örtüsü üzerinde yer alan kemer içinde cephe bir kademe daha içe çekilmiştir (Resim 3.74).

Minera kaidesi silmeleri

Önceki örneklerde, işçilik gösterilerinin sergilendiği, kendi başına kule gibi davranıp öne çıkan minare ayakları, Mihrimah Sultan Camisinde beden duvarları içine gizlenmiştir.

Minera kaidesinden tek iz, revak altı cephesinde pencere düzenlemelerinin bir elemanı gibi, taç kapıdan yanlara doğru giderek küçülen cephe elemanlarının en son, en küçük elemanı olarak yer alan minare kapısıdır. Mihrabiye nişi ve pencereye göre silmelerle oluşturulmuş daha küçük bir çerçeve içinde yer almaktadır. Silmeler basık kemerli almasıık örgülü kapıyı, köşelikleri ve kitabeyi birlikte çerçevelemektedir (Resim 3.76 (a)).

Yüzey silmeleri

Saçak silmeleri

Beden duvarları köşelerde alçaktan başlayarak kademe kademe merkezi ekseninde yer alan kubbeye doğru yükselmektedir. Saçak silmeleri tüm çeperde kademelenme ile birlikte yükselip alçalarak yapıyı sarmaktadır.

Saçak silmelerinde çift kademeli saçak silmesi kullanılmıştır. Yapı yüzüne yakın alt kademedeki silme grubu alçalıp yükselerek cephe yüzeyini düşey düzlemde en dıştan çerçevelerken, bu silme grubunun üzerinde oluşturulan ikinci silme grubu ise yatayda hareket ederek örtü sisteminin diğer elemanlarına ulaşır yatay düzlemde çerçeveler oluşturmayı sürdürmektedir (Resim 3.80 (a), (b)).

Resim 3.80. (a), (b) Mihrimah Sultan Camisi saçak silmeleri

Zemin silmeleri

Zemin seviyesi cepheden taşan kademe ile belirtilmiş silme kullanılmamıştır.

3.11. Şehzade Cami

Resim 3.81. Şehzade Cami (Kuban, 2016, s.270).

Şehzade Camisi, genç yaşta ölen Şehzade Mehmed'in türbesinin yanında, o güne dek hiçbir şehzade için yapılmamış bir külliye içinde, vakfiyesinde ifade edildiğine göre "günahların bağışlanma merkezi" olarak yapımı planlanmış ve Mimar Sinan tarafından yapılmıştır (Necipoğlu, 2013, s. 260). Külliye, su kemerleri ve yeniçeri odalarının arasında, dönemin önemli törenlerinin gerçekleştiği divan yolu üzerinde konumlandırılmıştır. Cami girişi, divan yoluna açılan yolların kavşağında düzenlenmiştir. Caminin kuzey ve batı cephelerinin birlikte ve tüm ihtişamı ile algılanabileceği köşeye bir bakı noktası, duraksama alanı oluşturulmuştur.

Caminin şadırvanı "ilimler menbağı ve irfan pınarı" olan şeyhülislamın kütüphanesinin yerine konumlandırılmış ve külliye bu noktanın çevresinde gelişmiştir (Necipoğlu, 2013, s. 260). Cami çevresinde yer alan tüm birimler, kademelenerek yükselen Cami kurgusunu desteklemek üzere planlanmıştır.

Şehzade Cami kütle geometrisi Bayezid Camisinde olduğu gibi bir dolu bir boş iki eşit kare tabanın kuzey güney yönünde birleşmesinden oluşmaktadır. Güneydeki ana bina Bayezid Camisi gibi merkezi kubbe ve onu destekleyen dört yarım kubbe şemasını geliştirmiştir. Caminin iki minaresi avlu ve harim birleşim noktasında ve dış yan revakların bitiminde yer almaktadır. Bayezid Camisinde olduğu gibi avlu kütleleri, son cemaat mahalli dâhil eş yükseklikte tek bir birim olarak kurgulanmış böylece avluda yükseklik farkları dolayısıyla oluşan birleşim sorunları çözülmüştür. Avlu ve kapalı alan strüktür sistemi birlikte çözüldüğü için ara yüzde oluşa gelen sorunlar önlenmiştir.

Şehzade Camisinin öncülü olan Bayezid Camisinin doğu batı cephelerine, özel misafirlere hizmet eden tabhane blokları eklenmiştir. Şehzade Camisinde ise özel misafirler için oluşturulan tabhane yapısı avlu dışına alınmış, doğu ve batı cephelerine tabhaneler yerine, tüm Cami cemaati için düzenlenmiş yan revaklar kurgulanmıştır⁶. Cami programında bir ilk olan ve daha sonra sürekli tekrarlanacak olan bu yenilikle yan cepheler dış mekâna açılmış; Cami, çevresiyle ilişkiye girmiştir. Gelenekten gelen sağır, dış mekâna kapalı beden duvarları bahçeye açılmıştır. Yan cephelerde derin gölgelikli boşluklar oluşmuş, hafiflemiş, kapalı mekândan açık mekâna geçerken yarı açık geçiş mekânlarına kavuşmuştur. Bayezid Camisinde de olduğu gibi bahçe içinden ve yan cephelerden yapıya yaklaşım sağlanmış, Bayezid Cami yan cephe girişlerine göre, giriş mekânı organize edilmiştir. Kademelerle alçalan yan cephelerde saçak altında revaklı giriş bölümü oluşturulmuş, yapıya yaklaşım insan ölçeğine indirilmiştir. Erişilmez, anıtsal Cami imgesi, insancıl, doğayla bütünleşmiş, ulaşılabilir Cami imgesine dönüşmüştür. Tabhaneli Cami geleneğinin aynı zamanda misafirhane olma işlevi de yeni bir anlayışla ele almıştır.

3.11.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.11. Şehzade Camisinde yer alan silmeler

ŞEHZADE CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X

⁶ Gülru Necipoğlu, Şehzade Caminin yeniçeri odalarına yakın olmasını o günlerde yeniçerilerle ilgili sorunlara uzlaşma politikaların yansıması olarak değerlendirmiş, böylece Cami cemaatinin çoğunluğunu yeniçerilerin oluşturma ihtimaline, değinmiştir.

Çizelge 3.11. (devam). Şehzade Camisinde yer alan silmeler

	Niş Silmeleri	X
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	X
	Çeşme Silmeleri	X
	Çörtten Silmeleri	X*
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	X
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	X
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*içe çekilme ile gölge etkisi elde edilmiş/ kademelenme uygulanmış		

3.11.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

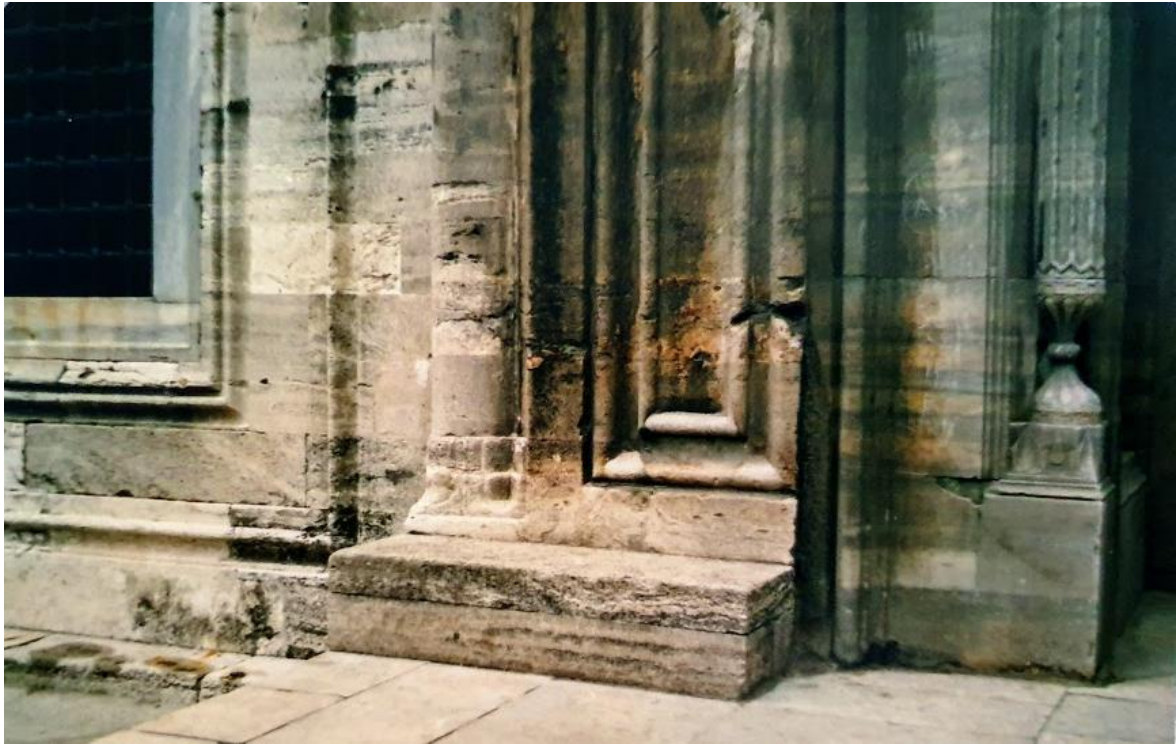
Kapı silmeleri

Resim 3.82. (a), (b) Şehzade Camisi avlu kuzey giriş kapısı silmeleri

Resim 3.83. (a), (b), (c) Şehzade Cami kuzey avlu giriş kapısı silmeleri

Resim 3.84. Şehzade Cami avlu kapısı silme detayı

Kuzey avlu girişinde dış köşelerdeki sütunçelerin içinde, kapı silmelerle üç yönden çerçeve içine alınmıştır. Çift sıra silmelerin içinde tüm kapıyı saran u şeklinde bir yüzey elde edilmiştir. Dıştaki geniş kesitli silme grubunun içinde, ince şeritlerden oluşan silmelerle kapı yüzeyi içeri çekilmiş ve bu yüzeyde sütunçeleri ve mukarnaslı kavsarayı çerçeveleyen iki ayrı silme grubu yer almıştır. Bu iki silme grubu eş kesitlere sahip olmakla birlikte dış

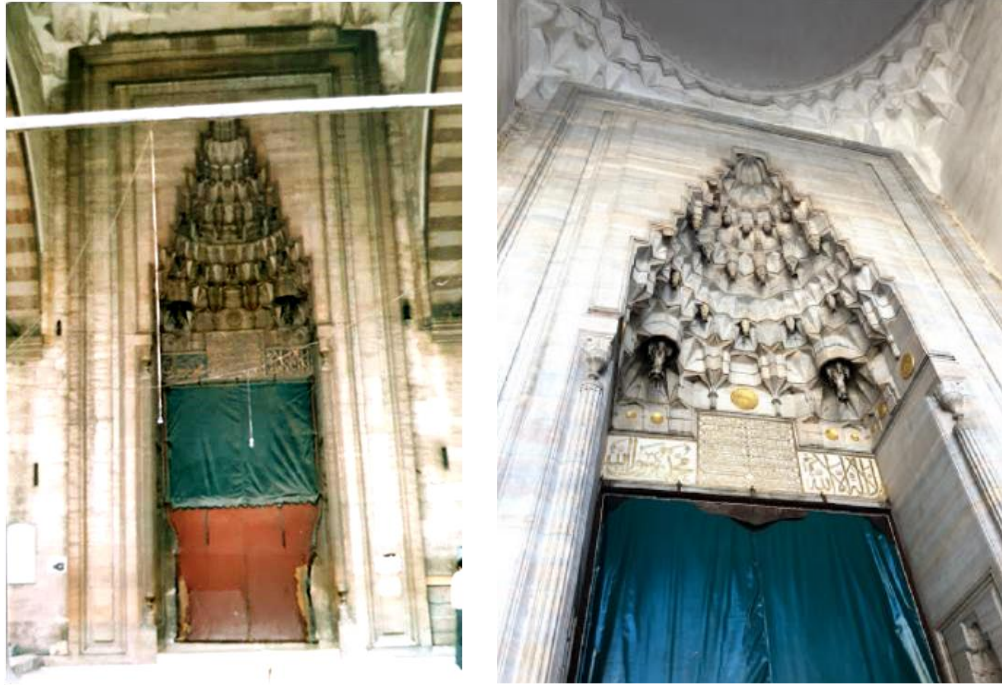
çerçeve silmelerine göre çok daha ince kesitli ve dar bant aralığına sahiptir. Mukarnas kavsarayı çerçeveleyen silmeler, mukarnas eteklerinde kapı derinliği boyunca dış kapı yüzeyinden iç yüzeye dönmüş, levha yüzeyini aşarak hacimsel çerçeveyi tamamlamıştır. Kapı derinliğinde karşılıklı mukarnaslı nişler yer almaktadır. Bu nişler silmelerle dış çerçeve ile tanımlanmış ve niş yüzeyi bir kademe içe çekilmiştir. Nişin mukarnaslı kavsara bölümü kademeli olarak incelen silmelerle tekrar çerçevelenmiştir. İç kapı yüzeyinde almaşık örgülü basık kemer merkezdeki düğüm motifli silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve içinde renkli bordür kullanılmış, yeşil porfir bordürün içinde yer alan köşelikler içerde ince kesitli silmelerle çerçevelenmiştir. Köşelikler yüzeyden taşkındır. Kapı üzerinde avlu saçaklarından gelen silmeler en üst silme katmanını oluşturmuş, avlu saçak silmelerinin, yüzeyden öne çıkan ve yükselen kapı üzerinde de sürekliliği sağlanmıştır (Resim 3.83 (b)). Kapı üzerinde revaklı avlu çeperlerinden öne çıkan kapı yanaklarında iki farklı saçak seviyesinden doğan bölüm değerlendirilmiş, silmelerle saçak seviyesinin üstünde çerçeve elde edilmiştir. Kot farkını tamamlamak üzere köşelerde motifli üçgen koltuklar ve en üstte motifli tepelik yer almaktadır (Resim 3.82 (a), (b), Resim 3.83 (a), (b), (c), Resim 3.84).

Resim 3.85. (a) Şehzade Cami avlu giriş kapsı dış (b) kapı içi silmeleri

Avlu yan girişleri çeperlerle aynı yüzeyde kurgulanmış, kuzey avlu girişi gibi cepheden taşırılmamışlardır (Resim 3.85 (a)). U biçimli silmeler avlu yan giriş kapılarını dışarıdan tüm bileşenleri ile birlikte çerçevelemiştir. Kitabe, sivri kemer ve köşelikler dış çerçevenin içinde silmelerle tekrar çerçevelenmiştir. Sivri kemerden içe çekilerek oluşturulan iç yüzeyde basık kemer köşelikler ve kemer alını silmelerle çerçevelenmiştir. Revaklı avlu iç

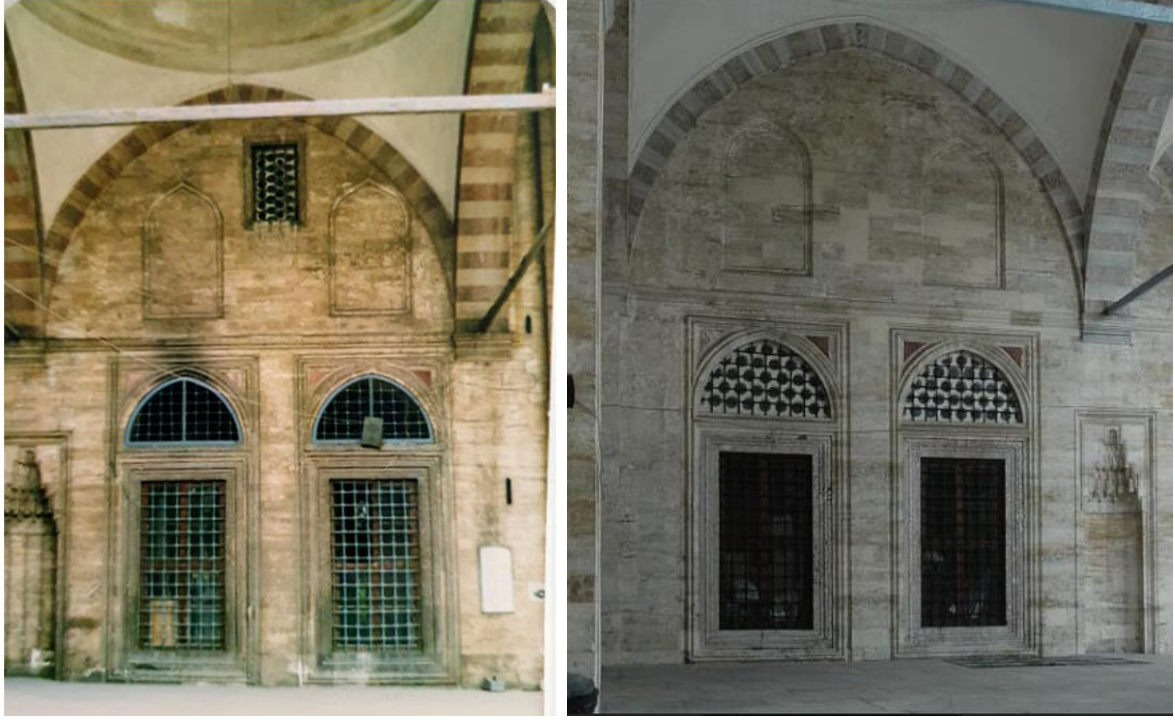
cephesinde kapı ve mukarnaslı iki niş, kapı kompozisyonu içinde birlikte yer almaktadır (Resim 3.85 (b)). Kat silmesi bu bölümde üçlü grubu birleştirmek üzere kapı çevresinde yükselmiştir. Kat silmesinin içinde kapı dış çerçevesini oluşturan silme grubu kapıya ait tüm bileşenleri kapsamak üzere çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçeve taç kapı çerçevelerinde olduğu gibi u formu bir yüzey oluşturmak üzere altta iç çerçeveye doğru yönelmiştir. Dış çerçevenin içinde eteklerden başlayan silme grubu kemer hizasında ikiye ayrılarak bir grup kemer çevresini dolaşmakta diğer grup ise kapı levhasına kadar yükselmektedir. Kitabelik renkli bordürle içerde bir kez daha çerçeve içine alınmıştır. Silmeler renkli köşelikleri tanımlamak üzere çerçevelemiştir.

Resim 3.86. (a), (b) Şehzade Cami cümle kapısı silmeleri

Harim girişinde silme grubu kapıyı çerçevelemektedir (Resim 3.86 (a), (b)). Avlu kapısında uygulanan çift sıra silme grubu ile u formunda çerçeve harim kapısında da uygulanmıştır. Mukarnas kavsara ve iç köşede yer alan sütunçeler daha ince kesitli silme takımları ile çerçeve içine alınmıştır. Dış kapıda olduğu gibi mukarnas tanımlayan silmelerin alt kısmı kapı derinliği ile birlikte iç yüze geçmekte ve kitabeyi aşarak, kademeli bir hareketle hacimsel çerçeveyi oluşturmaktadır. Kapı derinliğinde mukarnas kavsaralı nişler önce dış çerçeve ve içerde mukarnas çevresi olmak üzere benzer ilkelerle silmeler tarafından çerçevelemiştir.

Pencere silmeleri

Resim 3.87. (a) Şehzade Cami revak altı cephesi üç sıra görünümülü pencere silmeleri (b) iki sıra görünümülü pencere silmeleri

Revak altı cephesinde çift sıra pencere düzeni görünümü kurgulanmış, kapıya yakın kubbe biriminde üçüncü sıra izlenimi vermek üzere küçük pencereler eklenmiştir (Resim 3.87 (a)). Alt sıra pencerelerde silmeler tüm pencere bileşenlerini çerçevelemek üzere bir dış çerçeve çizmektedir (Resim 3.87 (a), (b)). Bu dış çerçevenin içinde pencere açıklığı tekrar silmelerle çerçevelenmektedir. Kemer ve köşelikler tek kökten çıkan ve iki yöne ayrılarak kemer ve köşeliklere yönelen ikinci silme grubu içinde çerçevelenmektedir. Köşelikler silmeler içinde renklendirilmiştir. Pencere sövelerinde silme hareketleri iç içe çerçeveler oluşturarak sürdürülmüştür.

İkinci sırada pencere açıklıkları olmamasına rağmen silmelerle sivri kemerli pencere motifleri oluşturulmuştur. Alt sıraya göre daha ince ve daha kısa olan pencere motifli alanlarda silmeler de alt sıraya göre çok daha ince kesitli, dar bant aralığına sahiptir. Silmelerle içe çekilmiş yüzey elde edilmiş gölge etkisinden yararlanılmıştır. Üçüncü sıra pencereler düz atkılı düzenlenmiştir. Kademeli olarak ilk sıra pencerelere göre ikinci sıradan da daha dar ve kısa düzenlenmiştir. İnce silmelerle çerçevelenip yüzeyden içe çekilmiştir.

Resim 3.88. (a) Şehzade Cami dış yan sofalar (b) hünkâr girişi

Yan cephelerde dış yan sofalarda hünkâr girişi dışında tek sıra pencere düzenlenmiştir (Resim 3.88 (a), (b)). Sivri kemerli bu pencerelerde dış çerçeveyi oluşturan silme grubu pencereyi tüm alt bileşenleri ile birlikte çerçevelemiştir. Dış çerçevenin içinde ikinci silme grubu pencere sövesini çerçevelemiş ve sövede silme hareketleri sürdürülmüştür. Üstte ise aynı kaynaktan çıkan silme grubu ayrılarak kemer ve köşelikleri çerçevelemiştir. Köşelikler renklendirilmiştir. Hünkâr girişi bölümünde çift sıra pencere düzeni uygulanmış, pencereler düz atkılı düzenlenmiştir. Alt sıra pencereler daha geniş üst sıra pencereler daha dar düzenlenmiş iki pencere sırası arasında silmelerle çerçeve oluşturulmuştur (Resim 3.88 (b)).

Yan sofa örtü sisteminin üstünde kalan pencerelerde üçlü gruplamalar yapılmıştır. Cephede yer alan kemerler üçlü pencere grubunun silmeleri gibi davranmış, kemerde köşelikler oluşturulmuş, üçlü grup birlikte çerçevelemiş, pencerelerde ayrıca silme kullanılmamıştır. Üçlü grubun yer aldığı yüzeyler içe çekilerek gölge kullanılmış, derinlik etkisi artırılmıştır (Resim 3.88 (a)).

Mihrap cephesi üç sıra pencere düzeninden oluşmaktadır (Resim 3.96 (a)). Alt sıralardan üst sıralara doğru pencere boyutları kademeli olarak küçülmektedir. Üçüncü sıra pencerelerde bu tutum daha rahat algılanabilmektedir. İlk iki sıra silmelerle gruplanmış tek çerçeve içinde toplanmıştır. Alt sıra pencereler payanda bölümleri ile dışta kalan birimlerde düz atkılı merkezdeki üç bölümde sivri kemerli düzenlenmiştir. Dış çerçevenin içinde pencere kemer ve ikinci sıradaki sivri kemerli pencere tekrar silmelerle çerçevelenmiştir. Kemer alnı ve köşeliklerde renk kullanılmıştır. Üçüncü sıra pencerelerde silme kullanılmamıştır.

Resim 3.89. Şehzade Cami avlu pencere silmeleri (b) avlu içi pencere silmeleri

Şehzade Cami avlu cephesinin her kubbe biriminde dörtlü pencere grupları oluşturulmuştur. Gruplamayı dört pencereyi çerçeveyen silme grupları yapmaktadır (Resim 3.89). Çerçeve içinde altta daha geniş ve yüksek, üstte dar ve kısa pencereler yer almaktadır. Alt sırada yer alan pencerelerde silme grubu tüm pencere alt bileşenlerini kapsamak üzere çerçevelemektedir. İşte ikinci silme grubu pencere sövesini çerçevelerken üstte tek kökten çıkan silme grubu bir bölümü kemeri bir bölümü köşelikleri çerçevelemek üzere ayrılmaktadır. Kemer alnı çevresinde ve köşeliklerde renk kullanılmıştır. İç çekilen pencere sövesinde silme hareketleri içe doğru çerçeveler oluşturmak üzere tekrarlanmıştır. Daralan üst sıra sivri kemerli pencereleri çerçeveleyen silme grubu da daralmış pencere ve köşelikleri saran bir çerçeve oluşturmuştur. Pencere silmelerle iç çekilen yüzeyde oluşturulmuştur. Üst sıra pencere silmeleri alt sıraya göre daha ince kesitli ve dar bant aralığına sahiptir (Resim 3.95a). Avlu iç yüzeyde alt sıra pencere silmeleri dış cephe ile benzer düzenlenmiştir. Ancak üst sıra pencerelerde silme kullanılmamıştır (Resim 3.95 b oldu).

Niş silmeleri

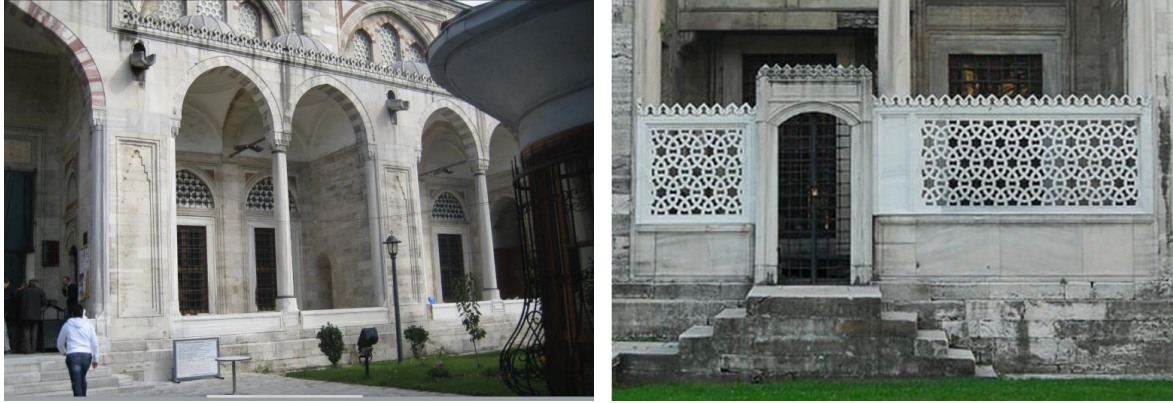
Yapıda nişler iki şekilde kurgulanmıştır. İlki mukarnaslı kavsarası ve derinlikli gövdeleri ile cephede hacimsel hareketler oluşturan mihrabiye nişleri, ikincisi ise yan cephe dış yan sofalarda yer alan niş motifi verilmiş ve kible yönünden bağımsız yüzeysel uygulamalardır. Bu grup nişlerde silme çerçevelerle yüzey içe çekilmiş, bu yüzeyde niş motifi oluşturulmuş, motifin içinde yüzey bir kademe daha içe çekilmiştir (Resim 3.90 (b)).

Revak altı cephesinin etkili elemanlarından biri olan hacimsel mihrabiye nişleri taçkapının iki yanında ikili pencere düzenlerinin arasında yer almaktadırlar. Mukarnaslı kavsarası ile cepheye derinlik kazandıran elemanlardan biridir ve zemine basmaktadırlar. Pencere çerçevelerinde kullanılan silmelere prensip olarak benzeyen fakat daha ince şeritlerle çerçevelenmişlerdir. Çerçevesi ve kavsarası dışında bezeme unsuru taşımazlar, renk veya malzeme farkı yapılmamıştır. Küfeki taşı cephe kaplama malzemesi olarak çerçeveler kavsaralar ve iç yüzeyde devam etmiştir (Resim 3.90 (a)).

Resim 3.90. (a) Şehzade Cami revak altı cephesi niş silmeleri (b) dış yan sofa cephesinde niş motifleri

Korkuluk silmeleri

Resim 3.91. Şehzade Cami hünkâr girişi ve dış yan sofa korkuluk silmeleri

Yan revakların özelleştirilmiş alanları mermer silmelerle işlenmiş mermer korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Revak kotu birkaç basamakla bahçe kotundan yükseltilmiş ancak iç mekân dış mekân arasında geçiş bölgesi olan ‘dış yan sofalarda’, yapıldığı dönemde zengin bir bahçe olan dış avlu ile ilişkiyi güçlendirmek üzere masif korkuluklar alçak kurgulanmıştır (Resim 3.91).

Sütunlar arasında yer alan mermer korkuluklarda silmelerle yatay etkili dikdörtgen çerçeveler oluşturulmuştur. Sütun ayaklarının altında kalan bölümlerde ise bu çerçeveler kare forma yaklaşmıştır. Giriş merdivenlerinin iki yanındaki sütun bitişleri kazıma tekniği ile motiflendirilmiştir. Bu desen mermer şebekeye doğru alçalmaktadır. Burada yer alan mermer topuzlu dikme, şebekelere açılı bağlanmış ve tıpkı saçak seviyesindeki açılı geçişlerde yer alan mukarnaslı nişler gibi oylumlar düzenlenmiştir.

Doğu cephesi hünkâr girişi bölümünde yer alan birbirine geçmiş onikigenlerden oluşan motifin işlendiği mermer şebeke giriş kapısının sağında solunda iki parça olarak düzenlenmiştir. Motifli bölüm silmelerle çerçevelenmiş ve çerçeveden içe çekilmiş yüzeyde yer almaktadır. Yükseltilmiş masif mermer korkulukların üzerinde yer almakta ve üzerinde palmet desenli mermer motif bulunmaktadır. Oturduğu mermer korkuluk hattı yan revakların diğer açıklıklarındaki korkuluktan daha yüksektir. Buna rağmen silmelerle benzer kesitler ve benzer bant aralığı ile yatay etkili dikdörtgen çerçeveler oluşturulmuştur (Resim 3.91).

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Resim 3.92. (a) Şehzade Cami dış yan sofa (b) revaklı avlu kemer silmeleri (Cambaz, 2007).

Revaklı avlu ve dış yan sofa kemerlerinde, kemerler yüzeyden içeri çekilerek gölge elde edilmiştir (Resim 3.92 (a), (b)). Silme kullanılmamıştır. Yan cephe revak üstünde yer alan kemerlerin kemer yüzeyinde ise pencere kemerlerinde olduğu gibi tek kökten çıkan kemeri ve köşeliklere ayrılarak saran silmeler yer almakta ve kemerleri çerçevelemektedir. Kemer içinde kurgulanan üçlü pencere grupları tıpkı silme davranışlarında gözlendiği gibi içe çekilmiş yüzey üzerinde yer almaktadırlar (Resim 3.88 (a), Resim 3.96 (b)).

Payanda silmeleri

Resim 3.93. Şehzade Cami payanda silmeleri

Tüm cephelerde yüzeyden taşan payandalar, düşey etkiyi güçlendirmesi beklenen elemanlar olmasına rağmen kuzey ve doğu, batı cephelerinde göz seviyesine yaklaşan revak saçakları ile bu etki kırılmakta, payandaların düşey etkisini geri planda bırakmaktadır. Ancak revaklara sahip olmayan mihrap cephesinde yapısal bölümleri vurgulayan payandalar cephenin güçlü düşey elemanları olarak öne çıkmaktadırlar (Resim 3.98). İç mekânda merkezi kubbenin olduğu bölüm dış cephede de payandalarla birlikte yükselerek kademelenmiş cephe etkisini kible cephesinde de desteklemiştir. Yükseltilmiş bu bölüm içinde ayrıca mihrap bölümünün sağ sol cidarı tekrar payandalarla düşey bölümlere ayrılmıştır. Tabanda dik açı ile başlayarak yükselen payandalar saçak seviyesinde açılı yüzeylerle cephe yüzeyine bağlanmış ve bu açılı yüzeyler mukarnaslarla bezenmiştir (Resim 3.96 (b)). Plan düzlemindeki açılı geçişlere, kesit düzleminde silmelerin açılı yapısı eklenince yüzeyden giderek taşan etkisiyle keskin düşey elemanlar olan payandalar üst seviyelerde genişleyen dalgalanan bir görünüme ulaşmıştır.

Tüm cephelerde merkezi kubbe bölümünde yükselen payandalar ve köşelerde alçalan pandalar arasında seviye farkı silmelerdeki hareketle de izlenmektedir. Çift kademeli düzenlenen saçak silmeleri iki yönde hareket etmekte, üst kademede yer alan grup yatayda sürekliliği sağlamak üzere diğer silmelerle buluşurken, alt grupta yer alan silmeler alçak kotla buluşmak üzere payanda yüzeyinden ikinci yöndeki hareketini gerçekleştirmektedir.

Köşelerde yer alan payandaların yan revak saçaklarına kadar ikinci kademedeki düşüşünde ise alt sırada yer alan bir grup silme güneydoğu güneybatı köşelerden alçalıp revak saçakları ile özel bir detayla buluşmaktadır (Resim 3.98).

Minera kaidesi silmeleri

Şehzade Camisinde minare ayakları, yan revaklar ve payandalar birlikte kurgulanıp bir blok oluşturmaktadırlar (Resim 3.98). Minare ayakları bu bloğun parçasıdır. Saçak silmeleri bu bloğun bütünlüğünü ifade etmek üzere biçimlenmiştir. Palmet motifli saçak silmesi bu grupta yer alan tüm öğeleri birleştirmek üzere sarmaktadır. Böylece aynı zamanda masif saçak silmeleri motiflendirilerek keskin bitiş hattı hafifletilmiş ve saçak silmelerinin bant aralığı genişletilmiştir. Minera kaidesi ve gövdesi bu saçak silmesi ile kesilmiş, blok kurgusu minare bütünlüğünün önüne geçmiştir. Minarenin ayak bölümü saçağın altında bu blok içinde yer almaktadır. Minarenin gövde ve geçiş bölümü ise bu saçağın üzerinde örtü

sistemine ait diğer öğelerle birlikte yer almaktadır. Üçgenlerle gövdeye geçiş bölümü de ikinci bir kaide ile saçaklardan yükseltilmiş ve ikinci sıra palmet motifli saçakla taçlandırılmıştır (Resim 3.94 (a), (b)). Bu parça, ikinci sıra palmet dizisinin göz seviyesinden algılanabilirliğini sağlamak üzere, ilk sıra silme ve bordür takımına göre çok yüksek tutulmuştur. Kare tabandan dairesel gövdeye geçiş bu bordürden sonra başlamaktadır. Doğulu geleneği sürdüren motiflerle bezenmiş çokgen gövde, geçiş bölümünden dairesel kesitli silmelerle ayrılmış, minarenin tüm geometrik parçalarına geçişler silmelerle tanımlanmıştır.

Resim 3.94. (a) Şehzade Cami minara kaidesi silmeleri (b) çift katmanlı silmeler

Almaşık örgülü sivri revak kemerleri, aynı blok içinde yer aldığı için minara kaidesinin sağır yüzeyinde ve avlu cephesi ile buluştuğu yüzeyde de sürdürülmüştür. Revak sütunları ve sütun başları da minara kaidesinde aynı detaylarla köşelerde tekrarlanmıştır. Revak iç yüzlerinde yer alan kat silmesi de minara kaidesinde sürdürülmüştür. Kemer ayağında sütun başları hizasında silmelerle çerçeve oluşturulmuştur.

Minara kaidesinin avlu cephesiyle buluştuğu, minare kapısının yer aldığı yüzeyde ise almaşık örgülü sivri kemerle içe çekilmiş yüzey elde edilmiş, bu yüzeyde basık kemerli minare kapısı üzerinde avlu pencereleri süsleme programı uygulanmıştır. Silmelerle oluşturulan en dış çerçeve kapı ve kemeri çerçevelemektedir. İçte yer alan silmeler kapı ve kemeri ayrıca çerçevelemektedir. Silmelerle çerçevelemiş almaşık örgülü basık kemer

üzerinde köşelikler tanımlanmıştır. Kemer silmeleri ise kemer ve köşelikleri çerçevelemektedir. Kemer içinde pembe porfir taşı ile bordür yapılmış, köşeliklerde pembe porfir taşı ile renklendirilmiştir (Resim 3.94 (a), (b)).

Bezeme elemanı silmeleri

Yan revaklar payandalar minera kaidesi ile birlikte bir bütün olarak kurgulanmış cephede tüm elemanlar bu kurguya göre düzenlenmiştir. Bu bütünlüğün oluşumunda silmelerden de yararlanılmıştır. İkili kemer gruplarının arasında kalan sağır yüzeyler silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Minera kaidesi ve payanda arasında kalan daha dar sağır yüzeylerde silmelerle oluşturulan üç panonun içinde yüzey hareketleri ile niş motifleri oluşturulmuş minera kaidesi ve payanda yüzeyinde ise silmelerle panolar oluşturularak yüzey içe çekilmiştir (Resim 3.95).

Resim 3.95. (a) Şehzade Cami yan cephelerde yer alan pano silmeleri (b) grup silmeleri (başvuru günay1988, s:61, 62).

Grup silmeleri

Şehzade Cami avlu cephelerinin her kubbe biriminde dörtlü pencere grupları yer almaktadır. Silmeler bu dörtlü gruplamayı tanımlamak üzere çerçeveler oluşturmuşlardır. Silme çerçeveler içinde yüzey içe çekilmiş, pencereler içe çekilen yüzeyde yer almıştır (Resim 3.89). Yan cephelerde yan revakların üzerinde kalan ikinci sıra pencereleri kemer içinde üçlü gruplar oluştururlar. Üçlü grubu saran kemerlerde kemerin taş örgüsü görünmez, silmelerden oluşan kemer yüzeyleri yer almaktadır. Kemerler, pencere kemerlerinde olduğu gibi tek

kökten çıkan kemeri ve köşelikleri saran silmelerle çerçevelenmiştir. Üçlü pencere grupları tıpkı silme davranışlarında gözlendiği gibi içe çekilmiş yüzey üzerinde yer almaktadırlar (Resim 3.96 (b)). Mihrap cephesi birinci ve ikinci sıra pencereleri silmelerle çerçeve içine alınarak ikili ve dörtlü gruplamalar oluşturulmuştur (Resim 3.96 (a)).

Resim 3.96. (a) Şehzade Cami kible cephesi pencere gruplamaları (b) saçak silmeleri

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

Yakın algının en güçlü olduğu revak altı cephesinde iki kat izlenimi vermek üzere kat silmesi kullanılmıştır. Kemer üzengileri seviyesinde silmeler alt sıra pencerelerle ikinci sıradaki kör pencereleri ayırmaktadır (Resim 3.87 (a), (b)). Kat silmeleri avlu iç cephelerini de aynı seviyede dolaşmakta, ancak avlu kapılarında yükselerek kapı ve nişlerden oluşan üçlü grubu aşır ve tekrar aynı seviyeye inmektedir (Resim 3.85 (b)). Benzer kesitli kat silmesi dış yan sofa iç yüzeyleri ve minara kaidesinde de yatay bir hat olarak ilerlemektedir. Ancak dış yan sofaların giriş bölümlerinde silmeler harim kapılarında yükselerek kapıyı sarmakta ve tekrar inerek kat silmesi seviyesini yakalamaktadır. Ayrıca yükselen tonoz eteklerinde kazıma tekniği ile oluşturulan palmet motifli bordür bu özelleşmiş alanı tanımlamıştır.

Mihrap cephesi, mihrap bölümü yanındaki simetrik iki bölümde saçak seviyesi altında mukarnaslar birbirine motifli silmelerle bağlanmaktadır (Resim 3.97 (b)).

Saçak silmeleri

Şehzade Camisinde iki farklı bitiş elemanı kullanılmıştır. Harim bölümü beden duvarları ve revaklı avlu duvarları gibi Caminin iki ana biriminin bitişlerinde gelenekselleşen kaval silmelerden oluşan saçak silmeleri, yan revaklar taç kapılar ve örtü bölümü gibi ikincil birimlerinin bitişinde ise ince kesitli ve dar bant aralığına sahip silmeler ve palmet motifli tepelik elemanını kullanmıştır (Resim 3.98). Örtü bölümünde ayrıca tepeliğin altında pembe porfir şeritlerle bitiş vurgusu bir kez daha artırılmıştır (Resim 3.97 (a), (b)). Çift katmanlı düzenlenen saçak silmeleri seviye farklarının olduğu bölümlerde bir yandan düşey yönde alçalarak alt kotlarda sürekliliği sağlarken bir yandan yatayda diğer silmelerle buluşarak her iki yönde de sürekliliği sağlama, çerçeveyi kapatma eğilimi göstermektedirler.

Resim 3.97. (a), (b) Şehzade Cami saçak silmeleri

Yan cephelerde taşıyıcı sistemi destekleyen payandalar, minare ayakları ve yan revaklar birlikte kurgulanmış, bu grubun bir bütün olarak birlikte okunmasını sağlamak için saçak silmesi bir ifade aracı olarak kullanılmıştır. Saçak silmesi minara kaidesi ve yan revakları bir bütün olmak üzere sarmaktadır. Bu bölümün merkezinde yer alan doğu, batı girişlerinde taç kapının yükselişi ile birlikte tepelik motif de yön değiştirerek yükselip kapı üzerinde devam edip alçalmaktadır. Mihrap cephesinde beden duvarlarıyla buluşmasında ise özel bir detay uygulanmış tepelik motifinde yer alan her bir motif tek tek uzatılarak kavisli bir bitiş elde edilmiştir.

Avlu iç yüzeyinde kullanılan saçak silmelerinde bezeme seviyesi artırılmıştır. En dıştaki düz kesitli silmelerden sonra, motifli silme yer almaktadır (Resim 3.97 (a)). Ayrıca giriş kapıları üzerindeki alınlıklarda palmet motifli tepelik ve köşelerde kazıma tekniği ile palmet motif işlenmiş üçgen koltuk levhaları uygulanmıştır.

Zemin simeleri

Resim 3.98. Şehzade Cami doğu ve kible cepheleri

Zemin seviyesi silme ile belirtilmemekle birlikte farklı malzeme kullanılarak oluşturulan yan revak korkulukları ve üzerinde yer alan silmelerle zemin seviyesinde yatay etkiyi güçlendiren zemin hattını vurgulayan yatay elemanlar oluşturulmuştur. Zemin seviyesi kademe farkı ile de vurgulanmıştır (Resim 3.98).

3.12. Süleymaniye Cami

Resim 3.99. Süleymaniye Cami (*Süleymaniye Cami*, t.y.).

Süleymaniye Camisi, hanedanın onuncu hükümdarı olan Sultan Süleyman'ın gücünü yansıtmak üzere tasarlanıp inşa edilmiştir. Boyutları, üslubu, ihtişamı, minareleri, şerefeleri, daha büyük ve yüksek kubbesi bu özel hedefin göstergeleridir. Bu gücü temsil etmek üzere kentin en yüksek tepesine konumlandırılmış kent silüetinin belirleyicilerinden biri olmuştur. 1548 de Süleymaniye Camisi için malzeme toplanması fermanları çıkarılmış ve arsanın tesviye edilmesine başlanmıştır. 1550 de temel atılmış, kitabesine göre Ekim 1557'de açılışı yapılmış, son masraf özetleri 1559'a kadar sürmüştür (Necipoğlu, 2013).

Küllîye kendi dönemi için kapsamlı bir yüksek eğitim merkezi olarak tasarlanmıştır. En yüksek medrese mertebesinde darülhadis, tıp medresesi, darüşşifa, imaret, tabhane, Cami ve haziresi, çeşme ve hamam ve Sinan'ın Türbesi yer almaktadır. Cami, külliye'nin merkezinde yer alan yapıdır. Haliç'e doğru uzanan eğim, teraslar oluşturularak kullanım alanlarına dönüştürmüştür. Yalnızca Cami ve türbelerin bulunduğu bölümde geniş bir düzlük oluşturulmuş diğer külliye birimleri farklı kotlarda birbirlerini destekleyen birimler olarak eğim yönünde alçalmıştır. Eğime paralel oluşturulan yapay düzlüklere medreseler

konumlanırken, eğim nedeniyle teras altında kalan bölümlerde medreselerin kendi birimleri veya ticari alanlar, barınma alanları, ahırlar, depolar gibi programlar yerleştirilerek değerlendirilmiştir.

Kible ekseninde merkezi kubbeye eklenen yarım kubbelerle uzatılmış harim bölümü ve kuzey yönünde dokuza yedi kubbe birimli dikdörtgen revak temel geometrik kurguyu oluşturmuştur. Edirne Üç Şerefeli Camide olduğu gibi iki minare revaklı avlu köşelerinde, iki minare ise avlu ve harim birleşiminde yer almaktadır.

Beden duvarlarında ne Mihrimah Sultan Camisindeki köşe kubbelerle dramatik alçalma ne de Şehzade Camisindeki gibi örtü üzerinde devam eden cephe parçaları ile yükselme gözlenmez. Beden duvarlarının keskin bitişi güçlü saçak silmeleri ile vurgulanmıştır. Saçak seviyesi üzerinde örtü sisteminin hiyerarşik olarak kademelenmiş hareketli kubbelerine karşın beden duvarları saçak kotu tek seviyede sonlandırılmıştır. İç mekân düzenin yansımaları dış cephede okunmaktadır. İç mekân bölümleri cepheye uzanmış, dış cephe bölümlerini oluşturmuştur. Payandalar arasına kurgulanan revak düzeni, yüksek beden duvarlarının yüceltilmiş simgesel etkisini insan ölçeğine indirmiştir.

Ayasofya'ya rakip olma durumunun getirdiği strüktürel sorunları aşma hedefi, büyük kubbelerin hantallaşmadan taşınma sorunsalı, ağır payandaların cephe içinde erimesi, cephenin bir elemanı gibi davranması strüktür ve cephe sorunun birlikte çözümü gibi sonuçları doğurmuştur.

Üç Şerefeli Camiden sonra Cami avluları, Cami atmosferinin tamamlayıcısı, mekânsal ve tinsel olarak içerdeki eyleme hazırlayan, şadırvanları, çeşmeleri ve onların etrafındaki büyük ağaçlarıyla mimari ve doğayı birleştirici geçiş mekânlarıdır. Süleymaniye avlusu, beyaz mermer döşemeleriyle ‘‘ beyaz harem’’ olarak adlandırılmıştır (Kuban, 2016, s. 284).

Tüm avlu saçak seviyesinin eş yükseklikte tutulduğu böylece pek çok sorunun çözüldüğü Bayezid ve Şehzade Cami deneyimlerinden sonra Süleymaniye Camisinde, Edirne Üç Şerefeli Cami kurgusuna dönülmüş ve minare konumlarının tekrarında olduğu gibi son cemaat mahalli revakları da yükseltilmiştir. Harim giriş aksı mimari elemanların tüm olanakları ile vurgulanmış aks üzerinde yer alan kubbe çapları genişletilmiş ve kubbe kasnakları yükseltilmiş, bağlı olarak geniş kemerler, renkli sütunlar kullanılmıştır.

Harim revak bölümünde yükseltilmiş bölümlerle kemer birleşimlerinde, sütun başlarında özel detaylar oluşmuştur. Avlu revaklarında oluşan seviye farklarını bağlamak ve silmelerin sürekliliğini sağlamak üzere doğu batı kolları harim cephesi ile buluşurken bir alın parçası eklenmiştir.

3.12.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.12. Süleymaniye Camisinde yer alan silmeler

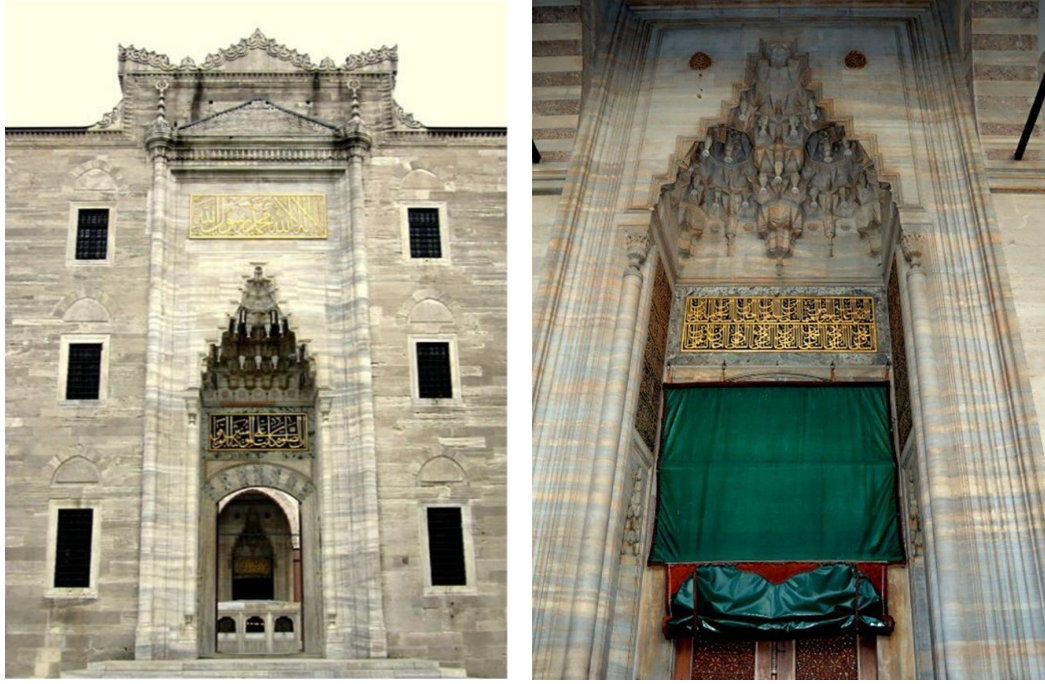
SÜLEYMANİYE CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMEN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	X
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	X
	Çeşme Silmeleri	X
	Çörten Silmeleri	X*
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	X
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	X
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X*
*içe çekilme ile gölge etkisi elde edilmiş/ kademelenme uygulanmış		

3.12.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Motifli taş işçilikleri ile bezenmiş taç kapılar, Süleymaniye Camisinde yerini malzemenin doğal güzelliğinin sergilendiği yalın yüzeylere bırakmıştır. Tüm kapılar cephe yüzeyini kaplayan küfeki taşından ayrıştırılmış, kapılarda yalnızca pembe gri damarlı mermer kullanılmış, damarlarda desen sürekliliğine önem verilmiştir. Kapılar çoğu kez simetri merkezinde yer almaktadır ve cephe düzeninin belirleyicisidirler. Süleymaniye Camisinde kuzey avlu girişinde anıtsal taç kapı, bir kapı yapısına dönüşmüştür (Resim 3.100 (a)).

Resim 3.100. (a) Süleymaniye Cami kuzey avlu girişi (b) cümle kapısı silmeleri

Resim 3.101. (a) Süleymaniye Cami kuzey avlu kapısı silmeleri (b) detay

Resim 3.102. Süleymaniye Camisi kuzey avlu kapısı silme detaylar

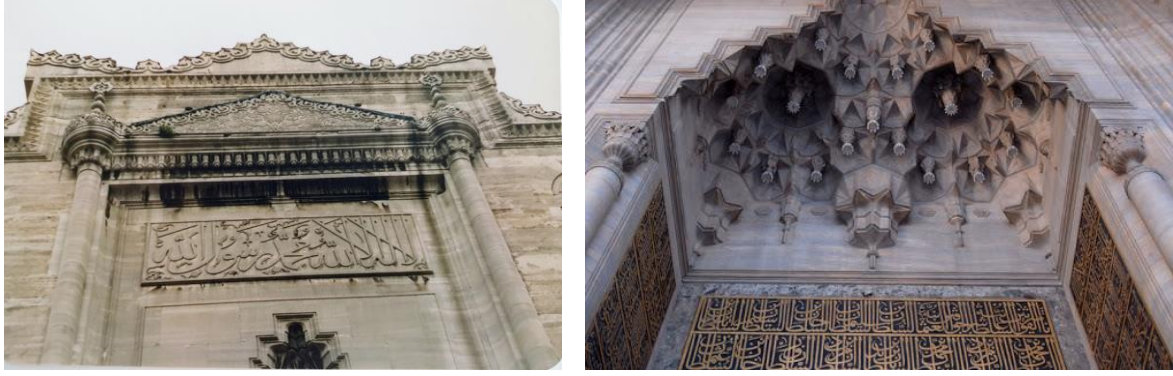
Tüm kapı tek mermer bloktan oyulmuşçasına mermer damarların sürekliliği sağlanmış, böylece yüzey üzerindeki hareketlerin daha çok hissedilmesi sağlanmıştır. Kapıların dış yüzü ve iç yanaklarda mermer damarları yatay kullanılmış, iç kapı mermer kasalarında damarlar düşey kullanılmış, böylece kapıya ait alt bileşenler mermer damarlarının farklı yönlerde kullanımı ile de ifade edilmiştir. Almaşık örülmüş basık kemerin açık renkli bölümlerinde damarlar kemer açısını takip ederek kavislenmiş köşeliklerde damarlar diyagonal yerleştirilmiştir. Bu tavır yanaklarda yer alan nişler ve kavsaralarındaki mukarnaslar dâhil olmak üzere sürdürülmüştür (Resim 3.101 (a), (b)). Taç kapı içinde basık kemer yeşil beyaz geçme tekniği ile almaşık örgülüdür. Üçgen altına kadar yükselen iki sütunçe kapı yapısı içinde kapının sınırlarını belirlemektedirler. Geniş iç bükey kesitli bant ve ince şeritlerden oluşan silme takımı motifli bordürün altına dek yükselerek kapının dış çerçevesini oluşturmuştur. Sütunçeler, mukarnas ve levhayı tanımlayan silmeler bu çerçevenin ön yüzünde yer almaktadır. Mukarnas çerçevesinin alt sınırı kapı derinliği ile birlikte iç kapı yüzeyine ulaşır ve tekrar dış yüzeyle bağlanarak hacimsel çerçeveyi tamamlamaktadır. Köşelerde sütunçelerin çevresindeki silmeler kapının ön ve yan yüzeylerinde çerçeve oluşturup, sütunçe nişini çerçevelemektedir (Resim 3.101 (a), (b), Resim 3.102 (a), (b), (c)). Sütunçelerdeki geometrik geçişlerde silmeler kullanılmıştır. Kapı derinliğinde yanaklarda yer alan nişlere ait silmelerin alt hizası sütunçe nişlerini takip eder, ancak yükseklikleri sütunçe silmelerinden daha alçaktır. Nişlerde kitabelik yoktur ve mukarnasları silmelerle çerçevenmemiştir. İç kapıda yer alan kitabelik, basık kemer ve köşelikler silmelerle çerçevenip tanımlanmıştır.

Anıtsal yapısının yanında motifli bordürle bezenmiş üçgen alın tüm yapı genelinde ulaşılan yalın çizginin dışında bir tavır sergilemektedir (Resim 3.100 (a), Resim 3.104 (a)). Testere dişi saçak silmesinin üzerinde ve ondan taşarak, ortada bir tam, köşelerde yarım üçgenlerle oluşturulan alın üzerinde, palmet motifli silmeler kullanılmıştır. Üçgenlerden oluşturulmuş bu düzenleme kapı yapısının yükselen bölümünde dört yünü de çevirmektedir. Kot geçişlerinde köşelerde palmet motifli üçgen koltuklar kullanılarak düzenleme desteklenmiştir. Sonlandırma unsuru olarak yerin ve elemanın gücünü vurgulayan tepelik motifi harim giriş revağında kullanılmamıştır.

Resim 3.103. (a) Süleymaniye Cami batı (b) doğu avlu kapısı silmeleri (Papila, 2006).

Avlu yan kapıları simetri ekseninde yer almazlar. Kuzey kapısı gibi ne yükselerek ne de cepheden taşarak öne çıkmazlar. Kemer kavsaraları incelmış ve mukarnaslardan arınmıştır. Yalnızca yeşil bordür taş ile derinlik algısı artırılmıştır. Avlu kapılarında kapıların mermer blok etkisini korumak üzere kitabe ve çevresindeki bordürlerde kapı malzemesi ile uyumlu açık renkler kullanılmıştır. Gölgede kalan iç kısımlarda ise derinlik etkisini güçlendirmek ve bulunduğu yerle uyumunu sağlamak üzere koyu renkler kullanılmıştır. Bir silme takımı en dış çerçeveyi tanımlamaktadır. İçteki silme grubu kemer, köşelikler ve levhayı tek koldan çıkıp sırayla ayrılarak sarmaktadır. Bu ana kolun içinde kemer, levha ve köşelikler kendi silmeleri ile tekrar çerçevelenmiştir (Resim 3.103 (a), (b)).

Resim 3.104. (a) Süleymaniye Cami kuzey avlu girişi (b) cümle kapısı silme detaylar

Revak altı cephesi dokuz kubbe biriminden oluşmaktadır. Merkezde, diğer kubbelerden daha yüksek düzenlenmiş ve en büyük kubbenin bulunduğu birimde harim bölümü taç kapısı yer almaktadır (Resim 3.105). Dıştan içe doğru silme katmanları yüzeyi içe çekmiştir. Mukarnas çevresinde dışa taşkın silmeler mukarnas yüzünü çerçevelemekte mukarnas eteklerinden düz bir hatla mukarnas derinliği ve iç yüzü geçerek hacimsel çerçeveyi tamamlamaktadır. İç köşelerde yer alan sütunçe silmeleri mukarnas silmelerinden biraz daha geniş bir alanı çerçevelemektedir kapı derinliğinde yer alan mukarnaslı nişler ve iç yüzde yer alan basık kemer köşelikleri silmelerle çerçevelenmiştir (Resim 3.100 (b), Resim 3.104 (b)).

Pencere silmeleri

Revak altı cephesinde cephe düzeni merkezde yer alan taçkapiya göre simetrik kurgulanmıştır. Taç kapiya yakın ilk iki birimde alt sıra ve üst sıra pencerelerin oluşturduğu iki sıralı bir düzen uygulanmıştır. Merkezden uzaklaşan sondaki iki birimde ise yalnızca alt sıra pencereler yer almıştır. Cephe elemanları merkezden uzaklaştıkça yoğunluğunu kaybetmiş olsa da önceki örneklerde görüldüğü gibi merkeze doğru taşıyıcı sistemden bağımsız kayma olmamış, elemanlar açıklıkların merkezine göre yerleşmiştir. Zemine oturan Süleymaniye Cami revak altı cephesi alt sıra pencerelerinde silmeler, genel davranış biçiminden farklı olarak pencere kemerlerini kapsamamaktadır. Yalnızca pencere sövesini çevrelemekte ve kemer bölümünde yine genel davranış biçiminin dışında özel bir örnek olarak kemer alını çinileri kemerin dışına taşmaktadır (Resim 3.106 (a), (b)Resim 3.107). Düz atkılı üst sıra pencerelerin, mermer sövelerinde silmeler sürdürülmüş, kemer aynaları belirginleştirilmemiştir. Silme çerçeveler pencere ve kemer bölümü birlikte çerçevelendirmiş, kemer, söve ile silme arasındaki boşluk eşit tutulmuştur. İkinci sıra

pencereleri alt sıraya göre daha dar, pencere kemerini de içererek ve daha yükselerek uzatılmış silme çerçeveler içinde yer almaktadırlar. Üst sıra pencere silmeleri alt sıraya göre daha ince kesitli ve daha dar bant aralığına sahip silmelerdir.

Resim 3.105. Süleymaniye Cami revak altı cephesi

Resim 3.106. (a), (b) Süleymaniye Cami revak altı cephesi pencere silmeleri

Resim 3.107. Süleymaniye Cami revak altı cephesi silmeleri

Resim 3.108. Süleymaniye Cami revaklı avlu saçak silmeleri (Gürsoy Restoration, t.y.).

Revak silmesi üstünde kalan bölümde ise revak cephesinde yer alan alınlık yüzeyinin formunu takip edip genişleyerek yükseltilmiş cephe ile bir fon oluşturulmuştur. Cephe bu bölümün ardında bir kademe daha yükselerek üçüncü kademeyi oluşturur. Böylece alınlık ardında iki kez daha geri çekilip yükseltilmiş duvarlarla hacimsel olarak desteklenmiştir. İç mekânda yer alan küçük yarım kubbe burada dışa yansıtılmamış, böylece dış mekânda istenen fon etkisi sağlanmıştır. Bu yükseltilmiş yüzeyde dört dairesel pencere ve altında dört sivri kemerli, bal peteği dolgulu pencere yer almaktadır. Pencereilerin dairesel çerçevesi duvar yüzeyinden içeri çekilerek yüzey farkı ile gölge elde edilmiştir (Resim 3.108).

Resim 3.109. Süleymaniye Cami yan cephe

Süleymaniye Camisinde pencereler tümel kompozisyonun bir parçası olarak sadelik içinde farklı boyutlar kullanılarak gruplanmış, yükselip alçalmış, inceliş genişlemiş, derinleşip gölgelenerek veya cepheye yaklaşıp çeperle birleşerek farklı cephe etkilerinin oluşmasını sağlamışlardır. Taşıyıcı sistem çözümü ile süreç içinde beden duvarlarının yükü azalmış, özgürleşmiş, hafiflemiştir. Yan cepheler, yapı ile karşılaşma cepheleri olarak ele alınıp, ön cephe işlevi yüklenmiş, önemi güçlendirilen, türlü cephe artikülasyonlarına olanak veren bol ışıklı yüzeyler olmuştur. Pencereler farklı kompozisyonlarla cephe tasarımına katılan ifade araçlarına dönüşmüştür. Semra Ögel makalelerinde genişçe yer verildiği gibi yan cephelere eklemlenen dış yan sofalarla, Cami harim bölümünden kademeli olarak dışa açılma sağlanmış, bahçeyle ilişki kurulmuş, saçaklar, korkuluklar gibi sivil mimari öğeleri eklenmiştir. Camilerin bahçeyle ilişkilendirilmiş adeta konut dış sofaları gibi kurgulandığı

dış yan sofa pencerelerinin çerçevesinde mekân tanımının silmelere yansması olarak iç mekânla ilişkilendirilebilecek mukarnaslı çift sıra silmeler yer almaktadır. Bu silme uygulaması yalnızca Şehzade Cami ile Cami mimarisine katılan dış yan sofa alt sıra pencerelerinde izlenmektedir (Resim 3.110 (b), Resim 3.111 (a)). Diğer pencerelerde motifli silme kullanılmamıştır. Revak içinde alt sıra revak pencereleri daha geniş ve yüksek, üst sıra revak pencereleri dar ve kısa düzenlenmiştir. Pencereler düz atkılı, beyaz mermer sövelidir. Söve üzerinde silmeler içe doğru derinleşerek sürmektedir. Silmeler pencere kemerini kapsamaksızın söveleri çerçevelemektedirler. Hünkâr ve harim girişi alt sıra pencerelerinde kemer alını çevresinde yüzey farkı yapılarak belirginleştirilmiştir.

Revak üzerinde derin büyük kemerlerin içinde kemer kavsini takip eden bir büyük iki küçük sivri kemerli üçlü pencere grubu, küçük kemerlerin içinde iki daha küçük sivri kemerli pencere grubu yüzeyden içeri çekilmiş olarak yer almaktadır. Bal peteği dolgulu pencerelerde silme kullanılmamıştır.

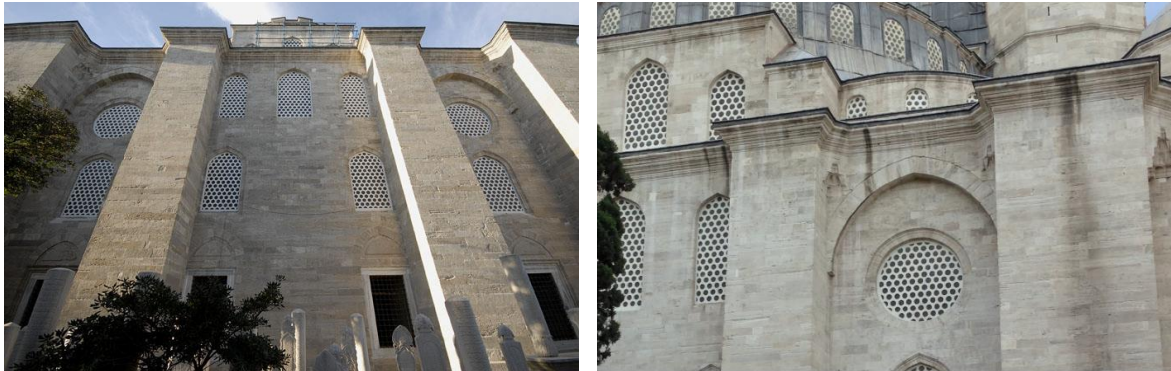

Resim 3.110. Süleymaniye Camisi dış yan sofalar

Resim 3.111. (a) Süleymaniye Cami dış yan sofalarda motifli pencere silmesi (b) hünkar mahfili girişi

Avlu cephesinde iki sıra pencere düzeni kurulmuş, her kubbe biriminde alt sıra ve üst sırada birer pencere yer almıştır (Resim 3.113). Alt sırada silmeler her pencereyi tüm bileşenleri ile birlikte çerçevelemektedirler. Silmeler mermer pencere sövelerinde de sürdürülmüştür. Kemer alnı çevresinde yüzey içe çekilerek pencere alt bileşenleri olan kemer ve kemer alnı okutulmuştur. Bal peteği dolgulu üst sıra pencerelerde ise cephe yüzeyinden içe doğru çekilmiş, içerde ince şeritlerle silmeler oluşturulmuş ve içe doğru kademeli yüzeylerle gölge elde edilmiştir.

Resim 3.112. (a), (b) Süleymaniye Cami mihrap cephesi ve saçak silmeleri (Cambaz, 2010).

Mihrap cephesinde Merkezde yer alan mihrap bölümünün sağır yüzeyinin yanlarında simetrik iki sıra pencere üçüncü sırada ortada bir büyük yanlarda iki küçük pencere grubundan oluşan düzenleme yer almaktadır. İkinci bölümde üç sırada tek pencere düzeni en dış bölümde ise ikili üç sıra pencere düzeni kurgulanmıştır. Hünkâr mahfilinin olduğu güney batı köşede iki sıra pencere düzeni diğerlerinden farklılık göstermekle birlikte bu bölüm dışında tüm alt sıra pencereler düz atkılı ve kemer içleri plakalarla bezenmiş pencerelerdir. İkinci sıra pencereleri sivri kemerli ve bal peteği dolguludur. İkinci bölümde yer alan üçüncü sıradaki yuvarlak pencereler dışında tüm üçüncü sıra pencereler de sivri kemerli ve bal peteği dolguludur. Dairesel pencereler tüm bölümü taçlandıran bir kemer içinde yer almaktadır (Resim 3.112 (a), (b)).

Hünkâr mahfilinin olduğu bölümde dış mekânla görsel ilişki nedeniyle iki sıra pencerede de bal peteği dolgu kullanılmamış, iki sıra da açılabilir kanatlı düz atkılı pencereler yer almıştır. İlk sıra pencerelerde yer alan kemer içi bezeme programı bu bölümde ikinci sıra pencerelere uygulanmıştır.

Mihrap cephesinde silmeler alt sıra pencerelerin kemer bölümünü kapsamaz yalnızca söve çevresini çerçevelemektedir. Mermer söve tek kademede içe çekilmiştir. Kemer ve kemer alını arasında yüzey içeri çekilerek yüzey farkı ile bordür oluşturulmuş, kemer ve kemer alınının okunması sağlanmıştır. İkinci sıra sivri kemerli pencerelerde silmeler kemer yüzünde içe çekilen yüzeyler oluşturmak üzere pencereleri çerçevelemiştir. Üçüncü sıra sivri kemerli pencerelerde silme kullanılmamış, dairel pencerelerde içe çekilen yüzeyler oluşturmuştur.

Revaklı avluyu oluşturan her kubbe biriminde bir altlık bir üstlük iki sıra pencere yer almaktadır. Alt sıra pencerelerde silme çerçeveler tüm pencere bileşenlerini çerçevelemiş, düz atkılı pencerelerde kemer alınları yüzey farkı yapılarak belirginleştirilmiş, silmeler ve içe doğru çekilme pencere sövelerinde de sürdürülmüştür. İkinci sıra pencereler sivri kemerli bal peteği dolguludur. Alt sıra pencere ekseninde yer alan daha dar ve kısa üst sıra pencereler silme takımı ile çerçevelenmez ancak kemer yüzünde silmeler yer almış ve içe doğru kademelenerek çekilme sürdürülmüştür. Giriş revakı yan duvarlarında yer alan üst sıra pencereler diğer avlu pencerelerinden yüksekte yer almaktadır. Kuzey avlu girişi taç kapı yapısında ise avlu pencerelerinden daha küçük boyutlarda düzenlenmiş sağda solda simetrik ikişer pencere gurubu aynı bezeme programı ile üst katlara doğru bezeme yoğunluğunu kaybetmeksizin üç sıra halinde tekrarlanmıştır. Bu pencereler, düz atkılı, mermer söveli,

kemer alınlıkları belirginleştirilmiş ve silmelerle çerçevelenmeksizin taç kapının sağında solunda simetrik yer almaktadırlar.

Resim 3.113. Süleymaniye Cami avlu penceresi silmeleri

Niş silmeleri

Cephe kurgusunun önemli elemanlarından biri olan nişler farklı şekillerde yapının çeşitli bölümlerinde yer almıştır. Nişler yapıda iki temel biçimde görülmektedir. Birincisi mukarnaslı kavsaraları ile ışık gölge etkisini kullanan cephe hareketlerine üçüncü boyutu getiren hacimsel nişler (Resim 3.114 (a)), ikincisi ise yüzeyde hafif hareketlerle niş biçimi verilmiş niş motifleri (Resim 3.114 (b)).

Son cemaat mahalli kible cephesinde hem yüzeysel niş motifleri hem de derinlikli mihrabiye nişleri yer almaktadır. Kemer kavsarasının mukarnaslı eteklerinde rozetleri ile beş yüzlü nişler tüm cephenin süsleme programı en yoğun nişleridir. Niş motifli yüzeysel nişler ise mukarnaslı nişlere göre daha ince, daha kısa ve daha az silme grubu ile çerçevelenmiştir. Son cemaat mahalli cephesinin mukarnaslı kemer kavsarası ile en baskın ögesi olan, taç

kapıdan sonra en yüksek cephe elemanı mukarnaslı mihrabiye nişleridir (Resim 3.105). Bu nişlerin çevresinde yer alan silmeler iç bükey dış bükey kesitlerle nişi çerçevelemekte, dış çerçevenin içinde yer alan daha ince kesitli ve daha dar bant aralığından oluşan silme grubu mukarnası çerçevelemektedir. Mukarnas çerçevesi eteklerde, nişin derinliğini takip ederek geçiş elemanını üçüncü boyutta da çerçevelemektedir. Hacimsel nişlere göre yüzeysel nişleri çerçeveleyen silmeler ise diğerlerine göre çok daha ince kesitli ve dar bant aralığına sahip silmelerdir. Bu nişler yüzeyden silmeler yardımıyla ayrılarak var olmuşlardır. Cephede yer alan elemanlar ve nişler arası hiyerarşiye bağlı olarak silmeler biçimlenmiş, genişleyip daralmış, inceliş güçlenmiştir. Kuzey cephe revak üstünde sağda solda silmelerle çerçevelenerek yüzeyden içeri çekilmiş beş niş motifi yer almaktadır (Resim 3.115). Dikdörtgen çerçeveler içinde yüzey içe çekilmiş, içe çekilmiş çerçeve içindeki yüzeyde niş motifi oluşturulmuş ve niş motifinin içi tekrar içe çekilmiştir.

Harim girişlerinin güney duvarlarında mihrabiye nişleri yer almaktadır. Kemer üzengilerine kadar yükselen nişler geniş silmelerle çerçevelenmiş, dış çerçevenin içinde mukarnas bölümü silmelerle çerçeve içine alınmıştır.

Resim 3.114. (a), Süleymaniye Cami mukarnas kavsaralı niş silmeleri, (b) silmelerle oluşturulmuş niş motifi

Resim 3.115. Süleymaniye Cami revak örtüsü üzerinde içe çekilme ile oluşturulan niş motifleri (Diyanet Haber, 2021).

Doğu batı cephelerinde yer alan payanda cepheleri zemin seviyesinde üç yüzeyli altı sıra mukarnaslı nişler yer almaktadır. Silmelerle çerçevelenmiş nişlerin üzerinde kitabelikler bulunmaktadır. Çerçeve içinde kalan niş ve üzerinde yer alan plakayı saran bölümlerde yüzeyden içe çekilmelerle bordür etkisi oluşturulmuştur (Resim 3.116).

Korkuluk silmeleri

Süleymaniye Camisinde farklı korkuluk çeşitleri kullanılmıştır. Yan revaklar zemin kat çeşme dizilerinin üzerinde korkuluklar yatay bir bant olarak uzanmaktadır. Masif beyaz mermer korkuluk tüm revak boyunca uzanan tek parça mermer izlenimi vermektedir. Silmeler bu izlenimin oluşumunda etkili olmuştur. Tüm korkuluk boyunca eş kesitli silmelerden yatay dikdörtgen bir pano oluşturulmuştur. Harim girişlerinde aynı kesit ölçüleri tekrarlanmıştır. Cephe boyunca ince beyaz mermer korkulukların aynı detaylarla sürdürülmesi, cephedeki düşey payanda hatlarına karşılık korkulukları, saçaklar, revaklar gibi yatay hat dengesini destekleyen elemanlardan birine dönüştürmüştür (Resim 3.116).

Resim 3.116. Süleymaniye Cami batı cephesi revak silmeleri

Üst kat revak korkulukları da tüm revak boyunca yatay bir hat olarak uzanmaktadır. Korkuluk yüzeyinde geri çekilme ile yüzey farkı yaratılmış ve silmelerle iki kademeli yatay çerçeve oluşturulmuştur. Böylece yatay etkinin güçlenmesi sağlanmıştır. Bu bölümde sütunlar korkuluk üzerine oturtulmuş ve dairesel sütun izleri korkuluk üzerine de yansıtılmıştır. Bu hareketler korkuluk yüzeyinde dalgalı görünüm oluşmasına sebep olmuştur.

Harim girişlerinde çift katlı revak alt kat korkulukları ile aynı özellikleri gösteren, onların devamı niteliğinde süren doğu batı harim girişi korkulukları girişin sağında solunda simetrik iki parça olarak düzenlenmiştir. Alçak korkuluklar bahçe ile görsel ilişkiyi güçlendirmektedir.

Hünkâr girişinde diğer revaklarda uygulanan silmelerle yatay dikdörtgen panoların oluşturulduğu masif beyaz mermer korkuluk iki sütun arasında iki parça halinde sürdürülmüştür. Zemindeki masif korkulukların üzerinde diğer revaklarda uygulanmayan ve hünkâr bölümü süsleme programını zenginleştiren birbiri içine geçmiş sonsuz desenli onikigenlerden oluşan mermer şebekeler yer almaktadır. Üçüncü açıklıkta ise mermer basamaklarla ulaşılan basık kemerli mermer kapı yer almaktadır. Kapı ve payanda arasında kalan dar bölümde motifli mermer şebekeler düşey bir dikdörtgen oluşturacak şekilde kapı

yüksekliğine kadar uzanmaktadır. Kapı ve mermer şebekeler kazıma tekniği ile elde edilmiş motifli bordürle sonlandırılmıştır (Resim 3.117).

Çeşme silmeleri

Resim 3.117. Süleymaniye Cami çeşme silmeleri

Süleymaniye Camisinde ilk kez çeşme dizileri revaklı avludaki konumundan, yan cephelere taşınmış, yapının tümel kompozisyonuna katılmışlardır. Çeşme dizileri yükseltilmiş yan revakların gölgelikli saçakları altında yer almaktadır. Yan revağın mermer korkulukları yatay bir şerit olarak üst çerçeveyi oluşturmaktadır. Çeşme dizileri bu hattın altında her çeşme için bir geniş ve her iki çeşme arasında daha dar boş bir pano oluşturacak şekilde düzenlenmiştir (Resim 3.117). Silme grupları dikdörtgen panoları çerçeveleyerek revakların yatay hatlarının altında düşey çizgilerin hâkim olduğu bir alan oluşturmuştur. Muslukların olduğu panoların altında profillendirilmiş hatlarıyla ayak koyma taşları ve karşısında oturma bölümleri ve her musluk panosunun sağ üst köşesinde topuzlu askılıklar yer almaktadır. Musluklu panolar ile boş panoları çerçeveleyen silmelerde negatif pozitif kesitler uygulanmış, musluklu panolarda dıştan içe çekilme ilk şeritte uygulandığı için daha keskin gölgeler ve daha büyük pano etkisi sağlanmıştır.

Çörten silmeleri

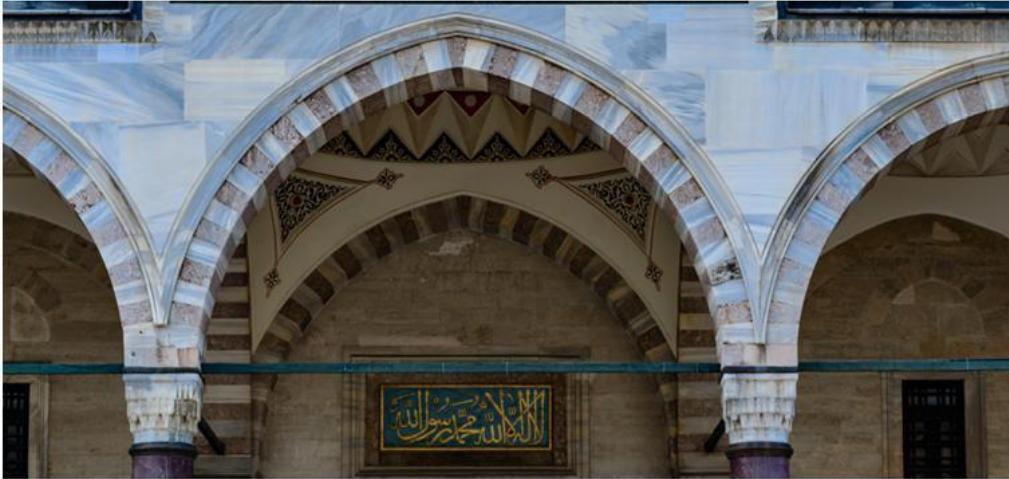
Yan cephelerde payandalarla bölünmüş merkezi kubbe hattında yer alan çörtenler, cephelerdeki boşaltma, hafifletme hedefinin destekleyicileri olarak büyük boşluklarıyla cephe kurgusuna katılmaktadırlar (Resim 3.118). Büyük kemerin sağında solunda yer alan dörder çörten sivri kemerle sonlandırılmış, çörten çevresinde yer alan sivri kemerler cephe yüzeyinden içe çekilerek silmeler gibi yüzeyde gölge elde edilmesi, çörten kemerlerinin okutulması sağlanmıştır. Çörtenler tasarımın bir parçası olarak estetik gereklilikle konumlanmış, boyutlandırılmış, biçimlendirilmişlerdir. Diğer bölümlerde daha az sayıda ve küçük çörtenler yer almaktadır.

Resim 3.118. Süleymaniye Cami yan cephe çörtenler

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Resim 3.119. Süleymaniye Cami revaklı avlu kemer silmeleri

Kemerler ait oldukları yerin algıdaki önemine göre bezeme programına farklı şekillerde katılmışlardır. Avlu revak yüzlerinde, giriş ekseninde, kuzey girişi iç yüzeyinde yalnızca giriş kemerinde, son cemaat mahalli kemerlerinde, yan cephe revak kemerlerinde, renk kullanılmış, almasıık örgü ile bezenmiştir. Algı sıralamasında geride kalan revaklı avlu iç yüzeyi kemerlerinde kemerler cephe yüzeyinden taşarak gölge elde etmesi sağlanmış ancak renk kullanılmamıştır. Yan revaklar üst kat gibi algı sıralamasında en geride kalan revak iç yüzeyinde kemerler belirtilmemiştir. Cephe ve saçak altı bezemelere geçiş bölümünde yalnızca ince kesitli tek kademeli bir silme yer almaktadır.

Avlu revak kemerleri almasıık örgü ile birlikte çift sıra silme takımı ile vurgulanmışlardır (Resim 3.119). Revaklı avluda kemerler farklı boyutlarda ve farklı kotlarda düzenlenmiş olmasına rağmen kemerleri çerçeveleyen silmeler kot geçişlerinde, yüzey geçişlerinde üretilen özel detaylarla avlu çeperlerinde silme sürekliliği sağlanmıştır (Resim 3.120 (a)).

Silme kullanılmayan dış yan revak kemerlerinde yüzey kaplaması ile kemer yüzeyi arasında ince bir yüzey farkı yapılarak kemer içeri çekilmiş böylece gölge etkisi kullanılmıştır. Kemerlerin buluşma noktalarında alın yüzeyi incelikli işçilik gerektiren ok ucu motifi ile sonlandırılmıştır. Bölüm bitişlerinde yarım ok ucu uygulaması da görülmektedir (Resim 3.120 (b)).

Resim 3.120. (a) Süleymaniye Cami revaklı avlu (b) dış yan sofalarda silmeler

Payanda silmeleri

Bu büyük yapının strüktür sistemini oluşturan ayaklar iç mekân düzenlemesinin en önemli yapı taşı olduğu kadar dış mekânda da cephe düzenin kurgulayıcısı, bütünden detaya kadar her aşamanın belirleyicisi olmuştur. Merkezdeki büyük kubbenin çevresinde, üzerlerinde kubbeleriyle örtü sisteminin en yüksek kotlarından başlayıp kademelenerek cephe hattına ulaşan payandalar, cepheden taşarak devasa doğu batı cephelerini üç ana bölüme ayırmıştır. Yan cephelerin bu güçlü düşey bölücü elemanları aynı zamanda yatay bölünmeleri sağlayan revak hatlarının da sınırlayıcısıdır (Resim 3.122). Payandalar sayesinde geniş yan cephelerin, düşey güçlü hatlarla bölünmesinin yanında payanda ayakları arasına konumlandırılan ve orta bölümde iki katlı düzenlenen yan revaklarla yatay etki güçlendirilmiş, yüksek beden duvarlarının ulaşılmaz etkisi revak saçaklarıyla alçalarak insan ölçeğine yaklaşım sağlamıştır.

Payandalar merkezi kubbe kasnak hizasında başlamış, kademelerle alçalarak köşe kubbelerin kasnak üst hizasına ulaşmışlardır. Merkezi kubbe çevresindeki başlangıcında ve cephe hattına ulaştığı son kademedeki bitiminde sekizgen kasnak üzerinde kubbelerle taçlandırılmışlardır. Cephe hattına yaklaştığı son bölümde payanda kesiti genişletilmiştir. Saçak seviyesinin üzerinde yanlara kapı ve her cepheye açılan mermer kasalı pencerelerle masif payanda yüzeyinde boşaltmalar yapılmıştır. Hem köşe kubbenin eteklerinden gelen silmeler hem de daha alt seviyede beden duvarlarının daha geniş saçak silmeleri ile payandalar saçak seviyesinde başlangıçta ve sonda iki kez ve kat silmesi seviyesinde üçüncü kez silmelerle çevrelenmiştir.

Resim 3.121. (a) Süleymaniye Cami payanda silmelerinde mukarnaslı açılı bağlantılar (b) açılı yüzey kullanmaksızın düz bağlantı

Yan cephelerde çift katmanlı saçak silmesinin alt katmanından ayrılan silme grubu düşey yönde ilerlemekte ve kat silmesine dönüşmektedir (Resim 3.122). Kat silmesi, her iki seviyede de payandaya ulaştığında onunla birlikte yükselmektedir. Cephe kurgusunun bu baskın elemanlarının gücü üç seviyede silmelerle de vurgulanmıştır. Payanda ayakları zemin seviyesinde mukarnas kavsaralı nişlerle bezenmiştir. Saçak seviyesinde ise payandalar cephe yüzeyine mukarnaslarla bezenmiş açılı yüzeylerle bağlanmıştır (Resim 3.121). Bu durum dik açılı payandaların saçak seviyesinde genişleyerek dalgalı görünümler oluşturmasını sağlamıştır. Payandaların kesintiye uğramaksızın saçak seviyesine ulaştığı ve payandalar tarafından beş düşey bölüme ayrılan güney cephede bu tutum daha açık bir şekilde izlenmektedir. Güney cephede payandalar, yan cephelerde olduğu gibi saçak seviyesinin üstüne doğru yükselmez. Payandaların saçak seviyesi ile aynı seviyede kalması güney cephede saçak silmelerindeki dalgalı bitişin rahatlıkla okunmasını sağlamaktadır.

Resim 3.122. Süleymaniye Cami kible ve batı cepheleri

Yan cephelerde çift katlı revakların olduğu orta bölümde ve kible cephesinin orta bölümünde bu dalgalı görünüm yerine keskin bitişler tercih edilmiş, silmeler keskin hatları izlemiştir. Bu farklı uygulamalar tek detayın cephe bölümlerinde fark gözetmeksizin çoğaltılması

yerine, cephe kurgusunda vurgunun önemini, amaç doğrultusunda mimari araçların kullanıldığını, evirildiğini, dönüştüğünü göstermektedir.

Minera kaidesi silmeleri

Süleymaniye Camisinde dört minare yer almaktadır. İki şerefeli iki minare revaklı avlu kuzeydoğu kuzeybatı köşelerinde, üç şerefeli diğer iki minare avlu ve harim bölümünün bulunduğu noktada yer almaktadır. Minare ayakları avlu cephesinden taşmış, payandalarla birlikte cephe kurgusunun düşey bölücü elemanlarına dönüşmüştür. Minareler, payandalar ve yan revaklarla bütüncül cephe kurgusu içinde yer almaktadırlar.

Minare ayakları, doğu-batı harim girişleri saçak seviyesinin üstünde yer alan kubbe kasnakları seviyesine kadar yükselmektedir. Kat silmesi, bu iniş çıkışları vurgulamak üzere minera kaidesinden gövdeye geçiş bölümü arasında da çift sıra olarak hattı sürdürmektedir. Kare tabanlı minera kaidesinin bir yüzü doğu batı girişlerinin bir yüzünü oluşturur aksi yönde ise minare girişleri yer almaktadır. Minera kaidesinin köşelerinde kazıma tekniği ile elde edilmiş sütunçeler yer almaktadır. Harim girişleri köşesinde yer alan sütunçeler kemer ayağına kadar yükselebildiği için kısa kalmış ve diğer köşedeki sütunçe silme altına kadar yükselerek cephede asimetric bir kurgu oluşturmuştur. Buna rağmen sütunçeleri çerçeve içine alan silmeler, her ikisinin de aynı değerde olduğunu vurgulamak üzere aynı detaylarla çerçevelemiştir. Minera kaidesinin açıkta kalan her iki yüzeyi de silmelerle üst hizası eşit olan çerçeveler içine alınmıştır. Doğu batı yüzlerinde bu çerçeveler tam olarak okunsa da minare girişlerinin bulunduğu kuzey yüzlerinde, daha sonra eklendiği belirtilen ve minare girişinin üzerine gelen saçakla kompozisyon okunurluğu engellenmiştir. Basamaklarla ulaşılan minare kapısı basık kırmızı beyaz almaşık örgülüdür. Kapı üzerinde yüzey farkı ile oluşturulmuş kitabelikler yer almaktadır (Resim 3.123).

Resim 3.123. Süleymaniye Cami minara kaidesi silmeleri

Kuzey minareleri avlunun kuzey doğu, kuzey batı köşelerinde yer almakta, sekizgen ayaklar duvar yüzeyinden taşarak dönmektedir. Minare ayaklarından gövdeye, geçiş bölümündeki üçgenlerle geçilmektedir. Her geometrik geçişte silmeler yer almaktadır. Minera kaidesini geçiş bölümünden ayıran silme avlu cephelerindeki ikinci sıra pencere alt hizasında; dairesel minare gövdesine geçiş silmesi, avlu duvarı saçak silmesi seviyesinde yer almaktadır. Sekizgen tabanlı Minera kaidesindeki her yüzey çerçevelenmiş, içe çekilmiş yüzeylerle çerçeve içine alınmıştır. Minare girişlerinin olduğu yüzeylerde yüzey tanımlayıcı çerçeveler kapıların üzerinde düzenlenmiştir. Yalın minare kapıları düz atkılı olmasına rağmen atkı basık kemer gibi almaşık pembe beyaz örülmüştür. Bu küçük kapıların da üzerinde çerçeve içinde alınlık oluşturulmuştur.

Bezeme elemanı silmeleri

Süleymaniye Camisinde yazılı levhalar, yazısız levhalar ve çini levhalara cephe elemanları içinde yer verilmiştir. Yazılı levhalarda pembe ve yeşil porfir gibi renkli taşlar bordür olarak kullanılmıştır. Cephe elemanları içinde yer almaksızın, yan revaklarda alt sıra küçük kemerlerin üzerinde yer alan kitabeliklerde ise yüzey farkı ile bordür etkisi oluşturulmuş, renkli taş kullanılmamıştır.

Resim 3.124. Süleymaniye Cami revak silmeleri

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

Süleymaniye Camisinde kat silmeleri yan cephelerde izlenebilmektedir. Silmelerde süreklilik ilkesinin önemsendiği görülen Süleymaniye Camisinde saçak silmesinden ayrılarak inen bir silme grubu, kat seviyesinde yatay yönde hareket ederek kat silmesine dönüşmüştür. Doğu batı cephelerinde tüm cepheyi kat eden silmeler, iniş çıkışlarla cephe bölümlerini vurgulamaktadır.

Güney cephesinin çift katmanlı saçak silmelerinden üst sırada yer alan bir bölümü saçak hattını izleyerek yatay düzlemde yoluna devam ederken, içte kalan bir bölümü güney cephenin bitiminde yer alan güneydoğu ve güney batı köşelerden payandalarla birlikte alt kotlara inmektedir. Güney köşelerdeki alçak payanda bitimlerini iki yönde sınırlandıran silmeler payanda köşesinden inerek hünkâr girişi saçak bölümüne ulaşmaktadır. Bu bölümde hünkâr girişinin saçak silmesi olarak uzanan silmeler, cepheyi bölümlere ayıran payandalarda yükselmekte ve kat silmesi gibi davranarak payandaya kat hizasında yatay çerçeve oluşturmaktadır. Payanda bitiminde yan revaklarda seviyesi tekrar düşerek bu kez üst kat korkuluklarının altından geçmektedirler. Kat silmeleri cephenin düşey bölücüleri olan payanda bedeninde yükselip alçalarak son kez harim girişleri saçak silmelerine dönüşmekte

ve minera kaidesi ile buluşarak, minera kaidesi ile geçiş bölümünü ayıran hatta kadar tekrar yükselmektedir. Minare kaidesini saran silmeler revaklı avlu cephesine saplanarak sonlanmaktadır (Resim 3.122).

Doğu ve batı cephelerde beden duvarları seviyesini aşan payandaların yükselişini takip eden saçak silmeleri kat silmesi seviyesinde de cepheyi üç derin bölüme ayıran payandalarda yükselmiş hünkâr girişi, yan revaklar ve harim girişinin olduğu üç bölümde çatıdaki hareketi takip ederek alçalmıştır. Payandalarda güney uçlardaki yükseklik temel alınmış kat silmeleri aynı seviyeye kadar yükselip, bölümler bir anlamda çerçeve içine alınmıştır.

Saçak silmeleri

Yüzey bitişlerinde Caminin iki temel bileşenini oluşturan harim bölümü ve revaklı avlu bitişlerinde farklı tutum izlenmiştir. Harim bölümü dış çeperleri güçlü masif silmelerle çevrilip sonlanırken, avlu bölümünde yarı geçirgen parmaklıklar çeperlerin bitiş elemanı olarak ön plana çıkmıştır.

Örtü sistemindeki hareketlere rağmen Caminin prizmatik kütlesi tek seviyede sonlanmıştır. Yalnızca payandalar hem planda hem de yükseklik farkı ile beden duvarlarından taşarlar. Saçak silmeleri tüm çeperi aynı seviyede dolaşırken doğu batı cephelerinde payandalarla birlikte yükselip, güney cephede onlarla birlikte cepheden taşarlar.

Hem iç mekânın hem cephelerin güçlü elemanı olan payandaların merkezi kubbe çeperindeki başlangıcında ve cephelere ulaştığı son bölümünde çift sıra saçak silmesi iki farklı seviyede onları sarmaktadır. Üst seviyedeki silme yalnızca payanda çevresini dolaşırken, payanda gövdesinde yer alan, yarım kubbelerin saçak seviyesini sürdüren ikinci sıra silme takımı payandalarla birlikte yalnızca yatay hatlarda kademeli olarak düşüp cephe hattına ulaşmaktadır. Son kademede silmeler payanda çevresini dönmekte ve tıpkı başlangıçta olduğu gibi beden duvarları saçak silmesi, payanda gövdesinde ikinci kademe silme hattını oluşturmaktadır. Beden duvarları silme takımları örtü sisteminde yer alan silmelere göre çok daha etkili, daha yüksek, daha geniş ve çok sayıda profil içermektedir. Muhittin Binan ‘‘aralarındaki yardımcı elemanlar dışında bir tek iç bükey ve üç dış bükey profilden oluşan silme takımını tanımlarken ‘‘sade elemanlar kullanılmak suretiyle meydana getirilmiş olmasına rağmen bilhassa son derece dikkati çeken plastik tesir elde edilmiş ve

fasılalı ışık ve gölge hatları ile kuvvetli tezatlar meydana getirmektedir.” ifadelerini kullanmıştır (Binan, 1952).

Doğu batı cephelerinde payandalarla birlikte yükselen saçak silmeleri, iki payanda arasında yer alan parmaklıklar için de çerçeve oluştururlar. Güney cephede payanda ve duvar birleşimlerinde oluşan açılı yüzeyleri takip eden saçak silmeleri dalgalı görünüme sebep olurlar. Tabanda kare kesitli, keskin hatlı başlayan payandalar saçak seviyesine ulaştıklarında hem açılı ve mukarnaslı yüzeylerin varlığı hem de açılı saçak silmeleri ile genişleyerek payanda başlıklarına dönüşürler ve keskin cephe hatlarını yumuşatırlar.

Sinan, saçak silmelerinin parçalara ayrılarak çift yönlü hareket ilkesini Süleymaniye Camisinde de sürdürmüştür. Silmelerin bir bölümü yüzeyi tariflemek, sınırlandırmak, çerçevelemek için yüzey çevresinde yatay ve düşey yönde ilerlerken bir bölümü aynı kotta yer alan diğer elemanları birbirine bağlamak, çerçevelemek üzere yatay hareketlerle ilerler. Bu ilkenin örnekleri yapının pek çok noktasında görülmektedir. Kuzey ve güney cephede örtü üzerinde cepheyi tamamlayan içeri çekilmiş cephe parçası üzerinde de bu yaklaşım görülmektedir. Bu bölümdeki geniş saçak silmesinin üst parçası köşelerden dönerek yatayda merkezi kubbe çevresinde ilerleyip kubbe kasnağına ulaşırken, içteki silme bölümü duvarı çerçevelemek üzere simetrik olarak köşelerden aşağı inmekte daha sonra çeyrek kubbe kasnağı seviyesini tariflemek üzere yatayda ilerlemeye başlamaktadır. Kuzey girişi revak altında da aynı şekilde silmelerin bir bölümü giriş alnını çerçeveleyen üst katman yatayda diğer parçalarla bütünlük sağlamak üzere ilerlemektedir.

Aynı şekilde güney cephenin güneydoğu, güneybatı köşelerinde saçak silmeleri yatayda tüm çeperi sarmak üzere ilerlerken en alt katmanda yer alan silme grubu mukarnas yanından alt kotlara düşmektedir. Payandanın çevresini dolaştıktan sonra hünkâr girişinin revak saçağına dönüşmekte ve o seviyede kat silmesi olarak yatayda ilerlemeyi sürdürmektedir.

Yüksek beden duvarlarının algılanması güç seviyelerine göre, göz seviyesine yaklaşan avlu saçakları çok daha ince kesitlere sahiptir. Göz seviyesine yaklaşan bu bölümde hem daha ince kesitler hem de işçilik seviyesi daha yüksek detaylar uygulanmıştır. Yatay hatlı avlu saçak silmeleri arasında yüksek işçilikli testere dişi motifli bordür katılmıştır. Üstte yüzeyden taşan yatay hatlı silmeler arasında testere dişi motifi, düşey etkili gölgeler oluşmasını sağlamıştır. Motifli saçak silmesi Süleymaniye Cami avlu dış yüzlerinde de

kullanılmıştır. Yatay hatların arasında motifli saçak silmeleri beden duvarlarından doğu batı avlu girişlerine doğru alçalırken, çift yönlü hareket sergileyerek üst katman ayrılarak avlu içine doğru ilerlemektedir. Cephede ise silmeler doğu batı avlu giriş kapılarını aştıktan sonra, avlu örtü sistemi seviyesine inmekte ve bu seviyeden itibaren kuzey giriş yapısı hariç tüm avluyu saracak olan parmaklıklar silme takımının üzerine yarı geçirgen, güçlü bir bitiş elemanı olarak eklenmektedir. Beden duvarlarında minarelerin gövdeye geçiş silmesi seviyesinden başlayan saçak silmeleri, iki kademe düşmüş olmalarına rağmen avlu köşelerinde yer alan kuzeydoğu, kuzeybatı minarelerinin yine gövdeye geçiş silmesi seviyesini yakalamıştır.

Kuzey avlu cephelerinde minarelerden başlayan saçak silmeleri kapı yapısına dek ilerlemektedir. Bu noktada kapı yapısının yan yüzlerine aynı seviyeden dönmekte ve tüm silme grubu bu yüzeye geçtikten sonra kapı yapısının saçak kotunu bulmak üzere yükselmektedir. Bu hat kapı derinliğinin ortasına gelmektedir. Çoğu kez yüzeyleri bütünüyle çevreleyen silmeler burada kapı yan yüzlerinin ortasından yükselmektedir (Resim 3.125 (b)). Bu durum elemanın çerçevelenmesi veya süreklilik ilkesinin uygulanması tercihinde süreklilik ilkesinin önceliğini göstermektedir. Saçak seviyesine gelince yan duvarlardan kuzey cepheye dönen silmeler alında tekrar yükselerek üçgen alınlığın yer aldığı bölümü çerçevelemektedir. Kapı yapısının yan yüzlerinde testere dişi motifi olmaksızın benzer kesitli saçak silmeleri yatay düzlemde ilerlemeyi sürdürmektedir. Kapı yapısında saçak silmelerinin kot geçişleri köşelerde palmet motifli üçgen koltuklarla desteklenmiştir. Saçak silmelerinin üzerinde yer alan mermer parmaklıklar ise kapı yapılarına saplanarak keskin bir şekilde son bulmaktadır.

Resim 3.125. (a) Süleymaniye Cami saçak silmeleri (b) saçak silmeleri ve kapı silmelerinde süreklilik

Revaklı avlu içindeki saçak silmelerinde ise yatay hatlı silme grupları olmaksızın yalnızca testere dişi bordür kesintiye uğramaksızın tüm avluyu dolaşmaktadır (Resim 3.108). Harim revağının yüksek seviyesinden daha alçakta yer alan doğu ve batı revağına doğru saçak seviyesi düşerken sürekliliği sağlamak için silme genişliği kadar bir duvar parçası eklenmiştir. Saçak silmeleri aynı seviyede, önce bu duvar parçasına geçerek yön değiştirmekte, sonra bu yüzey üzerinde revak kotuna kadar düşeyde ilerlemekte, revak seviyesine ulaşıncı tekrar yatay hareketi bulmak için yön değiştirip devam etmektedir (Resim 3.120 (a)). Revak kemerlerini saran silmeler de sürekliliği sağlamak için kot farkını bu yüzey parçası yardımıyla aşmaktadır. Avlunun kuzey, güney girişlerindeki kitabelerle yükselen alınlarda da testere dişi saçak silmesi alın yüzeyinin sınırlarını vurgulamak üzere yükselip alçalmaktadır. Revak avlu kubbelerinin sekizgen kasnak bitişlerinde tüm örtü sistemi eteklerinde olduğu gibi yatay hatlı silme grupları yer almaktadır.

Bitiş elemanı olarak avlu bölümünde saçak silmelerinin üzerinde mermer parmaklıklar eklenmiştir. Revaklı avluya girişi sağlayan taç kapılarda alın duvarları ile cephe yükseltilmiş kapılar dışında kalan avlu cephesi bitişlerinde saçak silmeleri üzerinde parmaklıklar kullanılmıştır. Parmaklıklar masif cephe üzerinde yarı geçirgen bir eleman olarak kullanılmıştır. Bu tutum, cepheyi boşaltma, hafifletme arayışının, bitiş elemanlarına da yansması olarak görülebilir. Boşluklu elemanın korniş sınırının üstüne yükselen masif kapı yüzeylerinde kesilmesi kapıları bir kez daha vurgulamış özellikle kuzey girişinde iki

yönden gelen yarı geçirgen parmaklıkların masif kapı yapısında kesilmesi kapının etkili görünümünü desteklemiştir.

Harim bölümünde de avlu gibi tüm yüzeyleri çevrelemese de parmaklıklar kısmen kullanılmıştır. Doğu batı cephelerinde payandalarla bölünmüş birimlerden merkezde iki payanda arasında kalan bölümde parmaklıkların kullanılması kompozisyonu ve simetriyi tamamlar niteliktedir. Parmaklıklar, ayrıca kuzey payanda ve minare arasında da kullanılmıştır. Böylece Şehzade Camisinde tepelik motifleri ile genişletilmiş olan saçak bant aralığı Süleymaniye Camisinin büyüyen boyutları ile birlikte büyümüş ve önceki kullanımlarda masif olan yapısı boşluklu elemanlar olan parmaklıkların eklemelenmesi ile hem geniş bant aralığına sahip hem de hafif elemanlara dönüşmüşlerdir.

Zemin silmeleri

Yükseltilmiş zemin seviyesi yer yer kademe ile belirtilmiş, zemin seviyesi altında kalan çeşme dizilerinde düşey hatlar hâkim olmuş, yatay etkili korkuluklar ve silmeleri zemin hattını vurgulamış ancak zemin silmeleri kullanılmamıştır.

3.13. Selimiye Cami

Resim 3.126. Selimiye Cami (Yeni Asya, 2018).

Sinan'ın 'Öyle büyük bir Cami yaptım ki Edirne içinde bütün halkın beğenisine layıktır'' diyerek önemini vurguladığı Selimiye Camisi Kıbrıs zaferi ve İnebahtı yenilgisi döneminde inşa edilmiştir. Zafer döneminin coşkusu ile başlayan ve yenilgi döneminin zorlukları ile süren yapım evrelerinde, sürecin yapıya yansımalarını cephe sonlandırmalarında, malzeme ve işçilikte görmek olasıdır. Henüz yapı kullanıma açılmadan II. Selim'in vefatı, ardından Sinan'ın İstanbul'a dönüşü ve yarım kalan dış avlu duvarları ile çevrede planlanan diğer yapıların III. Murad döneminde Davut Ağanın görevlendirdiği Hüseyin Çavuş tarafından tamamlandığı belgelerde yer almaktadır (Necipoğlu, 2013, s. 327).

Selimiye Cami, Süleymaniye Cami gibi eski saray arsasına yapılmıştır. Çevresindeki yapıların pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. Doğusunda yer alan arastanın aynı zamanda Süleymaniye'de olduğu gibi zemini destekleyen payanda ödevi gördüğü belirtilmektedir.

Selimiye Cami külliyesinde en belirgin fark külliye birimlerinin yapıya yaklaştırılması ve böylece Sinan'ın çok önemsedığı kademelenmiş kütle etkisini desteklemiş olmalarıdır. Önceki örneklerde Camiler geniş avlular ve düzlükler içinde, külliyelerinde yer alan diğer yapılardan kendilerini özelleştirerek, diğer yapılardan soyutlanarak tek başlarına yükselmekte idiler. Selimiye Camisinde ise dar-ül hadis ve dar-ül kurra medrese birimleri kible yönünde Cami küttlesine yaklaştırılarak kütle kompozisyonuna dâhil olmuşlardır (Resim 3.126).

Sinan'ın tek gök kubbe altında toplanma ideali doğrultusunda kütle kurgusu Selimiye Camisinde en yalın haline ulaşmıştır. Osmanlı mimarisinin zaman içinde merkezi kubbeye yarım kubbeler eklenerek en geniş mekâna ulaşma süreci Selimiye Camisi ile yeni bir evreye girmiştir. Destek kubbeleri küçülerek merkezi kubbenin iç mekân ve kütledeki etkisi güçlenmiş, büyük kubbe çevresinde onunla yarışacak tüm yapısal elemanlardan arındırılıp saflaştırılmıştır. Geniş kubbe, sekizgen çardak, yalıtılmış kare tabanlı beden duvarları ve köşelerde yükselen minarelerle en saf küttlesel düzenlemeye ulaşılmıştır.

Selimiye Camisinde piramidal kademelenme en güçlü halini almıştır. Beden duvarlarının yüksekliği düşürülmüş, Süleymaniye Camisine göre bir katman daha kademelendirilmiş ve bu kademelenmeye ilk kez kible cephesi de dâhil edilmiştir. Tüm cephelerde uygulanan kademelenme ile piramidal yapı, Caminin çevresinde tüm çeperlerden hissedilir kılınmıştır.

Güney cepheye yaklaştırılan külliye binaları kompozisyona dâhil edilmiş, alçak kütleleri ile kademelenmenin en alt seviyedeki tamamlayıcıları olmuşlardır.

Bruno Taut Selimiye'yi "kent tacı" olarak betimlemiştir (Kuban, 1997, s. 125). Çeşitli kaynaklarda kent girişlerinden itibaren etkileyiciliğine değinilmekte, uzak etki tasarımının başarısından söz edilmektedir. Bunun yanında, piramidal yapının perspektif etkisi, yakın plan etkileri gözden kaçırılmamıştır.

Kuban Selimiye Cami cepheleri için. "Halkı Camiye kabul eden cepheler. Geleni boyutlarıyla ezmez, müslümanı günlük farza değil o farzı yerine getireceği şölene çağırır."demektedir (Kuban, 2016).

Payandalarla üç düşey bölüme ayrılan yan cepheleri köşelerde minare ayakları sonlandırmaktadır. Her üç bölüm de üçlü pencere ve kemer grupları ile oluşturulmuştur. Cephede merkezi aksı vurgulamaya yönelik tavır yerine, birim kurgusunun çoğaltılması tercih edilmiş, tüm bölümlerde eş düzenleme çeşitleme yapılmaksızın tekrar edilmiştir. İki katlı beden duvarları, kubbeli yapının kaidesi gibi homojen özellikler göstermiş, katmanlaşan üst yapıda merkez vurgusu yapılmıştır. Piramidal yükseliş sekizgen kasnak seviyesinde ve her cephenin merkezinde yer alan kemer içi pencere düzenlemesi ile vurgulanmıştır. Beden duvarlarında kubbenin tepe noktasından geçen cephe ekseninin vurgulanmasına yönelik farklılaşma gösteren elemanlar sınırlıdır, bunlardan biri zemin katta düzenlenen çeşme dizileri bir diğeri motifli şebekeleri ile revak korkuluklarıdır. Korkuluklar hünkâr girişinde de sürdürülmüştür.

Erken dönemden itibaren önceki tüm Cami örneklerinde beden duvarları yani iç mekânla dış mekânı ayıran cidar, zeminden saçak seviyesine dek prizmatik bir yapı olarak tek düzlemde yükselmiştir. Son cemaat revağı veya yan revaklar, Hüdavendigâr Camisinin çift katlı giriş revağı ya da Şehzade ve Süleymaniye Cami örneklerinin yan revaklarında görüldüğü gibi bu bölümler arkaik beden duvarlarını hareketlendiren kütleli parçalar olarak beden duvarlarına eklemlenmiştir. Ancak Selimiye Camisinde beden duvarlarının ileri geri hareket ettiği görülmektedir. Burada revaklar önceki örneklerde görüldüğü gibi yapıya eklemlenen parçalar değildir. Beden duvarlarının zemin seviyesinde içeri çekilmesiyle oluşturulmuştur. Veya farklı bir ifade ile zemin kat çeperleri üst katta yer alan kadınlar mahfili ile revak kemerlerine kadar genişletilmiş ve ilave kapalı alan oluşturulmuştur (Resim 3.127 (a), (b)).

Yan cephenin revaklı avlu bölümünde, üç şerefeli Camiden beri sürdürülen revak altı cephesinin diğer avlu cephelerinden yüksek tutulması geleneği tekrarlanmış ve hatta üç sıra pencere düzenlemesi ile yüksek cephe oluşturulmuştur. Aynı yaklaşımın devamı olarak son cemaat mahallinden sonra revak saçak seviyesi düşürülmüş, avlu cephelerinde kademeli geçiş geleneği sürdürülmüştür.

Avlu kapısı Şehzade ve Süleymaniye Camisinde olduğu gibi avlu cephesi merkez ekseninde değil ana giriş kapısına yakın son cemaat mahallinden sonraki birimde yer almış, merkezden kaymıştır. Yan avlu giriş kapıları avlunun alçalan bölümünde yer almaktadır. Anıtsal taçkapı geleneği avlu kuzey girişinde temsil edilmiştir.

Avlu yan cephelerinde her kubbe birimine karşılık cephede iki sırada dördü pencere grupları oluşturulmuş, son cemaat bölümünde üç sıra pencere düzenine ulaşmıştır. Beden duvarları köşelerinde yer alan çokgen tabanlı minarelerin sağladığı yumuşak dönüşlere karşılık, sert avlu köşeleri sütunçelerle yumuşatılmıştır.

Yan cephelerde iki pencere sıralı görece yüzeysel üst kat düzenlemesinin yanında, alt katta almalı örgülü revak kemerleri, içe çekilmiş cephe, derin gölgeler, motifli şebekeler, çeşmeler ve minare ayaklarının mukarnaslı kemerli, derin gölgeli nişleri ile hacimsel hareketleri, girinti çıkıntıları ile zengin zemin kat düzenlemesi yer almaktadır.

Resim 3.127. (a) Selimiye Camisi kütleli cephe hareketleri kesit (b) yan cephe (Avunduk Mimarlık, t.y.).

Cephe kurgusunda yan cephe saçak hattı, merkezdeki iki payanda ile yükselirken uçlara doğru minare silmeleri ile alçalmakta, bu kademelenme merkeze doğru yükselişi desteklemektedir.

Yapıyla temasın en yoğun olduğu revaklı avlunun son cemaat mahalli cephesinde olabilecek en yüksek, en etkili cepheyi elde etmek üzere cephe kurgulanmış, bu hedef doğrultusunda silmeler işlevlendirilmiştir. Üç sıra pencere düzenlemesi ve yükseklik etkisini artırıcı çalışmalarla o döneme kadar uygulanan en yüksek, en etkili giriş cephesi oluşturulmuştur.

Aynı seviyelerdeki cephelerle; yan cephede olabildiğince alçak, revak altı cephesinde olabildiğince yüksek cephe etkisi elde etme paradoksu tek yapıda çözümlenirken silmeler en etkili mimari araç olarak kullanılmıştır.

Selimiye Cami revak altı cephesinde üç sıra pencereli yüksek bir cephe görülmektedir. Her kubbe birimi üç pencere dizisini içermekte ve birimleri mihrabiye nişi bağlamaktadır. Taçkapıya göre uzaktaki nişler, taçkapı yanındaki nişlere göre çok daha küçüktür. Bu yaklaşım da merkeze yaklaştıkça yoğunlaşma büyüme uçlara doğru seyrekleşme ilkesinin devamı olarak görülebilir. İç mekânda zemin kat ve galeri katı pencereleri dış mekânla görsel bağ kurmak üzere kurgulanmıştır. Dolayısıyla önceki Cami örneklerinde ikinci sıra pencerelerde uygulanan sivri kemerli içlikli pencereler yerine görsel temasa olanak veren camlı pencerelerle donatılmışlardır. Üçüncü sırada ve revak kemerlerinin merkezinde yer alan pencereler ise iç mekâna ışık almak ve dış cephede en yüksek cepheyi elde etmek üzere kurgulanmış şişe dibi içlikli sivri kemerli pencerelerdir (Resim 3.128, Resim 3.138).

Resim 3.128. Selimiye Camisi revak altı cephesi

Revak örtüsü üzerinde giriş aksının iki yanında iki kemer içi pencere grubu yer almaktadır. Kemer içinde üstte üçlü, altta beşli iki sıra pencere grubu bulunmaktadır. Üst sıradaki üçlü pencere grubu iç mekâna ışık verse de alt sıradaki beşli pencere grubu revak örtüsü içinde kalmaktadır. Bu nedenle de görsel bütünlüğü sağlamak üzere düzenlenmişlerdir.

Bayezîd, Şehzade, Süleymaniye Cami mihrap cephelerinde strüktürün dışa yansıtılmasından doğan benzer görünümeler oluşurken Selimiye Camisi mihrap cephesinde belirgin yenilik görülmektedir. Selimiye öncesi Camilerde kible cephesi, payanda desteklerinin biçimlendirdiği, kütsel olmaktan çok yüzeysel, iki boyutlu cephe düzeni sergilemektedirler. Payandalar kible cephelerinin hâkim ögesidir. Bu yapılarda kible cepheleri saçak seviyesinde mukarnaslar ve açılı geçişlerle hareketlense de payandaların keskin geometrik yapılarıyla göz seviyesinin çok üstünde kalan saçak seviyesine dek yükselişi dışında kütsel hareket gözlenmeyen ve düşey etkinin çıplak bir şekilde ortaya çıktığı Cami cepheleridir. Kible cepheleri kullanıcının ulaşamadığı, hazire ve türbelerle çevrelenmiş, yaklaşılmayan konumları ile nerdeyse arka cephe gibi davranan, cephe düzenine en az dâhil edilmiş cepheler olarak düzenlene gelmiştir. Ancak Selimiye Camisinde, kible cephesinin hem kütle biçimlenişi hem cephe kurgusu ile bütüne katıldığı görülmektedir (Resim 3.129.) (Resim 3.126 oldu).

Selimiye Camisinde mihrap cephesinin ele alınış ve kurguya katılış biçimi ile yüzeysel cephe düzeninden kütsel hareketlerle kademelenmeye dâhil edilmiş hacimsel cephe kurgusuna dönüştüğü görülmektedir. Kubbeden kademelenerek aşağılara ve hatta yapıya eklemlenen medreselerle en alt kotlara ulaşan yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Mihrap bölümü beden duvarlarından taşan kütlesi ile merkezi aksta yer almaktadır. Mihrap bölümünün iki yanında oluşturulan revaklarla saçak seviyesi bir kademe daha aşağı çekilmiştir. Yan cephelerde beden duvarları içinde düzenlenen revaklar burada cepheden taşmaktadır.

Yan cephelerde kendini okutan payandalar mihrap cephesinde çıkıntılı mihrap bölümünün içinde erimektedir. T tipi Camilerde gördüğümüz beden duvarlarından taşan mihrap bölümü Selimiye Camisinde tekrar kullanılmıştır. Kubbe formu, farklı bir ölçekte daha alt kotlarda sekizgen çardağın merkezinde yer alan mihrap çıkıntısının üzerinde tekrarlanmıştır. Mihrap bölümünün yanlarında yer alan revakların Cami ile işlevsel ilişkisi zayıftır. Dört büyük almaşık sivri kemerin arasında payandalarda kullanılan şebekeli küçük pencereler yer almaktadır.

Mihrap bölümünün çıkıntısı açılı yüzeyle köşe dönüşünü yapmakta bu dönüşlerde Şehzade ve Süleymaniye Cami payanda bitişlerinde kullanılan açılı yüzey ve mukarnaslı geçiş detayı sürdürülmektedir. Bu yüzey mihrap duvarları içinde yer alsa da gerçekte payandaların bu katmandaki uzantısına karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle payandalarda kullanılan açılı yüzey ve mukarnaslı geçiş ilkesi Selimiye Camisinde de sürdürülmüş ancak göz seviyesine çok yaklaşan bu uygulamada çok daha narin bir niş uygulanmış rozet ve mukarnaslarla bezenmiştir. Bu bölümde hedeflenen düşey etkiyi güçlendirmek üzere pencerelerdeki düşey gölgeler gibi niş cidarları da zemindeki kaideye dek uzatılmıştır.

Beden duvarlarının üstünde kalan içe çekilmiş iki katmanda yer alan kemer içi pencere grupları mihrap kubbesi üzerinde kubbe merkezine doğru yükselen üçlü gruplaşma oluşturmaktadır. Bu pencere gruplarında ışıklı iç mekânı oluşturan dolu boş oranı dikkat çekici boyutlara ulaşmış nerdeyse kemer içi içlikli pencerelerle tamamen boşaltılmıştır.

Resim 3.129. Selimiye Camisi avlu cephesi silmeleri

3.13.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.13. Selimiye Camisinde yer alan silmeler

SELİMİYE CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMEN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	X
	Mükebbire Silmeleri	
	Korkuluk Silmeleri	X
	Çeşme Silmeleri	X
	Çörten Silmeleri	X
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	X
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	X
GRUP SİLMELERİ		
	Eleman Grubu Silmeleri	X
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X

3.13.2. Silme analizi

Eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Selimiye Cami kuzey avlu girişinde yer alan taç kapı çok sadeleşmiş, küçülmüştür. Kapı yüksekliği avlu duvarları seviyesine yaklaşmıştır. Kubbenin egemenliğini bozacak simgesel ya da fiziksel tüm öğelerden arındırılan yapıda, kuzey giriş kapısı da bu yaklaşıma göre biçimlenmiştir. Kapı üzerindeki taç motifi merkezdeki kubbeyi hedeflemek üzere yükselmektedir (Resim 3.130 (a)).

Kuzey avlu giriş kapısında geniş bir silme takımı tepelik dışındaki kapı çevresini eteklerden dönerek çerçevelemektedir. En dışta düz ve içe doğru dairesel kesitli katmanlardan oluşan silmeler grubu ile kapı dış yüzü içe doğru kademeli olarak çekilmiştir. İç yüzeyde kemer bölümü dışa taşkın u formulu bordürle sarılmış ve çevresi silmelerle çerçevelenmiştir. Bu bandın içinde sivri kemer ince silme katmanları ile çerçevelenmiş ve çerçeve kemer eteklerinden kemer derinliği boyunca ilerleyerek hacimsel çerçeveyi tamamlamıştır. İç köşelerde sütunçeler içe doğru kademeli olarak incelen silme katmanları ile çerçevelenmiştir. Sivri kemer içinde içe çekilen yüzeyde kemer alnı kitabe ve basık kemer köşelikleri önce renkli taşlarla sonra silme katmanları ile çerçevelenmiştir (Resim 3.132).

Kitabesinde yazılar bulunan tek kapı kuzey avlu giriş kapısıdır. Diğer tüm kapılar yazısız kalmıştır. Bu durum II. Selimin Cami bitişini göremeden ölümüyle ilişkilendirilmektedir. Selimiye taçkapılarında desen sürekliliğine önem verilerek pembe gri damarlı mermer kullanılmış ve damarların yatay kullanımı ile silme hareketlerinin görünümü güçlendirilmiştir.

Selimiye Camisinde motifli sonlandırma elemanı kuzey avlu giriş kapısı üzerinde görülmektedir. Boyutlarıyla avlu saçak silmeleri seviyesini yakalamış olan motifli silmeler taç kapı bitiş elemanı olarak yer almaktadır. Sonlandırma silmesi dışında tüm motifli bezeme unsurlarından arındırılmış, hatta mukarnaslı kavsaradan arındırılmış taçkapı, önceki örneklerle göre yalınlaşma sürecinde belirgin bir yol almıştır.

Resim 3.130. (a) Selimiye Cami kuzey avlu girişi (b) cümle kapısı (Cambaz, 2008).

Resim 3.131. (a) Selimiye Cami batı avlu girişi silmeleri (b) revaklı avlu silmeleri

Üzerinde üç tepelik penceresi yer alan cümle kapısı revak altı cephesi merkezinde yer almaktadır (Resim 3.130 (b), Resim 3.133, Resim 3.138). Mermer kapının çevresinde düz bir bant eteklerde kapı açıklığına dek yönelerek kapıyı çerçevelemektedir. Dış bükey kesitli silme ve onu görünür kılan çevresindeki iç bükey şeritler ve düz bant bu hareketi tekrarlamaktadır. Bu grubun içinde kapıyı üç yönden saran dairesel kesitli hareketlerden oluşan bir grup silme düzenlenmiştir. Bu çerçevenin alt hizasından başlayan sütunçe nişi ve mukarnas nişi aynı hizada silmelerle çerçevelenmiştir. Mukarnas hatlarını yüzeyde çerçeveleyen silmeler eteklerde kapı yanaklarını dolaşarak mukarnası derinliği ile birlikte çerçevelemiştir. İç yüzeyde bu silmenin altında tek sıra mukarnas motifli silme yer almaktadır. Motifli silme yanaklara dönmez. İç yüzeyde motifli silme ve basık kemerin üzerinde kitabe silmeleri yer almaktadır. Dış silme grubunun içinde renkli şerit yer alır. İçeride kitabe çevresi tekrar silme ile çerçevelenmiştir. Yanaklarda üçlü kitabenin uzun parçaları ve altta silmelerle içe çekilmiş yüzeyde mukarnaslı niş yer almaktadır. Kapı bütünü tanımlayan silmelerden kapı bileşenlerini tanımlayan silmelere doğru kesitlerin ve bant aralıklarının daraldığı, silme çerçeveleri ile içe çekilen yüzeyler oluşturulduğu görülmektedir.

Avlu yan giriş kapıları avlu yüzeyinden dış çerçeve derinliği kadar taşırılmış, yüksekliği avlu sınırlarını aşmamış, malzeme farkı yapılmamış cephe malzemesi kapıda da sürdürülmüştür (Resim 3.131 (a), (b)). Dışta düz ve içe doğru dairesel kesitli silmelerle içe çekilen yüzeyde almaşık örgülü sivri kemer ve üstte kitabelik yer almaktadır. Silmeler kapı eteklerinde de çerçeveyi tamamlamak üzere içe dönmüştür. Kapı bileşenlerinin yüzey hareketleri sığlaşmış, derinlik ve gölgeler azalmıştır. Kitabelik içe çekilen yüzeyde kapı rengine bordürle ve sığ bir yüzey hareketi ile dışa taşmış, sivri kemer çevresinde silme kullanılmamıştır. Sivri kemer içinde yüzey içe çekilmiş, kemer alını, basık kemer köşelikleri renkli taş bordür ve silmelerle çerçevelenmiştir.

Resim 3.132. Selimiye Cami kuzey avlu girişı silmeleri detay

Resim 3.133. Selimiye Cami cümle kapısı silmeleri

Pencere silmeleri

Revak altı cephesinde üç sıra pencere düzenlemesi ve silmelerle elde edilen artırılmış perspektif etkisi ile o döneme kadar uygulanan en yüksek görünümlü cephe düzenlemesi oluşturulmuştur. Beş açıklıklı son cemaat mahallinde birinci ve ikinci sıra pencereler, kemer, köşelikler ve alınları ile birlikte kendi silme çerçeveleri içinde yer almaktadırlar. Üçüncü sıradaki içlikli sivri kemerli pencerede ise silmeler yalnızca pencere çevresini sarmaktadır. İlk sırada pencere tüm alt bileşenleri ile birlikte silmelerle çerçevelenip cepheden içe çekilmiş katmanlar ve gölgelerle aynı malzemenin kullanıldığı cepheden ayrılmıştır. Dış silme çerçevesinin içinde köşelikler ve pencere iki ayrı çerçeve içine alınmıştır. Çinili kemer alını üzerinde kemer yüzeyi silmelerle kademelendirilmiştir. Pencere sövesinde silmeler içe doğru tekrar edilmiştir. İkinci sıradaki pencere çerçevesinde köşelikler için bırakılan alan daha uzun tutulmuş, kemer kilit taşı ile çerçeve arasında daha büyük boşluk bırakılmış, pencerenin daha uzun görünmesi sağlanmıştır. İkinci sıra pencere silmeleri alt sıra pencere silmelerine göre daha ince kesitli ve daha dar bant aralığına sahiptir. Böylece aşağıdan yukarı doğru incelen ve kısalan pencerelerde silmeler aracılığıyla da kademeli bir geçiş sağlanmıştır (Resim 3.134, Resim 3.135, Resim 3.136, Resim 3.138).

Resim 3.134. Selimiye Camisi revak altı cephesi pencere silmeleri

Resim 3.135. Selimiye Cami revak altı cephesi silmeleri

Resim 3.136. (a) Selimiye Camisi revak altı cephesi son açıklık (b) çizim (Erzen, 1981, s.96).

Son açıklıkta ise son iki pencere duvar içinde kaldığı halde silmelerle pencere görüntüsü verilmiş üçlü düzenin sürmesi sağlanmıştır (Resim 3.136 (a), (b)).

Yan cephelerde revak içinde kalan zemin kat pencerelerinde kemer alınları ve köşelikler motiflerle işlenmiş mermer pencere sövelerinde silmeler sürdürülmüştür. Birinci kat ilk sıra ve ikinci sıra pencereleri üçlü gruplar olarak silme çerçeveler içinde toplanmış ve silme katmanları ile kademeli olarak içe çekilen yüzeyde yer almıştır. Birinci kat alt sıra pencereleri kemer, alınlık, köşelik gibi pencere alt bileşenlerini toplayan silme çerçeveler içinde, içe çekilen yüzeyden bir kademe daha içeri çekilmiştir. Sivri kemer yüzey farkı ile bir kademe daha içe çekilmiştir. Kemer alını ve pencere sövesi renklendirilmiş, pencere sövesinde silme çerçeveler sürdürülmüş, içe doğru derinleşme devam etmiştir. Birinci kat ikinci sıra pencerelerinde almasıık kemerler yüzeyden kademe farkı ile içe çekilmiştir (Resim 3.148, Resim 3.149, Resim 3.152).

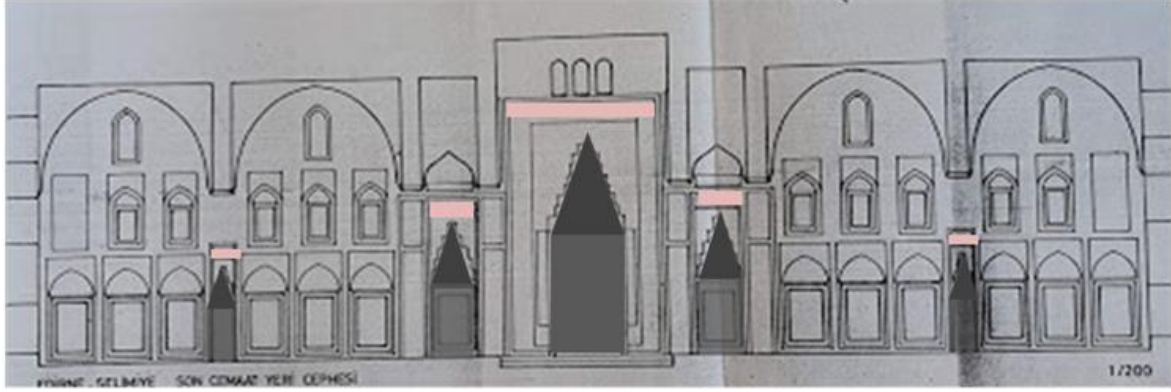
Resim 3.137. Selimiye Cami mihrap cephesi silmeleri

Mihrap cephesinde yan cephe düzeni tam olarak tekrar etmese de üçlü gruplardan oluşan düzen sürdürülmüştür (Resim 3.137). Revak sırası, pencere sırası ve kemer sırasından oluşan yan cephe düzeni yerine kendi saçakları ile cepheden dışarı taşan revak bölümü ve üzerinde üçlü pencere düzeni yer almaktadır. Mihrap cephesinde pencereler çift katmanlı tasarlanmıştır. Önde, kırmızı beyaz almasıık örgülü derin kemerlerle içe çekilmiş yüzey elde edilmiş, ikinci katmanda ise renk kullanılmayan daha az bezenmiş, pencereler yer almıştır. Ancak iç mekanda bu üçlü pencere grubunu oluşturma olanağı olmadığı için son pencereler kemerler içinde kalmış küçük pencerelerdir. Böylece cephede ilk katmanda almasıık kemerlerle üçlü simetrik düzen kurulmuş, iç katmanda yer alan daha az bezenmiş pencerelerdeki boyut farkının algılanması perdelenmiş, cepheye öndeki almasıık kemerli üçlü pencere düzeni hakim olmuştur. Hünkâr mahfilinde yer alan iktifa hücresinin küçük penceresi dışında cephenin uçlarında yer alan küçük pencereler duvar içinde kalan kör pencerelerdir. Cephe düzenini sağlamak üzere eklenmiş, pencere görünümü verilmiştir. Revak içinde bulunan pencerelerin mermer sövelerinde silmeler yer almaktadır. Almasıık sivri kemerler içinde içe çekilen yüzeyde yer alan ikinci kat pencerelerinde silme kullanılmamıştır.

Avlu cephelerinde pencere grupları ve çevrelerinde silmelerin sistematik tekrarlandığı görülmektedir (Resim 3.138.). Her kubbe birimi için silmelerle oluşturulan dış çerçevenin içinde altta birinci sıra pencereler silme takımları ile cephe yüzeyinden bir kademe daha içe çekilmiştir. Silme çerçeveler pencere, kemer ve köşelikleri birlikte kapsamaktadır. Renklendirilmiş pencere sövelerinde silme çerçeveleri içe doğru sürdürülmektedir. Kemer alınlarının çevresinde de kırmızı bordür çerçeveler yer almaktadır. İkinci sırada içlikli sivri kemerli dar pencereler de benzer kesitli daha küçük bir çerçeve içinde yer almaktadırlar.

Niş silmeleri

Revak altı cephesi merkezinde yer alan mukarnas kavsaralı taç kapı ve iki yanında yer alan mukarnas kavsaralı ve pencereli mihrabiye nişleri derinlikli yapıları ile merkeze doğru yükselen üçlü bir kompozisyon oluşturmaktadır. Revak altı cephesinin taç kapıdan sonra en yüksek elemanı bu iki niştir (Resim 3.138, Resim 3.139). Yükseklikleri çevrelerindeki silme takımı ve eklenen plakalarla artırılmıştır. Niş etekleri alt sıra pencerelerin üst hattını, silme üst hizası ikinci sıra pencerelerin üst hizasını yakalamaktadır.

Resim 3.138. Selimiye Camisi revak altı cephesi silmeleri (Erzen, 1981, s.96).

Resim 3.139. Selimiye Camisi revak altı cephesi silmeleri

Her iki nişin de üzerinde kitabelikler yer almaktadır. Kapıya yakın olan niş daha büyük boyutlu rozetler ve mukarnas motifli bordürlerle daha çok bezenmiştir. Nişlerin yerlerine ve büyüklüklerine ve bağlı olarak silme takımlarında boyut ve kesit farkı olsa da silmelerin

davranış prensibi her ikisinde de geçerlidir. Dışta silmeler önce niş, kavsarası ve levhayı birlikte çerçevelemekte daha sonra içte levha ve mukarnas çerçevelenmektedir.

Mihrap cephesinde mihrap cumbasının açılı dönüşlerdeki köşelerinde nişler yer almakla birlikte niş çevresinde silme yer almamaktadır (Resim 3.140 (b)).

Resim 3.140. (a), (b), (c). Selimiye Cami niş silmeleri

Korkuluk silmeleri

Yan cephe revaklarının payandalarla üçe ayrılmış her bölümü için korkuluklar düzenlenmiştir (Resim 3.126 (a), Resim 3.127 (b), Resim 3.141, Resim 3.142 (a), (b), (c), Resim 3.148, Resim 3.155). Doğu batı girişlerinin olduğu bölümde masif, diğer iki bölümde sonsuz çokgenlerden olmuş motifleri ile şebekeler yer almaktadır. Her iki farklı korkulukta da yatay hatları vurgulayan silmeler korkulukları çerçevelemektedir. Hünkâr girişinde korkuluğun üzerinde palmet motifleri ile bezenmiş bordür, hünkâr giriş kapısını da sonlandıran yatay eleman olarak yer almaktadır.

Resim 3.141. Selimiye Cami korkuluk silmeleri

Resim 3.142. (a), (b), (c) Selimiye Cami korkuluk silmeleri

Çeşme silmeleri

Çeşme dizileri yan cephede, merkezde yer almaktadır. İki musluklu pano arasında boş panolara yer vermeksizin çeşme dizileri sıklaştırılıp yükseklikleri kısaltılmıştır. Her musluk için pano oluşturulmuş ve her kullanıcının alanı geniş ve tek kademeli silme ile tanımlanmıştır. Revak korkulukları çeşmelerden biraz taşırılarak gölge vermesi ve yatay hatların güçlenmesi sağlanmıştır. Korkulukların yatay hatları ve çeşme dizilerinin yatay silmeleri ayrı ayrı düzenlenmiş ve hem güçlü bir bitiş hattı oluşturmuş hem de yatay etkiyi artıracak mimari araçlar kullanılmıştır (Resim 3.143, Resim 3.155 (a)).

Resim 3.143. Selimiye Cami çeşme silmeleri

Çörten silmeleri

Selimiye Camisinde çörtenler kompozisyonu tamamlayan elemanlar olarak gruplamalara katılmaktadır. Yan cephelerde silmelerle tanımlanmış ve her bölümde tekrarlanmış düzende, iki çörten hem çubuk silmelerle hem mukarnas motiflerle bezenmiş tasarımsal objeler haline dönüştürülmüştür (Resim 3.144, Resim 3.149).

Mihrap cephesinde ve cephenin merkezinde yer alan tek çörten özel bir konuma sahiptir. Hem silmeler ve çevresindeki geometrik heykelsi üçgenlerle vurgulanmıştır, hem de çevresindeki pencerelerle görsel bağ kurarak kubbenin merkezine doğru yükselen, üçlü grup oluşturmuştur (Resim 3.137, Resim 3.145).

Resim 3.144. Selimiye Cami yan cephe çörten silmeleri

Resim 3.145. Selimiye Cami mihrap cephesi çörten silmesi

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Yan cephe revak kemerlerinde kemer açıklıklarında farklılıklar yapılarak kemerlere ritmik düzen getirilmiştir. Doğu ve batı girişlerinin olduğu kapı aksında yer alan bölümde, merkezdeki kemer geniş açıklıklı düzenlenmiş ve yanlarda iki küçük kemerden oluşan üçlü bir grup yapılmış, merkezde payandalar arasında kalan revakla hünkâr girişinin olduğu

revaklarda ise yanlarda iki büyük ortada bir küçük kemerle üçlü grupta yapılmıştır. Yan girişlerin olduğu bölümde kırmızı beyaz almalı örgülü kemerler silmelerle vurgulanmış (Resim 3.147 (a)), kemer yüzeyleri içe çekilmiştir. Revaklı avluda ve mihrap cephesi revaklarında almalı örgülü sivri kemerler yüzeyden içe çekilmiş, gölge elde edilmiştir (Resim 3.146, Resim 3.147 (b)).

Resim 3.146. Selimiye Cami revaklı avlu kemerlerinde yüzey farkı ile gölgelendirme

Resim 3.147. Selimiye Cami (a) yan cephe kemer silmeleri, (b) mihrap cephesi kemerleri

Payanda silmeleri

Yan cephelerde düşey etkiyi güçlendiren payanda cepheleri masif görünümlerinden kurtulmuş, her katta eklenen elemanlarla hafifleyip hareket kazanmıştır. Payanda yüzlerinde zemin kat seviyesinde nişler yer almaktadır. Kadınlar mahfilinin yer aldığı üst kat çift sıra pencere düzeni payandalara da taşınmış üstteki kemerli pencerelerin yerine payandalarda dikdörtgen pencereler yer almış ve kemerli pencerelerdeki sonsuz çokgen geçmeli motifler bu küçük pencerelerde de tekrarlanmıştır. Motif bitişi dolgu ile kemer izlenimi verilerek sonlandırılmıştır. En üstte kırmızı bordürle, dikdörtgen tabanlı ve üstte gökyüzüne doğru yükselen bir sonlandırma motifi yer almaktadır (Resim 3.148).

Payanda ayakları silmelerle aşağıdan yukarı doğru daralan düşey bölümlere ayrılmıştır. Çerçeve içinde yer alan niş ve pencereler de aşağıdan yukarı doğru daralmış perspektif etkisi güçlendirilmiştir. Elemanların çevresinde yer alan silmeler de aşağıdan yukarı doğru incelen kesitler ve daralan bant aralığı ile yer almaktadır. Zemindeki mukarnas kavsaralı niş en geniş silme takımı içinde yer almaktadır. Bu çerçeve nişi ve üzerinde yer alan, iki kare formun yan yana getirilmesi ile oluşan plakayı çevrelemektedir. Burada yer alan silmeler geleneksel kesitleri ile en derin gölgelerin elde edildiği dairesel kesitlerin yer aldığı silme gruplarıdır.

Üst katta yer alan iki sıra pencere silmelerle gruplandırılmış, tek çerçeve içinde birleştirilmiştir. Zemin katta kullanılan çerçeve bu bölümde hem daraltılmış hem de silme kesitleri inceltirilmiştir. Bu çerçeve içinde alt sıradaki kemerli pencere tekrar ince silmelerle kendi çerçevesi içinde yer almaktadır. Pencere kemeri köşeliklerden içeri çekilerek kemerin gölge oluşturması sağlanmıştır. En dıştaki silmelerden en içte yer alan pencere sövelerine kadar cephe yüzeyi kademeli olarak içe çekilmiştir.

Payandaların bitişi güçlü saçak silmeleri ile sonlandırılmıştır. Üstte geniş kesitli, derin gölge veren, çift katmanlı silmelerin alt katmanında ince bir silme grubu yer almaktadır. Yatay güçlü silmeler yatay bitişi vurgulayıp sonlandırırken alttaki ince silme grubu kademelerle yükselerek çift yönlü hareketini sürdürmektedir (Resim 3.154 (b)).

Resim 3.148. Selimiye Cami yan cephe silmeleri

Resim 3.149. Selimiye Cami saçak silmelerinde çift yönlü hareket

Minera kaidesi silmeleri

Beden duvarlarının dört köşesine konumlandırılan minareler bir yandan Cami ile bütünleşirken bir yandan saçak silmeleri, parmaklıklar minarelerin olduğu bölümde boşluğu tanımlarcasına kesilip içe çekilmiş, minarelerin yapıdan bağımsız yükselişleri sağlanmıştır. Bir yandan kat silmesi minareyi de sararken diğer yandan yalnızca minarelere özgü çok derin gölgeli konsollar, onların kulesele özerk yapısını vurgulamaktadır. Sekizgen çardak gibi sekizgen planlı minare ayaklarında erken dönem ayaklarında olduğu gibi derin gölgeli kemerler ve nişler alması yer almaktadır. Dış köşelerdeki ayaklarda kemerler ve niş, avlu tarafındaki ayakların her yüzünde nişler düzenlenmiştir. Selimiye Cami minare ayakları derin üçüncü boyut arayışları, ışık-gölge etkileri ve renk kullanımı ile bezenmiştir (Resim 3.150 (a) (b)).

Resim 3.150. (a) Selimiye Cami minare kaidesi silmeleri (b) derin gölgeli konsollar

Minare ayaklarının her yüzü silmelerle çerçeve içine alınmış ve yüzey her silme kademesinde içe doğru çekilmiştir. Her yüzde üstte yer alan kitabelikler renkli bordür içine alınmıştır. Mukarnaslı kavsara olan yüzlerde mukarnas yüzü dışa taşkın silmelerle çevrelenmiş ve mukarnas eteklerinden dolaşan silmeler hacimsel çerçeveyi tamamlamıştır. Minare kapılarının yer aldığı bölümlerde kapı çevresi ve basık kemer köşelikleri silmelerle çerçevelenmiştir. Kemerli yüzlerde kemer alnı yüzeyden içe çekilerek gölge elde edilmiştir. Minare ayaklarından geçiş bölümüne geçerken iki katmanlı derin gölgeli silme yer almaktadır. Üstte yüzeyden taşkın düz silmenin altında silme ile cepheyi bağlayan konsollar yer almaktadır. Üç farklı merdivenle şerefelere ulaşılan ve inceliğini Sinan'ın kendi sözleriyle de vurguladığı, teknik üstünlüğü ve inceliğiyle gururlandığı minarelerin göz seviyesine yakın yüksekliklerde kat silmesi, bir kez de derin gölgeli konsollardan oluşan silmelerle vurgulanmıştır⁷.

⁷ “Sultan Selim Han, devlet tahtına saadet oturmuştu. Edirne şehrini çok sevdiği için orada, yeryüzünde benzeri bulunmayan bir Cami binası yapılmasını emrettiler. Tanrı'nın zayıf kulu olan ben, Edirne'ye hâkim olacak büyük bir Resim çizdim. Dört minaresi kubbenin dört yönünde bulunuyordu. Hepsî üçer şerefeliydi. İkisinden, her üç şerefeye de ayrı ayrı yollardan çıkılacaktı. Daha önce bu şehirde inşa edilen Üç Şerefeli Cami'nin minareleri bir kule gibidir. Gayet kalındır. Bunun minarelerinin hem ince hem de üçer yollu olarak yapılmasındaki güçlüğü, ancak akli erenler anlar.”

Bezeme elemanı silmeleri

Pano Levha Silmeleri

Revaklı avlu alanında yer alan disklerin çevresinde silmeler yer almaktadır.

Grup silmeleri

Resim 3.151. (a) Selimiye Cami grup silmeleri yan cephe (b) avlu cephesi gruplamaları

Son cemaat cephesi, yan cepheler, kible cephesi üçlü gruplaşmaların artikülasyonları ile kurulmuştur. Bu gruplaşmalar yan cephelerde silmelerle çerçevelenmiş ve blok olarak tekrarlanmıştır. Yan cephe birinci katta yer alan üçlü pencere, kemer ve kemer aralarında yer alan çörtlenlerle oluşturulan düzen silmelerle çerçeve içine alınmıştır (Resim 3.151 (a)). Bu grup düzenlemesi, çeşitleme yapılmaksızın yan cephelerde tekrarlanmıştır. Yan cephelerde silmelerle tanımlanmış diğer gruplama payandalarda gözlenmektedir. Birinci kat ilk ve ikinci sıra pencereleri gruplanmış ve bu gruplama da çeşitleme yapılmaksızın payandalarda tekrarlanmıştır. Grupların içinde yer alan elemanlar dış grup çerçevesinin içinde tekrar kendi silmeleri ile tanımlanmış ve kademeli olarak yüzeyden içe çekilme, silme bant aralığında daralma ve kesitlerde incelme içe doğru sürmüştür (Resim 3.148).

Avlu revakları farklı büyüklüklerde kubbelerle örtülmüştür. Buna bağlı olarak avlu cephelerinde üç farklı pencere düzeni kurgulanmıştır. En büyük ve en yüksek kubbelerin yer aldığı son cemaat yeri pencereleri üç katlı iki pencereli düzenlenmiştir (Resim 3.151 (b)). Avlunun son cemaat yerinden sonra alçalan yan revaklarda daha küçük kubbeli bölümün cephelerinde silmelerle tanımlanmış, iki pencereli iki katlı gruplamalarla bir düzen

oluşturulmuştur. Taç kapının yer aldığı kuzey avlu girişinde örtüde yer alan en küçük kubbelerin cepheye yansıması olarak tek pencereyi iki katlı gruplar oluşmuştur. Her grup silmelerle çerçeve içine alınmıştır.

Mihrap cephesinde ise iki sıra pencere kemer boşluğu içinde gruplanmıştır. Cumba bölümünde suyun sembolik önemini vurgulayan çörten çevresinde yer alan silme ise çerçeve çizmeksizin farklı bir gruplaşma oluşturmuştur. Hem çörten çevresinde yükselen bir motif elde edilmesini sağlamış hem yanında yer alan simetrik pencerelere yönelerek üçlü bir gruplaşma oluşturmuştur.

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

Resim 3.152. Selimiye Cami yan cephe ve kat silmesi

Yan cephelerde minareler ve payanda desteklerinin düşey etkilerine karşılık, yatay etkiyi sağlamak üzere en üstte parmaklıklarla güçlendirilmiş saçak silmeleri, daha alt seviyede kat boyu uzanan ve minare ayaklarını çevreleyen kat silmeleri ve en alt seviyede revak korkulukları görev almaktadır. Kat hizasını vurgulayan ve yalnızca yatayda ilerleyen kat silmesi yan cephelerde izlenmektedir. Bu hat saçak silmesi ve birlikte çalıştığı parmaklıklarda olduğu gibi payandalara saplanarak kesilmektedir. Cephede yatay etkiyi

sağlayan tüm araçların payandalarda kesilmesi, payandaların yalın düşey elemanlar olarak kesintisiz yükselişlerini sağlamaktadır. Payandaların Saçak seviyesinin üstüne çıkan yükseklikleri ile düşey etki vurgusu bir kez daha güçlendirilmiştir.

Kat silmesi, beden duvarlarından sonra ilerleyerek köşelerdeki sekizgen kaideli minera kaidesi ile dairesel minare gövdesine geçişi sağlayan bölümde minera kaidesini sarmaktadır. Minera kaidesi kat silmesinin altında ayrıca konsollarla bezenmiş, silme etkisi güçlendirilmiştir. Bu bölümde saçak silmeleri ve onu destekleyen bol gölgeli motif niteliğindeki parmaklıkların ilişkisinde olduğu gibi bu kez kat silmesi ve altında bol gölge veren motiflerden oluşmuş konsol birlikteliği kurulmuştur.

Saçak silmeleri

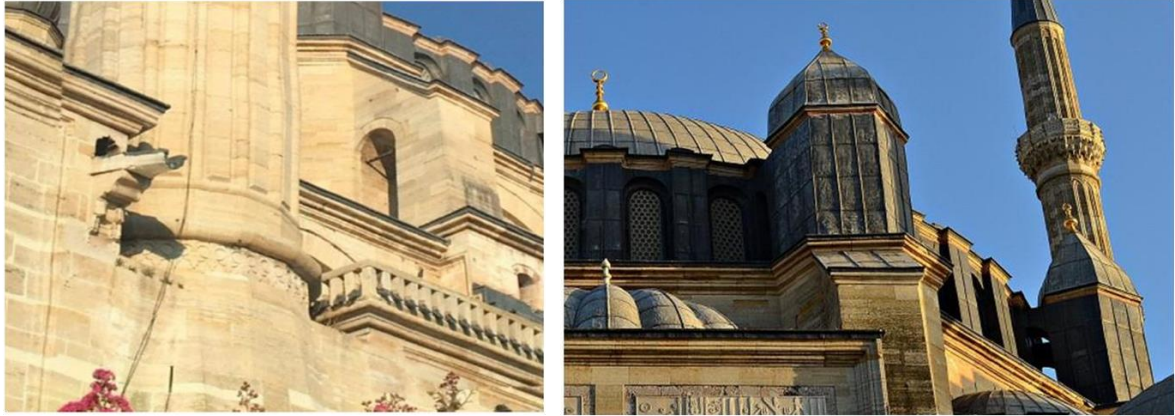
Tüm yüzeyleri tanımlamak ve sınırlandırmak üzere silmeler saçak seviyesinde tüm yapıyı dolaşmaktadır. Saçak silmelerinde çift katmanlı silmelerle yatay ve düşey yönde hareket Selimiye Cami saçak silmelerinde de görülmektedir. Kible cephesinde mihrap kubbesinden ince bir silme grubu da payandalara yükselmektedir. Payanda desteklerinin eğimli yüzeylerinde de silmenin inip tekrar yükseldiği çift yönlü hareket sürdürülmüştür.

Cephelerde elemanların okunurluğunu sağlamak üzere saçak silmelerinde kesintiler yapılmış, vurgulanmak istenen eleman öne çıkarılmıştır. Saçak silmeleri minarelere ulaşınca kesilip, cephe yüzeyinden içeri doğru dönmekte payandalarda ise saplanıp kesilmektedir (Resim 3.154 (a) Selimiye Camisinde cephenin avlu revaklarına bağlandığı noktada silmelerin düşey hareketini destekleyen alın cepheyi sonlandırmıştır. Bu bölüm dış cephede motifli özel bir formla bezenmiştir. Aynı parça avlu iç yüzeyde de kullanılmış, levha ve mukarnaslı niş ile bezenmiştir (Resim 3.140 (a)).

Parmaklıklar Semliye Cami yan cephelerinde yüzeyleri bitiren saçak silmeleri ile birlikte tüm cephe boyunca kullanılmıştır. Cephe hattını aşan düşey etkili payandalar ile cephe bölümleri vurgulanmıştır. Silmeler ve üzerindeki yarı geçirgen parmaklıklar payandalarda kesilerek bu bölümlerin vurgusu bir kez daha desteklenmiştir (Resim 3.153). Giriş, kible cephesi ve avlu bitişlerinde parmaklık kullanılmamıştır.

Resim 3.153. Selimiye Cami saçak silmeleri ve parmaklıklar

Resim 3.154. (a) Selimiye Cami saçak silmeleri minare ilişkisi, (b) silme çift yönlü hareket

Zemin silmeleri

Saçak silmelerinde olduğu gibi zemin silmelerinde de korkulukların desteği ile bant aralığı genişletilmiştir. Zemin silmeleri korkuluklarla birlikte payanda aralarında izlenmektedir. Korkuluk ve çeşme dizilerinin olduğu bölümde de görüldüğü gibi her öge kendi silme grubu ile çerçevelenmiş, zemin silmesi iki grup arasında yer almıştır. Zemin seviyesi diğer bölümlerde kademe farkı olarak yansımaktadır (Resim 3.155 (a), Resim 3.155 (b)).

Resim 3.155. (a), (b) Selimiye Cami zemin silmeleri

3.14. Sultan Ahmet Cami

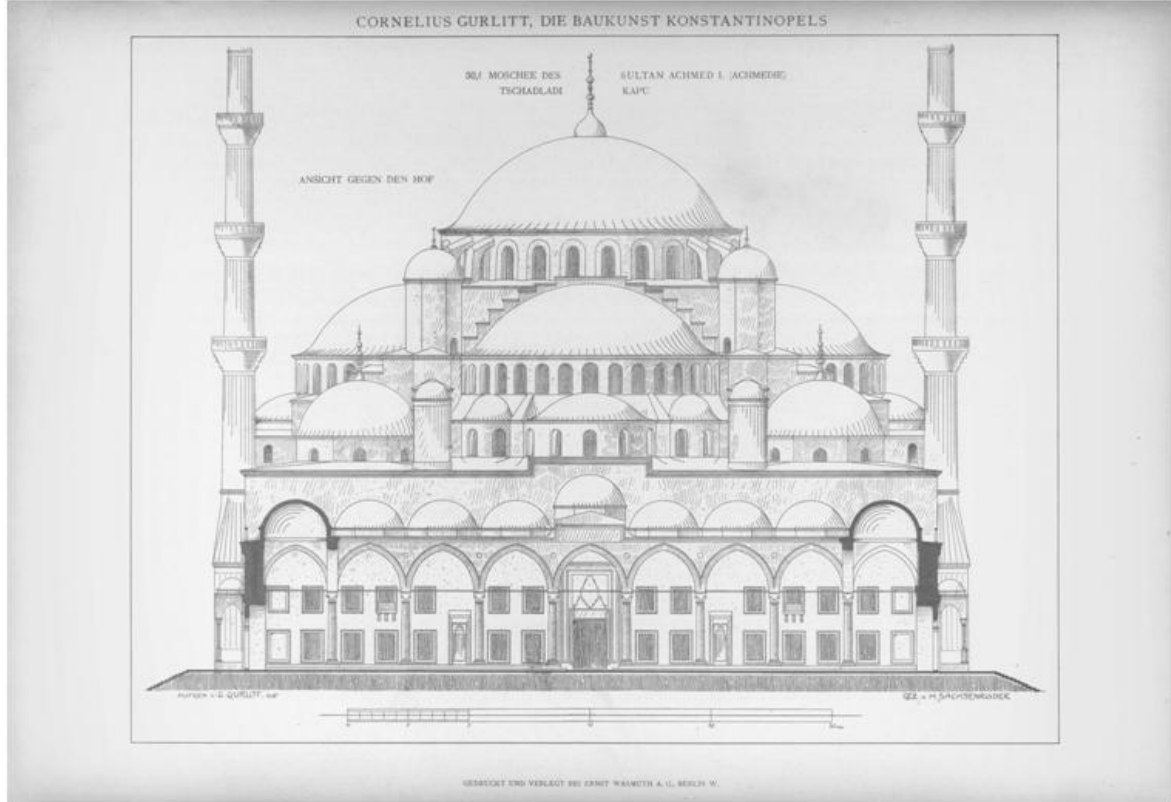
Resim 3.156. Sultan Ahmet Cami (Sultanahmet Camii, t.y.).

Sultan Ahmet Camisi Bizans sarayı kalıntılarının olduğu yerde Ayasofya ve Süleymaniye Cami yakınında yer almaktadır. Bu özel alanda yapılaşmak için güçlü bir kararlılık gösterilmiş, Cami için zemin hazırlanmıştır. Kamusal yapılar bölgesinde yer aldığı ve çevresinde Cami cemaati bulunmadığı için yıkılan kamusal yapıların yerine çevrede mahalleler oluşturulmuştur. Tüm çabalara rağmen, bir savaş sonucunda zafer anısına yapılmadığı için şeyhülislam ve fakihler tarafından ‘imansız Cami’ olarak adlandırılmıştır (Necipoğlu, 2013, s. 690). Yer darlığı nedeni ile Cami ve külliye diğer yapıları bir bütün oluşturamamıştır. Tüm olumsuz koşullara rağmen Cami yapma ve yer seçimindeki kararlılık Sultan Ahmed’in Sultan Süleyman’ın muhteşem imgesini örnek aldığını çağrıştırmakta ve yapıdaki benzerlikler bu savı pekiştirmektedir. 7 Kasım 1609 da temel kazısının başladığı, 7 Haziran 1617 de Cami ve hünkâr kasrının tamamlandığı, 1617 de Sultan Ahmed’in ani vefatı ve 1619-20 yılına kadar diğer yapıların inşaatının sürdüğü kaynaklarda yer almaktadır. Sultan Ahmet külliyesinin birçok yapısı günümüze ulaşamamıştır. Nayır’ın verdiği listede Cami ile birlikte medrese, mektep, türbe, imaret, darüşşifa, hamam, çeşmeler, mahzenler, arasta odalar ve birkaç evden söz edilmektedir (Kuban, 2016, s. 361).

Hem Süleyman’ın sembolik idealine ulaşma arzusu, hem konumuyla Ayasofya ile karşılaştırılma potansiyeli kütle biçimlenişinde etkili olmuştur. Özellikle örtü sisteminde daha yüksek ve piramidal etki arayışı gözlenmektedir. Süleymaniye’nin iki kademeli örtü silsilesi bir kez daha kademelendirilmiş üç kademeli kubbe sistemi piramidal etkiyi güçlendirmiştir. Beden duvarları dört cephede de payandalarla tanımlanmış merkezdeki bölümde yükseltilerek bu hedef desteklenmiştir. Süleymaniye’de yer alan dört minarenin tekrarı ve kible cephesine eklenen iki minareyle altı minareli tek Cami olma vasfını yakalamıştır.

Kütle düzenine bir yenilik olarak avlu cephelerine eklenen revaklar ve altında düzenlenen çeşme dizileri gösterilebilir. Bir diğer yenilik de Cami içinde yer alan hünkâr mahfilinin dışarıda hünkâr kasrı yapısına dönüşerek Camiye eklenmesidir. Sultan Ahmed’in inşaatı izlemeye geldiğinde burada kalıp dinlendiği ve bu süreçte dini merasimleri izlediği sultan kasrı, daha sonra bir geçitle Camiye bağlanmış, Cami kütesinin bir parçasına dönüşmüştür. Bu ilave yapı teması benimsenmiş, sonraki Camilerde daha da genişleyerek tekrarlanmış ve hatta daha önce yapılmış hünkâr kasrı olmayan Camilere de bu bölüm eklenmiştir.

Camide yan cepheleri payandalar ve minareler üç derin bölüme ayırmaktadır. Merkezde ve hünkâr mahfilinin olduğu bölümde çift katlı revaklar yer almaktadır. Cami yan girişlerinin olduğu bölümde ise tek katlı revaklar minare kaidesinin bitimine kadar yükselmektedir. Bir yenilik olarak avlu yan duvarlarına eklenen revaklar ise zemin ve zemin altında yer alan çeşme dizileri ile avlu cephelerine yeni bir görünüm kazandırmışlardır.

Resim 3.157. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi çizimleri ve son açıklıkta silmelerle sağlanan dörtlü grupta (Sultanahmet Camii, t.y.).

Resim 3.158. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi

3.14.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.14. Sultan Ahmet Camisinde yer alan silmeler

SULTAN AHMET CAMİSİNDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMAN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	X
	Mükebbire Silmeleri	X
	Korkuluk Silmeleri	X
	Çeşme Silmeleri	
	Çörten Silmeleri	
Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	X
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	X
GRUP SİLMELERİ		
	Grup Silmeleri	X
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X

3.14.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Kuzey avlu cephesinin merkezinde, cepheden öne çıkan ve avlu saçak silmelerinin üzerindeki parmaklıkların bitiştirine dek yükselen kapı, avlu cephesinin en güçlü elemanıdır (Resim 3.159 (a)). Yanlarda sütunçeler, üstte üçgen alın kapı sınırlarını derin gölgelerle vurgulamaktadır. Zeminde bir mermer kaideye oturan yüksek sütunçeler köşelerde dairesel ve iç bükey kesitli silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Bu dış çerçevenin içinde kapıyı üç yönden saran u şeklindeki silmeler üçgen alına dek yükselmiş ve kapı bileşenlerini toplayan elemana dönüşmüştür. Kitabe, mukarnaslı kavsara, iç köşelerdeki sütunçeler ve kapı oylumunda yer alan tüm bileşenler bu çerçeve içinde yer almıştır. En üstte kitabe renkli çerçevesi içinde yer almaktadır. Renkli çerçeve dışında yıpranmış olsa da silme izleri görülmektedir. Mukarnaslı kavsara alını yüzeyden taşkın çift sıra ince kesitli silmelerle çerçevelenmiştir. Mukarnas eteklerinden silme kapı derinliğı boyunca ilerleyerek hacimsel çerçeveyi tamamlamaktadır. İç köşe sütunçe silmeleri mukarnas silmeleri ile bloklanmamış, daha geniş bir çerçeve içinde yer almıştır (Resim 3.160 (a), (b)).

Mukarnasla birlikte içe çekilen yüzeyde mukarnas silmelerinin altında kendi çerçevesi içinde kitabe ve daha altta almaşık örgülü basık kemer ve silmelerle çerçevelenmiş köşelikler yer almaktadır. Kapı derinliğinde simetrik olarak silmelerle çerçevelenmiş kitabelik basık kemer üzengilerine dek inmekte altında mukarnaslı niş iç bükey kesitli kendi silmeleri içinde yer almaktadır. Mukarnas alını ve etekleri de silmelerle çerçevelenmiştir. Üçgen alını altından geçen geniş silmeler, sütunçeler, kapı ve üçgen alını bağlamakta, kapı yan yüzlerinden dönüp, düşey düzlemde inerek saçak silmeleri ile buluşmaktadır.

Üstteki plaka kapının mermer blok etkisini bozmamak üzere mermerle uyumlu renklerle düzenlenmiş ve renkli bordür kullanılmamıştır. Mukarnas kavsaranın gölgesinde, derinde kalan kitabe ise koyu renklerle düzenlenmiş ve koyu renk bordürle çerçevelenmiştir. Kapıda pembe gri damarlı mermer kullanılmış ve mermer damarlarında yatay süreklilik sağlanmıştır.

Resim 3.159. (a) Sultan Ahmet Camisi kuzey avlu girişi (b) yan avlu giriş kapısı silmeleri

Resim 3.160. (a), (b) Sultan Ahmet Cami kuzey avlu girişi kapı silmeleri

Kuzey giriş kapısında olduğu gibi avlu yan giriş kapılarında da kapıyı yanlarda sınırlandıran yüksek sütunçeler ve üzerlerinde başlıklar görülmektedir. Yan kapılar kuzey kapıda olduğu gibi avlu duvarlarından öne çıkmaz ve duvar yüksekliğini aşmazlar (Resim 3.161 (a)). Sütunçeler, kapıların yanlarında olmakla birlikte köşelerde değildir. Köşe geçişlerini yumuşatma işlevi üstlenen sütunçeler bu kapılarda köşelerden cepheye çekilmiş ve işlevsel varoluşundan uzaklaşıp bezeme unsuruna dönüşmüştür. Osmanlı mimarisinde kapıların ayrılmaz parçası olan sütunçeler bu kapılarda da işlevsel gerekçe olmasa da biçimsel olarak

varlığını sürdürmüş ve gelenekte olduğu gibi çevresi silmelerle çerçevelenmiştir. Ancak köşelerde olması dolayısı ile her iki yüzeyde hacimsel niş içinde yer alan sütunçeler bu kapıda cepheden görülmek üzere tek yüzeyde oluşturulan niş içinde silmelerle çerçevelenmişlerdir. Bu çerçevenin içinde kapı sütunçeler dışındaki tüm alt bileşenleri kapsayan geniş bantlı silmelerle çerçevelenmiştir. Silmelerle içe çekilen yüzeyde sivri kemer ve köşelikleri çerçeveleyen silmeler yer almaktadır. Sivri kemer yüzü silmelerle kademeli olarak içe çekilmiştir. Sivri kemer içinde yüzey içe çekilmiş, bu bölümde kemer alnı, kitabe, almaşık örgülü basık kemer ve köşelikler yüzey farkı ve silmelerle belirtilmiştir. Bütünden içe doğru hiyerarşik sıralama ile köşeliklerde en ince kesitli ve en dar bant aralığında silmeler kullanılmıştır. Sivri kemer içinde içe çekilmiş yüzey dışında kalan bölümlerde damarlı mermerde desen sürekliliği gözetilmiş damarlar yatay kullanılmıştır. Kapıyı çerçeveleyen silmelerin üzerinde motifli bir silme kuşağı tüm kapıyı yatay hat olarak sarmakta onun üzerinde avlu saçak silmeleri kapı hareketlerini ve sütunçe başlığındaki dairesel hareketleri izleyerek devam etmektedir.

Resim 3.161. (a) Sultan Ahmet Cami avlu yan kapı silmeleri (b) detay

Harim giriş kapısında dışta silmeler grubu tüm bileşenleri ile kapıyı çerçevelemektedir (Resim 3.162). İçte düz bir çerçevenin etrafında dairesel kesitli silme grupları u formu bu çerçeveyi sarmaktadır. U çerçevenin içinde mukarnas kavsara yüzü dışa taşkın silmelerle çerçevelenmiş mukarnas eteklerinden silmeler hacimsel çerçeveyi tamamlamıştır iç köşelerde yer alan sütunçeler mukarnas çerçevelerinden dışa doğru daha geniş bir alanda sütunçeleri çerçevelemektedir. İç yüzeyde kitabe ve köşelikler silmelerle çerçevelenmiştir. Yanda kitabeler ve mukarnaslı nişler geleneksel düzen içinde silmelerle çerçevelenmiştir.

Resim 3.162. Sultan Ahmet Cami cümle kapı silmeleri

Pencere silmeleri

Revak altı cephesinde Alt sıra pencere ile üst sıra pencere arasında boyutsal küçülme dışında farklılaşma yapılmamış tüm elemanlar çoğaltılıp tekrarlanmıştır. Pencere alt bileşenlerini bütünleştiren silmeler pencere sövelerini bezeyen unsurlara dönüşmüştür. Sultan Ahmet Cami pencerelerinde silmeler, diğer cephe bileşenleri ile diyalektiğe girmeksizin, yere göre hiyerarşiye göre değişmeden biçimlenmiştir (Resim 3.164).

Resim 3.163. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi silmeleri

Pencerelerde klasik anlamda silme kullanımı avlu üst sıra pencerelerinde görülmektedir. Sivri kemerli balpeteği dolgulu pencereler silmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Köşelikler silmelerle çerçevelenip gölgelerle belirginleştirilmiştir (Resim 3.165).

Pencerelerin strüktürel sistemle bütünleşmesini ifade eden ikili dörtlü pencerelerin silmelerle çerçevelenerek strüktürel sistemle bütünleşmesini sağlayan gruplaşmalardan da uzaklaşmış pencerelerin tek tek ve strüktürel sistemle bağları kopuk, cephede nötr bir şekilde yer almaları sağlanmıştır.

Resim 3.164. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi pencere silmeleri

Resim 3.165. Sultan Ahmet Cami avlu üst sıra pencere silmeler

Niş silmeleri

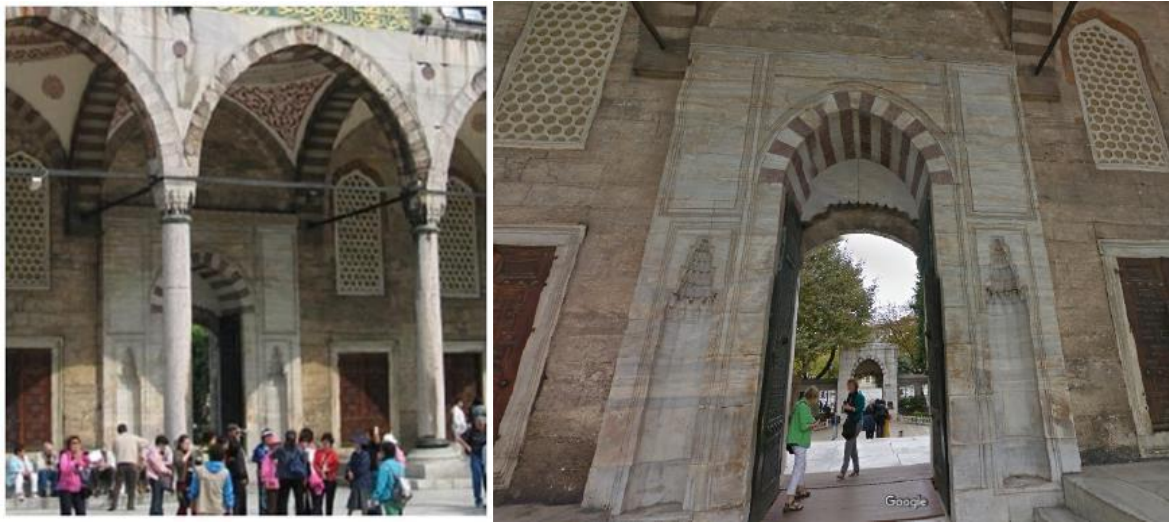

Resim 3.166. Sultan Ahmet Cami revak altı cephesi niş silmeleri

Taç kapı süsleme programlarında yer alan nişler dışında cephede yalnızca iki mihrabiye nişine yer verilmiştir (Resim 3.163, Resim 3.166). Son cemaat mahallinde taç kapıdan sonra ikinci kubbe biriminde yer alan nişler cephede kapıdan sonra en yüksek cephe bileşeni olma özelliği taşımaktadır. Taç kapı gibi mukarnaslı kavsarasının üzerinde kitabelik levhalar yer

almaktadır. Önceki örneklerde levhayı çevreleyen silmelerle sonlanan niş bezeme programına burada bir dış çerçeve daha ilave edilmiştir. Dıştaki bu son çerçevede pencere sövelerinde kullanılan detay tekrar edilmiş böylece cephede yer alan bileşenler arasında görsel birliktelik sağlanarak yeni bir bağ kurulmuştur. Bu çerçevenin içinde dış bükey iç bükey birleşik kesitli silme geleneksel niş bezeme programında yer alan tüm unsurları toplayarak çerçevelemekte ve eteklerden içe dönerek hacimsel çerçeveyi tamamlamaktadır. En üstte kitabelik altında mukarnas alnı silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Mukarnas eteklerinden silme içe dönerek hacimsel çerçeveyi tamamlamaktadır. Niş iç köşelerinde sütunçeler silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Kapı detayında olduğu gibi sütunçe çerçevesi mukarnas çerçevesinden dışa taşarak daha geniş bir alanı çerçevelemektedir.

Kapı iç yüzeylerinde gelenekselleşen program tekrarlanmış kapı ve yanlarda iki niş üçlemesi yinelenmiştir (Resim 3.167 (a), (b)). Nişlerin üzerinde yer alan boş levhalar kapı üst hizasına kadar uzatılarak yeni bir pano düzeni oluşturulmuştur. Silmeler önce tüm kapı iç yüzeyini tanımlamakta, ardından kapı süsleme programında yer alan niş, nişlerin üzerinde yer alan levhalar, kapı kemeri kemerin üzerinde yer alan levha gibi tüm alt bileşenleri tekrar çerçevelemektedirler. Son cemaat cephesi nişlerinde olduğu gibi kapı üstlerinde de kalın bir bordür cepheden taşkın kapıları sararak sonlandırmaktadır.

Resim 3.167. (a) Sultan Ahmet Cami revaklı avlu (b) iç yüzeyde kapı silmeleri

Korkuluk silmeleri

Yan revaklarda sütunlar arasında yer alan masif mermer korkuluklar silmelerle çerçevelenmiştir. Yatay dikdörtgen yapıları nedeniyle yatay hatları desteklemektedirler. Sultan Ahmed Camisi ile birlikte biçim sözlüğüne katılan avlu yan revakları korkuluklarında ise yatay hat kesintisiz sürdürülmüş sütunlarla kesilmemiştir. Sütunlar masif mermer korkuluk üzerine oturmuş, ancak sütunların dairesel hareketi korkuluklara yansıtılmıştır. Tüm silme detaylarında olduğu gibi korkuluk detaylarında da dairesel hareketler yerini çoğunlukla köşeli kesitlere bırakmıştır. Silme kesitlerindeki bu biçimsel farklılık en çok pencere silmelerinde görülmektedir.

Yatay bloklar olarak düzenlenen ve silmelerle yatay hatları bir kez daha vurgulanan korkuluklar Cami yan girişlerinde sütunlar arasında ve avlu yan girişi ile Cami yan girişini bağlayan geçit korkuluklarında benzer detaylarla sürdürülmüştür. Çift katlı revaklarda ve avlu yan revaklarında korkuluğun altında kat silmeleri yer almaktadır.

Resim 3.168. Sultan Ahmet Camisi mükebbireleri (b) korkuluk silmeleri

Çeşme silmeleri

Çeşme dizileri Sultan Ahmet Camisinde Cami beden duvarları içinde sınırlı kalmayıp tüm avlu yan cephesi boyunca sıralanmışlardır. Cami zemini daha çok yükseltilmiş, bu seviye altında çeşme dizileri için gölgelikli bir alan oluşturulmuştur. Yükseltilmiş zemin seviyesi tüm çeşmeler boyunca güçlü silmelerle belirginleştirilmiştir. Her kullanıcı için silmelerle tanımlanmış panolar burada yer almaz. Düz yüzey üzerine musluklar yerleştirilmiştir (Resim 3.169).

Resim 3.169. Sultan Ahmet Cami çeşme silmeleri

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Avlu revaklarında ve dış yan revak kemerlerinde ince kesitli çift sıra silme takımı kemerleri çerçevelemektedir. Kemer silmeleri kullanım biçimi olarak Süleymaniye’de kullanılan kesitleri anımsatsa da silme bant aralığındaki incelikleri dikkat çekicidir (Resim 3.170, Resim 3.171).

Resim 3.170. Sultan Ahmet Cami revaklı avlu kemer silmeleri

Payanda silmeleri

Yan cephelerde çift katmanlı silme takımı saçak seviyesinde payandaları sarmakta, daha ince ikinci silme sırası daha üst seviyede örtü sisteminden payandalara ulaşp ikinci kez sarmaktadır (Resim 3.173 (a)). İki silme takımı arasındaki bölüm bir pencere ile boşaltılmıştır. Mihrap cephesinde payandalar zeminden saçak seviyesine dek kesintisiz yükselmekte, merkezdeki yükselişle birlikte payandalar ve onları sonlandıran silmeler de yükselmektedir. Giriş cephesine payanda hareketleri yansıtılmamış beden duvarları ve silmeler merkezdeki yükseliş dışında revak alnına fon oluştururcasına sakın bırakılmıştır.

Resim 3.171. Sultan Ahmet Cami dış yan sofalar

Resim 3.172. Sultan Ahmet Cami mihrap cephesi silmeleri (Cambaz, 2011).

Resim 3.173. (a) Sultan Ahmet Cami çift sıra payanda silmeleri, (b) mihrap cephesi payanda silmeleri

Minera kaidesi silmeleri

Kare tabanlı, prizmatik minare ayaklarının köşelerinde ince sütunçeler yükselmekte, sütunçeleri çerçeveleyen silme izleri görülmektedir (Resim 3.174). Sütunçe ile hizalanmış silme hattı minare ayaklarının yüzeylerinde panolar oluşturmaktadır. Ancak yüzey hareketleri ile pano içinde tekrar üç dikey pano oluşturulmuştur. Burada silmeler yüzey tanımlama işlevlerinin dışında minera kaidesinde düşey hatlar elde edilmesini sağlayan bezeme unsuru olarak görünmektedir.

Zemin silmesi minara kaidesini da sararak yatay hareketini sürdürmüştür. Bu silmenin altında malzeme değişmiş ve köşe dönüşünde bir küçük sütunçeye daha yer verilmiştir. Zemin silmesinin üzerinde minare ayakları üst sıra pencerelerin kemerlerine dek yükselmekte, minare gövdesine geçiş bölümüne düz ve derin iç bükey kesitli silmelerle geçilmektedir.

Resim 3.174. Sultan Ahmet Cami minara kaidesi silmeleri

Bezeme elemanı silmeleri

Yan cephe merkezde yer alan çift katlı revak bölümünde küçük sütunların üzerinde her iki katta levhalar yer almaktadır. Yazısız levhaların çevresi yüzey hareketi ile içe çekilmiş, gölge elde edilmiş, levhalar görünür kılınmıştır (Resim 3.174), (Resim 3.175).

Grup silmeleri

Cami yan girişlerinde revak alını bir yüzey olarak kabul edilmiş ve bitişi tanımlayan silmeler köşelerden düşey yönde hareket ederek yüzeyi çerçeve içine almıştır. Önceki örneklerde bu yüzeyler yalnızca bitiş silmesi ile yatayda sonlandırılmakta idi. Sultan Ahmet Camisinde revak silmeleri, kemerleri tarifleyen silmelerle buluşarak alını çerçeve içine almıştır. Alını çerçeveleyen silmelerle kemerleri çerçeveleyen silmeler için farklı silme kesitleri kullanılmıştır.

Çift katlı revaklarda bu yaklaşım daha net gözlenebilmektedir. Katları ayıran silme çift yatay hatta sahiptir. Biri üst kata, diğeri alt kat revaklara dönerek kendi çerçevelerini tamamlamaktadırlar.

Resim 3.175. Sultan Ahmet Cami grup silmeleri

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

Örtü sistemi ve beden duvarlarını ayıran saçak silmeleri ile birlikte yan cephelerde yatay çerçeveleri oluşturan kat silmeleri ve zemin silmesi izlenebilmektedir. Çift katlı revakların üst kat bitişlerinde, beden duvarları bitiş silmelerine göre ince kesitli ve dar bant aralığına sahip silmeler kullanılmıştır. Alt kat revaklarda kat silmesi korkulukların altından geçmekte bu güçlü ve cepheden taşan hattın altında çift sıra mukarnas motifli silme yer almaktadır (Resim 3.171, Resim 3.175).

Saçak silmeleri

Sultan Ahmet Camisinde bitiş elemanı olarak farklı silme çeşitleri kullanılmıştır. Yüksek beden duvarlarında daha güçlü hatlı daha derin gölgeli silmeler, göz seviyesine daha yakın bitişlerde daha ince silme takımları kullanılmıştır. Silmeleri desteklemek üzere avlu bitişlerinde ve yan cephelerde parmaklıklar kullanılmıştır. Çift katmanlı silmelerin çift yönlü hareketi Sultan Ahmet Cami saçak silmelerinde de sürdürülmüştür (Resim 3.177 (a), (b)).

Mihrap cephesi saçak silmeleri cepheyi sonlandırdıktan sonra köşelerde minarelerle birlikte düşey yönde ilerlemektedirler. Bir grup silme, minare gövdesine geçiş silmesi olarak minareyi çevrelemekte, ikinci katmanda yer alan silmeler düşey yönde hareketini sürdürüp minare ayakları ile geçiş bölümünü ayıran silme olarak kare tabanlı minare kaidesini sarmaktadır.

Resim 3.176. (a) Sultan Ahmet Cami saçak silmeleri (b) mukarnaslı bağlantı (c) düz geçiş

Mihrap cephesinin orta bölümü iki yanındaki payandalarla birlikte yükseltilmiş, silmeler de payandalarla birlikte payanda yanaklarından yükselerek bu hareketi izlemiştir.

Yan cephelerde köşelerde beden duvarlarının minareyle buluştuğu noktada silmeler düşey yönde hareket etmekte ve minarenin gövdeye geçiş silmesi olarak minareyi çevrelemektedir. Avlu duvarlarından gelen saçak silmelerinin üstteki silme grubu yatayda hareketini sürdürüp minareye saplanırken, alttaki silme takımı düşey yönde hareket ederek minare kaidesinin bitiş silmesi olarak kaideyi sarmaktadır. Beden duvarlarını sonlandıran saçak silmelerine parmaklıklar da eşlik etmektedir. Yan cephelerde de payandalarla sınırlandırılmış orta bölümde, cephe yüzeyi yükseltilmiş yanlarda alçakta kalan bölümlere parmaklıklar eklenmiştir (Resim 3.177 (a)).

Çift katlı revakların üst kat bitişlerinde, beden duvarları bitiş silmelerine göre ince kesitli ve dar bant aralığına sahip silmeler kullanılmıştır. Alt kat revaklarda bir kat silmesi korkulukların altından geçmekte bu güçlü ve cepheden taşan hattın altında çift sıra mukarnas motifli silme yer almaktadır.

Resim 3.177. (a) Sultan Ahmet Cami parmaklıklar (b) çift katmanlı saçak silmeleri

Avlu çeperleri yüksek beden duvarlarına göre çok daha ince saçak silmeleri ile sonlandırılmıştır. Silme kesitleri, açısı ve bağlı olarak elde edilen gölgeler daha hafif olmasına rağmen çift katmanlı silme uygulaması avlu çeperlerinde de sürdürülmüş üst katmandaki silmeler yatay hareketi sürdürürken minare ve kapı bağlantı noktasında alt silme

grubu düşey yönde hareket etmiştir. Avlu dış revakları bitiminde mukarnas motifli bordür silme gruplarını desteklemektedir. Ancak motifler sundurma saçığının altında kalmıştır.

Saçak silmeleri ve parmaklıklar kuzey avlu giriş kapısında kesilmektedir. Taçkapı cepheden taşarak ve saçak seviyesini aşarak yükselmektedir. Avlu yan girişlerinde ise saçak silmeleri taç kapı sütunçeleri ile birlikte sütun başı gibi dairesel hareketleri izleyerek dalgalandırılmıştır.

Zemin silmeleri

Cephelerde düşey hareketler gibi yatay hareketler de öne çıkmaktadır. Saçak silmeleri, parmaklıklar, revak silmeleri, kat silmeleri gibi zemin silmesi de özellikle yan cephelerde yatay hatları vurgulamaktadır. Saçak seviyesinde parmaklıklar, kat silmesinde motifli silmeler, zemin silmesinde korkuluklar, yatay hatların destekleyicisi olarak yer almaktadır. Tüm yapı boyunca kat silmesi, özellikle yükseltilmiş zemin seviyesinin altını çizmektedir. Zeminde döşeme hizası kare kesitli bir silme ile belirtilmiştir. Damlalık için oluşturulan açılı pah dışında yalın geometrik hatları ile geniş bir bant olarak kat hizasını belirlemektedir. Minare ayakları dâhil olmak üzere zemin kat seviyesi güçlü silmelerle vurgulanmıştır (Resim 3.174, Resim 3.178).

Resim 3.178. Sultan Ahmet Cami zemin silmeleri

3.15. Yeni Cami

Resim 3.179. Yeni Cami (<https://islamansiklopedisi.org.tr/yeniCami-kuliyesi>).

Caminin temelleri 23 Ağustos 1597 tarihinde atılmıştır. İlk tasarımı yapan Davut Ağa temel atıldıktan kısa bir süre sonra vebadan ölmüştür. Davut Ağanın ölümünden sonra hassa mimarbaşı Dalgıç Ahmed Ağa yapıyı zemin seviyesine dek çıkarmıştır. 1603 yılında Cami yapımını üstlenen Safiye Sultan'ın ölümünden sonra ise Cami inşaatı beklemeye geçmiştir (Ülgen, 1942). Yaklaşık 60 yılın ardından unutulmuş yapı 1661 yangınından sonra çevresinde yanan diğer yapılar arasında görünür olunca, tekrar gündeme gelmiştir. IV. Mehmedin annesi Turhan Sultan 19 yaşındaki oğlu için Cami yaptırma işini üstlenmiş ve yarım kalan yapıyı tamamlamaya karar vermiştir. Yapı 1663 yılında başlangıcından 66 yıl sonra Mustafa Ağa tarafından tamamlanmıştır (Ülgen, 1942; Kuban, 2016; Necipoğlu, 2013).

Yeni Cami başlangıç tarihi olarak Sultan Ahmet Camisinden önceye tarihlense de araştırma kapsamında cephe bitişlerindeki üslup geçişleri ve silmeler konu edildiği için kronolojik sıralamada yapıların bitiş tarihleri göz önüne alınmıştır.

Zaman içinde İstanbul sur içinde külliyesi ile birlikte Cami yapımı için uygun yer bulma zorluğu giderek büyüyen bir soruna dönüşmüştür. Safiye Sultana külliye yapımı için önerilen Yeni Cami alanı da sınırlı olanaklara sahiptir. İstimlâk zorlukları sebebiyle, külliye de yer alan Cami, hünkâr kasrı, türbe darülkurra, sıbyan mektebi, sebiller, çeşme, arasta birimleri dağınık yerleşmiş ancak yapılar arasında ilişkiler ağı kurulmuştur.

Grelot'un 1683 tarihli gravüründe Caminin avlu içinde yer aldığı, hünkâr kasrının eski kıyı surları kalıntıları üzerine yapıldığı görülmektedir. Ancak zaman içinde surlar yıkılmış/yıkılmış avlu iskeleye açılmış, kıyı dolarak yapıdan uzaklaşmıştır (Necipoğlu, 2013, s. 687).

Yapı 1766-1894 yıllarında iki büyük deprem ve çeşitli yangınlar geçirmiş buna rağmen ayakta kalmış, yalnızca ikinci depremde minarelerden biri hasar görmüştür. Yıllar içinde zamanın etkilerine ve doğal felaketlere karşı dayanım gösteren yapı, yol genişletme çalışmaları, çevre düzenleme faaliyetleri gibi etkenlerle dönüşüme uğramış, külliye düzeninde değişiklikler olmuş, külliye birimleri arasından ve üzerinden yol geçmiş, avlu duvarları yıkılmış, kapalı avlu meydana açılmıştır (Ülgen, 1942).

Caminin külliye birimleri içinde en yakın ilişkide olduğu birim yapıya eklenen hünkâr kasrıdır. Rampanın ulaştığı sofada biri sultan diğeri valideye ait olduğu düşünülen iki oda ve aralarında ıslak hacim yer almaktadır. Odaların açıldığı sofadan Cami hünkâr revaklarına ve hünkâr kasrına geçilmektedir. Rampa altında müştemilat olduğu düşünülen ikisi büyük yedi oda yer almaktadır. Orijinal halini büyük ölçüde korumuş olan yapı, döneme ait sivil mimari ve konuta dair pek çok veri taşıması nedeniyle özel öneme sahiptir.

Altta düz atkılı üstte sivri kemerli pencereleri ile Cami pencere düzeninin hünkâr kasrında da sürdüğü gözlenmektedir. Sultan Ahmet Cami hünkâr kasrının Cami ile rastlantısal bağlantı tavrına göre Yeni Camide iki yapının birleşmesine özen gösterildiği izlenmektedir. Cami revak korkulukları altında yer alan kat silmesi hünkâr kasrında da sürdürülmüş, her iki yapıda hâkim olan geniş ahşap saçaklar iki yapı arasında görsel bağ kurulmasına sebep olmuştur. Cami korkuluk seviyesi ile hünkâr kasrı pencere seviyelerinin eşitlenmesi gibi iki yapının birlikte ele alındığına dair izler taşımaktadır. Buna karşın hünkâr kasrı, altta taş, silme üzerinde ise taş tuğla almaşık yapının hâkim görüntüsü ile taş kaplı anıtsal Cami

yapısından ayrıldığını da ifade etmektedir. Sur duvarları üzerine taşan çıkma payandaları ve iki sokağı bağlayan geniş kemerli geçidi yapının imgeleri arasında yer almaktadır.

Resim 3.180. Yeni Cami mihrap cephesi (Sait71, 2013).

3.15.1. Silmelerin kullanıldığı yerler

Çizelge 3.15. Yeni Camide yer alan silmeler

YENİ CAMİDE YER ALAN SİLMELER		
ELEMEN SİLMELERİ		
Mimari Eleman Silmeleri	Kapı Silmeleri	X
	Pencere Silmeleri	X
	Niş Silmeleri	
	Mükebbire Silmeleri	X
	Korkuluk Silmeleri	X
	Çeşme Silmeleri	X
	Çörtten Silmeleri	

Çizelge 3.15. (devam). Yeni Camide yer alan silmeler

Taşıyıcı Eleman Silmeleri	Kemer Silmeleri	X
	Payanda Silmeleri	X
	Minera kaidesi Silmeleri	X
Bezeme Elemanı Silmeleri	Pano Levha Silmeleri	
GRUP SİLMELERİ		
	Grup Silmeleri	X
YÜZEY SİLMELERİ		
	Kat Silmeleri	X
	Saçak Silmeleri	X
	Zemin Silmeleri	X

3.15.2. Silme analizi

Mimari eleman silmeleri

Kapı silmeleri

Resim 3.181. Yeni Cami (a) kuzey avlu girişi (b) doğu avlu girişi

Sultan Ahmet Camisinde pencerelerle başlayan cephe bileşenlerinin tekrarı, bir örneğin cephede çoğaltılması yaklaşımına Yeni Camide avlu giriş kapıları da eklenmiştir. Üç giriş kapısı tipleştirilmiş, ‘‘yer’’ in önemi göz ardı edilmiş, giriş aksını temsil eden kuzey giriş kapısının önceliği yok olmuştur. Avluya girişler için üç benzer özellikli kapı düzenlemesi yapılmış, giriş aksını temsil eden kuzey giriş kapısının önceliği yok edilmiştir. Kapılar arasındaki fark tepeliklerdeki ve köşeliklerdeki motifler gibi minör kapı bezeme farklılıklarına indirgenmiştir. Mukarnas içermeyen kapıların, derinlikleri, yüzeyden taşkınlıkları yükseklikleri azalmıştır. Kapılarda cephe malzemesinden farklı malzeme kullanımı geleneği sürdürülmüştür (Resim 3.182).

Dış cephelerde önemini yitiren giriş aksı vurgusu, revaklı avluda giriş aksı üzerinde yer alan kemerlerin diğerlerinden geniş tutulması yolu ile sürdürülmüştür. Yan avlu girişlerinde yer alan kemerler ise vurgulanmamıştır. Son cemaat mahalli revakları diğer revak yükseklikleri ile eşitlenirken giriş aksında yer alan kuzey giriş kapısının yer aldığı kubbe ve harim girişinin yer aldığı kubbe yükseltilmiş kitabeli alınlık oluşmuş ve tepeliklerle taçlandırılmıştır (Resim 3.200, Resim 3.184 (b)). Dış cephede eşitlenen üç taç kapı iç avluda hissedilmez. İç avluda kapı bezeme programının bir parçası olan ve silmelerle tanımlanan niş-kapı-niş üçlemesi de Yeni Camide iç avlu kapı bezeme programından çıkartılmıştır. İç kapının motifli kemer geleneği ise sürdürülmüştür.

Üç avlu kapısında da düz bir silme bandı dış çerçeveyi çizmekte dış bükey iç bükey kesitli silmelerle yüzey içe çekilmektedir. İç yüzeyde kitabelik içe çekilen yüzeyle oluşturulan bordür içinde yer almaktadır. Köşelikler motiflerle bezenmiş, elde edilen doku farkı ile belirginleşmişlerdir. Sivri kemer yüzeyinde iki dış bükey arasında iç bükey kesitli silme yer almaktadır. Sivri kemer içinde yüzey içe çekilmiştir. İçe çekilen yüzeyde kemer alını çevresindeki ince silme ile çerçevelenmiştir. Kitabe benzer silme ile çerçevelenmiş, basık kemer köşeliklerinde silme katmanları bir kademe artırılmıştır. Kuzey avlu kapısında en dışta burma motifli ince sütunçeler yükselmektedir (Resim 3.181 (a)). Kapı üzerinde motifli silmeler kapıların derin gölgelerle bitmesini sağlamıştır (Resim 3.181 (a), (b), Resim 3.183 (a), (b)).

Yapıya eklenen hünkâr kasrı ile birlikte hünkâr giriş kapısı bezeme programı yoğunlaşmış, kapı üzerine motifli bir alınlık eklenmiş, aynı motifin türevleri mermer şebekelerin de üzerine eklenerek üçlü bir kompozisyon oluşturulmuştur. Alınlıkların altında hünkâr

kapısında geleneksel silme uygulamaları sürdürülmüş dış çerçevenin içinde kapı bileşenleri sarılmış, silmelerle içe çekilen yüzeyde kitabe, basık kemer köşelikleri çerçeve içine alınmıştır. En dışta burma motifli sütunçeler ve üstte motifli silmeler daha sonra motifli kuşak ve en üstte alın ve tepelik yer almaktadır.

Harim yan giriş kapıları bezeme programı olabildiğince yalınlaşmış kapı üzerinde yer alan kitabelik silmelerle çerçevelenmiş, bordür, renk gibi unsurlardan arındırılmıştır (Resim 3.189 (b)). Harim cümle kapısı revak altı cephesinden öne taşırılmamış, cephe ile hem yüz düzenlenmiştir. Cepheden silmelerle ayrılmaktadır (Resim 3.190 (a)). Kapıyı u şeklinde saran silme gruplarının merkezinde dairesel kesitli silme yer almaktadır. Ve önceki örneklerden farklı olarak mukarnas çevresinde yer alan silmelere bir sıra motifli silme eklenmiştir. Günümüzde motifli silmede yıldızlı renk uygulanarak bir kademe daha vurgusu artırılmıştır. Motifli silme kapı altında ve mukarnas eteklerinden kapı iç yüzüne dönerek hacimsel çerçeveyi tamamlamaktadır. Mukarnas bölümünü tanımlayan silmeler dışında çevreye eklenen motifli silme örneği katalogda yer alan örnekler içinde taktır. Üç parçalı kitabe aynı seviyede tutulmuş, iç köşelerde yer alan sütunçeler, kapı derinliğinde yer alan mukarnaslı nişler ve iç yüzeydeki basık kemer köşelikleri silmelerle çerçevelenmiştir. Genellikle sütunçe ve kapı derinliğinde yer alan niş silmeleri aynı seviyede düzenlenirken bu kapıda sütunçe silmeleri daha yüksek bir seviyeye taşınmıştır.

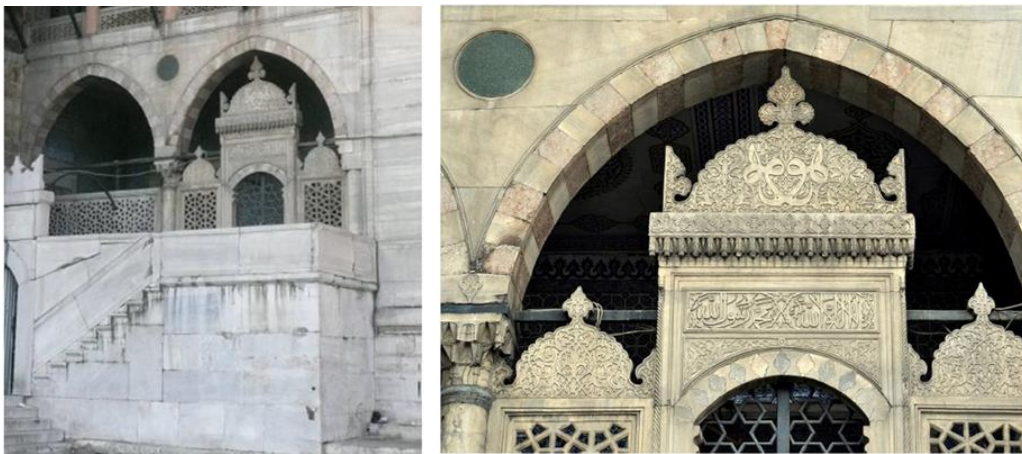
Resim 3.182. Yeni Cami eş düzenlenmiş avlu kapıları
(<https://gezilmesigerekenyerler.com/istanbul/yeni-Camii-nerede-nasil-gidilir-tarihi-hakkinda-bilgi.htm>).

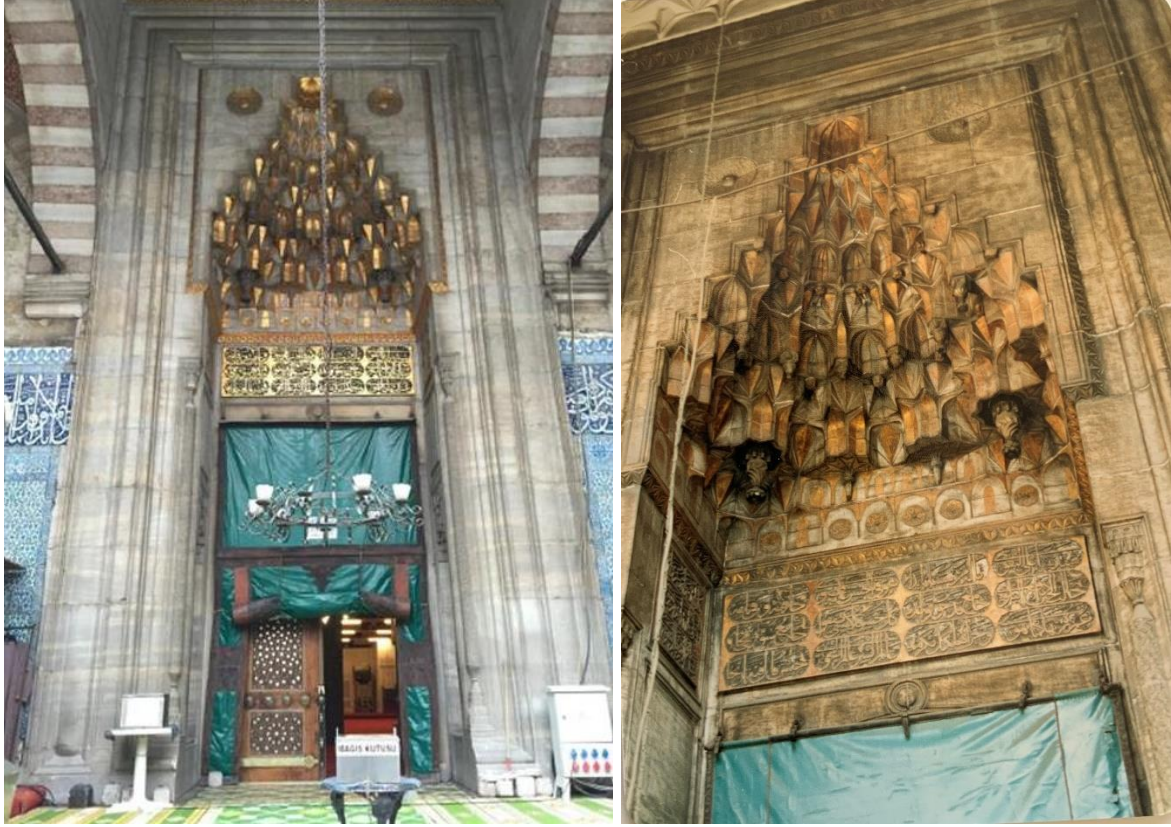
Resim 3.183. (a) Yeni Cami doğu avlu girişi (b) batı avlu giriş kapıları

Resim 3.184. (a) Yeni Cami revaklı avlu içinden avlu giriş kapıları (b) alın detayı

Resim 3.185. (a) Yeni Cami hünkar girişi (Eryiğit, 2019). (b) detay

Resim 3.186. (a) Yeni Cami cümle kapısı (Eryiğit, 2019). (b)detay

Pencere silmeleri

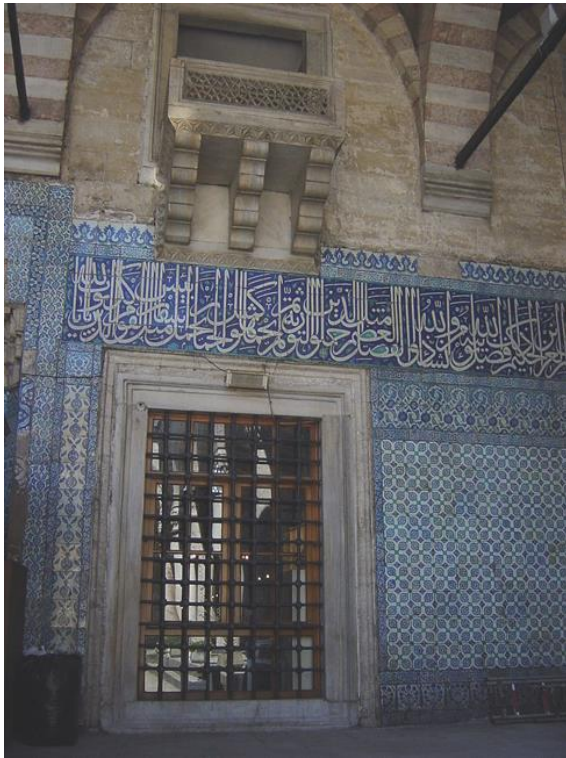
Düz atkılı mermer söveli avlu alt sıra pencereleri, klasik düzenli silme grupları ile çerçevelenmiştir. Ancak silme katmanları ve derinliği dolayısıyla ışık gölge etkisi azalmış daha yüzeysel cephe düzenlemeleri uygulanmıştır. Pencerelerin kemer ve alınlıkları cepheye yansıtılmamıştır. Üst sırada sivri kemerli içlikli pencerelerde cephe rengine yakın pembe Marmara pudingi mermer ile almaşık örgü kullanılmıştır. Üst sıra pencerelerde silme veya köşelik kullanılmamış pencere kemerlerinin yüzey farkı ile yetinilmiştir (Resim 3.187).

Revak altı cephesi alt sıra pencereler çini kaplama içinde yer almasına rağmen pencereler silmelerle çerçevelenmiş mermer sövelerde silmeler sürdürülmüştür. Alt sıra pencerelere göre daha küçük olan, düz atkılı üst sıra pencerelerde silmelerin, yalnızca mermer pencere sövelerinde kaldığı görülmektedir (Resim 3.188 (a)).

Avlu revaklarında yer alan diğer alt sıra pencerelerin çevresi silmelerle çerçevelenmiş, üst sırada yer alan sivri kemerli pencerelerde silme kullanılmamıştır.

Resim 3.187. Yeni Cami avlu pencere silmeleri

Resim 3.188. (a) Yeni Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) hünkâr girişi pencere silmeleri

Resim 3.189. (a) Yeni Cami revak altı cephesi pencere silmeleri (b) revaklı avlu pencere silmeleri detay

Yan cephelerde alt sıra ve üst sıra pencerelerin silmeleri yalnızca söve yüzeyleriyle sınırlı kalmıştır. Pencere dışında kazıma tekniği ile elde edilmiş söveler uygulanmamıştır. Mihrap cephesinde de silmeler pencere sövelerinde yer alan silmelerle sınırlı kalmıştır. Silmelerin pencere, kemer, köşelikler, kemer alını gibi bileşenlerini toplayıcı özelliği uygulanmamış böylece pencerelerde silmeler de işlevini yitirmeye ve gücünü kaybetmeye başlamış, biçimsel olarak da alt sıra pencere oranları genişletilmiştir. Hünkâr girişinde yer alan pencere, hünkâr kapısında olduğu gibi farklı ele alınmış, kemer, köşelikler, kitabelik bölümleri görünür kılınmış, silmelerle çerçevelenmiş, rozetlerle bezenmiş ve üzerinde motifli bir silme kuşağına yer verilmiştir (Resim 3.188 (b)).

Niş silmeleri

Zaman içinde oluşan kayıplar ve geçirdiği onarımlar sonucu yapının orijinal durumundan uzaklaştığı yerlerden biri de son cemaat mahallinde yer alan mihrabiye nişleridir. Kemer üzengilerine dek yükselen nişlerin mukarnas kavsaralı bölüm dışında çinilerle bezendiği görülmektedir. Nişlerin şu anki durumu mihrabiye nişlerinin bezeme programında yer alan silmelerle çevrilip çevrilmediğine dair kesin bir iz taşımamakla birlikte batıda yer alan, görece daha korunmuş nişin çevresinde çini bordürlerin yer aldığı izlenimi doğmaktadır. Yapıda yer alan diğer çini panoların da çini bordürlerle çerçevelendiği görülmektedir (Resim 3.190 (a)). Katalogda yer alan klasik dönem yapılarında kazıma tekniği ile elde edilmiş silmelere sahip olmayan tek örnek olarak Yeni Cami mihrabiye nişleri gösterilebilir.

Resim 3.190. (a) Yeni Cami niş silmeleri (b) çini kaplamalar

Mükebbire silmeleri

Mükebbire payandaları, dış bükey iç bükey dairesel kesitli silmelerle benzer şekilde fakat çok daha geniş dalgalarla oluşturulmuş geçiş elemanlarıdır. Mükebbire bloğunun çevresinde eğimli yüzeyde bir sıra motifli silme kullanılmıştır (Resim 3.191).

Resim 3.191. Yeni Cami mükebbire silmeleri

Korkuluk silmeleri

Alt sıra revaklarda ve Cami yan girişlerinde, Cami yan girişleriyle avlu yan girişini bağlayan geçit korkuluklarında korkuluk silmeleri, revak boyunca yekpare mermerden yapılmışçasına yatay hat olarak sürdürülmüştür. Silme biçimlenmeleri aynı sistemin parçası olduğunu vurgulamak ve yatay etkiyi kesintilerle de olsa sürdürmek üzere korkuluk boyutları ve silme detayları değişmeksizin, payandaları ve minare ayaklarını atlayarak diğer revaklarda da tekrarlanmıştır. Masif korkulukların iç yüzeyinde dışa doğru hareket görülmektedir. (Resim 3.195 (b)). Hünkâr girişinde masif korkuluğun üzerinde şebekeli korkuluk geleneği de sürdürülmüştür. Üst kat revaklarda ise payandalar arasında, mermer masif kesintisiz yatay bant, kat silmesinin üzerinde yer almaktadır. Bu bant zemin katta yer alan masif korkulukların üst kattaki tekrarı görünümündedir. Renkli dairesel kesitli revak sütunları bu banta basmakta ve sütun aralarında kat boyunca mermer şebekeler yer almaktadır. İki farklı geometrik motiften oluşan şebekeler almaşık tekrar ederek sıralanmıştır (Resim 3.195 (a)). Mermer şebekeler silmelerle çerçeve içine alınmıştır (Resim 3.192). Katalogda yer alan Camilerin yalnızca hünkâr girişlerinde yer alan motifli mermer şebekeler Yeni Cami yan cephelerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Revak altı cephesinde yer alan mükebbire korkuluklarının mermer şebekeleri de silme çerçeveler içinde yer almaktadır. Mükebbire altında ve çevresinde bir sıra motifli silme planda ve düşey düzlemde çerçeve oluşturmaktadır. (Resim 3.192).

Resim 3.192. Yeni Cami korkuluk silmeleri (Eryiğit, 2019).

Çeşme silmeleri

Günümüzde Eminönü meydanına açılan çeşme dizilerinin, yapıldığı dönemde surlarla çevrili avlu içinde tasarlandığı belgelerden izlenmektedir (Necipoğlu, 2013). Günümüzde ise avlu duvarları yıkılmış, bu alan meydana açılmıştır.

Çeşme dizileri Camide çift katlı revakların bulunduğu merkezi kubbe eksenindeki bölümde yer almaktadır. Yükseltilmiş zemin kavisli güçlü bir silme kesiti ile belirginleştirilmiştir. Bu silme çeşme dizilerinin de üst sınırını belirlemektedir. Merdivenler dışında Camiyi boydan boya dolaşan özel kesitli zemin silmesi derin gölgeli yatay bir hat çizmektedir. Çeşme dizileri bu yatay hattın altında yer almaktadır. Zemin seviyesinin altında kalan bu bölümde silmeler, düşey hatların hâkim olduğu bir doku oluşturmaktadır. Her musluk birimi için dikdörtgen mermer panolar oluşturulmuş, panoların çevresi silmelerle çerçevelenmiştir (Resim 3.193 (a), (b)).

Resim 3.193. (a) Yeni Cami çeşme silmeleri (b) Korkuluk detayı

Taşıyıcı eleman silmeleri

Kemer silmeleri

Yan cephelerde revak kemerleri ince silme katmanları ile çerçevelenmiştir. Üst sıra revaklarda silmeler daha incelmıştır. Üst kat revak silmelerinde özenli işçilik ve silmelerin

birleşme noktalarında ok ucu motifleri gözlenmektedir (Resim 3.194 (a)). Oysa alt kat revaklarında birleşim detaylarında sorunlar gözlenmekte ve ok ucu motifi yer almamaktadır. Avlu revaklarında ise derin gölgeleri ile çift kuşaklı izlenimi veren kemer silme kesitleri yeni Cami kemerlerini çerçevelemektedir. Almaşık sivri kemer kilit taşları rozetlerle bezenmiştir (Resim 3.195 (b)).

Resim 3.194. (a) Yeni Cami üst kat kemer silmeleri (b) alt kat kemer silmeleri

Resim 3.195. (a) Yeni Cami kemer silmeleri (Eryiğit, 2019). (b) Yeni Cami revaklı avlu kemer silmeleri

Payanda silmeleri

Yapı çeperlerinde payandalar saçak seviyesinde cepheye mukarnaslarla bağlanmıştır (Resim 3.196 (b)). Köşelerde açılı dönüş ve mukarnaslarla bağlanma detayı ve payandaların saçak silmesinden sonra ikinci silme seviyesine dek yükseltilmesi yaklaşımları sürdürülmüştür.

Resim 3.196. (a) Yeni Cami payanda silmeleri saçak altı (b) saçak üstü silmeler

Ancak yan cephelerde geniş revak saçakları payandaların önüne geçmiş böylelikle payandalar için farklı bir görünüm oluşmuştur. Payandaların bütün olarak algılanması revak saçakları tarafından engellenmiştir. Payanda cephelerinde silmelerle, zeminden revak saçakları altına dek uzanan panolar oluşturulmuştur ve saçak altında payanda panoları bir motifle sonlandırılmıştır (Resim 3.196 (a)). Bu nedenle yakın mesafeden bakıldığında payandalar saçak altında bitiyormuş gibi görünmektedir. Zeminde çerçeve hizası, alt sıra revakların korkuluk seviyesi ile aynı seviyededir.

Örtü üstünde ise saçak seviyesinden gelen silmeler payandalara ulaştıklarında özel bir geçiş detayı ile yükselmekte, payanda bitişinde tekrar saçak seviyesine düşmektedir. İkinci silme takımı ise örtü sisteminden ulaşmakta ve payandaları ikinci bir yatay hat olarak sonlandırmaktadır.

Minera kaidesi silmeleri

İki minareli Camide minareler Cami ve avlunun birleştiği noktada konumlandırılmıştır (Resim 3.182). Minare ayakları beden duvarlarına eklenen geniş yan revak cephelerine dek beden duvarlarından taşmakta ve revak yanaklarını kapatmaktadır. Mihrap cephesi köşelerinde minareler olmadığı için minare kaidesi yerine beden duvarları minare kaidesine yakın bir genişlikte uzatılarak cephedeki simetri sağlanmış, revakların kible yönündeki yanakları kapatılmıştır. Güney batı köşede oluşturulan bu duvar parçası minarenin simetrisini sağlamak üzere oluşturulsa da minareye öykünmemiştir. Minare kaidesine benzer olmakla birlikte farklı yükseklikte ve genişliktedir. Minare ayaklarının sahip olduğu silmeler bu parçada tekrarlanmaz. Minare gövdesi yerine üzerinde oluşturulan ağırlık kulesi ile hem minare yerine farklı bir elemanla tamamlanmış hem de kütlenin piramidal yapısını tamamlamışlardır. Güney doğu köşede bu duvar parçası hünkâr kasrı ile birleşmektedir.

Minare ayakları, aynı seviyede düzenlenen revak saçakları ve avlu saçakları seviyesinin altında düzenlenmiştir. Böylece birleşim noktalarında doğacak karmaşa önlenmiş, iki saçak seviyesi arasında sakin bir alan bırakılmıştır (Resim 3.197).

Resim 3.197. Yeni Cami minera kaidesi silmeleri

Kare tabanlı minare ayak bezeme programında yer alan, köşelerde silmelerle çerçeve içine yerleştirilmiş sütunçeler yeni Cami minare ayaklarında da sürdürülmüştür. Avlu tarafında bir sütunçe saçak seviyesine kadar kendi silme çerçeveleri içinde yükselmektedir. Revak tarafında yeni bir sütunçe yerine revak sütunu silme içine alınmıştır. Ayrıca minera kaidesi yüzeyinde silmelerle iki düşey dikdörtgen pano daha oluşturulmuştur.

Grup silmeleri

Mihrap cephesinde simetrik olarak yer alan iki kemer, üç sıra pencereyi gruplamaktadır. Gruplamada silme yerine kemerin oluşturduğu yüzey farkından ve derin gölge etkisinden yararlanılmıştır (Resim 3.180).

Yüzey silmeleri

Kat silmeleri

Revaklarda payandalar arasında iki katı ayıran kat silmesi yer almaktadır. Bu silme grubu aynı zamanda revak bitişlerinde düşey yönde de hareket ederek revak alnını çerçevelemekte, yüzey tanımlaması yapmaktadır (Resim 3.192).

Saçak silmeleri

Resim 3.198. Yeni Cami saçak silmeleri

Beden duvarları ve avlu çeperleri gelenekselleşen silme uygulamalarını tekrarlayarak bitirilmiştir (Resim 3.198). Geniş bantlı saçak silmeleri beden duvarlarında güçlü gölgeler elde edilmesini sağlamıştır. Silmeler yatayda ve düşeyde ilerlemekte avlu duvarlarından inen saçak silmesi minare ayaklarında geçiş bölgesini vurgulayan silmelere dönüşerek minera kaidesini sarmakta, beden duvarlarının saçak silmeleri de minare gövdesine geçiş silmesine dönüşmektedir (Resim 3.199). Avlu içinde ise revak alnını saran silmeler motifli silmelerle zenginleştirilmiştir (Resim 3.195 (b)).

Resim 3.199. Yeni Cami saçak ve minera kaidesi silmeleri sreklii

Resim 3.200. Yeni Cami zemin silmeleri

Resim 3.201. Yeni Cami zemin silmeleri

Zemin silmeleri

Yeni Camide zemin silmesi, geniş bandı, yüzeyden taşkın kesiti, derin gölgeleri, açılı yüzeyi ile tüm yapıda yatay etkiyi güçlendiren önemli elemanlardan biridir. Yatay masif korkulukların altında ve onlarla birlikte geniş yatay bant oluşturarak yapıyı zemin seviyesinde sararak yükseltilmiş zemin seviyesini vurgulamaktadır (Resim 3.200, Resim 3.201).

4. BULGULAR

400 yıllık süreç içinde seçilen örnek yapılarda yer alan silmeler ve silmelerin kullanıldığı yerler analiz bölümünde incelenmiş veriler her Cami için 3. bölüm içinde tabolaştırılmıştır. Bulgular bölümünde tarihsel sıralama içinde tablolar birleştirilerek örnek yapı çeperlerinde yer alan tüm silmelerin dökümü yapılmış süreç içindeki değişimler izlenmiştir. Tümel cephe kurgusu içinde silmelerin kullanıldığı yere, ilişkili olduğu elemana bağlı olarak yeni silme türlerinin eklenip eklenmediği, zaman içinde kullanımı terkedilen silme türlerinin var olup olmadığı, süreç içinde kullanımı sistematik olarak süreklilik gösteren veya tekil örnekler olarak kalan silmelerin olup olmadığı, silme kullanımının yoğunlaştığı veya seyredildiği dönemler olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen verilere göre örnek yapı cephelerinde cephe kurgusuna katılan silme türlerinde, silme yoğunluklarında, silme eleman ilişkilerinde, silme boyutlarında, silme biçimlenmelerinde, silme malzemelerinde, silme işlevlerinde değişimler olduğu görülmektedir.

4.1. Süreç İçinde Yapı Yüzünde Yer Alan Silmeler

Çizelge 4.1. Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan silmeler

		İznik Hacı Özbek Cami	Bursa Orhan Bey Camisi	İznik Yeşil Cami	Bursa Murat Hüdavendigâr Cami	Bursa Ulu Cami	Edirne Eski Cami	Bursa Yeşil Cami	Edirne Üç Şerefeli Cami	İstanbul Bayezid Cami	İstanbul Mihrimah Sultan Cami	İstanbul Şehzade Cami	İstanbul Süleymaniye Cami	Edirne Selimiye Cami	İstanbul Sultan Ahmet Cami	İstanbul Yeni Cami
ELEMEN SİLMELERİ																
Mimari Eleman silmeleri	Kapı Silmeleri			X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	Pencere Silmeleri		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	Niş Silmeleri			-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	Mükebbire Silmeler							X							X	X
	Korkuluk Silmeleri			X		-	-	X	-	-	-	X	X	X	X	X
	Çeşme Silmeleri			-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X
	Çörten Silmeleri		X			X	X						X	X		
Taşıyıcı Eleman silmeleri	Kemer Silmeleri	X	X	X	X	X	X	-	X	X		X	X	X	X	X
	Payanda Silmeleri		-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X
	Minare A. Silmeleri		-	-	-	X	X	-	X	X	-	X	X	X	X	X
Bezeme e. S.	Pano Levha Silmeleri		X		X	X						X	X	X		X
GRUP SİLMELERİ																
	Grup Silmeleri									X		X		X	X	X
YÜZEY SİLMELERİ																
	Kat Silmeleri				X	X						X	X	X	X	X
	Saçak Silmeleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	Zemin Silmeleri		X	-	X	X	X					X	X	X	X	X

Analiz sonuçları saçak silmeleri ve kemer silmelerinin erken dönem örneklerinden itibaren yapı yüzünde yer aldığını göstermektedir.

Niş silmeleri, ilk kez Bursa Yeşil Camide mihrabiye nişlerinin cepheye eklenmesi ile birlikte yapı yüzünde yer almaya başlamıştır.

Mükebbire silmelerine klasik dönemin son örnekleri olan Sultan Ahmet ve Yeni Cami son cemaat mahalli cephesinde yer verilmiş, her ikisi de silmelerle çerçevelenmiştir. Mihrimah Sultan Camisine sonradan eklendiği belirtilen ahşap mükebbirelerde silmeler görülmemiştir.

Korkuluk silmeleri erken dönemde İznik Yeşil Cami giriş revağında, Bursa Yeşil Cami şahnişin korkuluklarında kullanılan tekil örnekler olarak yer alsa da Şehzade Camisinde yan sofaların Cami mimarisine katılımı ile birlikte sonraki örneklerde tekrarlandığı gözlemlenmiştir. Hüdavendigâr Camisinde korkuluklar olsa da silmeler gözlenmemiştir.

Çeşme silmeleri ilk kez klasik dönem örneği olan Süleymaniye Camisinde çeşme dizilerinin cepheye dâhil olması ile birlikte cephede yer almış ve sonraki örneklerde tekrarlanmıştır.

Çörten erken dönemden itibaren yapı yüzünde yer almış ve süreç içinde erken dönemden klasik döneme değin süreklilik göstermeksizin çevresinde silmeler veya kademe farkı ile gölgeler oluşturulmuştur.

Kemer silmeleri erken dönemden klasik dönem sonuna dek Bursa Yeşil Cami ve Mihrimah Sultan Cami örnekleri dışında yapı yüzünde yer almış, bazı örneklerde kemer yüzeyi kademe farkı ile gölgelendirilmiştir.

Payanda silmeleri, Üç Şerefeli Camide payandaların cephede görünür kılınması ile birlikte cephede kullanılmaya başlamış sonraki örneklerde tekrar etmiştir.

Minare ayakları, erken dönem Camilerine sonradan eklenen minareler dışında Üç Şerefeli Camiden itibaren Cami kütesi içinde ve kendi ayakları üzerinde yerini almış, Mihrimah Sultan Cami dışında son örneklere dek tekrarlanmış, silmeler de minare ayakları üzerinde yerini almıştır.

4.2. Elemanlar ve Alt Bileşenlerine Ait Silmeler

Süreç içinde tümel cephe kurgusuna eklenen yeni elemanlarla birlikte yeni silme türleri olduğu gibi, elemanların alt bileşenlerine ait silmeler olduğu da görülmektedir. Her elemanın, kendi bünyesinde yer alan kemer, köşelikler, kitabeler gibi alt bileşenleri de süreç içinde silmelerle tanımlanmaya başlamış ve bu alt bileşenler ve onlara ait alt bileşen çevrelerinde de silmeler gözlenmiştir. Kapı ve minera kaidesi gibi cepheden taşan çok yüzeyli elemanlarda, bütünden parçaya doğru silme katmanlarının arttığı gözlenmiştir. Önce en dışta yüzeyleri tanımlayan silmeler ve sonra her yüzey içinde yer alan kemer gibi sütunçe gibi bileşenleri tanımlayan silmeler onların da içinde örneğin kemere ait köşelikler, kitabelikler gibi alt bileşenleri tanımlayan silmeler yer almaktadır.

Çizelge 4.2. Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan elemanlar ve alt bileşenlerine ait silmeler

	ELEMAN SİLMELERİ	ELEMAN BİLEŞENLERİ SİLMELERİ	ELEMAN ALT BİLEŞENLERİ SİLMELERİ	ELEMAN ALT BİLEŞENLERİNİN ALT BİLEŞENİ SİLMELERİ
Mimari Eleman silmeleri	Kapı silmeleri	Kemerler	Köşelikler	
			Kemer alını	
			Çerçeve	
		Nişler	Kitabe	
			Köşelikler	
			Mukarnas	
		Sütunçeler	Çerçeve	
			Geometrik geçişler	
		Kitabeler	Dış çerçeve	
			İç çerçeve	
		İç kemerler		
		Mukarnaslarda	Çerçeve	
			Köşelikler	
		Ayakkabılık		
	Pencere silmeleri	Kemer		
		Köşelik		
		Kemer sırtı		
	Niş silmeleri	Çerçeve		
		Mukarnas		
		Kitabelik		
	Mükebbire silmeleri			
	Korkuluk silmeleri			
	Çeşme silmeleri			
	Çörtten silmeleri	Çerçeve		
		Taşıyıcı		

Çizelge 4.2. (devam). Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan elemanlar ve alt bileşenlerine ait silmeler

Taşıyıcı eleman silmeleri	Kemer silmeleri	Kemer çevresi		
		Kemer yastıkları		
	Payanda silmeleri	Çerçeve		
		Elemanlar		
		Geometrik geçişler		
	Minare Ayakları silmeleri	Yüzeyler	Sütunçeler	Çerçeve
				Geometrik G.
			Kemer	Köşelik
				Kemer Alnı
				Çerçeve
		Geometrik geçişler	Kitabelik	
Bezeme elemanı silmeleri	Pano Levha silmeleri			

4.3. Grup Silmeleri

Süreç içinde, elemanlara ait alt bileşen ölçeğine inen silmeler olduğu gibi bir üst çerçevede elemanları toplayan gruplaşmalar oluşturan silmeler de cephe kurgusu içinde yer almıştır. İlk kez Bayezid Cami cephesinde iki pencereyi birleştiren ve grup tanımlayan silmelerinin sonraki örneklerde tekrarlandığı Sinan dönemi Camilerinde sıklıkla uygulandığı gözlemlenmiştir.

4.4. Silme Biçimlenmeleri

Erken dönemden klasik dönem sonuna dek cephe kurgusuna katılan silmelerin biçimlenişinde değişiklikler gözlemlenmiştir. Erken dönem örneklerinde saçak, pencere, kemer, bezeme elemanı çevresinde yer alan motifli silmeler süreç içinde yerini kaval silmelere bırakmış, motifli silmelerin çoğu kez revaklı avlu saçaklarında yer alan kaval silmelerin arasında, tepelik motiflerinde, süleymaniye Camisi yan sofa pencerelerinde ve Selimiye Camisi minare ayakları gibi özel noktalarda sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir.

400 yıllık süreç içinde gözlemlenen bu dönüşümün yanı sıra örneklerin kendi içinde yer alan eleman silmeleri biçimlenme kurgusunda çeşitli silme motiflerinin birlikte uygulandığı ve tek tip silmenin türevlerinden oluşturulan cephe kurgusuna sahip uygulamalar gözlemlenmiştir. Orhan Cami, Hüdavendigâr Cami gibi erken dönem örneklerinde çeşitli

silme motiflerinin birlikte uygulandığı, Süleymaniye, Selimiye Camileri gibi klasik dönem örneklerinde tümel cephe kompozisyonunda tek tip silme biçimlenmesinden türeyen silmelerin yer aldığı gözlenmiştir

Tek örnek yapı içinde farklı silme biçimlenmeleri görüldüğü gibi tek yapıya ait tek silme türünde var olan çeşitlemeler de gözlenmiştir. Süreç içinde İznik Yeşil Cami örneğinde olduğu gibi revak ve harim kısmı ile minera kaidesina gelen bölümde üç farklı saçak silmesi motifinin kullanıldığı gibi erken dönem örneklerinde örnekler de yer almaktadır. Tek silme örneğinde gözlemlenen değişimler silmelerin evrimi başlığı altında her silme için ele alınmıştır.

Çizelge 4.3. Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan silme biçimlenmeleri

		İznik Hacı Özbek Cami	Bursa Orhan Bey Camisi	İznik Yeşil Cami	Murat Hüdavendigâr Camisi	Bursa Ulu Cami	Edirne Eski Cami	Bursa Yeşil Cami	Edirne Üç Şerefeli Cami	İstanbul Bayezid Cami	İstanbul Mihrimah Sultan	İstanbul Şehzade Cami	İstanbul Süleymaniye Cami	Edirne Selimiye Cami	İstanbul Sultan Ahmet Cami	İstanbul Yeni Cami
ELEMAN SİLMELERİ																
Mimari Eleman silmeleri	Kapı Silmeleri			M K	K R	M	K M	K M	M K	K M	K	K	K	K T	K M T	K M T
	Pencere Silmeleri		M	M K	M	M	K	K M	K M	K	K	K	K M	K	K	K
	Niş Silmeleri			-	-	-	-	K M	K M	K	K	K	K	K	K	
	Mükebbire Silmeleri							K							M	M
	Korkuluk Silmeleri			M K		-	-	K	-	-	-	K	K M	K	K	K
	Çeşme Silmeleri			-	-	-	-	-	-	-	-	-	K	K		K
	Çörten Silmeleri		M			R							*	K M		
Taşıyıcı Eleman silmeleri	Kemer Silmeleri	M		K *	M	*	R	-	*	K		*	K	K *	K	K
	Payanda Silmeleri		-	-	-	-	-	-	K	K	K	K	K	K	K	K
	Minera kaidesi Silmeleri		-	-	-	K	K	-	K M	K M	-	K	K	K M	K	K

Çizelge 4.3. (devam). Erken dönemden klasik dönem sonuna dek çeperlerde yer alan silme biçimlenmeleri

Bezeme e. S.	Pano Levha Silmeleri		M		M	K						K	K	K	*	K
GRUP SİLMELERİ																
	Grup Silmeleri									K		K		K	K	K
YÜZEY SİLMELERİ																
	Kat Silmeleri				*	K						K	K	K	K	K
	Saçak Silmeleri	M	M	M	M	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
	Zemin Silmeleri		K	-	*	K	K					*	*	K	K	K
M: motifli silmeler K: kaval silmeler P: parmaklık T: tepelik R: rekonstrüksiyon *:kademe farkı **:malzeme farkı																

4.5. Silme Malzemeleri

Süreç içinde silme malzemelerinde değişiklikler olduğu gözlenmiştir. Erken dönem örneklerinden İznik Hacı Özbek Cami, Bursa Orhan Cami, Bursa Murad Hüdavendigâr Camilerinde tuğla ve İznik Yeşil Cami, Bursa Ulu Cami ve Bursa Yeşil Camiden itibaren kalıcı olarak taş silmelerin kullanıldığı izlenmiştir.

Çizelge 4.4. Erken dönemden klasik döneme dek çeperlerde yer alan silme malzemeleri

		İznik Hacı Özbek Cami	Bursa Orhan Bey Camisi	İznik Yeşil Cami	Murat Hüdavendigâr Camisi	Bursa Ulu Cami	Edirne Eski Cami	Bursa Yeşil Cami	Edirne Üç Şerefeli Cami	İstanbul Bayezid Cami	İstanbul Mihrimah Sultan Cami	İstanbul Şehzade Cami	İstanbul Süleymaniye Cami	Edirne Selimiye Cami	İstanbul Sultan Ahmet Cami	İstanbul Yeni Cami
ELEMAN SİLMELERİ																
Mimari Eleman silmeleri	Kapı Silmeleri			X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	Pencere Silmeleri		O	X	O	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	Niş Silmeleri			-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Mükebbire Silmeleri							X							X	X
	Korkuluk Silmeleri			X		-	-	X	-	-	-	X	X	X	X	X
	Çeşme Silmeleri			-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X		X
	Çörtten Silmeleri		O			X	X						X	X		

Çizelge 4.4. (devam). Erken dönemden klasik döneme dek çeperlerde yer alan silme malzemeleri

Taşıyıcı Eleman silmeleri	Kemer Silmeleri	O	O	X	O	X	O	-	X	X		X	X	X	X	X
	Payanda Silmeleri		-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X
	Minera kaidesi Silmeleri		-	-	-	X	X	-	X	X	-	X	X	X	X	X
Bezeme e. S.	Pano Levha Silmeleri		O		O	X						X	X	X		X
GRUP SİLMELERİ																
	Grup Silmeleri									X		X		X	X	X
YÜZEY SİLMELERİ																
	Kat Silmeleri				X	X						X	X	X	X	X
	Saçak Silmeleri	O	O	X	O	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	Zemin Silmeleri		X	-	X	X	X					X	X	X	X	X
O: tuğla X: taş *Bursa Yeşil Camide silmelerin arasında çini motiflere yer verilmiştir																

4.6. Silmelerin Evrimi

Çalışmada Osmanlı mimarisinin kuruluşundan klasik dönem sonuna dek önemli eşiklerde yer alan 15 Cami silmeler üzerinden araştırılmış, örnek yapılarda kullanılan silmeler saptanmış, dökümü yapılmış, analiz bölümünde irdelenmiştir. Elde edilen veriler silme kullanımının yapılardaki tarihsel dönüşümü ile birlikte her silme grubunun zamanla kendi içinde de değişim geçirdiğini göstermektedir. Bu bölümde her silme grubunun kendi içindeki değişim evreleri, zaman içindeki dönüşüm yolculuğu araştırılmıştır.

4.6.1. Eleman silmelerinin dönüşüm eşikleri

Mimari Eleman Silmeleri

Kapı silmeleri

Erken dönem örneklerinden biri olan İznik Yeşil Camide silmeler, yalnızca kemer bölümünü çerçeve içine almış iç köşelerde sütunçeler bu çerçevenin dışında ayrıca silmelerle çerçevelenmiş iken (Resim 3.15 (a), Resim 3.16 (a)).; erken dönemin daha geç bir örneği olan Edirne Eski Camide kapı silmeleri kemer bölümü ile birlikte ayakları da kapsamış ancak silmeler kemer ve ayakları iki parçada çerçevelemiştir (Resim 3.39 (a)). Erken dönemin son örneği olarak kabul edilen Edirne Üç Şerefeli Camide ise silmeler tüm kapı bileşenlerini en

dıştan tek çerçeve içinde birleştirmiş ve bu örnekten sonra silmelerin tüm kapı bileşenlerini kapsayıcı uygulanması sonraki örneklerde sürdürülmüştür (Resim 3.53).

Pencere silmeleri;

Bursa Hüdavendigâr Cami alt sıra pencereleri göz seviyesine daha yakın olmaları nedeniyle işçilik gösterilerinin artması beklenirken düz atkılı geçilmiş, üst sıra pencerelerde silmeler, yüzey farkı, kademelenme yapılmaksızın kemer sırtında kontur olarak uygulanmıştır (Resim 3.24). İznik Yeşil Camide ise pencere kemerlerinin iç kenarında silmeler oluşturulmuş silme katmanları ile yüzey içe çekilmiş, kemer alını belirginleştirilmiştir (Resim 3.17). Bursa Yeşil Cami örneğine gelindiğinde ise silmelerle yüzey içeri çekilmiş, kemer, kitabelik, köşelikler silmelerle bütün olarak tüm pencere bileşenlerini kapsamak üzere çerçeve içine alınmış ve incelikli taş işçilikleri ile bezenmiştir (Resim 3.46). Üç Şerefeli Camide avluların Cami yapısına eklenmesi ile Osmanlı mimarisinde avlu pencere tipolojisi belirlemiştir. Geniş alt sıra pencerelerinde silmeler tüm pencere bileşenlerini kapsamak üzere pencereyi çerçevelemekte ve yüzeyden içeri çekmektedir. Pencere kemerlerinde renk kullanımı, almaşık örgü pencere biçimlenmesine katılmış, kemerlerin okunurluğunu artırmıştır. Kemer içinde yüzey içe çekilmiş kemer alını çevresinde kademe farkı oluşmuş, kemer alını belirginleşmiştir. Pencere sövelerinde silme katmanları içe doğru derinleşmeyi sürdürmüştür. Üst sıra pencereler daha küçük düzenlenmiş, bal peteği dolgu ile kapatılmış ve silme ile içe çekilme kemer bölgesinde kalmıştır. Pencereler bulunduğu yere göre farklı motiflerle bezenme geleneğini sürdürmüş ancak aynı zamanda silmelerle çeşitlemeler disipline edilmiştir (Resim 3.57 (b)). Bayezid Camisi pencerelerinde silmeler klasik dönem görünümüne ulaşmış, İstanbul deneyiminin etkileriyle yapının modülasyonunda görülen değişim pencerelere de yansımış, çeşitlemelerden uzaklaşmış, tek pencere bezeme programı, ufak değişikliklerle yapıda çoğaltılmıştır. Çeşitleme kemer alnında yer alan motiflerde yoğunlaşmıştır. Sultan Ahmet Cami dönemine ulaşıldığında ise pencere silmeleri yalnızca pencere sövesi çevresinde kalmış, silmeler aracılığıyla kurulan yerle ve elemanlar arası ilişki zayıflamıştır (Resim 3.164). Pencere alt bileşenlerini tek çerçeve içinde toplayan ve gölgeleriyle bütünlüğü vurgulayan silmeler Sultan Ahmet Camisinde pencere sövelerini bezeyen unsurlara dönüşmüştür. Pencerenin yerine bağlı olarak incelik kalınlaşan, gölgelerin negatif pozitif etkisinden yararlanan, dairesel ve köşeli kesitlerin birlikteliğinin sayısız artikülasyonları ile farklı etkiler elde edilen silmeler Sultan Ahmet Cami pencerelerinde diğer cephe bileşenleri ile diyalektiğe girmeksizin tüm bileşenlerle eşit davranmış yere hiyerarşiye göre

değişmeksizin tek tip pencere cephede çoğaltılmıştır. Çeşitlemeler alt sıra ve üst sıra pencere arasındaki boyut farkı gibi minör detaylara indirgenmiştir (Resim 3.164). Göz seviyesine daha yakın, algı sıralamasında öncelikli bölgelerde görülen klasikleşmiş silme uygulamaları görece ikinci planda kalan avlu cephelerinin revak örtüsü üstündeki üst kat pencerelerinde uygulanmış, biçimlenmede yere göre oluşan hiyerarşiden uzaklaşmıştır. (Resim 3.165).

Niş silmeleri

Bursa Yeşil Cami çeperlerinde ilk kez mihrabiye nişlerine yer verilmiş, nişin çevresi geniş silme kuşağı ile çevrilmiş, mukarnaslı yüzü taş işçilikleri ile bezenmiştir. Mukarnas kavsaradan üç cepheli niş iç yüzüne pahla geçilmiş, nakışlı cepheler çerçeve içine alınmıştır. Ancak dış silme çerçevesi dışında içteki hareketler henüz silme kesitlerine dönüşmemiştir. Sonraki dönemlerde niş ön yüzü ve mukarnas etekleri aynı seviyede sonlanacaktır. Yeşil Cami örneğinde ön yüz sütunçe üzerine dek belki bir anlamda sütun başı işlevi ile ayırım seviyesinin altına inmiştir (Resim 3.48 (a)). Edirne Üç Şerefeli Cami revak altı cephesinde ise pencere ve niş birlikte kurgulanmış, pencere üzerinde mukarnaslı kavsarası ile niş oluşturulmuş en dıştan tüm bileşenler silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Dış çerçeve eteklerden içe dönmüş, pencere sövesi altından devam ederek hacimsel çerçeve oluşturmuştur. Silmelerle dışarıdan içe doğru içe çekilen yüzeyde mukarnas yüzü, yüzeyde kademe farkı ile net bir şekilde ayrılmış ve mukarnas yüzü ile kavsara etekleri aynı seviyede sonlanmıştır. Mermer sövede incelen silmelerle içe doğru hareket sürdürülmüş, sivri kemer köşelikleri ve iç yüzeyde pencere üstü renkli bordürle çerçevelenmiştir (Resim 3.55 (b)). Edirne Selimiye Camisinde pencereli niş uygulaması tekrarlanmıştır (Resim 3.139). Bayezid Camisi nişlerinde silmeler büyük ölçüde klasik görünümünü kazanmış, silmeler dış çerçeveyi çizmiştir. Mukarnas yüzü kademe farkı ile dışa taşırılmış, ince silmelerle mukarnas eteklerinden hacimsel çerçeve tamamlanmıştır (Resim 3.67 (b)). Şehzade Camisinde, Bayezid Camisinde uygulanan niş silmelerine ait ilkeler tekrarlanmış, niş ön yüzü ince silme katmanları ile çerçevelenmiştir (Resim 3.90 (a)). Cami programına ilk kez eklenen dış yan sofa yüzlerinde ise silmelerle niş motifi verilmiş yüzeysel mihrabiye nişleri eklenmiştir (Resim 3.90 (b)). Silmeler dış çerçeveyi çizmekte içerde yüzey farkı ile niş motifi oluşturulmaktadır. Sinan bu örneklerle silme kullanımına yeni bir alan açmış, kurguladığı düzen için silmelerden yararlanmıştır. Niş-kapı-niş üçlemesi Edirne Selimiye Camisinde cümle kapısında mihrabiye nişleri ile oluşturulmuştur. Kapıya yakın nişler üzerlerinde silmelerle oluşturulmuş kitabeliklere yer verilerek daha yüksek etki elde

edilmiştir (Resim 3.128). Sultan Ahmet Camisinde farklı bir yaklaşımla mihrabiye nişinde malzeme farkı yapılmış, niş cephe malzemesinden ayrılmıştır. Ancak bu ayrım o güne dek silmelerle kurulan elemanlar arası bağ yerine malzeme farkı ile pencerelerle bütünlük oluşumunu sağlamıştır. Niş üzerinde yer alan kitabelikle pencereler üzerinde yer alan silmeler benzerlik göstererek yeni bir ilişkiler ağına dönüşmüştür. Yeni Camide ise çini kaplamalı yüzey mihrabiye nişlerinde de sürdürülmüş silme kullanılmamış, çini çerçevelere yer verilerek farklı bir ele alış gerçekleştirilmiştir (Resim 3.166).

Mükebbire silmeleri

Süreç içinde Mükebbire kullanımı sınırlı kalmış, mükebbire silmelerinde dönüşüm izlenmesine olanak verecek tekrar ve çeşitliliğe ulaşamamıştır. Mihrimah Sulatan Cami ahşap mükebbiresi yakın döneme ait eklemedir (Resim 3.75 (a)). Klasik dönem sonuna tarihlenen Sultan Ahmet ve Yeni Cami örneklerinde mükebbire yer almakta, Sultan Ahmet Camisinde açılı kullanımla gölge etkisi oluşturulmakta, Yeni Camide ise motifli silmelerle destek bölümü çerçevelenmektedir (Resim 3.191).

Korkuluk silmeleri

İznik Yeşil Cami revak korkuluklarında farklı geometrik motiflerle çeşitlendirilmiş mermer şebekeler, ince kesitli ve dar bant aralığına sahip silmelerle çerçevelenmiştir (Resim 3.14, Resim 3.18). Şehzade Camisinde Cami mimarisine dış yan sofaların eklenmesi, korkulukların yaygın kullanımını başlatmıştır. Yatay masif alçak mermer korkuluklarda silmelerle dikdörtgen şeritler oluşturulmuş, cephede yatay hatlar silmelerle sürdürülmüştür. Hünkâr girişlerinde masif korkulukların üzerinde mermer şebekeler eklenmiş, şebekelerin mermer çerçevelerinde silmeler yer almıştır (Resim 3.91). Süleymaniye Camisinde alt kat revak silmelerinde Şehzade Cami ilkeleri sürdürülmüş üst kat revak korkuluklarında, korkuluk üzerine basan sütunlarla korkuluklar ve üzerinde yer alan silmeler dairesel hareketleri takip ederek dalgalanmıştır. Silme kesitleri ve bant aralığı genişlemiştir (Resim 3.116, Resim 3.117). Selimiye Camisinde korkuluklardaki silme ilkeleri sürdürülmüş ancak silme kesitleri ve bant aralığı genişlemiş, içe çekilme derinleşmiştir (Resim 3.141, Resim 3.142). Sultan Ahmed Camisinde ise avlu duvarlarına eklenen revaklarla Cami kütesinde korkuluklar tüm yan cephelere hâkim olmuş silmeler Süleymaniye örneğini tekrarlamıştır (Resim 3.171). Yeni Camide yan revaklar ve geçitlerde masif korkuluklar ve yatay etkili

silme kullanımı sürmüştür, üst kat revaklar ve hünkâr girişinde motifli şebekelerle oluşturulan korkuluklar silmelerle çerçevelenmiş, ilk kez masif korkuluk içinde dışa doğru hareket gözlenmiştir (Resim 3.187, Resim 3.191, Resim 3.192, Resim 3.185 (b), Resim 3.197).

Çeşme silmeleri

Revaklı avlunun Cami programına katılması ile birlikte şadırvanlar da revaklı avlu içinde yer almıştır. İlk kez Süleymaniye Camisinde çeşme dizileri avlu dışına çıkmış ve Cami cephelerinin bir parçasına dönüşmüştür. Süleymaniye Camisinde revak korkuluklarının altında yer alan çeşme dizilerinde silmelerle panolar oluşturulmuş, boş ve çeşmeli panolar için farklı silme kesitleri uygulanmıştır (Resim 3.117). Selimiye Camisinde çeşme dizileri Süleymaniye Camisinde olduğu gibi revakların ve zemin silmesinin altında konumlanmıştır. Her bir çeşme için silmelerle bir pano tanımlanmıştır. Silme kesitleri ve derinliği ve gölgeler artmıştır (Resim 3.141, Resim 3.143). Sultan Ahmed Camisinde ise revak altında çeşme dizilerine yer verilmiş ancak her kullanıcı için silmelerle pano tanımı yapılmamış, yapının genelinde silmelerle sağlanan ilişkiler ağında görülen zayıflama çeşme dizilerinde yok olmuştur (Resim 3.169). Yeni Camide güçlü zemin silmesinin altında yer alan çeşme dizilerinde, çeşmelerin yer aldığı bölümler silmelerle çerçevelenip tanımlanmıştır (Resim 3.193, Resim 3.201).

Çörten silmeleri

Erken dönem örneklerinden olan Bursa Orhan Bey Camisinde yer alan çörten, boyutları ve çevresindeki ışınsal tuğla çerçevesi ile özel bir örnek olarak yer almaktadır (Resim 3.7). Bursa Ulu Camide ise çörtenler saçak silmeleri ile uyumlu kesitlere sahip kornişlerle desteklenmiştir (Resim 3.37). Şehzade Camisinde oluk çevresinde yer alan kemerde içe çekilerek oluşturulan yüzey farkı gözlenmektedir. Süleymaniye Camisinde çörtenler tümel kompozisyonun boşluklu elemanları olarak çeperlerde güçlü elemanlara dönüşmüş ve çevrelerinde yüzey farkı ile kademelenme uygulanmıştır (Resim 3.118). Selimiye Camisinde çörtenler kompozisyonun güçlü elemanı olmayı sürdürmüştür. Yan cephelerde yer alan çörtenler, kornişlerinde yer alan kaval silmeler ve mukarnaslarla zenginleştirilmiştir (Resim 3.144). Kible cephesinin merkezinde yer alan tek çörten ise özel biçimlendirilmiş silmelerle Sinan yapılarında suya verilen önemin göstergesi olarak kible cephesi kompozisyonunun özel elemanına dönüşmüştür (Resim 3.145).

Taşıyıcı eleman silmelerinde dönüşüm eşikleri

Kemer silmeleri

Kitabesi günümüze ulaşan ilk örnek yapı olan İznik Hacı Özbek Camisinde almaşık örgülü revak kemerlerinde iki tuğla sırası kemer sırtını çerçevelemiş ve üzengi seviyesinde içe dönmüştür (Resim 3.3). Bursa Orhan Bey Camisinde tuğla taş almaşık örgü sürdürülmüş, kemer sırtları tek sıra veya iki sıra tuğla arasında motifli tuğla örgüsü ile çerçevelendirilmiş, kemer yüzü ve kemer alnında çeşitlemeler sürdürülmüş giriş aksında yer alan kemerde silmeler ve içe doğru kademelenme yapılmıştır (Resim 3.8). Revak yan yüzlerinde ikiz kemer uygulanan kemerlerde kemer alnı içe çekilmiştir (Resim 3.9). İznik Yeşil Cami taş örgülü giriş revağında kemer kavsi çıkıntılı silmelerle tekrar edilmiştir (Resim 3.14). Silmeler giriş aksında ve revak yan yüzlerinde kullanılmamıştır. Hüdavendigar Camisinde ise tuğla taş almaşık örgülü kemer sırtları bir tuğla sırası ile çerçevelenmiştir. Giriş aksında yer alan kemerler, üst katta kemer çevresinde oluşturulan motifli çerçeveler ve alt katta kemer yüzünde oluşturulan silmeler ve içe çekilme hareketi ile farklılaşmışlardır. Üst kat kemerlerinde kemer alnı, cephe yüzeyinden içe çekilmiş, geometrik motiflerle bezenen bu yüzeyde ikiz kemerlere yer verilmiştir (Resim 3.21, Resim 3.25, Resim 3.26, Resim 3.27, Resim 3.28). Üç Şerefeli Camide revakların Cami kütesine eklenmesi ile kemerler yapı kütesinin baskın elemanlarından birine dönüşmüş, kemerlerde almaşık renk kullanımı başlamış ve almaşık örgülü revak imgesinin öncülü olmuşlardır (Resim 3.55). Bu örneğin ardından bazı uygulamalarda almaşık renk kullanımı ile kemer vurgusu, silmelerle oluşturulan kemer vurgusunun yerini almış; almaşık örgülü kemerlerde silme yerine içe çekilerek oluşturulan kademe farkı ile elde edilen gölge ile yetinilmiştir. Bayezid Camisi revaklı avlusunda kemerler almaşık örgülü görünimleri ve kemer sırtında yer alan silmeleri ile klasik dönem özelliklerine kavuşmuştur (Resim 3.70). Süleymaniye Camisi revaklı avluda kemerler çift sıra görünümlü silmelerle çerçevelenmiş, dış yan revak kemerlerinde silme kullanılmaksızın kademe farkı ile gölge elde edilmiştir (Resim 3.118, Resim 3.119). Selimiye Camisinde ise Süleymaniye Camisindeki uygulamanın tersi denenmiş, iç avluda silme kullanılmaksızın kademe farkı ile gölge elde edilmiş, yan revak kemerlerinde, kemer sırtı silmelerle çerçevelenmiştir (Resim 3.126, Resim 3.146, Resim 3.147). Sultan Ahmet Camisi ve Yeni Camide revaklı avlu ve dış yan revak kemerlerinde silmeler kemer sırtını çerçevelemiştir (Resim 3.170, Resim 3.195 (b)).

Payanda silmeleri

Edirne Üç Şerefeli Camide ilk kez payandalar yapı kütesinden dışa taşmış ve geometrik geçiş bölgeleri silmelerle vurgulanmıştır (Resim 3.58 (a)). Bayezid Camisinde cepheden taşan payandalar saçak seviyesine dek prizmatik yapısını koruyarak yükselmiş, saçak silmeleri ile aynı seviyede sonlanmış, saçak silmeleri payanda silmeleri ile aynı seviyede, yalnızca plan düzleminde taşarak sonlandırmıştır (Resim 3.71). Mihrimah Sultan Camisinde ise payandalar duvar yüzeyinden öne çıkmış, silmeler ilk kez çift katmanlı düzenlenmiş, üst katmandaki silme grubu örtü sisteminin diğer elemanları ile plan düzleminde bağlanırken, alt katmandaki silme grubu düşey yönde hareket ederek çerçeve oluşturmuştur (Resim 3.80). Şehzade Camisinde saçak seviyesine dek yükselen payandalar merkezde saçak seviyesini aşmış, saçak seviyesinde duvar yüzeyiyle açılı bağlanmış ve mukarnaslarla bezenmiştir. Açılı bağlantı ve silmelerdeki açılı katmanlar saçak seviyesinde dalgalı görünüme sebep olmuş, payanda etekleri silmelerle niş motifleri verilerek bezenmiş, bu uygulama sonraki Camilerde yinelenmiştir (Resim 3.93, Resim 3.96 (b), Resim 3.97 (b), Resim 3.98). Süleymaniye Camisinde saçak seviyesinde açılı bağlantı, dalgalı görünüm, çift katmanlı silmelerin yanında payandalar saçak seviyesinde ikinci silme kuşağı ile çerçevelenmiştir. Kat silmesi seviyesinde tekrar yatay çerçevelenmiştir. Eteklerde mukarnas kavsaralı nişlere yer verilmiş ve pencerelerle hafifletilmiştir (Resim 3.121, Resim 3.122). Selimiye Camisinde ise payandalar çift katmanlı silmelerle sonlandırılmış, payanda yüzü mukarnas kavsaralı niş ve pencerelerle hafifletilmiştir. Payanda yüzünde yer alan elemanlar daha yüksek görünüm elde etmek üzere yukarı doğru daralmış, elemanların çevresinde yer alan silmelerin çerçeveleri yukarı doğru incelerken perspektif etkisi silmeler yardımıyla güçlendirilmiştir. En üstte renkli bordürle elde edilmiş yukarı doğru yükselen motif yer almaktadır. Payanda yüzünde yer alan elemanlar ve silmeleri payandanın bütünlüğünü sağlamak üzere kurgulanmışlardır (Resim 3.148, Resim 3.149). Mihrap cephesinde payandalar mihrap çıkıntısı içinde kalmış olsa da birleşim noktalarında niş oluşturulmuş ve mukarnaslarla bağlanmış (Resim 3.137). Yeni Camide ise silmeler eleman bütünlüğünü tanımlamak üzere kurgulanamamış, revak saçakları ve zemin silmeleri payandaların önüne geçmiş, payandaların bütüncül görünümü engellenmiştir. Payanda yüzünde silmelerle oluşturulan çerçeve saçak altına dek yükselmiş, bitiş bir sonlandırma motifli olan rozetle vurgulanmıştır. Silmelerle payanda tanımı, payandanın yalnızca bir bölümü için yapmış, silmelerin eleman tanımlama işlevi aksamıştır.

Mihrap cephesinde mukarnaslarla cepheye açılı bağlantı ve üst seviyelerde payandalara ait diğer ilkeler sürdürülmüştür (Resim 3.179, Resim 3.180, Resim 3.196).

Minera kaidesi silmeleri

Minare ayakları kapılardan sonra silmelerin en yoğun kullanıldığı cephe elemanları olarak öne çıkmaktadır. Kapılar gibi küttleden öne çıkartılan minarelerde, minare bölümleri, her bölümün geometrik parçaları silmelerle tanımlanmıştır. Göz seviyesine en yakın olan minare ayaklarında, her yüzey, köşeleri yumuşatan sütunçeler ve yüzeyde yer alan kaide bileşenleri silmelerle tanımlanmıştır.

Erken dönem Camilerine sonradan minareler ilave edilmiş bu nedenle saçak silmelerinde düzen bozuklukları oluşmuştur. Ancak İznik Yeşil Cami minaresinin, yapıyla aynı dönemde inşa edilmiş olmasının yansımalarını, saçak silmelerinin minare bölümünde özelleşen detaylarında izlemek mümkündür (Resim 3.19 (a)). Bursa Ulu Cami farklı zamanlarda inşa edilen kuzeydoğu kuzeybatı köşelerde iki kule minareye sahiptir. Her ikisinde de zemin seviyesi ve üçgenlerin yer aldığı geçiş bölümü güçlü silmelerle ayrılmış, her yüzeyde kademeli içe çekilme uygulanmıştır (Resim 3.36). Edirne Eski Camisinin kule minaresi kuzey batı köşesinde yer almaktadır. Minera kaidesi ile üçgenli geçiş bölgesi arasında düz ve içe pahlı silmeler, silmelerin altında içe çekilmiş motifli bir kuşak yer almaktadır. Her yüzeyde silmelerle içe çekilmiş panolar oluşturulmuş ve her panoda farklı motiflerle kademeli içe çekilme sürdürülmüştür. Köşelerde yer alan sütunçeler silmelerle çerçeve içine alınmıştır (Resim 3.42, Resim 3.43). Edirne Üç Şerefeli Cami minare ayaklarının her biri farklı düzenlenmiş ve bulundukları yere bağlı olarak silme katmanları artmıştır. Kaide bölümünü sonlandıran silmeler, zemin silmeleri, her yüzeyin ayrımındaki silmeler, köşelerde sütunçelerin çevresindeki silmeler yere bağlı olarak tekrarlanmıştır. Ana yaklaşım yönünde yer alan batı cephesi minareleri her yüzde yer alan motifler kemer köşelikleri, minare kapılarında yer alan silme katmanları gibi minera kaidesinin sahip olduğu alt bileşenler arttıkça çevrelerinde yer alan silmeler de artmıştır (Resim 3.52 (b), Resim 3.57 (a) (b), Resim 3.58 (b)). Bayezid Camisinin kule minareleri tüm alt bileşenlerin çevresinde yer alan silmeler ve kuşak bölgesinin genişlemesi ve her panonun silmelerle çerçevelenmesi dolayısı ile yoğun silme kullanılmış kule minarelerdendir. Ayrıca minera kaidesinde yer alan motifli saçak silmesi düşey yönde de hareket ederek sürekliliği sağlamakta ve kuleyi beden duvarlarından ayırmaktadır (Resim 3.72 (a), (b), (c), Resim 3.74 (a), (b)). Şehzade Camisi

minera kaidesinde silmeler tüm yüzeylerde, tüm geometrik geçişlerde ve tüm minera kaidesi alt bileşenlerinde varlığını sürdürürken cephede yer alan yan revaklar ve payandalarla da birlikte hareket etmektedir. Saçak silmelerindeki çift katmanlı silmeler gibi minera kaidesini sonlandıran silmeler de iki ayrı katmanda iki ayrı seviyede yer almış ve motifli silmelerin eklenmesi ile silme bant aralığı genişletilmiştir (Resim 3.94 (a), (b)). Süleymaniye Camisi minare ayaklarında ise tüm silme biçimlenme ilkeleri tekrar edilmiş olmalarına rağmen derinlikler azalmış, renklendirme ve motiflerden arınmış, yalınlaşma süreci izlenmektedir (Resim 3.123). Selimiye Cami minare ayakları Süleymaniye Camisindeki yalınlaşma sürecinin ardından farklı bir tavır sergilemiştir. Mimar Sinan'ın övgüyle söz ettiği minareler, Caminin diğer bölümlerindeki yalın çizgiden uzaklaşarak, derin gölgeli konsolları ve mukarnasları ile özelleşmiştir (Resim 3.150 (a), (b)). Sultan Ahmet Cami minare ayaklarında minare yüzleri silme çerçevelerle tanımlanmak yerine silmeler olmaksızın yüzey içe çekilmiş, pano içinde yüzey hareketleri ile düşey etkili doku oluşturulmuştur (Resim 3.174). Yeni Camide silmelerle oluşturulan panolar yüzey veya eleman tanımlamamış, silmelerle yüzey üzerinde düşey panolar oluşturulmuştur (Resim 3.197).

Bezeme elemanı silmelerinde dönüşüm eşikleri

Pano, levha ve disk silmeleri

Erken dönem örneklerinden olan Orhan Bey ve Hüdavendigâr Camilerinde tuğlaların farklı dizilimlerle oluşturdukları panoların, disklerin çevresinde panoyu sınırlandırmak, duvar yüzeyinden ayırarak tanımlamak üzere silmeler yer almaktadır (Resim 3.10, Resim 3.11, Resim 3.12, Resim 3.24 (b)). Sonraki süreçte Bursa Ulu Cami giriş cephesinde silmelerle oluşturulan panolar dışında, bir eleman bileşeni olmayan, salt bezeme elemanı olan pano uygulaması sürdürülmemiştir (Resim 3.34 (a)).

4.6.2. Grup silmelerinin dönüşüm eşikleri

Cephe elemanlarını organize eden grup silmeleri İstanbul Bayezid Camisinde ikili pencere gruplamaları ile sınırlı olarak cephe tümel kurgusunda görülmeye başlamış, klasik dönemin başyapıtlarından biri olarak kabul edilen Selimiye Camisinde yapının tüm cephelerinde oluşturulan gruplamalar zengin çeşitlemelerle uygulanmıştır. Avlu cephelerinde her bir kubbe birimini temsilen ikili dördü, son cemaat bölümünde beşli pencere gruplamaları, yan

cephelerde üçlü pencere gruplamaları, kemer gruplamaları, payanda yüzlerinde niş pencere gruplamaları silmelerle oluşturulmuştur. (Resim 3.68 (b), Resim 3.151 (a), (b)).

4.6.3. Yüzey silmelerinin dönüşüm eşikleri

Kat silmeleri

İki katlı revaklarıyla Osmanlı mimarisinde farklı bir yere sahip olan Hüdavendigar Camisinde yüksek cephe farklı renkte ve çıkıntılı kat silmesi ile vurgulanmıştır (Resim 3.21, Resim 3.26). Bursa Yeşil Camide ise iki katlı cephe, kat ayrımını vurgulayan üçlü motiflerle ifade edilmiştir (Resim 3.48 (b)). Şehzade Camisinde silmelere farklı bir işlev yüklenmiş, silmelerle ikinci sıra görünümü verilen pencere motifleri oluşturulmuştur. Kapıya yakın açıklıklarda küçük üçüncü sıra pencereleri ilave edilerek yüksek görünümlü cephe elde etmek uğruna silmelerle birlikte tüm mimari araçlar kullanılmış ayrıca birinci sıra pencerelerinin üzerinde kat silmesi kullanılarak çok katlı cephe görüntüsü pekiştirilmiştir (Resim 3.87 (a), (b)). Süleymaniye Camisinde saçak silmesinden düşey yönde inen bir grup silme kat seviyesinde yan cepheleri inip çıkarak cephe boyunca ilerlemiştir (Resim 3.124). Selimiye Camisinde kat silmesi payanda aralarında net bir şekilde görülmekte üstünde ve altında yer alan grup silmelerinden ayrı, cephede katları ayırmaktadır (Resim 3.148). Sultan Ahmet ve Yeni Camide, Selimiye Camisinde olduğu gibi kat silmeleri altlarında motifli silmelerle desteklenerek yer almaktadır (Resim 3.171, Resim 3.192).

Saçak silmeleri

1950’li yıllarda yapılan yol çalışması nedeni ile İznik Hacı Özbek Cami çok zarar görmüş olsa da, bu en erken Osmanlı eseri silmelerin geçirdiği evrime dair değerli izler taşımaktadır. Kiremit kaplı kubbe eteklerinde yer alan çift sıra motifli tuğla örgüsü ile saçak silmeleri yüksek kasnak çevresini sarmakta, yapıya derin gölgeler ve keskin bir bitiş sağlamaktadır (Resim 3.2 (a)). Beden duvarları bitişine dair izler ise silikleşmiştir. Bursa Orhan Bey Camisinin bir yenileme yapısı olduğuna dair savların çokluğuna rağmen yenilemede özgün duruma uyulduğu fikri ağırlık kazanmıştır. Tuğla taş alması örgülü cephede çok katmanlı motifli tuğla silmelerle beden duvarları sonlandırılmış, saçak seviyesindeki kot farklılıklarında silmeler süreklilik göstermeksizin kesilmiştir. Tüm saçak silmeleri yapı çevresinde yatay yönde hareket etmiştir (Resim 3.12, Resim 3.13 (a)). Taş cephe kaplaması

ile yeni bir döneme geçişin öncülerinden olan İznik Yeşil Cami, cephe ile uyumlu taş saçak silmeleri ile yeni bir dönüşüm eşiğinde yer almaktadır. Revak ve harim kısmında diğer Bursa Camilerinde olduğu gibi kot farkı oluşturulmuş iki bölüm farklı silmeler ve silme altında yer alan farklı motiflere sahip kuşaklarla sonlandırılmıştır (Resim 3.19 (a), Resim 3.20 (a), (b), (c)). Revak ve harim bölümünün birleşiminde yer alan minare bölümüne özel geçiş motifi uygulanmıştır. Bursa Hüdavendigâr Camisi farklı programı, iki katlı revağı ile olduğu kadar saçak silmeleri ile de süreç içinde farklı bir yere sahiptir. Farklı büyüklüklerde kemerler, farklı katmanlarla ve farklı seviyelerde beden duvarlarını yatay düzlemde çerçevelemiştir (Resim 3.23, Resim 3.26). Edirne Üç Şerefeli Camide yeni bir evreye geçilmiş o güne dek yatay düzlemde yapıyı sonlandıran saçak silmeleri düşey düzlemde de hareket etmeye başlamış, çift yönlü hareketi ile özellikle Sinan Camilerine öncülük etmiştir. Örtü sisteminden gelen suyu cepheden uzaklaştıran ve örtü sistemine geçiş elemanı olan bu nedenle de yatay yönde biçimlenen saçak silmeleri, beden duvarlarından revak seviyesine, revak bitiminden zemine yönelerek yatay ve düşey kesintisiz hareketi ile yapısal işlevinin yanında yeni bir ifade biçimine, çeperleri sonlandıran, çerçeveleyen elemana dönüşmüştür (Resim 3.59 (a), (b)). İstanbul Bayezid Camisinde revaklı avluya, avlu içindeki yaşam zenginliğine verilen önem saçak silmelerine de yansımış revaklı avlu saçak silmeleri çok katmanlı, motifli silmelerle mekân tanımlama araçları içinde bir rol edinmiştir. İstanbul Mihrimah Sultan Camisinde saçak silmelerinin çift yönde hareketi ve süreklilik ilkesi güçlü bir şekilde uygulanmış, çift katmanlı silmelerden üstteki grup yatay yönde diğer örtü sistemi elemanları ile yatay çerçeveler çizerken, alt katmanda yer alan silme grubu düşey yönde hareket ederek çeperleri çerçevelemiştir (Resim 3.80 (a), (b)). Süreç içinde büyüyen, insan ölçülerinden uzaklaşan yapı boyutları ile birlikte saçak silmelerinde de algı seviyesine göre bant aralığı genişlemiş ve masif silmelerin üzerine motifli silmeler eklenerek yarı geçirgen boşluklu bitişler elde edilmiştir (Resim 3.95, Resim 3.98). Şehzade Camisindeki motifli saçak silmelerinden sonra Süleymaniye Camisinde daha yüksek ve daha boşluklu elemanlar olan parmaklıklar saçak silmelerine eklenmiş, üst seviyelerde yarı geçirgen görünüm elde edilmiştir (Resim 3.109). Yapı büyüklüğü ile orantılı bitiş elemanları sonraki uygulamalar için öncü olmuş Selimiye ve Sultan Ahmet Camisinde uygulama tekrarlanmış, çift katmanlı süreklilik ilkesi sürdürülmüştür (Resim 3.148, Resim 3.156).

Zemin silmeleri

Saçak silmeleri gibi zemin silmeleri de suyu yapıdan uzaklaştırmak üzere erken dönemden itibaren yapı eteklerinde yer almıştır. Orhan Bey Camisinde kısmen kendini gösteren zemin silmesi Hüdavendigar Camisinde tüm revak boyunca cepheden taşan yapısı ve farklı malzemesi ile kendini göstermektedir (Resim 3.13 (a), (b), Resim 3.29). Girişte daha yüksek, daha etkili cephe görüntüsü için revak saçakları yükseltilmiş, iki katlı revağıyla özgün cephe kurgusunun altını çizmek üzere kat silmesi belirginleştirilmiş ve zemin silmesi yatay hatları ve tüm katları vurgulamak üzere zeminde kesintisiz yer almıştır. Bursa Ulu Cami, Edirne Eski Cami ve Edirne Üç Şerefeli Camide zemin silmesi özellikle giriş cephelerinde tüm cephe boyunca veya kısmen görülmekte kademe farkları, basamaklarla desteklenmektedir (Resim 3.36 (a), Resim 3.43, Resim 3.60). Selimiye Camisinden itibaren ise zemin silmelerinin hem kesitleri genişlemiş, derinlikleri artmış, güçlü gölgelere sahip olmuş, hem de üstlerinde yer alan revak korkulukları ile birlikte kompozisyona katılarak daha geniş bant aralığına sahip yatay hatlar oluşmasını sağlamışlardır. Altlarında yer alan çeşme dizilerindeki düşey etkili çeşme panoları zemin seviyesi altında farklı bir doku oluşmasını sağlamıştır (Resim 3.155 (a), (b), Resim 3.174).

5. KAVRAMSAL TARTIŞMA

Örnekler üzerinde yapılan analizler, elde edilen bulgular silmelerin işlevleri, ilişkileri ve davranış biçimlerine dair çıkarımların oluşmasını sağlamıştır. Elde edilen veriler silme biçimlenmelerinin rastlantısallıktan uzak bir dizi ilişkiler ağına, işlev verilerine ve ilkeler silsilesine dayandığını göstermektedir.

Yağmur suyunu yapıdan uzaklaştırma işlevini yerine getiren ve en erken tarihli ilk örnekten itibaren uygulanıp, tüm örnek yapılarda kullanımı kesintisiz tekrarlanan saçak silmelerine zaman içinde farklı işlevler üstlenen silme çeşitlerinin eklendiği görülmüştür. Silmelerin kullanım alanlarının ve bağlı olarak çeşitlerinin zaman içinde arttığı ve giderek farklı silme çeşitlerinin sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir. 400 yıllık süreç içinde tanımlama, gruptama, başlatıp sonlandırma, ayırma, vurgulama, yanılısma oluşturma, hiyerarşiyi ifade etme, disipline etme, bezeme unsuru olarak görev alma, teknik işlevler üstlenme, mekân tanımlama gibi işlevlerin süreç içinde silmeleri var ettiği ve işlevleri çeşitlendikçe kullanım alanlarının da çoğaldığı izlenmiştir.

Silmeler varoluş sebeplerine bağlı olarak işlevlerini yerine getirirken aynı işlevi yerine getiren diğer silmelerle farklılaştığı, tipleşmediği, çoğaltılmadığı gözlenmiştir. Aynı işleve bağlı olarak var olan silmelerin yerle, birbirleri ile ve elemanların kendi iç düzenindeki ilişkiler ağına bağlı olarak da farklılaştığı, aynı işlevdeki elemanların, bulunduğu konumun bağlı olduğu ilişkiler ağına göre farklı biçimlendiği görülmüştür.

Örnek analizleri ve elde edilen bulgular silme biçimlenmelerinde çerçeveleme, kademelenme, daralma ve süreklilik gibi kavramlara dair davranışsal yinelemeler olduğunu zaman içinde bu davranış biçimlerinin sistematik tekrarlandığını göstermektedir.

5.1. Silmelerin İşlevleri

5.1.1. Tanımlama

Çeperlerde yer alan tüm elemanlar, tüm yüzeyler, tüm geometrik bölümler ve elemanlara ait tüm alt bileşenler silmelerle çerçevelenip tanımlanmıştır. Erken dönem örneklerinde cephe elemanları silmeler tarafından kısmi olarak çerçevelenmiş zaman içinde elemanlar tüm alt

bileşenlerini kapsamak üzere silmeler tarafından çerçevelenip tanımlanmıştır. Örneğin İznik Yeşil Cami giriş kapısının ve pencerelerin yalnızca kemer bölümü silmelerle çerçevelenirken Edirne Eski Cami kapısı kemer ve ayak bölümü iki ayrı silme grubu ile çerçevelenmiş sonraki örneklerde kapılar ve pencereler ve tüm cephe bileşenleri kendilerini oluşturan tüm köşelik kemer kemer alını kitabelikler gibi bileşenleri kapsamak üzere silmeler tarafından tanımlanmıştır. Konuya dair örneklere analiz bölümünde değinilmiştir.

5.1.2. Gruplama

Süreç içinde Her bir cephe elemanını tüm bileşenleri ile birlikte çerçeve içine alıp eleman bütünlüğünü kuran silmeler, İstanbul Camileri ile birlikte ulaşılan evrede eleman gruplarını da çerçeve içine alarak gruplamalar oluşturmaya başlamıştır. Avlu çeperlerinde her kubbe birimini temsil eden iki pencereci dört pencereci gruplamalar, son cemaat bölümlerinde üç pencereci gruplamalar, revaklarda kemer gruplamaları gibi cephe elemanlarını silmelerle birleştiren çeşitli gruplamalar oluşturulmuştur.

5.1.3. Başlatıp sonlandırma

Eleman alt bileşenlerini çerçeveleyen silmeler, eleman bütünü tanımlayan silmeler tarafından çerçevelenmiş ve elemanlar, eleman gruplarını birleştiren silmeler tarafından çerçevelenmiştir. Cephede yer alan tüm elemanlar ise zemin silmesi ve saçak silmesi tarafından çerçevelenip sonlandırılmıştır. Zaman içinde tüm çeperleri başlatıp sonlandıran zemin ve saçak silmeleri genişlemiş, motifli silmeler ve korkulukların desteği ile daha geniş bant aralığına sahip görünüm elde etmişlerdir.

5.1.4. Ayırma

Katları ayırmak, kat hizasını vurgulamak, daha yüksek cephe algısı yaratmak üzere kat silmesi kullanılmıştır. Program ve plan özellikleri ile farklı bir yere sahip olan Hüdavendigar Camisinin çift katlı cephesinde kat silmesi katları birbirinden ayırmış, iç mekândaki farklı kurgunun cepheden de okunmasını sağlamıştır. Farklı malzeme, farklı renk kullanımı ile yüzeyden taşkın iç bükey kesitli silme, yapının çift katlı revaklarını ayırmaktadır. Şehzade Cami son cemaat revaklarında alt sıra pencerelerin üzerinden kat silmesi geçmekte ve kat silmesi, üzerinde silmelerle oluşturulan 2. sıra pencere görünümlü bölgeyi ayırmakta, iki kat

izlenimi oluşmasını sağlamaktadır (Resim 3.29). Selimiye Cami yan cephelerde kat silmesi revak kemerleri üzerinden geçmekte ve bu bölümde iki katlı olarak kurgulanan yapıda katları net bir şekilde ayırmaktadır (Resim 3.148).

Sultan Ahmet Cami yan cephelerinde yer alan kat silmesi ile çift katlı revaklar kat hizasında ayrılmıştır (Resim 3.171).

5.1.5. Vurgulama

Süleymaniye Camisinde ulaşılan yalınlaşma aşamasından sonra Selimiye Camisi minarelerinde farklı bir tavır sergilemiştir. Minare ayaklarının her yüzeyi silmelerle çevrilmiş, tanımlanmış, her yüzeyde derin kemerler veya mukarnaslı nişler ve onların üzerinde renkli bordürlerle çerçevelenmiş levhalar yer almıştır. Sinan'ın çok önemseydiği minareler, kat silmesi, minarelere özel silmeler, renkli bordürler, levhalar, niş ve derin kemerlerle tekrar tekrar çevrelenmiştir. Sinan klasik dönemin zirve yapısında silmeleri en yalın haliyle ve etkili biçimde kullanırken minare ayaklarına özgü silmelerde erken dönem minare ayaklarında olduğu gibi derin gölgeler oluşturan kornişli silmeler kullanmayı tercih etmiştir. Mimar Sinan, mimari olarak ifade ettiği gibi Tezkiret ül-Bünyan adlı yazmada Selimiye Camisinin minarelerine verdiği önemi yazılı olarak da ifade etmiştir (Resim 3.150).

5.1.6. Yanılsama oluşturma

Perspektif etkisi gözetilerek daha yüksek cephe izlenimi vermek için silmeler kullanılmıştır. Ayrıca duvarlarda cephe kurgusunu sürdürmek için pencere görünümlü silmeler ilave edilmiştir. Selimiye Cami yan cephelerinde payanda yüzeyinde yer alan niş, pencere, motifli küçük pencere üçlemesinde cephe bileşenlerinin giderek daralması ile birlikte çevrelerinde yer alan silme takımları da göz seviyesinden uzaklaştıkça daralmaktadır. Silme kesitleri giderek incelmekte, silme katmanları azalmaktadır. Perspektif etkisi tüm mimari araçlar kullanılarak artırılmış olduğundan daha uzun bir blok algısı yaratılmıştır (Resim 3.148). Selimiye Camisi revak altı cephesinde birinci sıra, ikinci sıra üçüncü sıra pencereleri kademeli olarak sırayla daraltılmıştır. İkinci sıra pencereleri daha uzun görünebilmesi için silmelerle daha uzun çerçeveler içine alınmıştır. Silme takımları üst seviyelere doğru incelmıştır (Resim 3.136, Resim 3.139).

Şehzade Camisinde ise ikinci sıra pencere izlenimi vermek üzere silmelerle pencere motifi yapılmıştır. Kapıya yakın olan revakta üçüncü sıra izlenimi için küçük pencere eklenmiştir (Resim 3.87 (a), (b)).

5.1.7. Hiyerarşiyi ifade etme

Cephe elemanlarının hiyerarşik önemine göre onları çerçeveleyen silmelerde değişiklik gözlenmektedir. Silme takımları elemanın önemine göre artıp azaltılmış, kesitler genişleyip daraltılmıştır. Elemanlar önemlerine göre silme çerçeveleri ile yükseltilmiş veya kısaltılmıştır. Bu türden silme uygulamalarına örnek olarak Süleymaniye Camisi revak altı cephesinde cephe elemanlarının silmelerle çerçeveleniş biçimlenmeleri izlenebilir. Namaz kılınan, bu nedenle de iç mekânın uzantısı olarak kurgulanan bu bölümün merkezinde yer alan giriş kapısı en güçlü eleman olarak silmelerle revak örtü seviyesine dek yükseltilmiş, mihrap işlevi gören mukarnaslı mihrabiye nişleri kapıdan sonra en yüksek eleman olarak silmelerle çerçevelenerek düzenlenmiştir. Silmelerle oluşturulan derinliksiz niş motifleri hiyerarşik sıralamada mukarnaslı nişlerden sonra yer almakta, bir alt seviyede ise silmelerle çerçevelenmiş alt sıra pencereleri bulunmaktadır (Resim 3.105, Resim 3.107, Resim 3.114).

5.1.8. Disipline etme

Özellikle erken dönemde cephe bileşenlerinde çeşitleme yapma geleneği sürdürülmüştür. Her cephe elemanı özelleştirilmiş, farklılaştırılmıştır. Ancak silmelerle oluşturulan çerçevelerde çeşitleme yapılmamıştır. Silmeler her biri özelleştirilmiş biricik elemanları çerçeveleyip disipline ederek cephede yer almalarını sağlamıştır. Örneğin Üç şerefeli Cami cephelerinde yer alan pencereler farklı bezeme unsurları ile bezenmiş olsalar da benzer ilkelerle biçimlenmiş silme çerçeveleri elemanlar arası disiplini sağlamıştır. (Resim 3.57 (a)).

5.1.9. Bezeme unsuru olarak görev alma

Süleymaniye Cami yan revaklarda alt sıra küçük kemerlerin üzerinde yüzey hareketleri ile plakalar oluşturulmuştur. Bu çerçeveler bir eleman, bir alt bileşen, bir yüzey bir geometrik parça veya bir bezeme unsurunu tanımlamazlar. Revak düzenindeki ritmin tamamlayıcısı olarak kompozisyonda yer almışlardır (Resim 3.124). Bursa Ulu Cami giriş cephesinde

silmelerle oluşturulmuş panolar yer almaktadır. Bu panolar da bir eleman, bir alt bileşen, bir yüzey veya bir geometrik parçayı tanımlamak gibi bir işleve sahip olmadıkları gibi bir kompozisyonu da tamamlamazlar (Resim 3.34).

Sultan Ahmet Cami minare ayaklarında yüzey hareketleri ile pano oluşturulmuş ve pano içinde yine yüzey hareketleri ile düşey etkili doku oluşturulmuştur (Resim 3.174). Yeni Cami minare ayaklarında yer alan silmeler de yüzeyi tanımlayan çerçeve oluşturmaz, yüzey üzerinde silme çerçevelerle düşey etkili desen oluşturulmuştur (Resim 3.197).

5.1.10. Teknik işlevler üstlenme

Saçak ve zemin silmeleri yağmur, kar sularını cepheden uzaklaştırmak için biçimlenmiş silmelerdir. Saçak silmeleri Üç Şerefeli Camiye dek örtü sistemine geçişte çeperlerde yatay çerçeveler oluşturmuşlardır. Ancak Üç Şerefeli Camide avluların Cami kütesine eklenmesi ile birlikte oluşan kademe farkları silmelerin düşey yönde de hareket etmesini sağlamış, silmeler örtüye geçiş elemanı olduğu kadar yüzey tanımlayan, yüzeyi bitiren elemanlara da dönüşmüşlerdir. Üç şerefeli Camide beden duvarlarından revak kotuna inen silmeler minare köşelerinden zemine yönelerek tüm cepheyi çerçevelemiştir.

5.1.11. Mekân tanımlama

Dış yan sofalar Semra Ögel'in de belirttiği gibi sivil mimari öğeler ile bezenmiş Caminin dışa açılan, geçiş mekânları, geleneksel Türk evinin dış sofalarına en yakın bulunan havadar gölgeli oturma dinlenme yerleridir (Ögel, 1990). Şehzade Camisi ile Cami programına eklenen bu yeni alanların, mekân tanımını güçlendirmek üzere Süleymaniye Camisinin yalnızca bu özel revak alt sıra pencerelerinde çift sıra motifli silmeler kullanılmıştır (Resim 3.111 (a)).

Aynı şekilde Bayezid Camisi revaklı avlusundaki mekân zenginliği, avlu içindeki ağaçları, renkli revak sütunları, renkli taşlarla oluşturulan bordürleri ile gravürlere ve metinlere konu olmuştur. Bayezid Camisi revaklı avlusunda revak alnını saran çok katmanlı motifli silmeler de oluşturulmak istenen zengin geçiş mekânı tanımını desteklemek üzere bezenmiş ve sonraki uygulamalara da öncülük etmiştir (Resim 3.70).

5.2. Silmelerin İlişkileri

Örnekler üzerinde yapılan araştırmalar silmelerin çeperlerde yer alan diğer elemanlar ve bulunduğu yerle kurduğu ilişkiler ağına bağlı olarak biçimlenmelerinde değişiklikler olduğunu göstermiştir. İç mekân kurgusunun öncelendiği erken dönem örneklerinde silmeler, cephe elemanlarını tanımlamak, onlara atfedilen önemi ve biricikliği vurgulamak üzere cephe elemanlarını çerçevelemeye başlamıştır. Erken dönem örneklerinde kapıların kemer bölümü, pencerelerin kemer bölümü gibi henüz eleman bütünlüğünü tanımlamak üzere olmasa da cephe elemanının önemini vurgulamak üzere kısmi silmeler görülmektedir. Orhan Bey Camisi, Hüdavendigâr Camisi, İznik Yeşil Cami kapı pencere silmelerinde kısmi silme çerçeveler görülmektedir.

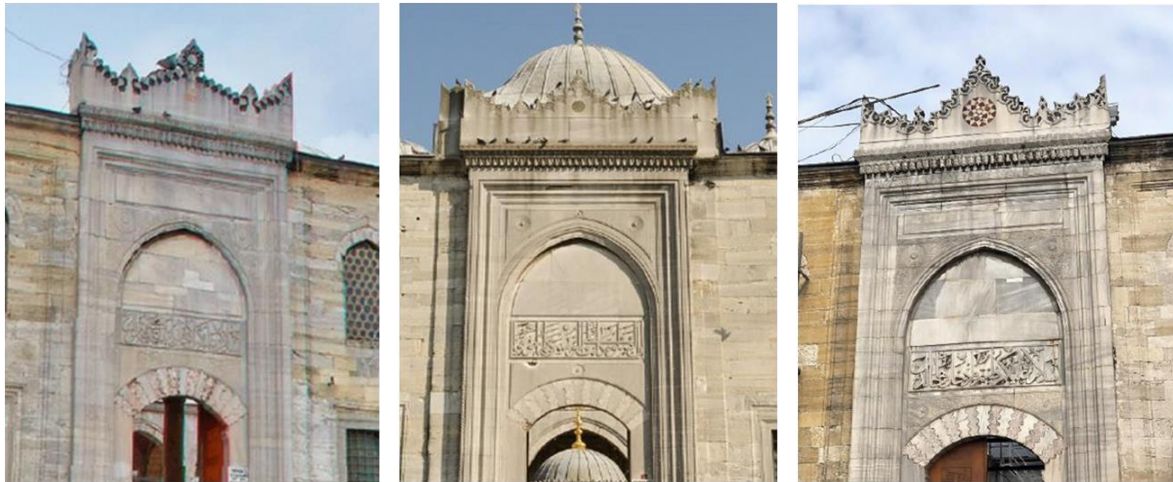
Bayezid, Süleymaniye, Selimiye, Şehzade Cami gibi klasik dönem örneklerinde silmeler tümel kompozisyona katılarak hem elemanın bulunduğu yere göre hem çevresindeki diğer elemanlara göre hem ait olduğu elemanın alt bileşenlerine göre işlevler yüklenmiş, biçimlenmiş ve ilişkiler ağını kuran en güçlü elemana dönüşmüştür.

Yapıya yaklaşımın güçlü olduğu ana cadde meydan veya ara sokakta yer alan elemanlara ait silmelerde farklılıklar olduğu gibi göz seviyesine yakın olan, yapı ile etkileşimin daha güçlü olduğu alt sıra pencerelerle üst sıra pencere silmeleri arasında da farklılıklar yapılmıştır. Selimiye Cami son cemaat mahalli cephesinin üç sıra pencereleri ve yan cephe payandalarında olduğu gibi çok sıralı bölgelerde alt sıralardan üst sıralara gidildikçe silme kesitlerindeki kademeli incelme belirginleşmektedir. Düşey yönde göz seviyesinden uzaklaştıkça görülen değişimler, merkez eksenden yapının uçlarına doğru, yatay yönde de gözlenmiş; cephe elemanları seyrekleşmiş, merkezde yer alan elemanlara göre uçlarda daha hafifletilmiş silmelere sahip elemanlar yer almış, hatta elemanlar yerlerini silme tasvirlerine bırakmıştır.

Elemanlar arası ilişkilerde olduğu gibi eleman bütünü içinde yer alan alt bileşen ilişkilerine bağlı olarak da silme biçimlenmelerinde farklılıklar gözlenmiştir. Eleman bütünü tanımlayan dış silmelerden elemanların alt bileşenlerine doğru kademeli incelme görüldüğü gibi vurgulanmak istenen bazı alt bileşenlerde de motifli veya çok katmanlı silme kullanımı gibi vurgulayıcı, özelleştirici uygulamalar da görülmektedir. Son cemaat mahallinde yer alan ve bu bölgede mihrabı temsil eden mihrabiye nişlerine ait silmeler çoğu kez güçlenmiş,

zaman zaman kitabelikler eklenerek silmeler tarafından yükseltilmiş, cephedeki önemi vurgulanmıştır.

Sultan Ahmet Cami örneğinde ise silmelerin yere göre, birbirlerine göre, alt bileşenlere göre ilişkileri zayıflamıştır. Sultan Ahmet Cami son cemaat mahalli pencereleri kemer, kemer alını, köşelik gibi alt bileşenler ve onların tanımlayıcı çerçeveleri olan silmelerden arınıp yalnızca pencere sövelerindeki silmelerle yetindiği gibi çevresindeki diğer elemanlarla da ilişkisi, onlara göre biçim değiştirme, büyüyüp küçülme, genişleme, katmanlaşma, derinleşme gibi farklılıklardan da arınmıştır. İkinci sıra pencereler alt sıraya göre küçülmüş olmasına rağmen silmeler arasındaki fark çok daha zayıftır. Aynı şekilde pek çok örnekte olduğu gibi Üç Şerefeli Cami veya Bayezid Camisinin üç farklı özellikte mekâna açılan üç avlu kapısı bulunduğu yerin önemine göre biçimlenmiş, bağlı olarak silmeler yoğunlaşmış, kesitler, biçimlenmeler değişmiştir. Yeni Cami avlu kapılarında ise yere göre farklılaşma veya her bir elemanın biricikleşmesi yaklaşımından uzaklaşmış, minör farklar dışında üç avlu kapısı birbirini tekrar etmiş silmeler, benzer şekilde tekrarlanmıştır.

Resim 5.1. Yeni Camide üç avlu giriş kapısı ve silmeleri yere göre farklılık gösterme ilkelerinden uzaklaşmış tek örneğin çoğaltıldığı özel bir örnek olarak yer almaktadır.

5.3. Silmelerin Davranış Biçimleri

Süreç içinde izlenen silmelerin, çerçeveleme, içe çekilme, daralma, süreklilik ilkelerini sistematik olarak tekrarladıkları gözlemlenmiştir.

5.3.1. Çerçeveleme

Cephede yer alan tüm bileşenler ve onlara ait alt bileşenlerin silmeler tarafından çerçevelenmesi

Örnek yapılar üzerinde yapılan analizler sonucunda çeperlerde yer alan kapı, pencere, niş, korkuluk, çeşme, mükebbire, çörten gibi mimari elemanların, kemer, payanda, minera kaidesi gibi taşıyıcı elemanların, pano, levha, disk gibi bezeme elemanlarının, eleman gruplarının, yüzeylerin, geometrik geçişlerin silmeler tarafından çerçeveleme davranışı sergiledikleri gözlenmiştir. Eleman ve eleman grupları düşey düzlemde silme çerçeveleri içinde yer almakta, saçak silmesi kat silmesi, zemin silmesi yatay çerçeveler olarak var olmakta, mukarnas ve sütunçeler gibi alt bileşen çerçeveleri, hacimsel çerçeveler içinde yer almaktadır.

Yüzeyler ve geometrik geçişlerin silmeler tarafından çerçevelenmesi

Bursa Ulu Cami giriş cephesi örneğinde, kapı ve cephe malzemeleri birleşiminde silmeler malzeme geçişini belirtmektedir. Malzeme geçişlerinde olduğu gibi geometrik geçişlerde de özellikle minareler ve sütunlar gibi farklı geometrik parçalardan oluşan elemanlarda, her farklı parçaya geçişte, silmelerin yer aldığı gözlenmiştir. Minareler ve sütunlar gibi yaygın olarak geometrik geçişlerde silme kullanılan örneklerin yanında Üç Şerefeli Cami payandalarındaki geometrik geçişlerde (Resim 3.58), Mihrimah Sultan Cami revak kemeri yastıkları gibi tekil örneklerde de farklı geometrik bölümlere geçişte silmeler yer almaktadır (Resim 3.78 (b))

Silmelerin bütünden parçaya iç içe çerçeveler oluşturması

Kapı, pencere, niş gibi cephe elemanlarının, kendilerine ait alt bileşenlerle birlikte silmelerden oluşan çerçeve ve bu çerçeve ile içe çekilmiş yüzeyde yer aldıkları gözlemlenmiştir. Dış çerçevenin içinde elemana ait örneğin, niş kitabesi, mukarnası gibi bileşenler silmelerle çerçevelenerek tanımlanmıştır. Silmelerle çerçevelenerek bir alt bileşenin tanımlanması en alt birimlere dek kademe kademe kendi içlerinde sürdürülmüştür.

5.3.2. İçe çekilme/ kademelenme

Cephe yüzeyinin silmelerle kademe kademe içe çekildiği gözlemlenmiştir. En dış katmanda saçak ve zemin silmesinden içe çekilerek oluşturulan cephe yüzeyi, silmelerle çerçevelenen cephe bileşenleri ile bir kademe daha içeri çekilmiştir. Alt bileşenleri tanımlayan silme çerçeveleri ile kademelenerek bir katman daha içeri çekilmiştir. Mukarnas yüzünü çerçeveleyen silmelerin ise çoğu kez dışa taşırıldığı izlenmiştir.

5.3.3. Daralma

Saçak ve zemin silmesi gibi bütüncül silmelerden en küçük alt bileşeni tanımlayan silmelere dek silme kesitlerinin her katmanda bir kademe daha inceldiği gözlemlenmiştir.

Üst üste dizilen çok sıralı cephe elemanlarında silme kesit ve bant aralığı göz seviyesinden yukarı doğru daralmıştır. Bu davranış biçimi perspektif etkisi kullanılarak yüksek gösterilmek istenen cephe ya da payanda gibi bölümlerde uygulanmıştır. Özellikle Şehzade Cami, Süleymaniye Cami, Selimiye Camide uygulamaları yoğunlaşmaktadır. Süleymaniye Cami revak altı cephesinde alt sıra pencere silmeleri ile üst sıra pencere silmeleri arasındaki bant aralığında daralma ve silme kesitlerinde daralma gözlenebilmektedir (Resim 3.107). Aynı cephede mukarnas kavsaralı niş ve silmelerle oluşturulan niş motifli silmeleri arasındaki bant aralığında daralma ve silme kesitlerinde daralma izlenebilmektedir (Resim 3.114 (a), (b)). Selimiye Camisi revak altı cephesi alt sıra ve üst sıra pencerelerinde boyutsal küçülme ile birlikte pencere silmeleri arasında silme bant aralığı ve kesitlerde daralma izlenebilmektedir (Resim 3.135). Selimiye Cami payanda silmelerinde ise payanda yüzeyinde üst üste sıralanan niş pencere ve 3. Sıra motifli pencere elemanlarında göz seviyesinden üst sıralara doğru yükseldikçe elemanların çevresinde yer alan silmelerde daralma izlenebilmektedir (Resim 3.148).

5.3.4. Süreklilik

Cephelerde yer alan çerçevelenebilecek elemanlar silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Tüm cephe yüzeyi, çeperlerin büyük elemanı payandalar, revaklarda yer alan kemer dizileri gibi çerçevelenmesi güç olan büyük elemanlarda ise silmelerde süreklilik sağlayarak çerçeve içine alma arayışı gözlenmektedir.

Revaklı avlu kemerlerinin çevresi silmelerle çerçevelenmiştir. Avlu revaklarında kademe farkı olan köşelerde de silmenin sürekliliğini sağlamak üzere çözüm üretilmiş, ilave edilen bir duvar parçası üzerinden kademe farkına rağmen silmelerin kesintisiz sürekliliği sağlanmıştır (Resim 3.120 (a)).

Üç Şerefeli Camide minara kaidesini yatay çerçeve çizerek sonlandıran silmeler düşeyde de sürekliliği sağlayarak minarenin geçiş bölümü boyunca yükselmiş, minare gövdesine ulaşır, bu arakesitte geçiş bölümü ve gövdeyi ayırmak üzere minare gövdesini yatayda tekrar saran hacimsel çerçeve oluşturmuştur (Resim 3.58 (b)). Payanda silmeleri de yapının diğer silmelerinde görüldüğü gibi hem yatayda geometrik parçalar arasında yatay çerçeveler oluşturmuş hem de gövdeyi düşey yönde aşarak sürekliliği sağlamışlardır (Resim 3.58 (a)). Bayezid Cami minaresinde mukarnas motifli silme yatayda ve düşeyde sürekli şekilde zemin ve saçağı sarmaktadır (Resim 3.72 (a)).

Mihrimah ve Şehzade Camisinde çift katmanlı saçak silmelerinin çift yönlü hareketi Süleymaniye ve Selimiye Camisinde de sürdürülmüştür. Yatay yönde ilerleyen saçak silmeleri Şehzade Camisinde dış yan revaklar seviyesine inerek revakları sarmış, aynı şekilde Süleymaniye Camisinde saçak silmeleri düşey yönde ilerleyip dış yan revaklar seviyesinde kat silmesi olarak tüm yan cepheleri kat etmiştir (Resim 3.93, Resim 3.94 (a), Resim 3.94 (b), Resim 3.97 (a)). Süleymaniye Camisinde saçak silmeleri kuzey avlu kapısında yükselerek kapı silmeleri ile birleşmiştir (Resim 3.125 (b)). Silmelerin bir bölümü yüzeyi tariflemek, sınırlandırmak, çerçevelemek için yüzey çevresinde yatay ve düşey yönde ilerlerken bir bölümü aynı kotta yer alan diğer elemanları birbirine bağlamak üzere yatay hareketlerle ilerlemektedir. Bu ilkenin örnekleri yapının pek çok noktasında görülmektedir.

6. SONUÇ

Osmanlı mimarlığının beylikten imparatorluğa geçiş sürecinde geçirdiği değişimler, dönemin estetik değerlerini taşıyan yapılar üzerinde izlenmiştir. Söğütte bir beylik olarak kurulan ve fethedilen topraklarla geniş coğrafya yayılan, farklı kültürel yapılarla buluşan Osmanlı devletinde, mimarının değişimi, dönemin estetik değerlerini barındıran yapıların yoğunlaştığı başkent Camilerinde izlenmiştir.

Fethedilen topraklarda, her yeni kurulan mahalleye inşa edilerek, Osmanlı topraklarını bütünleştiren, sınırları belirleyen, İslamlaşan topraklarda hâkimiyetin göstergesi olan Camiler taşıdıkları simgesel değerlerle araştırma için döneme ait güçlü veriler barındırmaktadır. Klasik dönemde ve özellikle Sinan yapılarında silmelerin yapı yüzünde edindiği güçlü rolün izlerini sürebilmek amacıyla tez çalışması erken dönem yapılarını da kapsamaktadır. Araştırma İznik'te kitabesi bulunan en eski Cami olarak bilinen Hacı Özbek Cami örneğinin analizi ile başlamıştır. Yapı, yakın tarihte geçirdiği tüm yenileme sorunlarına rağmen çeperlerinde dönemin malzemesi, tekniği, biçimlenme kaygıları, estetik endişelere dair izler barındırmaktadır. Bursa'da Orhan Cami, Murad Hüdavendigâr Cami, Yeşil Cami, İznik Yeşil Cami, Edirne Eski Cami, Üç Şerefeli Cami, Selimiye Cami, İstanbul Bayezid, Mihrimah Sultan, Şehzade, Süleymaniye, Sultan Ahmet ve Yeni Cami cepheleri tarihsel sıralama içinde incelenmiş, Osmanlı mimarlığı biçimlenme ilkelerine dair veriler izlenmiştir.

Yapı çeperlerine odaklanan çalışmada, erken dönemde yapı çeperlerinin, iç mekân kurgusunun sonucu olarak biçimlendiği, çeperlere bir işçilik problemi olarak bakıldığı, taş, mermer, çini, ahşap işçiliğinin çok yetkin seviyelere ulaştığı, çeperlerde tasarımsal gelişmenin yapı tekniğine bağlı kaldığı izlenmiştir. Zaman içinde Osmanlı Devleti'nin büyümesi ile birlikte siyasal gücün sembolü olan Camiler de büyümüş, Edirne'de Üç Şerefeli Camide, sonraki dönemlere ait İstanbul Camilerinde bile ulaşılması güç kubbe açıklığına ulaşılmıştır. Cami programına eklenen avlu ve beraberinde gelen yarı açık ve kapalı iki hacmin buluşmasından doğan sorunlar ve yenilikçi çözümlerle Üç Şerefeli Cami erken dönem özelliklerini taşıyarak ve yeni bir dönemin habercisi olarak Sinan'ın güçlü esin kaynaklarından birine dönüşmüştür. İstanbul'un fethi ile yeni bir süreç başlamış, Eski Fatih Cami ve ardından Bayezid Cami hem taşınan değerleri hem yeni toprakların değerlerini buluşturan biçimlenişi ile süreç içindeki yerini almıştır. Sinan'ın kendi dönemine ulaşan tüm

mimari birikim ve genişleyen coğrafyanın taşıdığı verilerle beslenip, büyük boyutlara ulaşan yapılarda strüktürel çözüm arayışına girdiği, çeperleri özgürleştirerek bol ışıklı, hafifletilmiş cepheler elde ettiği, cepheyi bir tasarım nesnesi olarak ele alıp, silmeleri en güçlü ifade araçlarından birine dönüştürdüğü örnek yapılarda gözlenmiştir.

Silmelerin yerle kurduğu ilişki erken dönemden itibaren her örnekte izlenmiştir. Sinan yapılarında silmeler tüm cephe elemanlarını bağlayan, yerle ilişkileri güçlendiren önemli bir elemana dönüşmüş ancak Sinan sonrası örneklerde yerle ilişkilerin ve bu ilişkileri sağlayan silme kullanımının zayıfladığı görülmüştür. Yapıya yaklaşım sıralaması, algı sıralaması, duraksama noktaları, geçiş noktalarına göre kurgulanan cephe düzenlemelerinde silmeler tüm bu değişkenlere bağlı olarak biçimlenmiş, yoğunlaşmış veya seyrelmiş, bant aralıkları genişlemiş veya daralmıştır. Bu parametreler doğrultusunda Osmanlı Cami mimarlığında yapıyla ilk temas cephesi olan yan cepheler, revak kemerleri arasında kalmış giriş cephesine göre daha çok önem kazanmış, silmeler yoğunlaşmıştır. Cephe kurgusunun tüm cephelerde çoğaltılması veya cephe elemanlarının cephede çoğaltılması yerine her noktanın önemine, her cephe elemanın özelliklerine göre biçimlenme tercih edilmiş ve istenilen hedefe ulaşmada silmelerden yararlanılmıştır.

Erken dönem örneklerinden itibaren yapısal bir işlevi yerine getiren, bu nedenle ilk örnekten itibaren uygulanan ve istisnasız tüm yapılarda kullanımı tekrarlanan saçak silmelerine zaman içinde farklı silme çeşitlerinin eklendiği izlenmiştir. Silmelerin kullanım alanlarının ve bağlı olarak çeşitlerinin arttığı ve giderek farklı silme çeşitlerinin sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir. Tez çalışmasında silmelerin çeperlerde yer alan her elemanı, her eleman içinde yer alan o elemana ait alt bileşenleri, her geometrik parçayı, her yüzeyi tanımlama, elemanları birleştirerek gruplama, çeperleri başlatıp sonlandırma, katları ayırma, önemli görülen elemanları vurgulama, istenilen görünümü sağlamak amacıyla perspektif etkisini kullanarak yanılısma oluşturma, elemanlar arası hiyerarşiyi ifade etme, çeperlerde yer alan farklı elemanları benzer silmelerle çerçeveleyerek disipline etme, bezeme unsuru olarak görev alma, teknik işlevler üstlenme, iç mekân dış mekân geçiş mekânı gibi farklı bölgelerde motif farkları ile mekân tanımlama gibi farklı işlevler üstlendikleri izlenmiştir. Zaman içinde işlevlerin çeşitlendiği, kullanım alanlarının çoğaldığı, kullanım sıklıklarının arttığı, elemanların hiyerarşik önemine göre silme katmanlarının çeşitlendiği gözlenmiştir.

Silmeler varoluş sebeplerine bağlı olarak işlevlerini yerine getirirken aynı işlevi yerine getiren diğer silmelerle farklılaştığı, tipleşmediği, çoğaltılmadığı gözlenmiştir. Aynı işleve bağlı olarak var olan silmelerin yerle, birbirleri ile ve elemanların kendi iç düzenindeki ilişkiler ağına bağlı olarak da farklılaştığı, aynı işlevdeki elemanların, bulunduğu konuma, bağlı olduğu ilişkiler ağına göre farklı biçimlendiği görülmüştür. Silme biçimlenmelerinde biçim tekrarı yerine ilkelerin tekrarlandığı, aynı işlevi yerine getiren silmelerin dönemin estetik kaygıları doğrultusunda gelişen biçimlenme ilkelerine bağlı olarak farklılaştığı gözlenmiştir.

Örnek analizleri ve elde edilen bulgular silme biçimlenmelerinde çerçeveleme, kademelenme, daralma ve süreklilik gibi kavramlara dair davranışsal yinelemeler olduğunu, zaman içinde bu davranış biçimlerinin sistematik tekrarlandığını göstermektedir.

Çeperlerde yer alan her elemanın çerçevelenmesi, her çerçevede içe doğru kademelenme, göz seviyesinden uzaklaştıkça silme bant aralığında daralma, çeperleri sonlandıran saçak silmelerinde çift katmanlı ve çift yönlü hareketle bir yandan yatay çerçeveler oluşturulup, diğer yandan düşey hareketlerle sürekliliğin sağlanması gibi davranış tekrarları örnek yapılarda izlenmiştir.

Yapı yüzünü oluşturan bileşenler dönemin estetik değerleri paralelinde 400 yıllık süreç içinde yeni düzenlemelerle yeni etkiler oluşturmuştur. Yapı yüzünü oluşturan elemanlardan biri olan silmelerin biçimlenişinin salt işlevsel görevlerinden veya salt biçim çoğaltmalarından kaynaklanmadığı, dönemin estetik değerlerinin de onların biçimlenişinde etkin rol oynadığı görülmüştür.

Örnekler üzerinde yapılan çalışmalar, silmelerin işlevleri, ilişkileri ve davranış biçimlerine dair çıkarımların oluşmasını sağlamış, silme biçimlenmelerinin rastlantısallıktan uzak bir dizi ilişkiler ağına, işlev verilerine ve ilkeler silsilesine dayandığını, silmelere ait biçimlenme kararlarının, Osmanlı mimarlığının yazılmamış kurallarının varlığına dair güçlü izler taşımakta olduğunu göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Akçıl, N. Ç. (2012). Edirne Eski Camii-Ulu Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 277-280.
- Alkan, M. (2013). *Bursa Yeşil Cami süsleme programı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi .
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı devri mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 25-36.
- Ayverdi, E. H. (1965). Bursa Orhangazi Cami ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi. *Vakıflar Dergisi*, 1(1), 69-83.
- Ayverdi, E. H. (1976). *İlk 250 senenin Osmanlı mimarisi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 12-23.
- Batur, A. (1974). *Osmanlı Camilerinde kemer: Strüktür biçim ilişkisi üzerine bir deneme, 1300-1730*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 12-36.
- Baydar, L. (1986). *Batı tesirine kadar Osmanlı mimarisinde estetik kriterler*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Baydar, L. (1999). *Klasik dönem Osmanlı kamu yapılarında estetik ölçütler*. G. Eren (Ed.), *Osmanlı: Kültür ve Sanat*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 10, 57-64.
- Binan, M. (1952). *Türk saçak ve kornişleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Cantay, T. (1988). Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İstanbulun Fethine Kadar Osmanlı Sanatı. *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 53-68.
- Cıda, İ. (2005). *İstanbul Bayezid Camii Taş Süslemeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Demiriz, Y. (1988). *Sinan Mimarisinde Bezeme. Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 466-474.
- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı mimarisinde süsleme 1, erken devir (1300-1453)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 45-62.
- Ersen, A. (1986). *Erken Osmanlı mimarisinde cephe biçim düzenleri ve Bizans etkilerinin niteliği*. İstanbul: İTÜ, 23-35.
- Eryiğit, Z. B. (2019). *Eminönü Yeni Cami 'nin restorasyon sürecinde yapının özgün malzeme tespiti ve yeni malzeme kullanım önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Erzen, J. (1981). *Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 45-85.
- Gabriel, A. (1942). Bursa'da Murad ı Camii ve Osmanlı mimarisinin menşei meselesi. *Vakıflar Dergisi*, 2, 37-53.

Günay, R. (1998). *Sinan the architect and his works*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 45-75.

İnternet: Eyice, S. (1996). *Hacı Özbek Camii*. 01.19.2022 tarihinde türkiye diyanet vakfi islam ansiklopedisi: <http://www.islamansiklopedis.org.tr> adresinden erişilmiştir.

İnternet: Avunduk Mimarlık. (t.y.). *Edirne Selimiye Camii*. Avunduk Mimarlık. 21.06.2022 tarihinde <http://www.avundukmimarlik.com.tr/tr/edirne-merkez-edirne-selimiye-camii-1991/> adresinden erişilmiştir.

İnternet: Cambaz, M. (2007). *Şehzadebaşı Camii*. 21.05.2022 tarihinde web: https://www.mustafacambaz.com/categories.php?cat_id=31&page=4, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Cambaz, M. (2008). *Selimiye Camii*. 21.05.2022 tarihinde web: https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=10078, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Cambaz, M. (2009). *Edirne Üç Şerefeli Camii*. 21.05.2022 tarihinde web: https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=17112, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Cambaz, M. (2010). *Süleymaniye Camii*. 21.05.2022 tarihinde web: https://www.mustafacambaz.com/categories.php?cat_id=30&page=20, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Cambaz, M. (2011). *Sultanahmet Camii*. 07.03.2022 tarihinde web: https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=26739, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Camiler ve Türbeler. (2014). *Bayezid Camii*. 21.06.2022 tarihinde, web: <https://www.camilerveturbeler.com/istanbul-bayezid-camii/>, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Camiler ve Türbeler. (2011). *Yeni Camii*. 03.04.2022 tarihinde web: <https://www.camilerveturbeler.com/yeni-camii/>, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Diyanet Haber. (2021). *Süleymaniye Camii ve Külliyesi*. web: 01.05.2022 tarihinde <https://www.diyanethaber.com.tr/bilgi-kosesi/suleymaniyecamii-ve-kulliyesi-h19054.html>, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Erken Osmanlı Mimarisi: Camiler. (2017). *Okuma Atlası Sanat*. 21.06.2022 tarihinde, web: <http://sanatokuma.blogspot.com/p/erken-osmanli-mimarisi-camiler.html>, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Fikriyat Gazetesi. (2020). *Beyazıt Camii Hakkında Tarihi Bilgiler*. 21.06.2022 tarihinde, web: <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/beyazit-camii-hakkinda-tarihi-bilgiler>, adresinden erişilmiştir.

İnternet: Gurlitt, C. G. (t.y.). *İstanbul'daki Muhtelif Camilerin Çizim ve Fotoğrafları* (TSOH513). SALT Research. 21.06.2022 tarihinde web: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71192>, adresinden erişilmiştir.

- İnternet: Gürsoy Restoration. (t.y.). *Repair The Original Without Destroying*. 21.06.2022 tarihinde, web: <https://gursoyrestorasyon.com.tr/en/projects/suleymaniye-mosque>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: *Hacı Özbek Camii (Çarşı Mescidi)*. (TASUH5184). (t.y.). SALT Research. 21.06.2022 tarihinde, web: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/81655>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: İhya Sanat. (t.y.). *Edirne'nin Yadigar Çeşmesi*. 21.06.2022 tarihinde, web: <https://sanat.ihya.com/cami-minaresi/default.asp>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: İpek, Z. (2017). *Eski Camii (Cami-i Atik / Ulu Camii)*. 01.05.2022 tarihinde, web: <http://zekeriyaippek.blogspot.com/2017/05/eski-camii--cami-i-atikulu-camii-edirne.html>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Kültür Portalı. (t.y.-a). *Bursa Ulu Cami*. Kültür Portalı. 21.06.2022 tarihinde, web: <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/bursa-ulu-Cami>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Kültür Portalı. (t.y.-b). *Hacı Özbek Cami*. Kültür Portalı. 21.06.2022 tarihinde, web: <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/haci-ozbek-Cami>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Kültür Portalı. (t.y.-c). *Yeşil Cami*. Kültür Portalı. 01.05.2022 tarihinde, web: <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/yesil-cami>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Sait71. (2013). *Yeni Cami*. 01.05.2022 tarihinde web: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:yeni_cami_emin%C3%B6n%C3%BC-Istanbul.jpg, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Sultanahmet Camii. (t.y.). *Sultanahmet Camii*. Geliş tarihi 21 Haziran 2022, web: <http://www.sultanahmetcamii.org/image-gallery/>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: *Süleymaniye Cami* (AHISTSULE030). (t.y.). SALT Research. 01.05.2022 tarihinde, web: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/97590>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Şaşmaz, E. (t.y.). *I. Murat Hüdavendigâr Cami*. Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi. 01.05.2022 tarihinde web: <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1693>, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Trekearth. (t.y.). *İznik Yeşil Camii*. 01.05.2022 tarihinde web: http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Marmara/Bursa/Iznik/photo958224.htm, adresinden erişilmiştir.
- İnternet: Yeni Asya. (2018). *Bir Ustalık Eseri: Selimiye Camii*. 01.05.2022 tarihinde web: https://www.yeniasya.com.tr/foto-galeri/bir-ustalik-eseri-selimiye-camii_459465, adresinden erişilmiştir.

- İnternet: Yeni Şafak. (2016). *Osmanlı Devleti'nin Büyümesinin Simgesi: Edirne Eski Cami*. 21.06.2022 tarihinde web: <https://www.yenisafak.com/ramazan/osmanli-devletinin-buyumesinin-simgesi-edirne-eski-cami-2489487>, adresinden erişilmiştir.
- Karamağralı, B. (2006). Edirne Eski Camiin kitabeleri ve mimarimizdeki yeri. *Vakıflar Dergisi*, 9, 331-336.
- Kuban, D. (2004). *Mimarbaşı Koca Sinan yaşadığı çağ ve eserleri*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 36-72.
- Kuban, D. (2016). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, 26-35.
- Kuban, D. (1997). *Sinan'ın sanatı ve Selimiye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10-15.
- Necipoğlu, G. (2013). *Sinan çağı Osmanlı imparatorluğunda mimari kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 14-32.
- Ödekan, A. (1988). *Kütle biçimlenişi ve cephe düzenlenmesi. Mimarbaşı Koca Sinan yaşadığı çağ ve eserleri*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 513-520.
- Ögel, S. (1990). Şehzade Mehmet Camii'nin dış yan sofaları. *Vakıflar Dergisi*, 21(1), 151-164.
- Özbek, Y. (1999). *Erken Osmanlı mimarisinde taş süsleme*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Papila, A. (2006). *Mimar Sinan'ın 1540-1570 yılları arasında İstanbul'da inşa ettiği Camilerdeki süsleme programı*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Ülgen, A. S. (1942). Yeni Cami. *Vakıflar Dergisi*, 2(1), 377-397.
- Yavaş, D. (2009). Bursa UluCamii'nin geçirdiği tamirler. *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(17), 217-236.
- Yetkin, S.K. (1965). *İslam mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 78-95.

GAZİ GELECEKTİR..